

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Eglė ALEKNAITĖ

**ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJŲ INTERPRETACIJOS XXI a. pr.
LIETUVOS FOLKLORO ANSAMBLIŲ JUDĖJIME**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, etnologija (07h)

Kaunas, 2013

UDK 39(474.5)

A1-67

Disertacija rengta 2008-2012 metais Vytauto Didžiojo universitete.

Mokslinis vadovas:

Prof. habil. dr. Romualdas Apanavičius Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai,
etnologija 07H)

ISBN 978-9955-12-944-8

Turinys

ĮVADAS.....	4
TYRIMO METODOLOGIJA.....	8
LIETUVOS FOLKLORO ANSAMBLIŲ TYRIMŲ APŽVALGA.....	13
1. TEORINĖS ETNINĖS MUZIKOS GAIVINIMO JUDĖJIMŲ TYRIMŲ NUOSTATOS	18
2. ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJŲ ĮVAIZDŽIAI ETNINĖS MUZIKOS GAIVINIMO JUDĖJIME: TYRIMO PROBLEMATIKA.....	25
3. SUTARTINIŲ GIEDOTOJOS KAIP ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJOS	31
4. MUZIKANTAI KAIP ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJAI	52
4.1. Bendratautiniai muzikos instrumentais grojantys muzikantai	55
4.2. Kanklininkai	78
4.3. Skudutininkai.....	101
5. UŽGAVĖNĖS IR UŽGAVĖNIŲ PERSONAŽAI	115
IŠVADOS	135
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	137
PRIEDAI	146

IVADAS

Etninės muzikos gaivinimas¹ – gana žinomas ir pasaulyje plačiai paplitęs kultūrinės veiklos reiškiny, bent jau Europos sociokultūriniame gyvenime svarbų vaidmenį atliekantis daugiau nei porą šimtmečių, kai Johano Gotfrydo Herderio ir Žano Žako Ruso idėjos sužavėjo kultūrinį, socialinį ir politinį elitą ar jam besipriešinusias visuomenės grupes. Etninės muzikos gaivinimo judėjimuose svarbus ne tik konkrečios muzikinės tradicijos interpretavimas, bet ir vertybės bei įvaizdžiai, būdingi jų meto visuomenei (ar tam tikroms jos grupėms), ir platesnė etninės kultūros vizija, kuri grindžia šios kultūros puoselėjimo praktikas. Todėl norint geriau suvokti pačius judėjimus, jų atsiradimo bei veiklos kontekstą, muzikines ir idėjines sąveikas ar įtakas, būtina iširti ir pačių gaivintojų etninės kultūros vizijas.

Etninė kultūra ir jos vizijos yra labai plati sritis, kurią tiriant neišvengiamai tenka apsiriboti vienu ar kitu konkrečiu aspektu. Muzikos gaivinimo judėjimuose iš esmės visada aktualūs yra senųjų muzikos atlikėjų ir kitų su muzikinėmis praktikomis susijusių veikėjų įvaizdžiai, kurie įkvepia ir kuriuos perteikia dabartiniai gaivinamos muzikos atlikėjai.

Daugelis etninės muzikos ir kitų kultūros sričių bendruomeninės veiklos atlikėjų kaip apibendrinti bendruomenės veikėjai pasižymi sociokultūriškai apibrėžtomis funkcijomis, vaidmenimis ir bruožais. Sociokultūrinė apibrėžtis yra kuriama nuolat, aktualizuojant tam tikras egzistuojančias ir formuojant naujas funkcijas ir įvaizdžius. Pastebėtina, kad gaivinimo judėjimuose paprastai susijungia dvi interpretacinės, savitas reikšmes kuriančios bendruomenės: senoji, kurios reikšmės iš dalies vienokiais ar kitokiais būdais (akademinių tyrimų bei rekonstrukcijų keliu ar per tiesioginę patirtį) dar žinomos, ir gaivintojų bendruomenė, sintezuojanti senąsias ir naujasias prasmes.

Lietuvių tradicinėje kultūroje – dar vadinamoje liaudies, etnine, prigimtine kultūra ir pan., – galima išskirti daugybę tokių veikėjų: pavyzdžiui, kanklininkus, skudutininkus, daudytininkus, ragų pūtėjus, smuikininkus, armonikininkus, varinių pučiamųjų pūtėjus, sutartinių giedotojus, dainininkus, šermenų giedotojus, šokėjus ir pan. Vis dėlto folkloro ansambliuose dėl veiklos specifikos ir vyraujančių kultūrinių nuostatų reprezentuojami tik kai kurie iš jų (bei ne taip tiesiogiai su muzikinėmis praktikomis susiję veikėjai – pavyzdžiui, kalendorinių švenčių personažai). Šioje disertacijoje analizuoti pasirinkti tie, kurie yra dažniausiai matomi dabartinių folkloro ansamblių veikloje (per pasirodymus, įrašuose ir kt.)².

¹ Disertacijoje vartojamo termino „gaivinimas“ reikšmė apibrėžiama skirsnyje „Svarbiausios sąvokos“ (p. 12), o nuodugnesniau šis terminas komentuojamas ir argumentuojamas skyriuje „Etninės kultūros veikėjai etninės muzikos gaivinimo judėjime: tyrimo problematika“ (p. 25-28).

² Terminas „etninės kultūros veikėjas“ reikšmė apibrėžiama skirsnyje „Svarbiausios sąvokos“ (p. 12), o nuodugnesniau šis terminas komentuojamas ir argumentuojamas skyriuje „Etninės kultūros veikėjai etninės muzikos gaivinimo judėjime: tyrimo problematika“ (p. 28-30)

Darbo objektas: Lietuvos folkloro ansamblių nariams aktualūs etninės kultūros veikėjų – sutartinių giedotojų, bendratautiniiais instrumentais grojančių muzikantų, kanklininkų skudutininkų, Užgavėnių ir jų personažų – įvaizdžiai bei jų XXI a. pr. interpretacijos.

Problema: ar XXI a. pr. Lietuvos folkloro ansamblių nariams aktualiuose etninės kultūros veikėjų įvaizdžiuose ir interpretacijose atsispindi senieji ir ankstesnių etninės muzikos gaivinimo formų suformuoti įvaizdžiai bei specifinės folkloro ansamblių judėjimo vertybės.

Tikslas: ištirti XXI a. pr. Lietuvos folkloro ansamblių nariams aktualius etninės kultūros veikėjų (sutartinių giedotojų, bendratautiniiais instrumentais grojančių muzikantų, kanklininkų skudutininkų, Užgavėnių ir jų personažų) įvaizdžius ir interpretacijas, jų šaltinius bei raišką.

Uždaviniai:

- 1) apžvelgti etninės muzikos gaivinimo judėjimų pasaulyje ir folkloro ansamblių judėjimo Lietuvoje tyrimų problematiką;
- 2) apibrėžti sutartinių gaivinimo raidą, mokslinius sutartinių tyrimus ir aprašyti sutartinių giedotojų vaizdinių interpretacijas bei jų raišką Lietuvos folkloro ansamblių judėjime XXI a. pradžioje;
- 3) apibūdinti bendratautiniiais instrumentais atliekamos liaudies muzikos gaivinimo raidą, mokslinius liaudies muzikantų tyrimus ir išanalizuoti bendratautiniiais instrumentais grojančių muzikantų vaizdinių interpretacijas ir jų raišką Lietuvos folkloro ansamblių judėjime XXI a. pradžioje;
- 4) apžvelgti kankliavimo gaivinimo raidą, mokslinius kankliavimo tyrimus ir ištirti kanklininkų vaizdinių interpretacijas ir jų raišką Lietuvos folkloro ansamblių judėjime XXI a. pradžioje;
- 5) aptarti skudučiavimo gaivinimo raidą, mokslinius skudučiavimo tyrimus ir išnagrinėti skudutininkų vaizdinių interpretacijas ir jų raišką Lietuvos folkloro ansamblių judėjime XXI a. pradžioje
- 6) apibūdinti Užgavėnių gaivinimo raidą, mokslinius šios šventės tyrimus ir išanalizuoti Užgavėnių ir jų personažų vaizdinių interpretacijas bei jų raišką Lietuvos folkloro ansamblių judėjime XXI a. pradžioje.

Ginamieji teiginiai:

- 1) kurdami ir interpretuodami etninės kultūros veikėjų įvaizdžius, folkloro ansamblių nariai vertingiausiu šaltiniu laiko asmeninę kaimo patirtį, o realiai didžiausią įtaką vaizdiniams daro dabar matomos praktikos – savo ir kitų folkloro ansamblių pasirodymai ir pan.;

- 2) mokslininkai etninės kultūros veikėjų interpretacijose didelį dėmesį skiria raidos klausimams ir itin tolimai praeičiai, o folkloro ansamblių nariams aktualiausi yra XX a. aptinkami įvaizdžiai;
- 3) sutartinių giedotojų įvaizdis siejamas su moteriškumu, kitoniškumu, archajiškumu ir sakralumu.
- 4) bendratautiniai instrumentais grojantys muzikantai šiandien daugiausiai suvokiami kaip bendruomenės gerbiami pramoginės gyvenimo srities veikėjai.
- 5) įsivaizduojant kanklininkus ir skudutininkus, juntama ypač stipri ankstesnių etninės muzikos gaivinimo formų įtaka.

Darbo naujumas ir aktualumas:

Tyrimo aktualumą ir naujumą lėmė tai, kad folkloro ansamblių judėjimas Lietuvoje nuo 1969 m. yra labai svarbi etninės kultūros gaivinimo sritis, o pats šis judėjimas bei dabarties visuomenėje interpretuojami ir veiklos praktikoje pristatomi etninės kultūros veikėjų vaizdiniai iš viso nėra tirti. Tyrimas yra aktualus, nes padeda suprasti, kokia senosios kultūros vizija yra prasmingiausia ansambliams. Taip pat pastebėtina, jog iki šiol Lietuvos folkloro ansamblių tyrimuose daugiausia naudotasi *kiekybiniais* tyrimo metodais arba buvo apsiribojama vos kelių atvejų aprašymais. Šios disertacijos tyrimas naujas tuo, kad pasitelkiamas ne tik *kiekybinis*, bet ir *kokybinis* metodas, tirama ne tik ansamblių nuomonė, bet analizuojamos ir praktikos, o ansamblių interpretacijos susiejamos su jų raiška pasirodymuose, įrašuose ir pan.

Nauja bei aktualu ir tai, kad Lietuvos folkloro ansamblių judėjimas vertinamas kaip viena iš daugelio grupių, aktyviai interpretuojančių etninę kultūrą ir sąveikaujančių su kitomis interpretatorių grupėmis – mokslininkais, kitomis gaivinimo formomis. Interpretacijų ir jų raiškos analizė leidžia išryškinti šio judėjimo savitumą, o kartu – atveria galimybes lyginti jį su kitomis gaivinimo formomis Lietuvoje ir užsienyje, diskutuoti su panašių užsienio reiškinių tyrėjais.

Disertacijos sandara

Šią disertaciją sudaro įvadas, tyrimo metodologija, folkloro ansamblių tyrimų, etninės muzikos gaivinimo judėjimų tyrimų apžvalgos, skyrius apie etninės kultūros veikėjų įvaizdžių tyrimų problematiką, tiriamoji dalis, išvados, šaltinių bei literatūros sąrašas ir priedai. Tiriamąją dalį sudaro trys skyriai, skirti sutartinių giedotojų, muzikantų ir Užgavėnių vaizdiniams. Skyrius apie muzikantus skaidomas į tris smulkesnius poskyrius, kuriuose atskirai nagrinėjami bendratautiniai instrumentais grojančių muzikantų, kanklininkų ir skudutininkų vaizdiniai. Šiuose skyriuose trumpai pristatoma mokslininkų nuomonė ar nuomonės apie nagrinėjamą veikėją senojoje etninėje kultūroje, šiek tiek aptariama folkloro ansamblių judėjimo istorija:

gilinamasi, kada folkloro ansambliai atkreipė dėmesį į konkrečią muzikinę praktiką bei ją atstovaujantį etninės kultūros veikėją ar ėmė aktyviai naudoti, interpretuoti, reprezentuoti su juo siejamą muziką, papročius ir pan. Po to analizuojama į šio veikėjo vaizdinių interpretacijos ir raiška pačiuose folkloro ansambliuose. Tyrimo rezultatai apibendrinami išvadose. Disertacijos pabaigoje pateikiamas literatūros ir šaltinių sąrašas bei priedai.

TYRIMO METODOLOGIJA

Tyrimo metodai: analizė, interpretacinis, istorinis-lyginamasis metodai.

Duomenų rinkimo metodai:

- 1) pusiau struktūruoti interviu, *focus* grupės, pokalbiai su folkloro ansamblių nariais, vadovais, specialistais ir renginių lankytojais;
- 2) anketinė folkloro ansamblių narių apklausa;
- 3) koncertų, festivalių, švenčių ir kitų renginių stebėjimas, stebėjimas dalyvaujant;
- 4) spaudoje ir internete publikuotų folkloro ansamblių narių, specialistų ir mokslininkų tekstų analizė;
- 5) folkloro ansamblių garso ir vaizdo įrašų analizė.

Tyrimo duomenys

Disertacijoje panaudoti autorės atliktos apklausos, taip pat iš mokslinės literatūros bei praktinės ansamblių veiklos ir ją atspindinčios medžiagos surinkti duomenys. Jie leido disertacijoje gvildenamą problemą ištirti gana įvairiapusiškai, nes gauti nauji empiriniai faktai buvo lyginami su jau paskelbtų tyrimų medžiaga.

- 1) *Interviu apklausos duomenys.* Iš viso 2009 - 2012 m. įvairiose Lietuvos vietovėse disertantė apklausė 134 folkloro ansamblių narius, vadovus, renginių dalyvius ir žiūrovus (1 lentelė), taip pat iššifravo daugiau nei 600 puslapių *pusiau struktūruotų interviu* teksto³. Apklausti ansambliai pasirinkti atsitiktinės atrankos būdu. Iš viso apklausti ansambliciai iš 23 folkloro ansamblių. Iš vieno ansamblio stengtasi apklausti po penkis ansamblicius – keturis atsitiktiniu būdu atrinktus narius ir vadovą, nors kai kuriais atvejais apklausta ir mažiau, ir daugiau narių. Be to, kai kurie ansambliciai dalyvauja ne vieno ansamblio veikloje. Dauguma interviu atlikta per ansamblių repeticijas, kai kurie – susitikus specialiai ar renginių metu. Daugiausia duomenų yra iš Žemaitijos ir Aukštaitijos bei iš Vilniaus.

1 lentelė. Autorės atliktos interviu apklausos respondentų grupės pagal vaidmenį folkloro ansamblių judėjime

	Folkloro ansamblių vadovai	Folkloro ansamblių nariai	Folkloro ansamblių renginių žiūrovai
Respondentų skaičius	20	86	28

Dauguma ansamblicijų apklausti pagal Priede Nr. 3 pateiktą klausimą. Interviu metu stengtasi užduoti kuo bendresnius klausimus; norėta nesufleruojant

³Apklaustų folkloro ansamblių sąrašas pateikiamas Priede Nr. 1.

atsakymų pirmiausia išgirsti pačiam ansamblių svarbius dalykus ar kylančias asociacijas. Jeigu ansamblietis į bendrą klausimą neatsakė, nieko ar teigė, buvo pateikiami konkretesni klausimai, pavyzdžiui, apie veikėjo lytį, grojimo aplinkybes ir t.t. Atsižvelgiant į įvairias interviu aplinkybes, kai kurie klausimai kartais buvo praleidžiami. Taip interviu leido išryškinti patiems ansamblių svarbiausius dalykus, *emines* sąvokas, argumentavimą. Šie duomenys yra visiškai *nauji* ir *aktualūs*, todėl laikomi *pagrindiniais*, sprendžiant esminius disertacijos tyrimo klausimus;

2 lentelė. Autorės atliktos interviu apklausos respondentai pagal regionus ir amžiaus grupes

Regionai, didieji miestai	Aukštaitija	Žemaitija	Suvalkija	Dzūkija	Didmiesčiai	Iš viso
Amžiaus grupės						
Iki 20 metų	4	3	-	2	1	10
21-30 metų	-	-	1	-	16	17
31-40 metų	2	3	3	3	17	28
41-50 metų	6	14	-	-	17	37
51-60 metų	7	8	-	-	18	33
61-70 metų	-	4	-	-	-	4
71 metų ir daugiau	1	1	-	-	3	5
Iš viso	20	33	4	5	72	134

2) *Anketinės apklausos duomenys*. Uždarų klausimų anketa (Priedas Nr. 4) buvo parengta apibendrinus ir išanalizavus interviu metodu gautus duomenis. Analizuojant šiuos duomenis buvo išskirti vyraujantys atsakymai/teiginiai ir jų pagrindu suformuoti anketos klausimų atsakymai/teiginiai, iš kurių siūlyta rinktis respondentams. Anketiniu tyrimu siekta nustatyti šių nuomonių vyravimą, galimus skirtumus etnografiniuose regionuose, ansamblių amžiaus grupėse ir pan. Duomenys apdoroti SPSS programa.

Tikslinė anketinio tyrimo tiriamųjų grupė – folkloro ansamblių nariai. Remiantis Lietuvos liaudies kultūros centro svetainėje pateiktais duomenimis, Lietuvoje 2010 m. buvo 326 folkloro ansambliai ir 5579 jų nariai⁴. Žinant populiacijos dydį, reprezentatyvios imties dydis apskaičiuotas pagal V. I. Paniotto formulę

$$n = 1/(\Delta^2 + 1/N),$$

kur:

n – imties dydis,

⁴<http://www.llkc.lt/index.php?297240322>.

Δ – leistina paklaida,

N – populiacijos dydis⁵.

Šiame tyrime leistinoji paklaida neviršija 5 proc. Atlikus skaičiavimus, imties tūris – 374 folkloro ansamblių nariai. Apytikriai suskirsčius folkloro ansamblius pagal etnografinius regionus, apklausti 89 didmiesčių (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio), 105 Aukštaitijos, 79 Žemaitijos ir M. Lietuvos, 52 Dzūkijos ir 49 Suvalkijos ansambliciai (3 lentelė).

3 lentelė. Autorės atliktos anketinės apklausos respondentai pagal regionus ir amžiaus grupes

Regionai, didieji miestai	Aukštaitija	Žemaitija ir M. Lietuva	Dzūkija	Suvalkija	Didmiesčiai	Iš viso
Amžiaus grupės						
Iki 20 metų	2	9	3	6	9	29
21-30 metų	3	4	0	2	17	26
31-40 metų	5	8	2	7	11	33
41-50 metų	23	18	16	13	24	94
51-60 metų	38	12	12	12	16	90
61-70 metų	20	15	11	4	7	57
71 metų ir daugiau	11	12	8	4	3	38
Nenurodė	3	1	0	1	2	7
Iš viso	105	79	52	49	89	374

3) *Folkloro ansamblių pasirodymų stebėjimo duomenys.* Stebint folkloro ansamblių pasirodymus festivaliuose, įvairiuose renginiuose dėmesys kreiptas ne tik į atliekamą repertuarą, bet ir į pačius pasirodymus (pavyzdžiui, ansamblicių elgseną, repertuaro ir paties ansamblio pristatymą, bendravimą su žiūrovais), bei į žiūrovų elgesį ir reakcijas, pasirodymų erdvę ir kt. Iš viso 2009 - 2012 m. stebėti ir užfiksuoti 27 įvairios trukmės renginiai. Daugiausia renginių stebėta Vilniuje, bet taip pat ir kitose Lietuvos vietovėse: Kaune, Panevėžyje, Rokiškyje, Nidoje ir kt.⁶

4) *Folkloro ansamblių garso įrašai su juos apipavidalinančia tekstine ir vizualine informacija.* Įrašuose ansambliai, tikėtina, pristato dainas ir instrumentinę muziką, suvokiamus kaip vertingiausias savojo repertuaro kūrinius; įrašomas gana didelis dainų ir instrumentinių kūrinių skaičius, neribojamas dažnai renginiuose pasitaikančių griežtų

⁵Паниотто В. И., Максименко В. С. Количественные методы в социологических исследованиях. Киев: Наукова Думка, 2003, р. 169.

⁶Stebėtų renginių sąrašas pateikiamas Priede Nr. 2.

laiko apribojimų. Iškalbingi yra ir įrašytų kūrinių apibūdinimai (nurodant ar nenurodant regioną, tikslią užrašymo vietą, pateikėją, funkcijas, atlikėjus ir kt.). Dažnai trumpu tekstu bei keliomis nuotraukomis pristatomas pats folkloro ansamblis ir jo veiklos misija. Atliekant tyrimą daugiausia remtasi folkloro ansamblių įrašais, įtrauktais į Liaudies kultūros centro darbuotojų vedamą folkloro garso publikacijų registrą⁷.

- 5) *Spaudoje ir internete publikuoti mokslininkų, folkloro ansamblių judėjimo specialistų ir dalyvių tekstai.* Nuo pat XX a. 6 deš. iki šiol įvairiuose leidiniuose publikuojami folkloro ansamblių ir jų renginių aprašymai, dažniausiai parašyti su folkloro ansamblių judėjimu susijusių žmonių ir puikiai atskleidžiantys jam būdingas nuostatas ir požiūrius⁸. Kai kurie ansambliai buvo pristatyti ir Lietuvos televizijos laidose, kurių archyvai šiuo metu yra prieinami visiems norintiems⁹. Reikšmingas šaltinis yra ir „Liaudies kultūros“ žurnale publikuotos specialistų ir kitų folkloro ansamblių judėjimo dalyvių diskusijos įvairiais klausimais¹⁰. Jos vertingos pirmiausia tuo, kad išryškino judėjimui svarbiausias problemas, daugiausia ginčų sukeliančius dalykus.
- 6) *Folkloro ansamblių svetainės, prisistatymai kitų institucijų svetainėse, atskirus folkloro ansamblius pristatantys leidiniai.* Gana nemažai folkloro ansamblių šiuo metu vienaip ar kitaip prisistato internete – turi arba savas interneto svetaines, arba yra pristatomi kultūros centrų, savivaldybių ir pan. institucijų, kurioms priklauso, interneto puslapiuose. Galima pastebėti, kad yra nusistovėjusi tam tikra internetinio diskurso forma, kurią pasitelkia daugelis ansamblių ir kuri reikšminga ne tiek perteikiamos informacijos tikslumu (informacija dažnai būna pasenusi, ansambliai neretai nori pasirodyti gražesni, talentingesni nei yra – pavyzdžiui, nebūtinai iš tikrųjų groja visais nurodytais instrumentais), kiek pačiu kalbėjimo būdu ir vartojamais stereotipais. Šiame kontekste paprastai pristatomi bendri folkloro ansamblio siekiai (paprastai susiję su etninės kultūros puoselėjimu), repertuaras ir instrumentai, pasiekimai (apdovanojimai, koncertinė veikla ir pan.).

Tad tyrime taikomi ir kiekybiniai, ir kokybiniai metodai. Jie pasirinkti atsizvelgiant į tyrimo problematiką. Turint galvoje etninės muzikos gaivinimo judėjimų tyrėjų

⁷Kriščiūnienė I. *Lietuvos folkloro garso publikacijų bibliografija*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000; <http://www.llkc.lt/index.php?-1235375271>.

⁸Šatkauskienė V. Rajonų folkloro ansambliai ir vietinės tradicijos. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 89-93; Venskauskaitė E. Skamba skamba kankliai: Apie Vilniaus miesto folkloro festivalio ištakas, pakraipas, kai kurias praeities detales. *Liaudies kūryba*. T. 5, 2002, p. 389-395.

⁹<http://fondas.lrt.lt/Media/Search.aspx>

¹⁰Pavyzdžiui, Vartai į pasaulio centrą. K. Stoškaus, V. Liutkutės, D. Rastenienės ir D. Razausko pokalbis. *Liaudies kultūra*. 2001, Nr. 3, p. 1-7; Šventas yra tas laikas... N. Lungienės, A. Kaukienės, A. Svidinsko, V. Urbos, R. Mikalauskienės, A. Morkūno, S. Simanatienės, I. Nakienės, V. Stukaitės, J. Kavaliausko, R. Sliužinsko pokalbis. *Liaudies kultūra*. 2002, Nr. 5, p. 1-7.

pastebėjimus apie mokslininkų daromą įtaką šios muzikos puoselėtojų praktikoms ir sampratoms bei didelę renginių (koncertų, festivalių) reikšmę bendrų vaizdinių ir ideologijos formavimuisi, folkloro ansamblių judėjime aktualius etninės kultūros veikėjų įvaizdžius siekta tirti ne tik tiesiogiai apklausiant ansamblicius, bet ir stebint įvairius folkloro ansamblių pasirodymus, analizuojant kitokias jų raiškos formas bei nagrinėjant mokslinį diskursą. Todėl seniesiems etninės kultūros veikėjų įvaizdžiams, kitose etninės muzikos gaivinimo formose perteikiamiems vaizdiniams ir mokslininkų akcentuojamoms reikšmėms atskleisti pasitelkta mokslinių tekstų analizė. Patiems ansambliciams aktualių įvaizdžių ieškota analizuojant folkloro ansamblių judėjimo raiškos formas – pasirodymus, įrašus, tekstines publikacijas – ir klausiant apie analizuojamus veikėjus per interviu ir pokalbius. Naudojant šiuos metodus išryškintų įvaizdžių paplitimas įvertintas pasitelkus kiekybinę anketinę apklausą. Šiais metodais surinktų duomenų analizė, interpretacija ir lyginimas leidžia atskleisti ansambliciams aktualius etninės kultūros veikėjų įvaizdžius, interpretacijas, jų šaltinius ir raišką.

Svarbiausios sąvokos

Folkloro ansambliai – Lietuvos suaugusiųjų ar mišrios sudėties lietuvių etninę muziką gaivinantys kolektyvai, besivadinantys folkloro ansambliais, priskiriantys save folkloro ansamblių judėjimui (ar bent jau atvirai, aiškiai nuo jo neatsiribojantys, nedeklaruojantys savo kitoniškumo), dalyvaujantys Liaudies kultūros centro vykdomoje priežiūros ir vertinimo sistemoje (bene aiškiausiai matomoje kolektyvo pastangose gauti šios institucijos skirstomas kategorijas), nepaisant jų santykio su tradicija.

Muzikos gaivinimas – įpaveldintos, suvokiamos kaip nykstanti/išnykusi ankstesnėje natūralioje gyvavimo aplinkoje muzikinės praktikos interpretavimas ir atlikimas naujame sociokultūriniame kontekste.

Etninės kultūros veikėjas – senosios, etninę kultūrą kūrusios, bendruomenės veikėjas, pasižymintis sociokultūriškai apibrėžtomis funkcijomis, vaidmenimis ir bruožais.

Interpretacija – prasmės aiškinimas, komentavimas

Įvaizdis – reiškiniui priskiriamų bruožų, funkcijų, vaidmenų visuma

LIETUVOS FOLKLO ANSAMBLIŲ TYRIMŲ APŽVALGA

Lietuvos etninės muzikos gaivinimas, kuriam priskirtinas ir folkloro ansamblių judėjimas, iki šiol sulaukė gana mažai mokslinio dėmesio. Galima išskirti kelias tyrimų ir kiek kitokio pobūdžio tekstų apie folkloro ansamblių grupes: 1) aprašomieji-metodiniai tekstai; 2) folklorizmo perspektyva paremti tyrimai, nagrinėjantys folkloro ansamblius kaip viena iš daugelio folkloro puoselėjimo naujuose kontekstuose formų; 3) tyrimai, kuriuose folkloro ansambliai suvokiami kaip etnokultūrinio tapatumo puoselėjimo priemonės ir daugiausiai gilinamasi į tradicijos perdavimo būdus, formas ir pan.; 4) tyrimai, kuriuose folkloro ansamblių judėjimas analizuojamas kaip viena iš vyraujančiai visuomenei alternatyvių, subkultūrinių socialinių grupių; 5) įvairūs kiti tyrimai, kuriuose gilintasi į muzikinių aspektų kaitą, socialinius muzikinio folkloro gyvavimo aspektus. Bene nuodugniausią mokslinio pobūdžio folkloro ansamblių analizę galima rasti Stasio Skrodenio, Gunčio Šmidchenso ir A. Zabielenės darbuose.

Aprašomieji-metodiniai tekstai. Sovietmetyje nuo XX a. 7-to dešimtmečio publikuotų specialistų tekstų, susijusių su folkloro ansambliais, pobūdis daugiausia yra aprašomasis¹¹ ir metodinis – jais siekta ne moksliskai analizuoti folkloro ansamblių judėjimą, o perteikti tam tikrą etninės muzikos gaivinimo viziją ir skatinti jos plėtrą, įvertinant ir pateikiant atitinkamus nurodymus ansambliams, kaip derėtų tobulinti savo veiklą¹². Tokiu pobūdžiu šiems tekstams artimi jau nepriklausomybės metu rašiusių specialistų ir mokslininkų straipsniai: tai daugiausia irgi metodiniai, tam tikrą folkloro atlikimo viziją skatinantys perteikti diskursai, kuriuose akivaizdžiai matyti jų siekis būti taikomaisiais¹³. Tokie tekstai nesiekia atspindėti ir reflektuoti egzistuojančios interpretacijų įvairovės ar priimti jos kaip prasmingos; pati folklorinė veikla dažnai matoma kaip tautinio ugdymo priemonė, kurią turi kontroliuoti specialistai.

Folklorizmo perspektyva grindžiami tyrimai. S. Skrodenis ne vien tik aptarė įvairius folkloro ansamblių veiklos aspektus, aprašė kelis pripažintus kolektyvus, nagrinėjo teatrinius elementus programose, bet užsiminė ir apie mums rūpimą repertuaro problematiką ir

¹¹Skrodenis S. *Min. veik.*, p. 39-44; Serenčikienė J. Marcinkonių kaimo etnografinis ansamblis. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 128-132; Trinkūnas J. Žiūrų kaimo etnografinis ansamblis. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Šviesa: Kaunas, 1989, p. 125-127 ir kt.

¹²Pavyzdžiui, Šatkauskienė V. *Min. veik.*; Sliužinskas R. *Jaunimo folkloriniai ansambliai, darbo specifika ir uždaviniai*. Vilnius, 1989 ir kt.

¹³Pavyzdžiui, Kelmickaitė Z. Kaimo dainininkai – folklorinių ansamblių mokytojai. *Lietuvos kultūros kongresas*. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija, 1991, p. 184-186; Baltrėnienė M. Etnomuzika ir folklorizmo apraiškos: prieštaros ir koegzistencija. *Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 4 (67), p. 32-36; Klova A. Vilniaus folkloro ansamblių dabartinė situacija. *Etninė kultūra*. 2003, p. 74-78; Ambrazevičius R. Folkloro ansamblių savitumai etnografiniuose regionuose. *Etninė kultūra*. 2001, p. 66-67; Šatkauskienė V. Lazdinių-Adutiškio folkloro ansamblis // Balčiūnienė V. (sud.) *Adutiškio kraštas*. Vilnius: Diemedis, 2003, p. 559-568.

kt.¹⁴ Savo didžiausioje studijoje „Folkloras ir folklorizmas“ šis autorius lietuvių etninės muzikos ir etninės kultūros puoselėtojų kolektyvus nagrinėjo kaip vieną iš daugelio XIX a. pab.-XX a. įvairių lietuviško folklorizmo formų¹⁵. Daugiausia S. Skrodenis rėmėsi savo stebėjimais, ypač gilindamasis į „pavyzdinius“ ansamblius, tuo pačiu nevengdamas kritiškai vertinti tam tikrų folkloro ansamblių judėjimo tendencijų (pavyzdžiui, folkloro „moderninimo“) – tad čia istoriniame aprašyme taip pat iškyla metodiniai tikslai. Ši jo studija Lietuvos kontekste išsiskiria tuo, kad yra gana aiškiai pagrįsta ne tik sovietinių, bet ir Vakarų, ypač skandinavų, folklorizmo teoretikų darbais.

JAV latvių kilmės tyrinėtojas G. Šmidchensas, remdamasis judėjimo dalyvių interviu, spaudos analize bei vieno lietuvių folkloro ansamblio – „Raskilos“ – atvejo analize, tyrimą grįsdamas folklorizmo teorine perspektyva, pateikė folkloro ansamblių judėjimo istorijos apžvalgą trijų Baltijos šalių kontekste¹⁶.

Etnokultūrinį tapatumą ir tradicijos perdavimo problematiką analizuojantys tyrimai. A. Zabielenė straipsniuose, daktaro disertacijoje ir jos pagrindu išleistoje monografijoje nagrinėjo XXI a. pr. Lietuvos folkloro ansamblius etnologiniu aspektu, folklorinės veiklos santykį su etnokultūrinio tapatumu¹⁷. Šiuose darbuose analizuoti ansamblių etnokultūrinį tapatumą lemiantys dėmenys – ansamblių kilmė, tradicijų perimamumas ir perdavimas, veiklos motyvacijos, amžius, folklorinės veiklos perspektyvų vertinimas; įvairūs ansamblių veiklos aspektai – koncertinės veiklos aprėptis, repertuaro šaltiniai, sceninė apranga, visuomenės požiūrio vertinimas; regioniniai ansamblių savitumai, didesnį dėmesį skiriant keliems regionams (Klaipėdos kraštui, lietuviams Baltarusijoje, Lenkijoje ir Latvijoje). Autorė savo tyrimus grindžia sociologiniams tyrimams reprezentatyvumu prilygstančiais anketinių ansamblių apklausų duomenimis iš itin apgalvotai atrinktų Lietuvos rajonų ir miestų ansamblių.

Vilmantė Liubinienė su Mary E. Kelly atliko sociologinį keturių Lietuvos ir dvejų JAV lietuvių folkloro ansamblių narių tyrimą, kurio metu aiškinosi, ar folkloras (dalyvavimas folkloro ansamblio veikloje) padeda saugoti papročius ir tradicijas Lietuvoje bei JAV lietuvių

¹⁴Pavyzdžiui, Skrodenis S. *Min. veik.*, p. 39-44; Skrodenis S. Liaudies dramos ir teatro elementai etnografinių ir folklorinių ansamblių programose. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas, 1989, p. 94-98; Skrodenis S. Liaudies daina: kelias ar kryžkelė. *Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos Respublikoje: konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1997, p. 64-66.

¹⁵Skrodenis S. *Folkloras ir folklorizmas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.

¹⁶Šmidchens G. *A Baltic Music: The Folklore Movement in Lithuania, Latvia, and Estonia, 1968-1991*. Doctoral dissertation, Indiana University, 1996.

¹⁷Zabielenė A. *Folkloriniai ansambliai Lietuvoje: etnokultūrinės savimonės testinumas 1990-2006 m.* Daktaro disertacija. Kaunas: VDU, LII, 2007; Zabielenė A. Lietuvos sostinės ir provincijos lietuvių folklorinių ansamblių sąsajos su etninės kultūros paveldu. *Lituanistica*. 2003, Nr. 3(55), p. 113-119; Zabielenė A. Lietuvos folklorinių ansamblių koncertinė apranga: etninio tapatumo aspektai. *Lituanistica*. 2006, T. 67, Nr. 3, p. 38-49; Zabielenė A. Lietuvos folkloro ansambliai – etnokultūrinį identitetą palaikančios bendrijos. *Humanities in New Europe*. T. 1: Culture and Identity. VDU: Kaunas, 2006, p. 205-217; Zabielenė A. Tradicijos ir inovacijos santykis tradiciją keičiančių folkloro ansamblių veikloje. *Etninės kultūros tradicijų testinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje*. KU leidykla, 2009, p. 97-107 ir kt.

bendruomenėse, konstatavo kintančias folklorinės veiklos funkcijas ir skirtumus tiriamose šalyse¹⁸. Šios autorės pateikia įdomių duomenų, ypač – Lietuvos ir JAV lietuvių folkloro ansamblių sugretinimų, bet remiasi prielaidomis, kad dalyvavimas folkloro ansamblyje neišvengiamai yra tautinė ir nedaugiaprasmė veikla ir gilesnės analizės nepateikia: lietuviško folkloro tyrimų ir gaivinimo istorija aprašoma iš esmės kaip XIX a. pabaigos – XX a. pabaigos Lietuvos valstybingumo istorija, folkloro ir tautiškumo sąsaja priimama kaip aksioma.

Šiaurės Aukštaitijos folkloro ansamblius tyrė Akvilė Stankutė¹⁹. Autorė, pasirinkusi šešis, jos manymu, ryškiausius šio regiono folkloro ansamblius, „kurių veikla svarbiausia šio regiono etninės muzikos ir etninės kultūros gaivinimui“ (tiesa, nenurodžiusi jokių šio ryškumo ir svarbumo kriterijų), pasitelkusi stebėjamą ir giluminius interviu analizavo ansamblių ir vadovų veiklos motyvaciją, repertuarą ir sceninę aprangą.

P. Kalnius ir V. Šatkauskienė²⁰ folkloro ansamblių veiklą aptarė nepriklausomos Lietuvos etninės kultūros globos kontekste, Algirdas Klova nagrinėjo požiūrių į folkloro perkūrimą kaitą Lietuvos etninės muzikos gaivinimo judėjime XX a. pab.-XXI a. pr.²¹.

Paminėtinas ir Nijolės Sliužinskienės bei Rimanto Sliužinsko tekstas apie liaudies dainų tyrimus ir puoselėjimą Lietuvoje XX a. antroje pusėje, publikuotas daugelį kitų užsienio etninės muzikos gaivinimo judėjimus pristatančiame leidinyje²².

Visuose minėtuose darbuose iš esmės remiamasi nekvestionuojamomis folkloro gaivinimo veiklos ir tautinės motyvacijos sąsajomis, nebandoma analizuoti sampratų įvairovės ir jas vienijančios judėjimo ideologijos, kuri atsiskleidžia įvairiuose folkloro ansamblių veiklos aspektuose.

Folkloro ansamblių judėjimą kaip savitą subkultūrą pristatantys tyrimai. Trumpai folkloro ansamblių judėjimas buvo aptartas ir keliuose platesnį kontekstą nagrinėjančiose studijose. Folkloro ansamblius kaip etnokultūrinio sąjūdžio dalį minėjo Egidija Ramanauskaitė, vertinusi juos kaip vieną iš Lietuvos XX a. pabaigos-XXI a. jaunimo subkultūrų²³. Jaunimo folkloro ansamblius ši autorė priskiria platesniam etnokultūriniam sąjūdžiui – „laukui“, kuriam dar priskiria autentiško folkloro teatrą, istorinių kovų klubus, liaudiškų amatų būrelius, raganų, žynių mokyklas, būrėjų salonus, žygeivius bei religines neopagoniškas grupes. E. Ramanauskaitė pati stebėjo ir aprašė kelis renginius, kuriuose dalyvavo folkloro ansambliai:

¹⁸Liubiniene V., Kelly M. E. Some aspects of Lithuanian folklore in Lithuania and the United States. *Lituanus*. Vol. 43, No. 2- Summer 1997. // http://www.lituanus.org/1997/97_2_06.htm

¹⁹Stankutė A. Šiaurės Aukštaitijos muzikinio folkloro gaivinimas. *Žiemgala*. 2011/2(28), p. 14-21.

²⁰Kalnius P. Etninės kultūros raiška posovietinėje Lietuvos visuomenėje. *Liaudies kultūra*. 2001, Nr. 2(77), p. 10-19; Šatkauskienė V. Etninės kultūros organizacinės formos šiandien. *Liaudies kultūra*. 1996, Nr. 3(48), p. 4-8.

²¹Klova A. Naujas požiūris į tradicinę lietuvių muziką. *Liaudies kultūra*. 2008, Nr. 1, p. 69-75.

²²Sliužinskienė N., Sliužinskas R. Folk Song in Lithuania. The Early History (1825-1940). Research and revival, 1950-98. // Russell I., Atkinson D. (ed.) *Folk song: Tradition, Revival and Re-Creation*. Aberdeen, 2004, p. 53-66.

²³Ramanauskaitė E. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU, 2004.

Rasos šventės, Vėlinės, Užgavėnės, Kalėdų vakarones. Ji atliko ir interviu su keliais ansambliciais, tačiau nuodugniai analizavo ne šią etnokultūrinio lauko grupę, o Baltų tikėjimo Romuvos Kauno grupę. Vis dėlto daugelį išvadų, autorės padarytų apie pastarąją grupę, galima taikyti visoms etnokultūrinio lauko grupėms – t.y., ir folkloro ansambliams.

Kolektyvinėje studijoje „Sajūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia“, skirtoje įvairių kultūrinių grupių, suformavusių Sajūdį, analizei, pasitelkus gausią empirinę medžiagą, istorinius ir sociologinius metodus bei tinklaveikos perspektyvą, nagrinėjamas ir etnokultūrinis sąjūdis. Jam skirtame skyriuje Ainė Ramonaitė bene pirmoji nuodugnai analizuoja šio sąjūdžio istoriją, susiedama jį su kitomis kultūrinėmis grupėmis, atkreipdama dėmesį į svarbiausius ideologinius ginčus, dinamiką ir sąveikas²⁴.

Bene artimiausius šiai disertacijai tyrimus atliko Vytis Čiubrinskas. Jis aptarė tradicijas, tradicinės liaudies kultūros, etninės kultūros sampratas kaip kultūrinės konstrukcijas, naudotas sovietų ideologijoje ir alternatyviose tautinėse tapatybėse XX a. 8-9 deš. Lietuvoje²⁵. Autorius apžvelgė įvairių veikėjų grupes bei jų praktikas, kuriomis konstruotos praeities ir jos bendruomenės sampratos, platesniame, folkloro ansamblių judėjimą apimančiame pamatiniame kraštotyros sąjūdyje. V. Čiubrinskas remiasi daugiausia asmenine patirtimi, įgyta dalyvaujant socialiniuose gaivintojų tinkluose. Šis tekstas nėra nuodugnį etninės kultūros puoselėtojų diskursų ir praktikų analizė²⁶, bet pateiktos išvalgos, išryškinančios tradicijos, liaudies sampratų kaip kultūrinių konstrukcijų problematiką XX a. 8-9 deš. etninės kultūros gaivinimo judėjime, aktualios ir nagrinėjant XXI a. folkloro ansamblių judėjimo ideologiją. Jos yra puikus pagrindas, galintis būti išeities tašku tolesniam ir nuodugnesniam etninės kultūros veikėjų įvaizdžių folkloro ansamblių judėjime tyrimui.

Įvairaus pobūdžio mažesnės apimties folkloro ansamblių tyrimų publikavo ir kiti autoriai. Folkloristė Bronė Stundžienė nagrinėjo muzikinio folkloro vietą ir reikšmę šiuolaikinės visuomenės komunikacijos sistemoje, dabartinius situacinius dainų kontekstus²⁷. Tai bene vienintelis mokslinis darbas, kuriame Lietuvos folkloro ansamblių judėjimas analizuotas remiantis XX a. antrosios pusės ir vėlesnėmis folkloro kaip komunikacijos, jo funkcionavimo socialiniuose kontekstuose bei sociolingvistinėmis teorijomis. Tačiau šios autorės straipsnis yra ne tiek išsami folkloro gaivinimo analizė, kiek bandymas atkreipti dėmesį į Lietuvoje

²⁴Ramonaitė A. „Paralelinės visuomenės“ užuomazgos sovietinėje Lietuvoje: katalikiškojo pagrindžio ir etnokultūrinio sąjūdžio simbolizė // Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A. (red.) *Sajūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.

²⁵Čiubrinskas V. Revival of Tradition for Reconstruction of Identity. Lithuanian Case. *Folk. Journal of Danish Ethnographic Society*, 2000, Vol. 40. <http://www.culcom.uio.no/aktivitet/seminar/pdfs/Ciubrinskas-Revival.pdf>

²⁶Autorius atliko kitų su šia tema susijusių analizių, kuriose nagrinėjo politinės ideologijos poveikį etnologijos mokslui ir kt., pavyzdžiui, Čiubrinskas V. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas. *Lietuvos etnologija*. 2001, Nr. 1(10), p. 99-117.

²⁷Stundžienė B. Tautosaka sociologiniu žvilgsniu. *Tautosakos darbai*. 2005, T. 22 (29), p. 13-22.

nepasitelkiamas teorines perspektyvas dabartiniam (gaivinamo) folkloro funkcionavimui tirti ir jų „išbandymas“ plačiau aptariant romansų „atvejį“. Vis dėlto B. Stundžienės tyrimas ir pasitelkti platūs palyginimai puikiai iliustruoja, kaip šios teorijos gali atskleisti ir Lietuvos folkloro ansamblių praktikas, padėti suvokti tiek folkloro prigimtį, tiek jo puoselėtojų motyvus.

R. Ambrazevičius nagrinėjo melodinės liaudies dainų kaitos procesus folkloro ansamblių judėjime – „antrinio folkloro ansambliuose“²⁸. Tai vienas iš nedaugelio straipsnių, kuriuose vengiama vertinimo ir metodinių pasiūlymų.

Aptarę šiuos mūsų disertacijos tyrimams artimų temų darbus, galime pastebėti, kad juose apie disertacijoje sprendžiamus klausimus tik užsimenama, nurodant jų problemišumą ir aktualumą. Šiai disertacijai artimiausi tyrimai, kuriuose folkloro ansamblių judėjimas nagrinėtas kaip savita subkultūra, dominuojančiai visuomenei alternatyvi socialinė grupė ir daugiau nei kituose tekstuose akcentuota savita judėjimo etninės kultūros vizija, jos socialinis konstravimas. Vis dėlto šiuose darbuose folkloro ansamblių judėjimas tebuvo viena iš tūrų grupių; judėjimo ideologija, etninės kultūros vizija aptarta gana priešokiais, neanalizuota šios vizijos raiška, konstravimo praktikos, šaltiniai ir kiti aspektai. Pagrindinės problemos – folkloro ansamblių judėjime aktualūs etninės kultūros veikėjų įvaizdžiai, jų interpretacijos – šiuose darbuose nebuvo nagrinėtos, o tai pagrindžia disertacijos tyrimų *aktualumą* bei *būtinumą*.

²⁸Ambrazevičius R. Transmission of traditional singing in folklore groups: Rules of change. *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*. 1998, p. 240-250.

1. TEORINĖS ETNINĖS MUZIKOS GAIVINIMO JUDĖJIMŲ TYRIMŲ NUOSTATOS

Atsigręžimas į liaudies, etninę kultūrą ir muziką konkrečiai bei pastangos ją gaivinti XIX-XXI a. sutinkamos daugelyje pasaulio šalių. Nieko nuostabaus, kad tai sulaukė nemažai mokslininkų dėmesio ir yra atlikta daugybė atvejo tyrimų, kuriuose analizuota Vakarų Europos²⁹, Rytų Europos³⁰, JAV ir Kanados³¹, Azijos³² liaudies ar etninės muzikos gaivinimo praktikos. Jos tirtos iš daugelio teorinių perspektyvų: istorinės, funkcionalistinės, struktūralistinės, simbolinės. Tyrimuose įpavidintos muzikos puoselėjimas sietas su muzikos pokyčiais, tapatybe, nacionalizmu, etniškumu ir daugeliu kitu sričių³³.

Viena ir Lietuvoje bene geriausiai žinoma tyrimų perspektyva yra grindžiama folklorizmo teorija³⁴. Kalbant apibendrintai, folklorizmas suvokiamas kaip folkloro naudojimas naujuose kontekstuose³⁵. Folklorizmo teorija, labiausiai paplitusi Vokietijoje ir Rytų Europoje, iš esmės atitiko ir kituose kraštuose vykusias diskusijas apie „folkloro produktų“ autentiškumą. Pavyzdžiui, Vakarų Vokietijoje folklorizmo reiškiniai daugiau sieti su komerciniu folkloro naudojimu ir dažniau vertinti neigiamai, Rytų Europos šalyse – su teigiamai vertintomis valstybės palaikomomis folkloro naudojimo formomis.

Folklorizmas ir panašūs terminai siejasi su kultūros teorija, kurioje teigiama, kad prieš išiveržiant modernybei, progresui, technologijai, masinei komunikacijai, ilgus amžius egzistavo pradinės, autentiškos, tikros kultūrinių reiškinų, praktikų ir tradicijų formos; kartu tarsi pripažįstama Erico Hobsbaumo „išrastos tradicijos“ idėja – išrastos tradicijos pakeičia senąsias, kai šios nebepritaikomos naujomis sąlygomis dėl sparčios visuomenės kaitos³⁶.

²⁹ Hill J. L. *From Ancient to Avant-Garde to Global: Creative Processes and Institutionalization in Finnish Contemporary Folk Music* // http://juniperlynnhill.net/JuniperHill_Dissertation.pdf; Wickström D.-E. A Revival? A way to look at the last 30 years of Norwegian vocal folk music // Thedens H.-H. (ed.) *Norsk Folkemusikklags skrifter* Nr. 16/2002, Norsk Folkemusikklag, Oslo 2003. P. 78-80; Sweers B. *Electric Folk: The Changing Face of English Traditional Music*. Oxford University Press, 2005; Goertzen Ch. *Fiddling for Norway: Revival and Identity*. The University of Chicago Press, 1997; Ramnarine T. K. *Ilmatar's Inspirations: Nationalism, Globalization, and the Changing Soundscapes of Finnish Folk Music*. The University of Chicago Press, 2003.

³⁰ Olson L. J. *Performing Russia: Folk revival and Russian Identity*. London and New York, Routledge Curzon, 2006.

³¹ McKay I. *The quest if the folk; antimodernism and cultural selection in twentieth-century Nova Scotia*. McGill-Queen's University Press, 1994.

³² Roginsky D. Folklore, Folklorism, and Synchronization: Preserved-Created Folklore in Israel. *Journal of Folklore Research*. 2007, Vol. 44, No. 1; Hughes D. W. Folk music: from local to national to global *The Ashgate Research Companion to Japanese Music*.

³³ Ronström O. Revival reconsidered. *The World of Music*. International Institute for Traditional Music. 1996. No 3.

³⁴ Plg. Skrodenis S. *Folkloras ir folklorizmas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005; Baltrėnienė M. Etnomuzika ir folklorizmo apraiškos: prieštaros ir koegzistencija. *Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 4 (67), p. 32-36.

³⁵ Moser H. Vom Folklorismus in unserer Zeit. *Zeitschrift für Volkskunde*. 1962, No. 58, p. 180; Bausinger H. Folklorismus. *Enzyklopädie des Märchens*. T. IV. Berlin: de Gruyter, 1984, p. 1405; Гусев В. Е. Фольклор в системе современной культуры славянских народов. *История, культура, этнография и фольклор славянских народов*. Москва: Наука, 1978, p. 283-284; Šmidchens G. Folklorism Revisited. // Dundes A. (ed.) *Folklore: Critical Concepts*. Vol. I. Abingdon, New York: Routledge, 2005, p. 324.

³⁶ Hobsbawm E. Introduction: Inventing Traditions // Hobsbawm E., Ranger T. *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press, 1983, p. 4-5.

Teorijos kritikai pažymi, kad „pirminės tradicijos“ ir folklorizmo perskyra yra grindžiama daugiau folkloristų įsitikinimais nei Europos folkloro tradicijomis, kurioms ji yra taikoma. Folkloro ir folklorizmo perdavimo, suvokimo ir varijavimo procesai yra pernelyg panašūs, kad būtų juos galima skirti šiuo pagrindu. Be to, gryna „pirminė“ tradicija kaip tokia niekada neegzistavo, todėl sunku nustatyti, kas yra „antrinė“ tradicija – folklorizmas³⁷.

Kituose tyrimuose labiau domimasi gaivinimu kaip kultūrinė išraiška, komunikaciniu procesu ir telkiasi į jos funkcijas, reikšmę, kaitą ir t.t. Daugelyje tokių mokslinių studijų gaivinimu užsiimančių žmonių bendruomenė suvokiama kaip socialinis judėjimas, kurio nariai dalyvauja politinėse, ekonominėse ir kultūrinėse kovose. Gaivamos tradicijos apibrėžiamos kaip simbolinės išraiškos, metaforos, metonimai, nurodantys tai, dėl ko kovoja gaivintojai. Analizuojama, kaip veikia įvairūs judėjimo veikėjai, kokią įtaką daro tarpininkai, verslininkai, mokslininkai. Šioje perspektyvoje įvairiausius žanrus vienijanti gaivinama etninė muzika pasirodo daugiau ne kaip muzikinis, o kaip socialinis reiškinys – domimasi būtent socialiniu muzikos gyvavimu. Ronströmo požiūriu, šios tyrimų krypties problema – klausimams „kas“, „kada“ ir „kaip“ neteikiama tiek reikšmės, kiek klausimui „kodėl“. Todėl čia klausimai apie stilių, formų, žanrų ar estetiką daro mažą poveikį analizės rezultatams. Gaivintojams estetiniai klausimai yra labai svarbūs ir juos ignoruojantys tyrimai yra abejotini³⁸.

Šiuose tyrimuose gaivinimas iš esmės suvokiamas kaip politinė (plačiaja prasme) veikla. Maxas Peteris Baumannas teigia, kad savo muzikine elgsena bet kokie muzikuojantys žmonės prisiima poziciją aplinkinio pasaulio atžvilgiu ir šis sąmoningas ar nesąmoningas dalyvavimas sprendimų priėmimo procese gali būti suvokiamas kaip muzikinė-politinė elgsena³⁹. Seniai pastebėtas muzikos poveikumas siekiant politinių tikslų, kuriant ir įtvirtinant kultūrinės, nacionalinės tapatybes, solidarizuojant ir mobilizuojant visuomenes. Neatsitiktinai mokslininkai daug dėmesio skyrė muzikos naudojimo politiniuose judėjimuose etnografijai, teoretizavo muzikos, muzikavimo ir politikos sąveiką ar politinę muzikos prigimtį⁴⁰. Etninės muzikos gaivinimas tyrimuose siejamas tiek su etniniais, nacionaliniais judėjimais⁴¹ (įskaitant multi-etninių valstybių etninės politikos strategijas⁴²), tiek su kitokių politinių tikslų

³⁷Istenič S. P. Texts and contexts of folklorism. *Traditiones*, 2011, No. 40/3, p. 66-67; Šmidchens G. *Min. veik.*

³⁸Ronström O. *Revival reconsidered*, p. 6.

³⁹Baumann M. P. Folk Music Revival: Concepts Between Regression and Emancipation. *The Worlds of Music*, 1996, Nr. 38(3), p. 71.

⁴⁰Plg. Eyerman R., Jamison A. *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1997; Keller M. S. Why is Music so Ideological, and Why do Totalitarian States Take it so Seriously? A Personal View from History and the Social Sciences. *Journal of Musicological Research*, 2007, Nr. 26, p. 91-122; Street J. Invisible Republics and Secret Histories: A Politics of Music. *Cultural Values*, 2000, liepa, t. 4, Nr. 3, p. 298-313.

⁴¹Plg. Goertzen Ch. *Min. veik.*; Juvančič K. The Popularization of Slovenian Folk Music Between the Local and Global: Redemption or Downfall of National Heritage. *Traditiones*, 2005, Nr. 34/1, p. 209-219; McCann M. Music and politics in Ireland: the specificity of the folk revival in Belfast. *British Journal of Ethnomusicology*, 1995, Nr. 4, p. 51-75; Olson L. J. *Min. veik.*; Mitchell G. *The North American Folk Music Revival: Nation and Identity in the United States and Canada, 1945-1980*. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing, Ltd, 2007.

⁴²Pavyzdžiui, Olson L. *Min. veik.*

siekiančiomis grupėmis (pavyzdžiui, kairiaisiais, feministėmis ir kt.⁴³). Ronströmas išskyrė kelis vyraujančius politinius (plačiaja prasme) motyvus, grindžiančius etninės muzikos gaivinimo praktikas: priešinimasis urbanizacijai, klasinė kova, socialinė kova tarp rasių, regioninė kova ir kt.⁴⁴

Kai etninė muzika netenka savo pradinių funkcijų mažose bendruomenėse, atsiranda naujos funkcijos. Daugelis jų, ypač kai jas sukuria specialistai, yra etninės muzikos ideologizavimo rezultatas, atspindintis kultūrinius, politinius ir muzikinius gaivintojų bendruomenės rūpesčius. Nacionalizmas nėra vienintelė, bet turbūt radikaliausia ir labiausiai gaivinamą muziką persmelkianti ideologizavimo išraiška. Specifinių ideologinių simbolių įpaveldintoje etninėje muzikoje gali būti nedaug, bet jie įsivaizduojami kaip labai tiesiogiai nurodantys valstybingumo ideologiją⁴⁵. Daug dėmesio skiriama ir judėjimų ideologijai: kertinėms naudojamoms sąvokoms ir sampratom, praktikų argumentacijai ir pan.

Visuose muzikos gaivinimuose svarbiausi elementai, formuojant estetinį ir etinį kodeksą, yra idėjos apie gaivinamos praktikos istorinį tęstinumą ir organinį grynumą. Sąvoka „autentiškas“ yra dažniausiai pasitelkiama, siekiant išskirti gaivinamą praktiką iš kitos muzikos ir atkreipti dėmesį į jos įsivaizduojamą „laiko gelmę“. Muzikos gaivinimo judėjimuose tai yra svarbiausias dalykas, apie kurį telkiasi visa kita. Tai ypatybė, kuri juos skiria nuo kitų muzikinių judėjimų ar krypčių. Gaivintojų diskurse istorinis tęstinumas dažnai reiškia autentiškumą ir atvirkščiai. Tikima, kad „autentiška“ muzika buvo atliekama ir perduodama iš kartos į kartą už dominuojančios kultūros rinkos ribų ir neveikiama jos. Autentiškumo ideologija, jungianti istorinius tyrimus su prieš vyraujančią kultūrą nukreiptomis idėjomis, turi būti kruopščiai sukonstruota ir įtvirtinta. Šio kodekso žinojimas ir praktikavimas taip pat padeda sukurti stiprų sanglaudos pojūtį tarp gaivintojų⁴⁶.

Tad autentiškumas pasirodo kaip pamatinė šių judėjimų ideologijų sąvoka; bet svarbios ir aktyviai konstruojamos yra ir daugelis kitų: pavyzdžiui, liaudis, liaudies muzika, tradicija ir pan. Kaip pažymi Britta Swears, įvairiuose liaudies muzikos gaivinimo judėjimuose ši „terminologija visuomet buvo susijusi su politinėmis ar ideologinėmis reikšmėmis“⁴⁷. Jau pats muzikinių tradicijų pasirinkimas siejasi su tam tikra liaudies vizija. Svarbiausia pasirinkimo priežastis dažnai būna tradicijos siejimas su socialinio klestėjimo laikotarpiu visuomenės praeityje, o gaivinama praktika ima reprezentuoti kultūrinės ir socialinės gerovės pojūtį. Gaivinamų kultūrinių praktikų istoriją ir reikšmes konstruoja patys gaivintojai; svarbi gaivinimo proceso dalis yra šių asociacijų išgryninimas ir verbalizacija⁴⁸. Neatsitiktinai daugelyje tyrimų apžvelgiamos ir kritiškai įvertinamos mokslinės ir populiarios „liaudies“ sampratos:

⁴³Pavyzdžiui, Mitchell G. *Min. veik.*

⁴⁴Ronström O. *Revival reconsidered.*

⁴⁵Bohlman Ph. V. *Min. veik.*, p. 134-135.

⁴⁶Livingston T. *Min. veik.*, p. 74.

⁴⁷Swears B. *Min. veik.*, p. 25.

⁴⁸Livingston T. *Min. veik.*, p. 68-69.

pripažįstamas jų buvimas socialiniais konstruktais, pastebimas jas veikusios ideologinės nuostatos ir poveikis judėjimams tiek pasirenkant gaivintinas muzikines praktikas, tiek vertinant gaivintojų praktikų teisėtumą⁴⁹.

Šios disertacijos kontekste vienos svarbiausių kitų šalių etninės muzikos gaivinimo judėjimų studijų yra Lauros J. Olson⁵⁰ ir Georginos Boyce⁵¹ darbai, kuriuose analizuojamos panašiuose Rusijos ir Didžiosios Britanijos judėjimuose konstruojamos liaudies sampratos, jų kaita ir naudojimas įvairiems gaivintojų tikslams. L. J. Olson nagrinėja liaudies muzikos atradimą ir nuolatinį liaudies sampratos kūrimą ikirevoliucinėje Rusijoje, oficialioje Sovietų Sąjungos ideologijoje ir politikoje, alternatyviame gaivintojų judėjime ir įvairias, neretai labai skirtingas vertybes, atsiskleidžiančias liaudies sampratoje, kurios akcentuojamos šiandienėse etninės muzikos puoselėjimo formose. Šios studijos įdomios vien jau tuo, kad suteikia galimybę lyginti panašius įvairių šalių judėjimus, juos grindžiančias ideologijas ir juose konstruojamas liaudies sampratas konkrečiai, o taip pat ir dėl teorinių išvalgų, kurios yra naudingos šiam tyrimui – tiek jame pateikiamų argumentų pagrindimui, tiek diskusijai.

Gausiai pasitelkiantys istorines nuorodas ir masinę kultūrą (laikomą modernybės požymiu) atmetantys gaivinimo judėjimai yra tiek reakcija prieš modernybę, tiek jos produktai; t.y., jie dalyvauja modernybės diskurse nepaisant to, kad suvokia save kaip opoziciją tam tikroms modernybės išraiškoms. Opozicinis šių judėjimų pobūdis lemia, kad jie visuomet buvo linkę bendradarbiauti su įvairiais politiniais ir socialiniais judėjimais, visų pirma nacionalizmu, nors juose vis tiek išlieka ir savarankiška dinamika, susitelkusi į muziką⁵².

Šioje tyrimų perspektyvoje muzikos gaivinimo judėjimai pasirodo kaip vieni iš daugelio judėjimų, kuriuose politiniams siekiams įgyvendinti ar asmeninei prasmei, pasaulėžiūrai kurti pasitelkiami savaip interpretuojami ir paveldinti praeities objektai ir praktikos. Todėl čia svarbios ir bendresnio pobūdžio studijos, analizuojančios paveldo ar etninės kultūros politiką⁵³ – tiek dėl bendrų teorinių nuostatų, tiek dėl to, kad etninės muzikos įpaveldinimas ir puoselėjimas neišvengiamai būna šios platesnės politikos dalis. Kita vertus, muzika kaip tokia pasižymi savitomis poveikio, išraiškos ir funkcionavimo ypatybėmis, lemiančiomis šių judėjimų ypatingumą.

Dalyje tyrimų didžiausias dėmesys skiriamas judėjimo struktūrai, įvairių dalyvių sąveikai ir bendruomenės kūrimo praktikoms. T. Livingston išskyrė šešis struktūrinius šių judėjimų elementus:

⁴⁹Pavyzdžiui, Jenkins R. *The Songs of Black (Women) Folk: Music, Politics, and Everyday Living*. Doctoral Dissertation, Louisiana State University, 1999, p. 4-16; Mitchell G. *Min. veik.*, p. 7-11.

⁵⁰Olson L. J. *Min. veik.*

⁵¹Boyce G. *Imagined Village: Culture, Ideology & the English Folk Revival*. Manchester and New York: Manchester University Press, 1993.

⁵²Livingston T. *Min. veik.*, p. 81.

⁵³Plg. Bendix R. Final Reflections: „The Politics of Folk Culture“ in the 21th century. *Etnográfica*, 2005, Nr. IX (1), p. 195-203; Klein B. Cultural Heritage, the Swedish Folklife Sphere, and the Others. *Cultural Analysis*, 2006, Nr. 5, p. 57-80.

1. vienas žmogus ar grupelė „esminių gaivintojų“ („core“ revivalists);
2. praktikų pateikėjai ir/ar pradiniai šaltiniai (pavyzdžiui, istoriniai garso įrašai);
3. gaivintojų ideologija ir diskursas;
4. sekėjų grupė, sudaranti gaivintojų bendruomenės pagrindą;
5. gaivintojų veiklos (organizacijos, festivaliai, konkursai);
6. pelno nesiekiančios ir/ar komercinės organizacijos, užsiimančios gaivintojų rinkos aprūpinimu⁵⁴.

Penki iš šių elementų nurodo funkcinę-organizacinę judėjimų struktūrą. Jai mokslininkai skiria vis daugiau dėmesio, išryškindami svarbiausius individualius ir institucinius veikėjus, funkcinės veiklos sritis bei jų sąveiką, lemiančius judėjimų dinamiką.

Viena svarbiausių muzikos gaivinimo judėjimo ypatybių yra pagrindinis vaidmuo, tenkantis keliems žmonėms. Šiuo atžvilgiu „esminiai gaivintojai“ yra panašūs į pranašus ir mistikus, kurie perduoda savo viziją kitiems, organizuoja pasekėjų grupę. „Esminiai gaivintojai“, tiek priklausantys, tiek nepriklausantys tradicijai, paprastai jaučia tokį stiprų ryšį su puoselėjama tradicija, kad prisiima pareigą „išgelbėti“ ją nuo išnykimo ir perduoti ją kitiems. Iš tiesų jie kuria naują etosą, muzikinį stilių ir estetinį kodą pagal gaivintojų ideologiją ir asmeninius prioritetus. „Esminiai gaivintojai“ beveik visada yra iš vidurinėsios klasės kilę mokslininkai, profesionalūs ar mėgėjai muzikantai, muzikos industrijos atstovai. Kita vertus, nors būna esminė ideologija, kurią kuria bei skleidžia „esminiai gaivintojai“ ir žino kiti gaivintojai, nemaža dalis ją ignoruoja ar keičia, kad ji atitiktų jų asmeninius poreikius ir norus. Daugelis istorinėse formose ieško „asmeninio autentiškumo“. Kiti į judėjimą įsitraukia dėl politinių priežasčių, iš intelektualinio smalsumo, dar kiti – dėl finansinės naudos, kurią galima gauti iš naujos gaivintojų rinkos. Ir daugelis gaivintojų bėgant laikui keičia savo poziciją⁵⁵.

Dar viena muzikos gaivinimo judėjimų ypatybė yra formuojant repertuarą, stilistinius bruožus ir istoriją remtis pateikėjais ar istoriniais šaltiniais. Gaivintojų santykis su pateikėjais gali būti labai įvairus. Pavyzdžiui, apibūdindama Norvegijos liaudies dainų gaivinimo praktikas XX a. pabaigoje, Ingrid Åkesson teigia, kad pateikėjai gaivintojams svarbūs ir kaip asmenybės, ir kaip muzikinės medžiagos šaltiniai⁵⁶. Tuo tarpu Georgina Boyes aprašytame XX a. pr. Anglijos judėjime pateikėjai vertinti tik kaip nesąmoningi, degradavę šios vertingos medžiagos indai⁵⁷. Istorinių įrašų reikšmė gaivinimo praktikoms yra labai didelė. Priešingai nei gyvas muzikos atlikimas, muzikos įrašai yra objektai, kuriuos galima rinkti ir klasifikuoti, o tai savo ruožtu daro įtaką žanro apibrėžimui, kurį naudoja kiti šių objektų rinkėjai, vartotojai bei atlikėjai ir įrašų industrija⁵⁸. Neatsitiktinai Ronströmas ir kiti autoriai gaivinimo

⁵⁴Livingston T. *Min veik.*, p. 69.

⁵⁵Ten pat, p. 70-74.

⁵⁶Åkesson I. *Med røsten som instrument / With voice as an instrument. Ph. D. dissertation 2008. Abstract and summary in English* // http://old.visarkiv.se/dokument/summary_of_dissertation_akesson.pdf, p. 6.

⁵⁷Boyes G. *Min veik.*

⁵⁸Livingston T. *Min veik.*, p. 71.

judėjimams svarbių veikėjų grupę papildo ir mokslininkų ar specialistų kategorija. Būtent jie dažniausiai išskiria, „įdaiktina“ ir pan. gaivinamas, „vertingas“ tradicijas, folkloro žanrus ar variantus; renka ir saugo pirminius šaltinius⁵⁹. Kita vertus, santykiai tarp gaivintojų praktikų ir žinovų gali būti ir labai priešiški⁶⁰.

Gaivintojų stilistiniai kriterijai ir estetika yra grindžiami tuo, kas laikoma esant bendru stilistiniu individualių pateikėjų ir/ar šaltinių įrašų vardikliu; tai paverčiama stiliaus „esme“, kuria imama remtis vertinant vėlesnį gaivintojų atlikimą. Pusiausvyra tarp individualių inovacijų ir stilistinių tradicijos normų laikymosi yra vienas svarbiausių įtampos šaltinių. Kai tradicija yra „atgaivinama“, visada iškyla klausimas, kaip išlaikyti pusiausvyrą tarp tradicijos „saugojimo“ (t.y. griežto gaivintojų stilistinių kriterijų laikymosi) ir inovacijos, netgi kai šia siekiama pritraukti daugiau pasekėjų. Dažnai ši įtampa lemia judėjimo dezintegraciją⁶¹. Ši įtampa, dar konceptualizuojama kaip „puristų“ ir „sinkretistų“ praktikų priešprieša⁶², aptinkama iš esmės visuose gaivinimo judėjimuose ir atsispindi daugelyje jų etnografijų⁶³.

Gaivintojų bendruomenių narystė yra nestabili ir nepastovi; jos yra neteritorinės; jų narystė gali peržengti vietos ir nacionalines ribas, jos dažnai suveda žmones, kurių keliai galėjo niekada nesusikirsti už judėjimo ribų. Gaivinimo judėjimai paprastai atsiranda konkrečioje, apibrėžtoje vietoje, bet greitai paplinta plačiau, kartais peržengdami valstybės ribas⁶⁴.

Siekiant sukurti bendruomenės pojūtį, gaivintojų žurnalai, laikraščiai, įrašai, radijo stotys padeda suburti žmones, skiriamus geografinės erdvės, o *festivaliuose* ir *konkursuose* gaivintojai susirenka draugėn fiziškai. Šie renginiai gaivintojų bendruomenei yra labai svarbūs, nes juose tam tikrą tradiciją puoselėjantys susitinka vieni su kitais akis į akį, kad pasidalintų repertuaru ir grojimo technikomis, aptartų tradiciją atstovaujančių atlikėjų stiprybes ir silpnybes, aktyviai mokytųsi ir patirtų veikiantį gaivintojų etosą ir estetinį kodeksą ir galėtų pabendrauti su kitais judėjimo dalyviais. Šie renginiai yra esminiai judėjimo sėkmei, nes jie papildo tai, ką galima išmokti iš įrašų ir knygų, tiesioginėmis patirtimis ir tiesioginiais kontaktais su kitais žmonėmis⁶⁵. Panašiai teigia O. Ronströmas, akcentuodamas, kad festivaliai ne tik atspindi, bet ir kuria, platina bei inscenizuoja idėjas. Be to, festivaliai veikia kaip muzikinių ir kultūrinių išteklių, estetikos, etikos, vertybių, simbolių ir reprezentacijų ar politinės ir ideologinės galios apskritai kontrolės priemonės⁶⁶. Michael B. MacDonaldas tyrė, kaip liaudies muzikos festivaliuose konstruojama bendruomenė. Šie festivaliai leidžia liaudies muzikos atlikėjams „prekiauti“ savo įgūdžiais pasitelkiant tinklą, atsiradusį festivalių judėjime, kuris puoselėja

⁵⁹Ronström O. *Revival reconsidered*, p. 10-13.

⁶⁰Plg. Kirshenblatt-Gimblett B. Folklorists in Public: Reflections on Cultural Brokerage in the United States and Germany. *Journal of Folklore Research* 37, 1 (2000), p. 1-21.

⁶¹Livingston T. *Min. veik.*, p. 71.

⁶²Pavyzdžiui, Bohlman P. *Min. veik.*

⁶³Pavyzdžiui, Ramnarine T. K. *Min. veik.*

⁶⁴Livingston T. *Min. veik.*, p. 72-73.

⁶⁵Ten pat, p. 73.

⁶⁶Ronström O. Concerts and festivals: Public performances of folk music in Sweden. *The World of Music*. 2001, Vol. 43, p. 16-17.

prarasto bendruomeniškumo pojūtį ir yra grindžiamas gaivintojų jaučiamu bendruomenės poreikiu, kartu transformuoja pačią liaudies muziką ir jos atlikimą. MacDonaldas liaudies muzikos festivalių industriją nagrinėja pasitelkęs sodo metaforą – sodas nebėra pirminė gamta, o estetizuota jos konstrukcija, kai gamta perkuriama pagal sodininko sumanymą. Paprastai atlikėjai organizuojant festivalius, kuriant juos grindžiančią ideologiją atlieka labai fragmentišką vaidmenį; čia svarbiausi tampa organizatoriai – vietos bendruomenę atstovaujantys ir ja besirūpinantys žmonės⁶⁷.

Galiausiai, daugumai muzikos gaivinimo judėjimų būdinga, kad tam tikru metu atsiranda industrija, pelno nesiekiančios ir/ar komercinės organizacijos, padedančios plėsti gaivintojų rinką, susidedančią iš koncertų ir festivalių reklamavimo, įrašų pardavimo, naujienlaiškių, pedagoginių publikacijų, instrumentų ir kt. Iš tiesų bet kokiam gaivinimo judėjimui būtų sudėtinga egzistuoti ilgiau nei kelerius metus neįžengus į šį etapą. Žiniasklaidos industrija padeda išsaugoti gaivintojų doktriną ir praktikas, formuoti bei išlaikyti glaudžiai susijusią bendruomenę, turinčią bendrus interesus ir vartojimo modelius. Tikrovėje puoselėjamos tradicijos pavertimas vartojimo produktais prasideda jau nuo pradinio muzikinės tradicijos sudaiktinimo, paverčiančio ją „objektais“, kuriuos galima „atkurti“; procesas stiprėja kaskart, kai muzikinė praktika yra paverčiama žodžiais ir natomis, užfiksuojama laike ir erdvėje įrašant garso ir vaizdo įrašuose ir pateikiama viešam vartojimui scenoje, per radiją ar televiziją. Judėjimų klestėjimas tam tikru raidos etapu paprastai ima priklausyti nuo komercializmo, nepaisant deklaruojamų pamatinių anti-komercializmo nuostatų⁶⁸.

Daugelis šių struktūrinių aspektų gaivinimo judėjimuose primena įvairių subkultūrinių grupių ar kitokių socialinių judėjimų bruožus; vis dėlto liaudies muzika kaip liaudies muzikos gaivinimo judėjimų idėjinis ir praktinės veiklos pagrindas neabejotinai lemia tam tikrus savitumus: pavyzdžiui, artimus ryšius su akademinė bendruomene, sąveiką su platesnių politinių tikslų siekiančiomis etninių, regioninių aktyvistų grupėmis ar valstybinėmis institucijomis. Judėjimų struktūros tyrimai atskleidžia, kas turi galią apibrėžti gaivinamą muzikinę tradiciją, su ja siejamas idėjas ir ideologiją; kaip visa tai yra sklaidžiama ir kaip sklaidos kanalai keičia perduodamus muzikinius reiškinius ir vaizdinius; kaip formuojasi gaivintojų bendruomenė, kaip ji sprendžia kylančius konfliktus, funkcionuoja platesnės visuomenės kontekste ir t.t. Tokiuose tyrimuose išryškėja, kad etninė muzikos įpaveldinama ir puoselėjama bendruomenėje, tam tikrame socialiniame judėjime, ir norint suvokti pačias puoselėjamos muzikos praktikas, būtina suprasti ir šį socialinį kontekstą.

⁶⁷Mac Donald B. M. *Back to the Garden: Territory and Exchange in Western Canadian Folk Music Festivals*. Doctoral Dissertation. Edmont, 2010, p. 14-28.

⁶⁸Tachi M. Commercialism, Counterculture, and the Folk Music Revival: A Study of *SingOut!* Magazine, 1950-1967. *The Japanese Journal of American Studies*, 2004, No. 15, p. 209.

2. ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJŲ ĮVAIZDŽIAI ETNINĖS MUZIKOS GAIVINIMO JUDĖJIME: TYRIMO PROBLEMATIKA

Disertacijoje į Lietuvos folkloro ansamblius bus žvelgiama kaip į bendros ideologijos vienijamą socialinį-kultūrinį judėjimą, siekiantį gaivinti lietuvių etninę muziką. Ketinama telktis į šio judėjimo ideologiją ir vieną svarbiausių jos elementų – etninės kultūros viziją. Remiamasi prielaida, kad iš esmės visos sampratos, idėjos ir sąvokos yra socialiniai konstruktai, kuriuos siekdamos savų tikslų ar galios kuria įvairios žmonių grupės. Remiantis tokiomis prielaidomis šiame darbe nebus siekiama įvertinti ansamblių interpretacijų teisingumo – „autentiškumo“; ketinama gilintis į tai, kokios sampratos ir kodėl yra prasmingos šiame judėjime.

Judėjimo struktūrai ir dinamikai šiame tyrime nebus skiriama daug dėmesio, bet kai kurie jų aspektai vis tiek yra svarbūs. Pavyzdžiui, folkloro ansamblius laikant socialiniu judėjimu, turinčiu jo nariams bendrą ideologiją, bet kartu pripažįstant, kad tokius judėjimus sudaro įvairūs veikėjai (ypatingą autoritetą turintys ir įvairialypiais ryšiais su gaivintojų bendruomene susiję mokslininkai, judėjimo ideologiją formuojantys „esminiai gaivintojai“, judėjimo pagrindą sudarantys jų sekėjai ir pan.), galima tikėtis, kad ansamblių ideologiją ir svarbiausias jos sampratas gali priimti ir suvokti nevienodai. Panašiai, atsižvelgiant į judėjimo ideologijoje pripažįstamus šaltinius (pateikėjai, archyvai, knygos, asmeninė patirtis ir kt.), veiklas ir komunikacijos praktikas ir šaltinius, galima tikėtis, kad ideologijos įtvirtinimas priklausys nuo pastarųjų vyravimo konkrečiame judėjime. Be to, toks požiūris į tyrimą reikalauja įtraukti ir mokslinio diskurso analizę, mokslininkus laikant ne tiek objektyvios tiesos apie etninę kultūrą reiškėjais, kiek savitais dalyviais, siūlančiais įvairius judėjimo narius.

Šioje disertacijoje folkloro ansamblių judėjimas vadinamas „etninės muzikos gaivinimo“ judėjimu. „Gaivinimas“ apibrėžiamas kaip tam tikros muzikinio folkloro dalies įpaveldinimas, pripažinimas nykstančiu ir sąmoningas atlikimas naujuose kontekstuose (pavyzdžiui, scenoje) siekiant tikslų, nebūdingų ankstesnėms praktikoms. Konkrečiai ši apibrėžimą galima iliustruoti šitokiais pavyzdžiais:

- apeiginių liaudies dainų, anksčiau dainuotų kaimo bendruomenėje konkrečiu laikotarpiu apeiginėje situacijoje, siekiant su apeiga susijusių tikslų ir buvusių neatskiriama jos dalimi, atlikimas scenoje, suvokiant ir dainuojant jas scenoje ne kaip apeigos dalį, o visų pirma kaip tautinį paveldą, meno kūrinį ir pan.;

- dainininkų, jaunystėje ar iki šiol kasdienėje aplinkoje dainavusių tam tikras dainas, koncertavimas scenoje, šias dainas pristatant kaip tautinę ir pan., nykstančią, platesniam klausytojų ratui svarbią ir įdomią vertybę;

- muzikantų, mokačių ar išmokusių tradicinės etninės muzikos instrumentinių kūrinių, griežimas, šią muziką perteikiant kaip tautinį paveldą ir meno kūrinių;

- apeiginių, religinių švenčių šventimas, motyvuotas tautinės tapatybės įtvirtinimo ar turistų pritraukimo tikslais.

Panašią beje sampratą siūlo ir švedų tyrinėtojas Owe Ronströmas, teigdamas, kad „muzikos gaivinimas yra veikla, kuria objektai, veiksmai ar idėjos yra aktyviai perkeltami iš vieno konteksto į kitą, kad taptų prieinami naujiems naudotojams, naujose vietose ir kitu laiku“⁶⁹.

Lietuvoje ir pasaulyje vartojama ir daugiau sinonimiškų, platesnių ir siauresnių terminų folkloro ansamblių veiklai ir kitiems panašioms judėjimams bei susijusiems reiškiniams įvardinti. Pavyzdžiui, Aušra Zabieliene ją vadina etnokultūrine ir folklorinė veikla (kuri turbūt aprėpia, bet nesiriboja folkloro ansamblių veikla), vienokio ar kitokio folkloro atlikimu⁷⁰. Rasa Stoškuvienė folkloro ansamblių veiklą įvardija tautos paveldo populiarinimu ir praktiniu pritaikymu⁷¹. Praktikai folkloro ansamblių veiklą įprastai apibrėžia kaip folkloro atlikimą⁷². Dalis autorių šią veiklą vadina folklorizmu⁷³. Beje, Lietuvių autorių darbuose apie folkloro ansamblių veiklą vartotas ir gaivinimo terminas – kartais plačia, visą folkloro ansamblių veiklą aprėpiančia, kartais – siauresne, visiškai nutrūkusių tradicijų „prikėlimo iš numirusių“, prasme⁷⁴.

Šio termino vartojimas disertacijoje grindžiamas ir Vakarų Europos šalių patirtimi. Daugelyje etnomuzikologijos, muzikos antropologijos, sociologijos ir kitų susijusių disciplinų darbų folkloro ansamblių judėjimui analogiški reiškiniai ten įvardijami būtent „liaudies muzikos gaivinimu“ (angl. *folkmusicrevival*). Vis dėlto šis terminas irgi nėra absoliutus, nes siūloma ir nemažai alternatyvų. Anot Owe Ronströmo, iš esmės tam pačiam reiškiniai įvardinti pasitelkiama daug terminų: „gaivinimas“ (angl. *revival*), „atgaivinimas, pagyvinimas“ (angl. *revitalization*), „atkūrimas“ (angl. *recreation, re-enactment*), folklorizmas ir kt. Šio mokslininko teigimu, visų šių terminų taikymas yra gana problemiškas – jie daugmaž leidžia numanyti, apie ką iš tikrųjų kalbama, tačiau patys apibrėžimai dėl savo daugiaprasmiškumo kaip analitinės

⁶⁹Ronström O. *Traditional Music, Heritage Music* // Bithell C., Hill J. *The Oxford Handbook of Music Revivals*. Oxford University Press, 2011.

⁷⁰Zabieliene A. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010, p. 9-19 ir kt.

⁷¹Stoškuvienė R. *Moksleivių etnomuzikinių nuostatų ugdymas modernizuotomis folkloro raiškos formomis*. Daktaro disertacija. Šiaulių universitetas, Šiauliai, 2010, p. 25.

⁷²Ambrasevičius R., Karaška A., Šatkauskienė V. *Folkloriniai ansambliai. Muzikos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. T. 1, p. 407-408.

⁷³Skrodenis S. *Folkloras ir folklorizmas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005; Baltrėnienė M. *Etnomuzika ir folklorizmo apraiškos: prieštaros ir koegzistencija. Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 4 (67), p. 32-36 ir kt.

⁷⁴Siauresnė reikšmė – Zabieliene A. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje*, p. 101. Platesnė, visą folkloro ansamblių veiklą aprėpiančia reikšmė – Apanavičius R. *Etninės muzikos gaivinimo judėjimo Lietuvoje tyrimai. Res Humanitariae*. 2011, Nr. 10, p. 342-346; Stankutė A. *Šiaurės Aukštaitijos muzikinio folkloro gaivinimas. Žiemgala*. 2011/2(28), p. 14-21 ir kt.

priemonės nėra pakankamai naudingi⁷⁵. Tad daugeliu atvejų visi šie minėti žodžiai pasirenkami gana įvairiai ir turbūt iš jų būtent „gaivinimas“ – *revival* - Vakaruose yra plačiausiai šiuo metu naudojamas terminas⁷⁶.

Šiame darbe vartojama sąvoka „gaivinimas“ jokių būdu nenurodo ir nesiremia prielaida, kad reiškiniai, kurių atžvilgiu ji taikoma – gaivinamos praktikos ir pan. – yra visiškai sunaikinti ir/ar išnykę. Pripažįstama esant natūralią folkloro, jo žanrų naudojimo kontekstų kaitą, kai kur išlikusį natūralųjį senojo sluoksniu folkloro funkcionavimą Lietuvoje. Lietuvių kalbos žodyne pateikiamos žodžio „gaivinti“ reikšmės taip pat nesiriboja reikšme „prikelti iš mirusiųjų“; šis žodis gali reikšti daryti gajų, stiprinti, ugdyti, gydyti ir kt.⁷⁷

Tad šioje disertacijoje nagrinėjama folkloro ansamblių veiklą iš tiesų galima įvardyti folklorizmu, šiuolaikine folkloro interpretacija, tradicijos puoselėjimu, moderniu ar eksperimentiniu tradicijos tęstinumu ir kitais terminais, kurie atsižvelgiant į kontekstą, galėtų tiksliau nurodyti vieną ar kitą nagrinėjamo reiškinio aspektą. Kita vertus, daugelis šių alternatyvių terminų reikalautų ištraukti į gan ilgas ir šiam darbui nebūtinai diskusijas: kas yra modernus ir ne-modernus tradicijos tęstinumas? Kaip apibrėžti šiuolaikinę jo interpretaciją ir ką laikyti ne šiuolaikine? Kaip griežtai atskirti autentišką folklorą nuo folklorizmo?

Šie klausimai tiriant folkloro funkcionavimą ir gaivinimą iš tiesų yra svarbūs. Vis dėlto atsižvelgiant į tai, kad išsamus jų aptarimas užimtų daug vietos, kitų minėtų terminų nutarta atsakyti kaip nebūtinų disertacijos tikslui pasiekti.

Be to, daugelio atveju alternatyvūs terminai vartojami siekiant išryškinti įvairius muzikinius pokyčius, atsirandančius naujuose kontekstuose atliekant (senąją) etninę muziką.

Kodėl iš visų galimų pasirinktas būtent terminas „gaivinimas“? Šios disertacijos tyrime svarbiausieji yra ne muzikiniai pokyčiai (kuriais neretai grindžiamas terminų pasirinkimo argumentavimas), o socialiai konstruojamos reikšmės ir įvaizdžiai, todėl folkloro funkcijų, suvokimo, jam teikiamų reikšmių pasikeitimas leidžia teigti radikalų pokytį, o dabartinį senojo folkloro gyvavimą, atlikimo praktikas ir jas grindžiančią ideologiją įvardyti gaiviniu.

Gaivinimą galima laikyti ir esminiu terminu, sutinkamu pačių folkloro ansamblių diskurse. Pavyzdžiui, Ukmergės folkloro ansamblio nariai „savo laisvalaikį skiria lietuvių liaudies dainai, šokiui, tautos tradicijų ir papročių gaivinimui ir puoselėjimui“⁷⁸. Folkloro ansamblio „Kuršių ainiai“ „kūrybinis kredo – Pamario krašto folkloro tradicijų gaivinimas ir

⁷⁵Ronström O. *Revival reconsidered. The World of Music*. International Institute for Traditional Music. 1996. No 3, p. 6-7.

⁷⁶Eydmann S. *The Life and Times of the Concertina: the adoption and usage of a novel musical instrument with particular reference to Scotland*. The Dissertation. The Open University, 1995 // <http://www.concertina.com/eydmann/life-and-times/eydmann-life-and-times-all.pdf>, p. 205.

⁷⁷*Lietuvių kalbos žodyno (t. I-XX, 1941-2002) elektroninis variantas* (vyr. red. G. Naktinienė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 // www.lkz.lt

⁷⁸Folkloro ansamblis Dagilėlis. Dagilėlis.1997.

puoselėjimas“⁷⁹. Folkloro ansamblis „Nalšia“ teigia turįs „aiškią viziją – atgaivinti ir populiarinti Rytų Aukštaitijos (Ignalinos, Zarasų, Utenos, Švenčionių r.) tautosaką“⁸⁰. Nepaisant to, šiame tyrime terminas „gaivinimas“ laikomas pirmiausia etiniu, o ne eminiu (tiksliau – į jo ir jo sinonimų eminę vartoseną specialiai gilinamasi nebuvo), todėl jo nėra ir tyrimui atlikti naudotuose klausimyne ir anketoje.

Tad šioje disertacijos „gaivinimas“ (ir sinonimiškai vartojamas „puoselėjimas“) suvokiamas kaip bendras terminas, aprėpiantis tam tikru santykiu grindžiamas įvairias elgsenas su įvairiomis muzikinėmis (ir su jomis susijusių kitų etninės kultūros sferų) praktikomis.

Kaip minėta įvade, etninės kultūros vizija yra labai plati sritis, ir tiriant ją neišvengiamai tenka telktis į kelis aspektus, daugelį kitų paliekant nuošalyje. Šioje disertacijoje folkloro ansamblių judėjimui aktualią etninės kultūros viziją nuspręsta tirti analizuojant etninės kultūros veikėjų įvaizdžius.

Šioje disertacijoje etninės kultūros veikėjai apibrėžiami kaip senosios, etninę kultūrą kūrusios bendruomenės veikėjai, pasižymintys sociokultūriškai apibrėžtomis funkcijomis, vaidmenimis ir bruožais. Teoriškai jais galima laikyti bet kokius žmones, atliekančius tam tikrą veiklą ir pasižyminčius su šia veikla tiesiogiai susijusia ar nesusijusia elgsena, vaidmenimis, bruožais, kuriuos jiems priskiria ir kurių tikisi bendruomenė (plg. tokioje sampratoje puikiai derančias Lietuvių kalbos žodyne pateiktas žodžio „veikėjas“ reikšmes „kas ką vykdo, atlieka, valdo“ ir „vaidmens atlikėjas, aktorius“⁸¹). Šių veikėjams sociokultūriškai priskirtų vaidmenų, funkcijų, bruožų, veiklos aplinkybių ir kitų aspektų analizė gali atskleisti daugelį aktualios etninės kultūros vizijos elementų, įskaitant ir senosios bei jai priešpriešinamos dabarties bendruomenės gyvenimo, senųjų ir dabartinių folkloro atlikėjų, atlikimo aplinkybių santykio įsivaizdavimą – šie klausimai yra svarbūs daugelyje etninės muzikos gaivinimų judėjimų.

Šioje disertacijoje nagrinėjami veikėjai, veikiantys etninės kultūros srityse, susijusiose su folkloro ansamblių atliekamu folkloru. Terminas „veikėjai“, o ne folkloro atlikėjai, perteikėjai ir pan., pasirinktas siekiant išryškinti tiesiogiai su folkloro atlikimu nesusijusius vaidmenis ir bruožus, socialinį įvaizdžio, funkcijų bei bruožų konstravimą; sąlyginę perskyrą nuo dabarties atlikėjų, kurie veikia kitokiame sociokultūriniame kontekste ir dažnai pasižymi kitokiomis funkcijomis, vaidmenimis ir bruožais. Kiti terminai (folkloro atlikėjai, perteikėjai, puoselėtojai ir kt.) šiame darbe vartojami daugiau nurodyti konkrečius, paprastai

⁷⁹<http://kursiuainiai.wordpress.com/apie-mus/>

⁸⁰Folkloro ansamblis „Nalšia“. Viduj giralės; plg. Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės folkloro ansamblis „Vilnelė“. [brošiūra].

⁸¹*Lietuvių kalbos žodyno (t. I-XX, 1941-2002) elektroninis variantas* (vyr. red. G. Naktinienė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 // www.lkz.lt

dabartyje veikiančius žmones, o terminas veikėjai pasirenkamas daugiau praeities žmonių, užsiėmusių tam tikra veikla ir pasižymėjusių socialiai konstruojama apibrėžtimi ir vaidmenimis, įvardijimui.

Folkloro ansamblių nariai vienaip ar kitaip, daugiau ar mažiau išsivaizduoja daugelį etninės kultūros veikėjų. Vis dėlto tirti visus ar bent daugelį senojoje kultūroje identifikuojamų ir folkloro ansamblių judėjime nors kiek reflektuojamų veikėjų būtų sunkiai įgyvendinama užduotis. Analizei būtina pasirinkti kelis iš jų.

Taip pat reikia pabrėžti, kad pasirenkant šioje disertacijoje nagrinėjamus veikėjus, nebuvo atlikta specialaus tyrimo, kuriuo būtų įvertintas vienu ar kitų praktiškų vyravimas ar veikėjų aktualumo ansambliams pasiskirstymas. Nagrinėjami veikėjai pasirinkti vadovaujantis keliais kriterijais: 1) veikėjai, kurių reprezentacija sutinkama daugelio folkloro ansamblių praktikose; 2) veikėjai, kurių socialinis apibrėžtumas daugiau ar mažiau išryškintas mokslininkų darbuose; 3) veikėjai, atstovaujantis kelias etninės kultūros ir etninės muzikos sritis, reprezentuojamas ir folkloro ansamblių veikloje.

Folkloro ansamblių judėjimas daugiausia telkiasi į muzikines praktikas (instrumentinį muzikavimą, šokį ir ypač dainavimą⁸²), bet, nors ir mažiau, į savo veiklą įtraukia ir pasakojamojo folkloro, tradicinių švenčių puoselėjimą. Ši veiklos įvairovė, bent jau teoriškai apimanti beveik visas etnokultūros formas, postuluojuama specialistų dokumentuose, apibrėžiančiuose folkloro ansamblius, vienaip ar kitaip fiksuojama ir analizuojama mokslininkų⁸³, o galiausiai puikiai matoma stebint folkloro ansamblių pasirodymus.

Akivaizdu, kad ne visos muzikinės praktikos folkloro ansambliuose yra vienodai populiarios. Taip gali būti dėl daugelio priežasčių: apie kai kuriuos instrumentus ir žanrus gali trūkti informacijos, kiti gali būti būdingi mažam regionui, nepatrauklūs ansambliams ar tiesiog (nepakankamai) įpaveldinti.

Be to, tikėtina, kad kai kurių etninės kultūros veikėjų įvaizdžiai buvo išplėtoti labiau, kitų – mažiau. Stiprus, ryškus, įvairiais aspektais išplėtotas įvaizdis senojoje kultūroje leistų tikėtis, kad su juo vienaip ar kitaip bus susidūrę ir šiandien etninę kultūrą puoselėjantys ansambličiai bei ją tiriantys mokslininkai. Pastarieji taip pat nuodugniau domėjosi tik keliais iš daugelio etnokultūros veikėjų.

⁸²Plg. Stundžienė B. Tautosaka sociologiniu žvilgsniu. *Tautosakos darbai*. 2005, T. 22 (29), p. 14.

⁸³Lietuvos liaudies kultūros centras. *Meno kolektyvų ir jų vadovų veiklos nuostatai*. Vilnius, 2008. P. 4-5; Ambrazevičius R., Karaška A., Šatkauskienė V. Folkloriniai ansambliai. *Muzikos enciklopedija*. Vilnius, 2000. T. 1. P. 408; Zabielenė A. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010; Zabielenė A. Dzūkijos ir Suvalkijos folkloro ansambliai dabartinėse kalendorinėse šventėse. *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 1, p. 48-54.

Todėl, remiantis šiomis prielaidomis, pagrįstomis preliminariais folkloro ansamblių veiklos stebėjimais ir pažintimi su atitinkamais moksliniais tyrimais, analizei pasirinkti sutartinių giedotojų, muzikantų ir Užgavėnių kontekste aptinkamų veikėjų įvaizdžiai.

3. SUTARTINIŲ GIEDOTOJOS KAIP ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJOS

Mokslinės sutartinių giedotojų interpretacijos

Nuo XX a. pr. įvairius sutartinių aspektus nagrinėjo Adolfas Sabaliauskas, Augustas R. Niemis, Jadvyga Čiurlionytė, Edvinas Geistas, Stasys Paliulis, Zenonas Slaviūnas, Juozas Antanavičius, Rūta Gaidamavičiūtė, Martinas Boiko, Daiva Račiūnaitė-Vyčinienė, Dalia Urbanavičienė, Daiva Šeškauskaitė ir kt.⁸⁴ Tyrimuose neišvengiamai daugiausia remtasi XIX-XX a. sutartinių užrašymais, bet didžiausias dėmesys, ypač lyginant su kitų folkloro žanrų tyrimais, skiriamas tolimai praeičiai – sutartinių genezei ar rekonstruojamoms ankstesnėms praktikoms bei reikšmėms – ir ryšiams su kitų etninių grupių analogais. Tai ryšku Z. Slaviūno, D. Račiūnaitės-Vyčinienės, M. Boiko, A. Nakienės, D. Šeškauskaitės darbuose. Kita vertus, ryški ir kita tendencija – pabrėžti sutartinių unikalumą (J. Čiurlionytė, Z. Slaviūnas). Be to, sutartinės paprastai pristatomos kaip itin nekintantis, ypatingai užsikonservavęs, moteriškas (D. Račiūnaitė-Vyčinienė), paprastai nedidelėmis giedotojų grupelėmis (D. Račiūnaitė-Vyčinienė) apeiginiuose kontekstuose atliekamas (D. Račiūnaitė-Vyčinienė, D. Šeškauskaitė) žanras.

Teigiama, kad sutartinių užrašyta tik viename, gana nedideliame Lietuvos regione – dabartinėje Šiaurės rytų Aukštaitijoje (Biržų, Kupiškio, Rokiškio, Ignalinos, Švenčionių, Ukmergės, Širvintų, Panevėžio, Utenos, Anykščių rajonuose)⁸⁵. Vis dėlto manant, kad „sutartinės – savito mąstymo, apimančio ir vokalinę, ir instrumentinę muziką bei choreografiją, *sistema*, kuri praeityje, matyt, turėjo gilią ir itin stiprias tradicijas“, D. Račiūnaitė – Vyčinienė teigia, kad kadaise jos „gyvavo žymiai didesniuose plotuose“; o logiška viso to išvada – sutartinės kaip „logiška, darni bei kanonizuota muzikos struktūra (atspindinti aukštą kultūrą!) galbūt primintų ir Senosios Europos civilizaciją?“⁸⁶

Pačias tyrimų tendencijas aptarė D. Račiūnaitė-Vyčinienė⁸⁷, vyraujančias nuomones apie sutartines ir jas giedojusius žmones kritiškai įvertino D. Urbanavičienė⁸⁸ ir Romualdas Apanavičius⁸⁹.

Įvertinęs D. Račiūnaitės-Vyčinienės prielaidas, R. Apanavičius pažymi, kad autorė jų visgi nepagrindžia jokiais žiniomis apie konkrečias sutartinių giedotojų asmenybes, kai kuriuos teiginius grindžia ne žiniomis apie lietuvių apeigas, o tik nuorodomis į vadinamųjų egzotinių kultūrų papročius⁹⁰. Apibendrinamas negausius duomenis apie sutartinių giedotojas,

⁸⁴Sabaliauskas A. Sutartinės ir musu muzikos inrankiai. *Dirva-Žinytas*. Shenandoach, 1994, Nr. 4, p. 25-39; Račiūnaitė-Vyčinienė D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius: Kronta, 2000; Paliulis S. Sutartinių ir skudučių keliais // Vyžintas A. (sud.) *Stasys Paliulis: tautosakininko gyvenimas ir darbai*. Vilnius, 2002; Šeškauskaitė D. *Sutartinės – senovės apeiginės giesmės*. Kaunas: Dakra, 2001; Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*. Vilnius: Kronta, 2009 ir kt.

⁸⁵Račiūnaitė-Vyčinienė D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, p. 45.

⁸⁶Ten pat, p. 50-54.

⁸⁷Račiūnaitė-Vyčinienė D. Zenono Slaviūno sutartinių tyrimų tąsa ir sklaida. *Žmogus ir žodis*. 2008, II, p. 13-23.

⁸⁸Urbanavičienė D. *Min. veik.*

⁸⁹Apanavičius R. *Etninė muzika. Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas, T. 3*. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2009.

⁹⁰Ten pat, p. 215-216.

R. Apanavičius pažymi, kad jos iš tiesų buvo neeilinės, stiprios asmenybės, tikri liaudies talentai, buvę pavyzdžiu kitiems, turėję įgimtą pedagogo talentą, tačiau nepasižymėję jokia antgamtiškumu: „šių neeilinių žmonių asmeninės savybės, jų gabumai, talentas, pagaliau gyvenimo kelias neleidžia teigti, kad jie kartu galėjo būti ir kažkokiais „žyniais“, „pranašais“, „senųjų tikėjimų saugotojais“, „raganomis“, „laumėmis“, „elito atstovais“, kaip kad neretai apibūdinamos sutartinių giedotojos moterys“⁹¹. R. Apanavičiaus nuomone, sutartinių giedotojai nebuvo kokia nors elitinė grupė; sutartinių giedojimo praktikose atpažįstamas sakralumas yra būdingas etninei kultūrai kaip tokiai: „Būtent *liaudies*, t.y. etninės muzikos kategorijai priklauso ir šiaurės rytų aukštaičių giesmės sutartinės, kaip kad ir *liaudies* (išskirta autoriaus. – E. A.) giesmininkėmis laikytinos jų atlikėjos. Kitas dalykas, kad visame pasaulyje, taip pat ir šiaurės rytų Aukštaitijoje, etninė muzika išlaikė nuo senų laikų buvusią apeiginę, magišką paskirtį, bet tai irgi yra ne kokia nors išimtis, o įprasta etninės muzikos taisyklė. Taisyklė yra ir etninės muzikos atlikėjų – dainininkų, giesmininkų, šokėjų ir muzikantų – sąsajos ne tik su senaisiais tikėjimais, bet ir su mitiniais įvaizdžiais“⁹².

Kitas ginčytinas klausimas – sutartinių giedotojų lytis. Nuo A. Sabaliausko XX a. pradžioje paskelbtų darbų įsitvirtinusi nuomonė, kad sutartines giedojusios tik moterys⁹³, vyrauja daugelio etnomuzikologų darbuose. Pavyzdžiui, D. Račiūnaitė-Vyčiniene teigia, kad „moterų ryšys su dainavimu (o vyrų [...] – su instrumentine muzika) yra akivaizdus ir senas“⁹⁴. R. Apanavičius, remdamasis visų pirma šiaurės rytų Aukštaitijos duomenimis, tokią nuomonę neigia: „Turimos labai skurdžios žinios, skirtingai nuo įsivyravusios nuomonės apie tik moteris giedotojas, vis dėlto siūlo mintį ir apie vyriško prado vaidmenį atliekant sutartines, nes lygiai taip pat, pagal tas pačias skurdžias žinias, vyravusio vien tik moterų giedojimo bent jau XX amžiaus I pusės duomenimis įrodyti neįmanoma. Jei, tarkime, vyrams giedoti sutartines iš tikrųjų būtų buvę „uždrausta“, kaip kad iš tiesų moterims Biržų krašte buvo „uždrausta“ kankliuoti, tai neturėtume jokios žinios apie vyrus sutartinių giedotojus, kaip kad neturime nė vienos žinios apie moterų tradicinį kankliavimą ne tik iš šiaurės rytų, bet ir iš šiaurės vakarų Aukštaitijos bei Žemaitijos“⁹⁵.

Sutartinių gaivinimas Lietuvos folkloro ansamblių judėjime

Sutartinių gaivinimą trumpai aptarė bene vienintelės D. Urbanavičienė⁹⁶ ir D. Račiūnaitė-Vyčiniene⁹⁷.

⁹¹Ten pat, p. 219.

⁹²Ten pat, p. 221.

⁹³Ten pat, p. 219.

⁹⁴Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, p. 58.

⁹⁵Apanavičius R. *Min. veik.*, p. 219.

⁹⁶Urbanavičienė D. *Min. veik.*

⁹⁷Račiūnaitė D. Kai kurios sutartinių atlikimo problemos. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Šviesa: Kaunas, 1989, p. 40-45; Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*.

Nuosekliausias sutartinių gaivinimas prasidėjo XX a. 7 dešimtmetyje kartu su folklorinio judėjimo pradžia. Prieš tai būta pavienių bandymų įtraukti jas į įvairaus pobūdžio sceninius pasirodymus. Pirmosios stilizuotos šokamųjų sutartinių kompozicijos galėjo būti sukurtos prieš II pasaulinį karą. Žinoma, kad 1935 m. Londone vykusioje tarptautinėje liaudies šokių šventėje lietuviai šoko šokį „Čiūta“, galbūt sukurtą pagal sutartinę „Čiutyte“, o 1938 m. gimnazijų kūno kultūros programoje Biržų gimnazistai šoko „Tuta, saduta, tuta, tuta“. Vis dėlto nėra duomenų, kad šios kompozicijos tikrai buvo kuriamos remiantis sutartinėmis ir pasižymėjo kokiais nors jų bruožais⁹⁸.

Daugiau duomenų yra apie stilizuoto folkloro kolektyve – dainų ir šokių ansamblyje „Lietuva“ – atliktas sutartinėmis grindžiamas kompozicijas. Jau į pirmąsias šio ansamblio programas pateko instrumentinės ir giedamosios sutartinės. D. Urbanavičienė šias kompozicijas vertina skeptiškai: daugelis šių „sutartines imituojančių stilizuotų kompozicijų neturi nieko bendra su tradiciniais pavyzdžiais – jos grindžiamos laisva tiek choreografų, tiek kompozitorių kūryba, šokamos „baletiniu“ stiliumi ir dainuojamos kaip choriniai kūriniai“⁹⁹. Dėl to ši autorė sutartinių gaivinimo pradžios su šia scenine stilizuota kūryba nesieja.

Artimesnės autentikai ir tradiciniam atlikimui rekonstrukcijos pasirodė XX a. 7 deš. pabaigoje ir siejasi būtent su folkloro ansamblių judėjimu. Tuo metu, kai daugelis ansamblių savo repertuarą grindė pačių ekspedicijose surinktomis dainomis, sutartinės labai didelio dėmesio sulaukti vargu ar galėjo, nes gyvų sutartinių atlikėjų buvo likę labai mažai ir tik viename Lietuvos regione. Vis dėlto pačioje judėjimo pradžioje, pavyzdžiui, vienas pirmųjų ir itin didelę įtaką padaręs ansamblis „Ratilio“ rėmėsi publikuotais šaltiniais (K. Korsako redaguotu penkiatomiu¹⁰⁰). Reikšmingu šio ansamblio šaltiniu aštunto dešimtmečio pradžioje tapo Z. Slaviūno surinktos publikuotos sutartinės – jos „tapo esmine ansamblio repertuaro dalimi“¹⁰¹.

Pirmą kartą viešai sutartines 1968 m. per Vydūno minėjimą taip atliko Veronika Janulevičiūtė (Povilionienė), Audronė Jakulienė ir Marytė Razmukaitė. V. Povilionienė prisimena: „Sutartinių išmokė Jakulienė – aukštaitė nuo Kupiškio. Iš jos aš pirmą kartą išgirdau tokį dainavimą. Dar pagalvojau, kaip ir mano tėvukas išgirdęs sakė, na kas čia per daina – viena dainuoja, kita milina (trukdo). Man, kaip dzūkei, tai buvo labai neįprastas dainavimas, bet kuo daugiau dainuodavom, tuo gražiau būdavo“¹⁰². Tad folkloro ansamblių judėjimo pradininkams sutartinės pradžioje buvo visiškai svetimos ir sunkiai suvokiamos.

⁹⁸Urbanavičienė D. *Min. veik.*, p. 237.

⁹⁹Ten pat, p. 238-239.

¹⁰⁰Korsakas K. (red.) *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962-1968, t.1-5.

¹⁰¹Šmidchens G. *A Baltic Music: The Folklore Movement in Lithuania, Latvia, and Estonia, 1968-1991*. Doctoral dissertation, Indiana University, 1996, p. 291.

¹⁰²Veronika. Parengė S. Matulevičienė. *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 1, p. 56.

Netrukus šios dainininkės įsijungė į ansamblius, sutartinėms skyrusius didelį dėmesį: 1968 m. įsikūrusius Lietuvos etnografinį ansamblį (vėliau pavadintą Lietuvos folkloro teatru) ir Vilniaus universiteto folkloro ansamblį „Ratilio“. Sutartinės imtos dainuoti kraštotyrininkų ramuviečių švenčiamose šventėse ir kt. Lietuvos folkloro teatre sutartinės buvo atliekamos su „itin raiškia vaidyba, teatralizuotu tradicinių giedojimo ir šokimo būdų pateikimu“.¹⁰³

Per kelis pastaruosius dešimtmečius sutartinės į savo repertuarą įtraukė daugelis įvairių miestų, ypač didmiesčių, ansamblių: „Sadauja“, „Poringė“, „Dijūta“, „Jievaras“, „Visi“, „Radasta“, „Trys keturiose“, „Jorė“, „Kūlgrinda“, „Sedula“, Rokiškio, Zarasų folkloro ansambliai ir kt. Daugelis ansamblių vieną ar kelias sutartinės įterpia į platesnes programas, neretai įvairiomis progomis atliekamos ir išimtinai šiam žanrui skirtos programos. Išleista nemažai būtent jam skirtų atskirų kolektyvų (Trys keturiose¹⁰⁴) ar bendrų kelių kolektyvų įrašų¹⁰⁵.

Folkloro ansambliuose atliekamų sutartinių rekonstrukcijoms būdinga stilistinė įvairovė. Pastarąją, skirtingus požūrius ir naujų sutartinių atlikimo tradicijų formavimąsi pirmiausia lemia nevienodas senųjų aprašų supratimas¹⁰⁶. D. Račiūnaitė-Vyčiniene abejoja, ar šias sutartinių giedojimo praktikas galima laikyti tradicijos tęstinumu: „juk iš esmės pažeidžiama folkloro perimamumo iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą tradicija“¹⁰⁷. Šiame kontekste kaip išskirtiniai paminėtini ansambliai „Sadauja“ ir Lazdinių-Adutiškio folkloro ansamblis. „Sadaujos“ vadovė Edita Meškuotienė kilo iš sutartinių giedotojų giminės ir tiesiogiai perėmė senąsias atlikimo tradicijas. Ansamblio atliekamoms sutartinėms būdingas prigimtinis natūralumas; jos giedamos ir šokamos be jokios įtampos, nevengiama ritminė laisvė¹⁰⁸. Lazdinių-Adutiškio folkloro ansamblio moterys taip pat gieda sutartinės, pačių vadinamas „paruginėmis giesmėmis“, jų išmokusios iš savo aplinkos, kaip vietinės tradicijos dalį¹⁰⁹.

D. Urbanavičienė išskiria dvi vyraujančias dabartinio sutartinių atlikimo kryptis, kurioms atstovauja ansambliai „Trys keturiose“ ir „Kūlgrinda“. Pirmajam kolektyvui, įsikūrusiam 1981 m., vadovauja sutartinių tyrinėtoja D. Račiūnaitė-Vyčiniene. Čia siekiama kuo tiksliau sekti senaisiais užrašymais, ypač daug dėmesio skiriant giedojimo būdams. Tuo tarpu į

¹⁰³Urbanavičienė D. *Min. veik.*, p. 239-240; plg. Apanavičienė V. Lietuvos folkloro teatras – tautinio atgimimo šauklys. *Gimtasai kraštas*. 2009, t.2, p. 28-38.

¹⁰⁴Folkloro grupė Trys keturiose „Sutartinės: lietuvių polifoninės dainos“ (Vilnius, 1998); Trys keturiose „Kokių giedosim, kokių sutarysim. Sutartinių pradžiamokslis“ (Vilnius, 2004; 2009); Sutartinių giedotojų grupė „Trys keturiose“ „Lino laikas“ (Vilnius, 2008).

¹⁰⁵Instrumentinė grupė Griežikai, sutartinių giedotojų grupė „Trys keturiose“, folkloro ansamblis Jievaras. *Sutartinės*. Vilnius, 2003; 2006; Sutartinių giedotojų grupė „Trys keturiose“, Vilniaus folkloro ansamblis „Sedula“, tautiška kapelija „Sutaras“, folkloro ansamblis „Dijūta“, folkloro grupė „Atalyja“, Rokiškio modernizuoto folkloro grupė „Pievos“. *Sutartinių pynė*. Vilnius, 2008; *Dūno upe lylio. Sutartinės* (daug folkloro ansamblių). Kaunas, 2009.

¹⁰⁶Urbanavičienė D. *Min. veik.*, p. 240.

¹⁰⁷Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, p. 213.

¹⁰⁸Urbanavičienė D. *Min. veik.*, p. 240.

¹⁰⁹Šatkauskienė V. Lazdinių-Adutiškio folkloro ansamblis. Balčiūnienė V. (sud.) *Adutiškio kraštas*. Vilnius: Diemedis, 2003, p. 562.

choreografiją žvelgiama kūrybiškiau. Remiantis mokslinė vadovės pozicija, šiame ansamblyje sutartinės populiariamos kaip tik moterų grupelių atliekama etninė muzika, kurios kilmė siejama su elitiniu žynių menu ir apeigomis. Ansamblio „Trys keturiose“ interpretacija seka folkloro ansamblis „Lauksna“, iš dalies – „Dijūta“, „Radasta“ (tiesa, pastaruosiuose sutartinės gieda ir šoka didesnės grupės, įtraukiami vyrai) ir kt.¹¹⁰

Kitą sutartinių interpretaciją pristato grupė „Kūlgrinda“. Jos vadovai Inija ir Jonas Trinkūnai, vadovaujantys ir vienai iš lietuvių „neopagonių“ grupių, taip pat akcentuoja sutartinių archajiškumą. Vis dėlto čia manoma, kad sutartinės galima giedoti ir masiškai, įtraukiant vyrus. Be to, pastaraisiais metais sutartinėms imta pritarti būgnais – instrumentais, kurie, vadovų nuomone, buvo populiarūs Lietuvoje, kol jų neuždraudė katalikų Bažnyčia. „Kūlgrindos“ atliekamos sutartinės yra triukšmingos ir gaivališkos, siejamos su pagoniška Lietuvos praeitimi. Šia interpretacija ir atlikimo stiliumi seka Kauno Ažuolo gimnazijos folkloro klubas „Gilė“ ir kt.¹¹¹

Patį D. Račiūnaitė-Vyčiniene teigia, kad visų giedotojų grupių sutartinių interpretacijos skiriasi: daugiausia dėmesio gali būti skiriama giedojimo manierai, balso tembro paieškoms, išryškinamas sutartinių apeigiškumas, bandomos tobulai „sumušti“ sekundos ar ieškoma neįprastos aplinkos¹¹². Tad šiuo atveju, atrodo, išsiskiria kelios teorinėje dalyje minėtų „esminių gaivintojų“ grupės, skleidžiančios savas vizijas ir gana sėkmingai renkančios jomis susidomėjusias sekėjų grupes.

Pastaruoju metu susidomėjimas sutartinėmis auga ir tarp stilizuoto folkloro kolektyvų (pavyzdžiui, 2007 m. per Pasaulio dainų šventę rodyta naujai sukurtų šokių programa).¹¹³ Šis žanras itin patrauklus ir post-folkloro grupėms¹¹⁴ ar kolektyvams ir kompozitoriams, savo kūryboje vienaip ar kitaip naudojantiems etninės muzikos elementus¹¹⁵; jo mokoma ir mokyklose, kur, tyrimų duomenimis, jį mėgsta beveik pusė 4-9 klasių moksleivių¹¹⁶.

Sutartinių išpopuliarėjimą folkloro ansamblių judėjime skatino ir įvairūs išorės veiksniai, pavyzdžiui, bendravimas su panašiais užsienio kolektyvais, susidomėjusiais „išskirtiniu“, „archajišku“ žanru. Ansamblietė pasakojo: „užsieniečiai, žiūri – su austrais vienu metu ansamblis [bendravo], jie norėjo mus į festivalį kviesti, tai aš kompaktą jiems nusiunčiau.

¹¹⁰Urbanavičienė D. *Min. veik.*, p. 240-241.

¹¹¹Ten pat, p. 240-241.

¹¹²Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, p. 213.

¹¹³Urbanavičienė D. *Min. veik.*, p. 241.

¹¹⁴Stoškuvienė R. *Moksleivių etnomuzikinių nuostatų ugdymas modernizuotomis folkloro raiškos formomis*. Daktaro disertacija. Šiaulių universitetas, Šiauliai, 2010, p. 57-59.

¹¹⁵Gaidamavičiūtė R. Minimalizmo įtaka pomiminalistinio laikotarpio lietuvių muzikai. *Menotyra*. 2010, T. 17, Nr. 3, p. 252-260; Gaidamavičiūtė R. Ar pradėsime labiau vertinti sutartines? *Kultūros barai*. 2011, Nr. 3, p. 55.

¹¹⁶Palubinskienė V. Sutartinių mokymo svarba bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*. 2011, Nr. 102, p. 127; Palubinskienė V. Deltuvaitė G. Sutartinių vaidmuo mokinių etninio ugdymo procese. *Liaudies kultūra*. 2010, Nr. 4, p. 33.

Bet pirmas klausimas buvo: ar dainuojat sutartines¹¹⁷ (nors išskirtinumas čia yra gana reliatyvus: išryškindami sutartines kaip unikalų lietuvių kultūros ženklą, jie ieškodavo ir rasdavo jų atitikmenų ir savojoje kultūroje Tad pirmiausia sutartinės nurodo tam tikrą svarbią vertybę, kokybę: archajiškumą kitoniškumą. Pavyzdžiui, ta pati ansamblietė toliau pasakojo: „Aš nusiunčiau kelias, tai jie ten pradėjo melodijas blusinėti. [...] Austrai iš karto – kaip čia ta melodija, čia jums kažkaip nebūdinga... [...] Jie ten kažkokią melodiją atsekė. Kažkokioj sutartinėj“¹¹⁸). Sutartinės buvo įtrauktos į UNESCO paveldo sąrašą ir ta proga pasirodė daug šio žanro saugojimo iniciatyvų, spaudoje publikuota daugybė įvairaus pobūdžio tekstų šia tema. Galima pastebėti ir tai, kad nors paveldu pripažintos sutartinės apskritai – ir vokalinės, ir instrumentinės sutartinės – daugiausia dėmesio, susidomėjimo sulaukė būtent vokalinės. 2011 m. „Skamba skamba kankliai“ organizatoriai galbūt labiau palaikė – ar bandė palaikyti – oficialiąją poziciją, koncerto Šv. Kotrynos bažnyčioje metu sukviėtę ir vokaliųjų, ir instrumentinių sutartinių atlikėjus. Vis dėlto ir čia instrumentinę liniją demonstravo tik vienas ansamblis, tarsi jungęs daugybės moterų grupių, atlikusių vokalinės sutartines, pasirodymus.

Folkloro ansamblių judėjime dėmesys šiam žanrui sustiprėti galėjo galbūt ir dėl to, kad nors jomis domėtasi nuo folkloro ansamblių judėjimo pradžios, bet XX a. pab.-XXI a. pr. buvo pripažintas ir gausėjo vėlesnių žanrų folkloras. Kartu ar kaip reakcija į šį vėlyvąjį folklorą tam tikruose folkloro ansamblių judėjimo sluoksniuose sustiprėjo archaikos paieškos, o sutartinės pasirodo tarsi tos lietuviškos archaikos koncentratas.

Apibendrindama dabartinį sutartinių gaivinimo pobūdį ir masą D. Račiūnaitė-Vyčienienė teigia, kad „sutartinės iki šiol, ko gero, yra ta sritis, kurios tradicija yra palaikoma iš apačios. [...] procesas vyksta – rengiamos įvairios stovyklos ir šventės kasmet vis kitame Aukštaitijos regione, sutartinių tradicija tikrai nėra sustingusi, tik archyvinė, besiremianti pavienėmis entuziastų grupelėmis. Šiuo metu tai yra gana platus ir gausus judėjimas“¹¹⁹.

Judėjimo platumas ir gausumas, atrodo, sukelia ir neigiamus vertinimus – pavyzdžiui, Juozas Šorys teigia, kad „Dabar sutartines dainuoja visi, kas netingi, jos (ne)tinkamai įtraukiamos į įvairiausią bendralietuvišką ir bendrakultūrinę erdvę, netgi tapo sudėtine *world music* dalimi“¹²⁰. Visi šie teigiami ir neigiami vertinimai rodo, kad čia galbūt reiškiasi teorinėje dalyje minėtas kai kurių gaivintojų priešinimasis vyraujančiai judėjimo ideologijai (kuria „iš viršaus“ skleidžia „esminiai gaivintojai“, žinovai ir specialistai), jos ignoravimas ir keitimas, aktyviai perimant iniciatyvą „apačioje“ ir įgyvendinant savas vizijas.

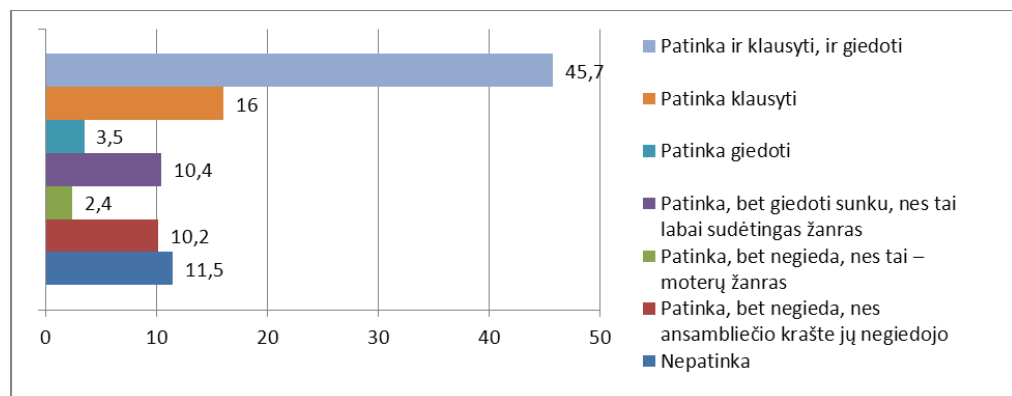
¹¹⁷ Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

¹¹⁸ Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

¹¹⁹ D. Račiūnaitės-Vyčienienės pasisakymas iš „Kadubuva, kadujo, geri metai...“ O kada bus geresni? – sutartinių tradicijos „rinkėjų“ pasiaiškinimai su „pritariančiaisiais“ senųjų giesmių tarptautinio pripažinimo proga. I. Seliukaitės, D. Račiūnaitė-Vyčienienės, V. Šatkauskienės, N. Lungienės, V. Daraškevičiaus, G. Tamašauskaitės, S. Liausos, R. Pakalnio, R. Vitaitės, A. Pustovaitienės, I. Trinkūnienės, D. Martinaitienės, A. Morkūno, D. Urbanavičienės, V. Balčiūnienės, J. Šemetaitės, I. Strazdienės, J. Balnytės, G. Rutkauskas, A. Nakienės, J. Šorio pokalbis. *Liaudies kultūra*. 2012, Nr.1.

¹²⁰ J. Šorio pasisakymas iš „Kadubuva, kadujo, geri metai...“.

Interviu su ansambliciais duomenys taip pat atskleidė, kad dabartiniame folkloro ansamblių judėjime požiūris į sutartines yra gerokai įvairesnis, nei gali atrodyti iš viešo šio žanro populiarumo augimo ir entuziastų pasisakymų. Daugumoje apklaustų ansamblių sutartinės yra giedamos¹²¹; iš esmės tai moterų žanras: „sutartines tai moterys dainuoja daugiau kažkaip. Čia nelabai vyrų reikalas“¹²². Daugeliui ansamblicių sutartinės patinka: „gražu“, „noriai pačios atliekam“¹²³, tačiau ne visiems: „Tos sutartinės man... nu kol aš čia nelankiau, tai nei aš jų suprasdavau, nei... Nu dainuoja, dainuoja, bet nu nei ryšio, nei prasmės – nu kažkaip nežinau. Mes nesam girdėję gyvai dainuojamų sutartinių. Kaime ten žmonės dainavo dainas, o sutartinių tai ne. Mes dabar va jas mokomės. Tai... Ir nelabai išeina, ir sunkiai gaunasi. Dainuojam, bet kad labai lengva būtų ir patiktų, tai tikrai [nėra]“¹²⁴. Tad sutartinių giedojimas ansamblyje kartais būna vadovo ar iš aukščiau primesta iniciatyva: „Pas mus vat, sakau, kiek mūsų vadovė spaudžia, tai mes [padainuojam]“¹²⁵. Kai kurie ansambliciai pastebi, kad sutartines labiau mėgsta jaunimas: „Mes turim tų sutartinių, bet daugiausia dainuoja „Sierčikai“, tos jaunos mergaitės. [...] Aš nežinau kodėl. Mes mokam, ir dar vieną tokią labai sunkią sutartinę. [...] Mums galbūt labiau prie dūšios tie romansai, meilės dainos, o jaunom mergaitėm... Galbūt balseliai – nes ten jau reikia tų balselių, sakykim. O mes daugiau kompanijoje“¹²⁶.

1 pav. Folkloro ansamblių dalyvių požiūris į sutartines (proc.)

Kaip matyti 1 paveiksle, anketinis tyrimas rodo, kad sutartinės ansamblių dalyviams yra gana mėgstamas žanras. Jas klausyti ir giedoti patinka 45,7 proc. (171 iš 374 apklaustų) ansamblicių. Atvirai teigiančių, kad sutartinės jiems nepatinka, yra 11,5 proc. (43 iš

¹²¹Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67; plg. Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

¹²²Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

¹²³Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Raimondas, 57 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 71; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

¹²⁴Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50.

¹²⁵Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

¹²⁶Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31.

374 apklaustų) apklaustųjų. Sutartinių mėgimas koreliuoja su apklaustųjų lytimi, amžiumi ir išsilavinimu¹²⁷. Akivaizdu, kad sutartinės labiau patinka moterims: jas klausyti ir giedoti mėgsta 34,9 proc. vyrų ir 50,4 proc. moterų; visai nemėgsta 15,6 proc. vyrų ir 9,9 moterų. Tiesa, dėl sutartinių siejimo su moterimis daugiau vyrų mėgsta jas klausyti (20,2 proc. vyrų ir 14,1 proc. moterų). Lyginant ansamblių grupes pagal amžių pasirodo, kad sutartinės patinka jaunesniems: klausyti ir giedoti jas mėgsta 62,1 proc. 20 m. ir jaunesnių ansamblių, 21-50 metų grupėje šis atsakymas svyruoja tarp 57,6-51,1 proc., o 51 metų ir vyresnių ansamblių grupėje – 31,6-39,4 proc. (atitinkamai nemėgsta pirmojoje amžiaus grupėje 13,8 proc., antrojoje – 3,8-9,1 proc., trečiojoje – 11,1-24,2 proc. apklaustųjų). Be to, tarp didesnio išsilavinimo ansamblių visai nemėgstančių sutartinių yra mažiau: nemėgsta 29,6 proc. turinčių pradinį, 16,7 proc. turinčių vidurinį, 14,7 proc. turinčių profesinį, 13,4 proc. turinčių aukštesnįjį ir 4,1 proc. turinčių aukštąjį išsilavinimą apklaustųjų.

Sutartinių populiarumo augimo kontekste (ir prisimenant aptartas jo priežastis) šis paprastai ignoruojamas ar tiesiog nepastebimas nemėgimas pasirodo ypač įdomus. Atrodo, kad jį geriausiai gali paaiškinti jų *kitoniškumas* tiek dabarties kultūros, tiek XIX-XX a. pirmosios pusės kaimo bendruomenės estetinių nuostatų (atsiskleidžiančių įprastesnėse liaudies dainose) atžvilgiu. Jei šiaip liaudies dainos daugeliui ansamblių atrodė savos nuo pat ištraukimo į folkloro ansamblių judėjimą pradžios, tai prie sutartinių reikėjo priprasti: „Man sutartinės labai patinka. Iš pat pradžių iš tikrųjų iki tų sutartinių ėjimas buvo gan sunkokas. Man atrodė kažkokia nesąmonė. Kaip gali būti gražu iš tiek daug sekundų. Bet kai pradedi dainuoti, kai įsigilini, tai net ir smagu yra. Netgi ir smagu taip yra dainuoti. Tai tada ir pajautimas ritmo ir šalia esančio žmogaus ir ta tokia įtampa, kurią būtent ratu stovėdami vienas kitam perduodam. Iš tikrųjų tai sudaro tokį vat įdomų jausmą“¹²⁸.

Sutartinių populiarumą folkloro ansambliuose riboja ir „praktinės“ priežastys, susijusios su šiame judėjime nusistovėjusiomis praktikomis ir sampratomis. Pirmiausia, jų negalima giedoti „visu ansambliu“: „Bet vis tiek jeigu susirenka didesnė kompanija, visi, tai sutartinės nepadainuosi, vis tiek tai yra nedidelės grupės daiktas, ta sutartinė“¹²⁹. Tą bandoma spręsti pasiskirstant ir giedant grupelėmis¹³⁰. Be to, jas gali giedoti tik ypatingą klausą turintys ansambliciai – priešingai nei šiaip liaudies dainas: „sutartinės gražu, bet sutartinės gražu tada, kai tikrai graži ta sutartinė ir gražiai skamba. Sutartinę reikia gebėt sudainuot. Nes jeigu belekaip – tai tada nėra ten grožio. Bet jeigu ji susimuša gražiai, jeigu jinai gražu – tai tada gražu“¹³¹, todėl jas „atlieka tokios jau geros solistės, kurios turi tokius išskirtinius, gerus balsus, labai gerą muzikinę klausą. Jau čia kožnam pabožnam neduoda tų sutartinių giedot. Nebent ten

¹²⁷ Koreliacija su lytimi -0,132 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,05$), su amžiumi – 0,163 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$), su išsilavinimu – -0,121 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,05$).

¹²⁸ Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

¹²⁹ Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

¹³⁰ Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

¹³¹ Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

bendram rate, jeigu reikia su pavaikščiojimu kur nors ten – jau pereinam. Bet jau atlieka tokios, jau gerai jaučiančios muziką moterys“¹³².

Priešingai nei kitų liaudies dainų kontekste, galbūt dėl šio sudėtingumo kalbėdami apie sutartines ansambliciai dažniau prabildavo apie meną, kūrybą: „Tai toks savotiškas menas, sakyčiau“¹³³ arba „iš tikrųjų ten sudėtingi tie kūriniai“¹³⁴. Toks elitiškumas – ir giedojimas mažomis grupėmis, ir išskirtinių muzikinių gebėjimų būtinybė – prieštarauja vyraujančiam požiūriui, kad liaudies dainos, folkloras yra tokia muzika, kurią gali dainuoti kiekvienas tautos narys¹³⁵. Kaip bandymą išspręsti bent jau šią prieštarą galima vertinti sutartinių giedojimo interpretaciją apeiginio folkloro ansamblyje „Kūlgrinda“: įprastas 3-4 moterų giedojimas paverčiamas didelės mišrios (moterų ir vyrų) grupės praktika¹³⁶.

Sutartinių sudėtingumas ne tik riboja galinčiųjų jas giedoti būrį, bet ir reikalauja daugiau darbo, atskiro laiko. Todėl bent dalis sutartinių giedotojų grupių atsirado ne tik dėl išskirtinio domėjimosi šiuo žanru, bet ir dėl paprasčiausio poreikio skirti daugiau atskiro laiko jų mokymuisi: „mes gi ir kituose ansambliuose kažkur esam kartu dainavę arba groję. Bet jau tas būrelis išėjo toks sutartinių – nes vis tiek sutartinių taip nepagiedosi, jeigu tam atskiro laiko nebus dar gerokai, nemažai – tai nieko neišeis. Reikia atskiro laiko rasti. Tai ten susijimai tiktai sutartinėms. Bet šiaip tai anksčiau mes viską taigi dainavę. Ir padainuojam, ir pašokam viską. [...] Ten suvalkiečių dainai reikia mažiau laiko skirti. [...] Sutartinės – kur turi būti [...] žmonės tie patys, tas susidainavimas toks kitoks reikalingas. Ir dėl to va reikia atskirai tam rasti laiko“¹³⁷.

Sutartinių ir jų giedotojų suvokimas

Dauguma ansamblicių mano, kad sutartines anksčiau giedodavo **moterys**: „Tai irgi turbūt moterų daugiau dainos. [...] Kad vyrai sutartines tokias – negirdėjau“¹³⁸. Vyrishkomis sutartinėmis dažniau laikomos instrumentinės („Aš manau, kad sutartinės vyrų galėjo būti – jie

¹³²Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Nijolė, 56 m., Vilnius, Ingrida, 41 m., Vilnius, Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

¹³³Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

¹³⁴Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84.

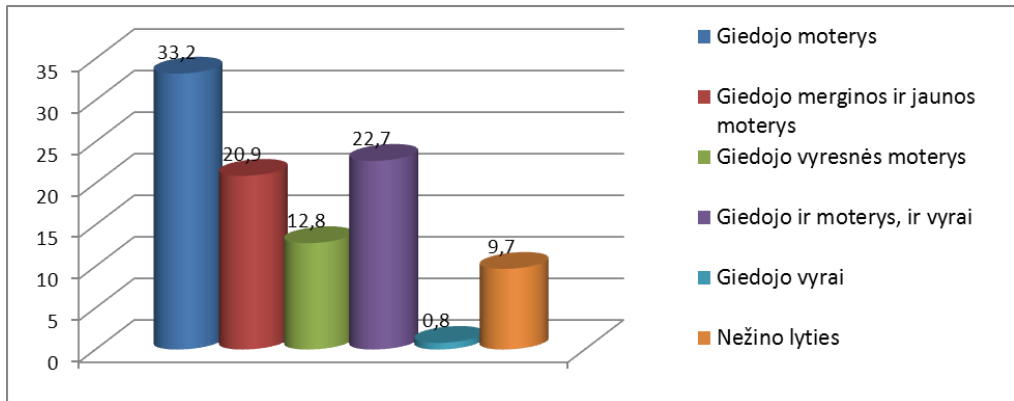
¹³⁵Plg. Trinkūnas J. Kur dėsimė liaudies meną? *Literatūra ir menas*. 1971, spalio 9 d., p. 4, plg. Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

¹³⁶Urbanavičienė D. *Min. veik.* (kompaktas)

¹³⁷Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97; Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

¹³⁸Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; plg. Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Solveiga, 38 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 40; Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Nijolė, 56 m., Vilnius, Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

grojo instrumentais¹³⁹). Kai kurie ansambliciai teigia, jog bent kartais sutartines giedojo ir vyrai: „Man atrodo, anksčiau dar ir vyrai giedodavo gal tas sutartines. Nors yra tų sutartinių vyriškų ar nėra? [...] Man atrodo, yra kažkokios tai sutartinės“¹⁴⁰ – šiame pasisakyme galima justi aiškų netikrumą. Tad atrodo, kad priešingai nei instrumentų ir instrumentinės muzikos atveju (žr. toliau skyrių „Bendratautiniai instrumentais grojantis muzikantas“), sutartinės ansambliciu vaizduotėje yra stipriai susietos su moteriškumu – taip stipriai, jog ir dabartinėse giedojimo praktikose vengiama jų pažeisti.

2 pav. Sutartinių giedotojų lyties suvokimas folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Anketinės apklausos duomenys (2 pav.) rodo, kad dauguma ansambliciu (66,9 proc., 250 iš 374 apklaustų) sutartines laiko moterišku žanru, būdingu tiek konkrečiam amžiaus moterų grupei, tiek moterims apskritai. Tiesa, daugiau nei penktadalis (22,7 proc., 85 iš 374 apklaustų) pripažįsta, kad sutartines giedoję ir moterys, ir vyrai. Statistiškai reikšmingų skirtumų su įvairias ansambliciu grupes apibūdinančiais jų bruožais nenustatyta.

Tai, kad sutartinės laikomos moterišku žanru ir kad jas atlieka moterys, neturėtų būti suvokiama kaip savaime suprantama praktika, kurios esminis pagrindas – toks sutartinių atlikimas praityje. Dabartinėje praktikoje reiktų ieškoti ne realios praities atspindžių, o jų interpretacijos, vyriškumo ir moteriškumo refleksijos ir galios santykių tarp lyčių išraiškos. Sutartinių moteriškumo vizija ar jos neigimas (tiek ansambliciu, tiek moksliniame diskurse) šios disertacijos kontekste svarbūs pirmiausia kaip vizijos, kažką sakančios ne tik apie senąją kultūrą, bet ir apie šiandieną – dabartinius šio reiškinio tyrėjus ir gaivintojus.

Akivaizdu, kad klausimas, sukeliantis daug diskusijų, ar nuolatos pabrėžtinai tvirtinamas teiginys liudija kažkokius socialinei grupei svarbius dalykus. Atrodo, kad tokiu būdu

¹³⁹Eglė, 42 m., Vilnius, Jūratė, 53 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

¹⁴⁰Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; plg. Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Rita, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94; Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

– ne tik samprotaujant apie garso ir atlikimo pobūdį, bet ir išlaikant ir akcentuojant žanro moteriškumą – irgi yra pabrėžiamas sutartinių kitoniškumas, egzotiškumas: sutartinės yra taip radikaliai kitokios, kad į šią sferą įprastas lyčių muzikinių vaidmenų niveliavimasis yra neįleidžiamas.

Pavyzdžiui, moterys vyrų dominuojamoje kultūroje dažnai identifikuotos su *kitu*. Racionalumą, savarankišką aktyvumą, mokslą, progresą iškeliančioje visuomenėje jos sietos su emocionalumu, pasyvumu, prietarais, primityvumu ir pan.¹⁴¹ Šis *Kito* statusas gali būti suvokiamas kaip moterų nuvertinimas, bet gali būti laikomas ir privilegijuotu, suteikiančiu pranašumų ir leidžiančiu kritikuoti dominuojančią patriarchalinę kultūrą, išaukštinant moteriškas kultūras, kūną ir kt. Ir atrodo, kad kai kurie ansambliciai vyrai sutartinių moteriškumą praeityje pasitelkia kaip argumentą, leidžiantį negiedoti estetiškai nepatrauklių ar sunkiai suvokiamų – pernelyg kitoniškų XX-XXI a. kultūrai – sutartinių. Tuo tarpu kiti, ypač dalis moterų, moteriškumu įtvirtinamą sutartinių kitoniškumą naudoja moteriškai galiai, autoritetui įtvirtinti ir alternatyvų dominuojančiai (vyriškai ir moderniai) kultūrai paieškom.

Kokios moterys kaimo bendruomenėje giedojo sutartines? Kai kurie ansambliciai mano, kad jų giedotojos bendruomenėje niekuo neišsiskyrė – giedodavo tos, kurios norėdavo, kurioms patikdavo¹⁴². Šią sampratą įtvirtina matomos praktikos: per daugelio ansamblių pasirodymus sutartines giedančios moterys iš tiesų vizualiai nesiskiria nuo kitų ansamblicių – pavyzdžiui, dėvi tokius pačius drabužius, nėra išskiriamos žodiniiais komentarais ir pan. Sutartinių giedotojos kartais siejamos su tam tikra amžiaus grupe – jaunomis moterimis: „jeigu rateliuose, tai galbūt jau buvo tokios iki vidutinio amžiaus. Galbūt bobutės ir negiedojo tų sutartinių, nežinau. Tikrai labai įdomų klausimą uždavėt – niekada to sau neužduodavau. Būdavo viskas aišku. Atrodo, kad jaunimas ir tiek. Ir dar gal iki vidutinio amžiaus moterys. Jų tos dainos turėjo skirtis“¹⁴³. Pasitaiko ir priešingų nuomonių, kad sutartines giedojusios „močiutės“¹⁴⁴. Šiuo atveju ansamblicių vaizduotę turbūt veikia dabartinės praktikos – kaip minėta, kai kurie teigė, kad dabar sutartines giedoti yra linkusios merginos. Neretai manoma, kad sutartines giedojo tik tam tikra moterų grupė: „sutartuvininkės buvo... nu ne kasta, bet tam tikros grupės, ne visi. Kaime – tegul, bet buvo regionai. Kiti tikrai nelabai dainuos. Ir ne visos ir giedodavo – tiksliau – giedodavo. Tai nuo to irgi galima – kaip kažkokios spec. galios tam žmogui. Lyg tai jau primesti. Irgi iš anksčiau – išrutuliot galima“¹⁴⁵. Sutartinių giedotojų elitiškumas ansambliciams akivaizdžiai pastebimas iš dabartinių praktikų, kai dažniausiai jas gieda ne visi ansambliciai ar net ne visos ansamblio moterys, o tik kelios, paprastai laikomos turinčiomis labai gerą klausą nuolatinės giedotojos.

¹⁴¹ Pilcher r J., Whelehan I. *Fifty Key Concepts in Gender Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2004, p. 90-92.

¹⁴² Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

¹⁴³ Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

¹⁴⁴ Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

¹⁴⁵ Jūratė, 53 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

Galime pastebėti, kad čia atsiskleidžia teorinėje dalyje minėta festivalių ir konkursų, kaip ideologiją formuojančių ir įtvirtinančių bei reikšmes komunikuojančių įvykių, reikšmė.

Prisimenant mokslininkų ginčus dėl sutartinių kaip *šventų giesmių* sampratos pasirodo įdomu, kad nemažai ansamblių su ja nėra susidūrę: „nėgirdėjau, nežinau“¹⁴⁶; dar kiti teigia apie tai girdėję, bet nepritaria¹⁴⁷. Vienas ansamblietis pažymėjo, kad tokia interpretacija būtų keista ir senosioms giedotojoms: „Nežinau. Čia gal kas kaip jas pristato. Aš kai jas klausausi, tai man ten daugiausia būna toks kaip siužetai – ten darbo visokio, kūlimo, verpimo. Apie tokius visokius atsitikimus, apie laiką. [...] Aš kažkaip jas paprasčiau, paprasčiau į jas žiūriu. [...] apdainuoja ten gamtą, gali galvot, kad čia tiesiog šiaip apie medžius dainuoja, apie mišką, [bet] gali interpretuoti, kad ten apie pasaulio medį ir t.t. Ir tom bobutėm, kurios jas dainuoja, gieda, jom labai keista būtų tada – apie ką tu čia kalbi“¹⁴⁸. Iš tiesų šis ansamblių pasisakymas yra vienas iš nedaugelio, kuriame apie sutartines ir jų giedotojas kalbama ekspedicijų kontekste, galvojant apie gyvas senąsias pateikėjas. Kartais pastebima, jog sutartinių būta įvairių ir dalis jų buvo giedamos dirbant paprastoje, kasdieniškoje – ne šventoje – aplinkoje¹⁴⁹. Toks sutartinių šventumo neigimo argumentavimas remiantis sutartinių tekstais pasitaikė dažniau.

Vis dėlto taip pat nemažai ansamblių yra įsitikinę, kad sutartinės yra apeiginės kultūros dalis¹⁵⁰. Tiesa, apeigos ir jų atlikėjos retai kada konkretizuojamos, bet vien jau minėta sutartinių giedotojų kaip elitinės grupės samprata leidžia manyti, kad šias apeigas taip pat atlikdavusios ne bet kokios moterys. Retkarčiais ansambliciai iš tiesų jas sieja ir su konkrečiomis religinės ar maginės sferos veikėjomis: „Sako, kad [sutartines giedojo] kažkokios raganom vadinamos moterys. Tai gal iš tikrųjų tokia bendruomenės dalis, kuri užsiėmė kažkokiais tai raganavimais, ar gydymu žmonių, arba dar kažkuo tai. [...] tos kur žynės, raganos vadinamos, kurios gydymu užsiimdavo, burtais kažkokiais tai. Nu tiek aš įsivaizduoju. Paprastos moterys kažin ar tom sutartinėm... Tos kaimo moterys. Nu nes gerai – kur jos galėjo sueiti keturios? Arba trys? Namuose kažkur. Tai bet dirbdamos darbą kažin ar sutartinę galėjo. Sutartinė vis tiek, jos giedojimas sukelia kažkokias tokias emocijas. Vis tiek turėtų būti su kažkokia mistika susiję“¹⁵¹. Šiame pasisakyme bandoma į darnią visumą sujungti daugelį senųjų tautosakinių ir dabartinių populiarių įvaizdžių nuotrupų – ir sutartinės joje randa savą vietą.

¹⁴⁶Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; plg. Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67; Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

¹⁴⁷Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

¹⁴⁸Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

¹⁴⁹Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

¹⁵⁰Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Julija, 60 m., Vilnius, Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

¹⁵¹Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

Tiesa, atrodo, kad daugeliui ansamblių šis šventumas nėra labai svarbus – su jo galimybe sutinkama, bet vargiai, ar patys ansambliai aktyviai patys sau jį reflektuoja.

Taip pat paaiškėjo, jog sutartinių „šventumas“, kaip parodė apklausų duomenys, visgi dažniausiai yra grindžiamas ar „išmąstomas“ remiantis tik savo patirtimi, o ne žinomas pagal kitus šaltinius: „sutartinės kaip ir tokia meditacija, tu įeini. Kartoji, kartoji tokią – užsimerdžiuoti gali“¹⁵². Remiantis panašiomis giedojimo patirtimis svarstoma: „Aš gal ir galėčiau pritart, nes sutartinės – jos tokios gana specifinės. Jos apeigoms, aš manau, galėjo būti naudojamos. Jos kitokios yra negu tos dainos. [...] [dambrelį] būtent žyniai naudodavo kaip dvasių iškvietimo būdą, bendravimui su dvasioms instrumentą. Tai aš manau, kad sutartinės iš tikrųjų irgi galėjo būti toks dalykas. Tie žodžiai irgi labai skirtingi. Nes kai dainuoji sutartinę, tu kitokioje būsenoje jautiesi [...], tu jauti tame rate, ta energija tikrai vaikšto. Jas dainuoti yra kitas jausmas paprasčiausiai“¹⁵³. Tokių požiūrių pagrindžia ir klausymosi patirtys: „kartais, kai būna Kankliai, va nueini į bažnyčią – iš tikrųjų kažkoks atsijungi nuo visko ir taip pakyli. Jeigu dar bažnyčioje tos sutartinės giedamos, tai iš tikrųjų tokia būseną fantastiška būna. Tai aš labai tikiu, kad šitaip galėjo būti“¹⁵⁴. Ansamblių pasisakymuose dažnai kartojosi žodžiai *meditacija*, *kitokia būseną*, *energija*. Galima pastebėti, kad jie – vieni iš svarbiausių šiuolaikinio dvasingumo raktažodžių ir būtent juos (o ne, pavyzdžiui, sutartinės tekstą ar jo reikšmes, atlikimo aplinkybių įsivaizdavimą) ansambliai pasitelkia argumentuodami galimą šio žanro šventumą. Šie žodžiai tiesiogiai ar netiesiogiai nurodo ir kitiškumą įprastai dainavimo patirčiai, būdingą kasdieniam gyvenimui – o sakralumas, galima sakyti, ir yra kitokybė kasdienybės atžvilgiu.

Sutartinių „šventumą“ nurodo ir vietas, kurios pasirenkamos jų atlikimui. Neretai sutartinės giedamos bažnyčiose. Pavyzdžiui, per festivalį „Skamba skamba kankliai“ sutartinės skambėjo Bernardinų ir Šv. Kotrynos bažnyčiose; Zarasų Seluonos vadovė pasakojo, kad „Mes giedojom Stelmužės bažnytėlėje, prie Lūžų akmens, kur per „Zalvynės festivalį susiburia daug dalyvių. Ten labai gera sutartinės giedoti, jas medituoti“¹⁵⁵.

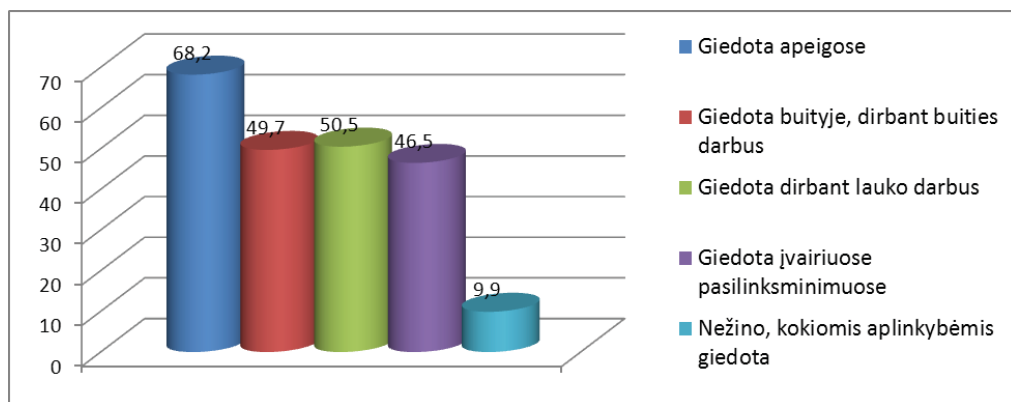
¹⁵²Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

¹⁵³Solveiga, 38 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 40; plg. Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109;

Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

¹⁵⁴Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

¹⁵⁵R. Vitaitės pasisakymas iš „*Kadubuva, kadujo, geri metai...*“.

3 pav. Sutartinių giedojimo aplinkybių suvokimas folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Kaip matyti iš 3 paveikslas, anketinės apklausos duomenys rodo, kad dauguma ansamblių sutartines sieja su apeigomis (68,2 proc., 255 iš 374 apklaustų), nors beveik pusė išsivaizduoja jas ir namų buities (49,7 proc., 186 iš 374 apklaustų), lauko darbų (50,5 proc., 189 iš 374 apklaustų) ir pasilinksminimų (46,5 proc., 174 iš 374 apklaustų) kontekste (atsakydami į šį anketos klausimą, ansambliciai galėjo nurodyti kelis jiems priimtinus atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Nustatyta statistiškai reikšminga giedojimo aplinkybių suvokimo koreliacija su apklaustųjų amžiumi¹⁵⁶. Apeiginį, buitines ir lauko darbų giedojimo kontekstą dažniau minėjo jaunesni ansambliciai (apeiginis kontekstas: 39 m. ir jaunesni – 82,8-92,3 proc., 40-60 m. – 62,2-70,2 proc., vyresni nei 60 m. – 51,5-54,4 proc.; buitines darbų kontekstas: 29 m. ir jaunesni – 61,5-65,5 proc., vyresni nei 29 m. – 33,3-54,5 proc.; lauko darbų kontekstas: 29 m. ir jaunesni – 62,1-76,9 proc., vyresni nei 29 m. – 40,4-56,4 proc.).

Remiantis interviu duomenimis, nemaža ansamblių dalis puikiai žino regioną, kuriame buvo užrašytos sutartinės¹⁵⁷. Sutartinių sąsajos su konkrečiu regionu dažniausiai pasitelkiamos nedainavimo praktikoms pagrįsti: pavyzdžiui, ansamblyje nedainuoja sutartinių, nes „Žemaičiai neturėjo sutartinių. [...] tik žemaitiškas dainas“¹⁵⁸. Kitais žodžiais tariant, tokiuose pasakymuose sutartinės yra ne tiek Aukštaitijos, kiek „ne mūsų regiono“ žanras. Vis dėlto toks argumentavimas labiau būdingas aiškinant oficialųjį repertuarą; tie patys žemaičių ir kitų ne „sutartinėškų“ regionų ansambliai dėl įvairių priežasčių neoficialiajame repertuare ar tam tikromis išskirtinėmis progomis gali giedoti sutartines. Šios priežastys gali būti įvairios: noras

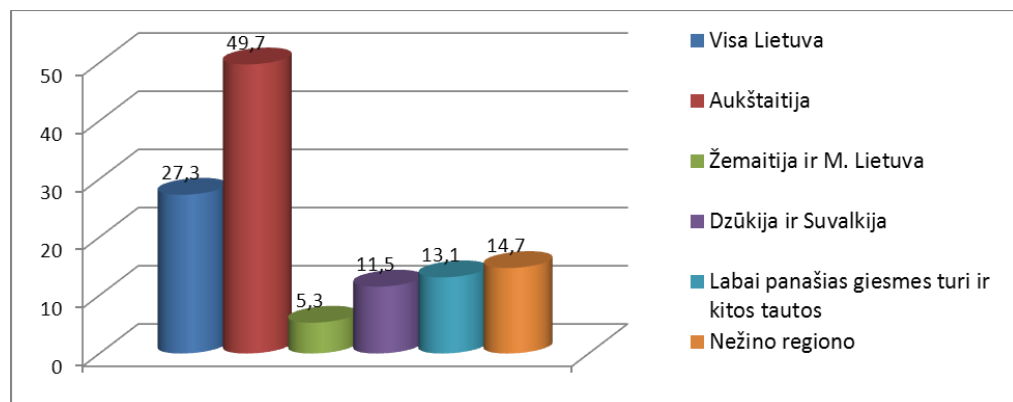
¹⁵⁶ Apeiginio konteksto atveju – 0,254 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$), buitines darbų konteksto atveju – 0,147 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$), lauko darbų konteksto atveju – 0,180 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$).

¹⁵⁷ Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; plg. Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

¹⁵⁸ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50.

susipažinti su kitų regionų folkloru¹⁵⁹; bandymas paįvairinti jau pabodusį, per daugelį metų išdainuotą savo regiono dainų repertuarą¹⁶⁰; sutartinės suvokiamos kaip folkloras ypač tinkantis tam tikromis progomis, nepaisant jų regioninio „svetimumo“ („Pavyzdžiui, žinau, Palangoj per Jurgines reikia tuos medžius apvaikščiôt. Tai va sutartinės mums praverčia iš tikrųjų. Apie tuos medžius, apie tą dainavimą...“¹⁶¹).

Tuo tarpu anketinė apklausa pateikė šiek tiek kitokį sutartinių regioninio paplitimo suvokimo vaizdą (4 pav.). Atsakydami į šį klausimą, ansambliciai galėjo nurodyti kelis regionus (todėl bendras atsakymų skaičius paveiksle yra didesnis nei 100 proc.).

4 pav. Sutartinių regioninio paplitimo suvokimas folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Didžioji ansamblicių dalis (49,7 proc., 186 iš 374 apklaustų) sutartines sieja su Aukštaitija, bet gana nemaža dalis mano, kad sutartinės buvo giedotos visoje Lietuvoje (27,3 proc., 102 iš 374 apklaustų) ar atskiruose kituose regionuose (17,8 proc., 63 iš 374 apklaustų). Tad akivaizdu, kad dalis ansamblicių sutartines suvokia kaip bendrąjį lietuvišką paveldą, praradusį konkrečią regioninę priklausomybę. Be to, 13,1 proc. (49 iš 374 apklaustų) pripažįsta, kad panašias giesmes turėjo ir kitos tautos. Nustatyta statistiškai reikšminga sutartinių geografinio paplitimo suvokimo koreliacija su ansamblicių amžiumi, išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu¹⁶². Sutartines visos Lietuvos paveldu daugiausia laiko dzūkai (40,4 proc.) ir aukštaitiai (37,1 proc.), mažiausia – didmiesčių ansambliciai (18 proc.) ir žemaičiai (19 proc.); tokios nuomonės dažniau laikosi vyresni ansambliciai (grupėje iki 40 m. taip teigia

¹⁵⁹ Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

¹⁶⁰ Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66.

¹⁶¹ Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

¹⁶² Nuomonės, kad sutartinės buvo paplitusios visoje Lietuvoje koreliacija su amžiumi -0,145 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$), su gyvenamuoju regionu -0,143 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$); nuomonės, kad sutartinės buvo paplitusios Aukštaitijoje koreliacija su išsilavinimu -0,172 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,01$) su amžiumi -0,104 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,05$); nuomonės, kad panašias giesmes turi ir kitos tautos koreliacija, su išsilavinimu -0,114 (koreliacija reikšminga, kai $p < 0,05$).

13,8-19,2 proc. apklaustųjų, vyresnių nei 40 m. – 22,8-42,4 proc. apklaustųjų). Su Aukštaitija sutartines daugiau sieja būtent jaunesni (grupėje iki 60 m. taip teigia 44,8-65,4 proc. apklaustųjų, vyresnių nei 60 m. – 27,3-35,1 proc. apklaustųjų) ir didesnio išsilavinimo ansamblių (turintys pradinį išsilavinimą 22,2 proc., vidurinį – 45,5 proc., profesinį – 38,2 proc., aukštesnįjį – 51,5 proc., aukštąjį – 58,6 proc.). Aukštąjį išsilavinimą turintys ansamblių dažniau mano, kad panašias giesmes turi ir kitos tautos (turintys pradinį išsilavinimą 3,7 proc., vidurinį – 9,1 proc., profesinį – 0 proc., aukštesnįjį – 9,3 proc., aukštąjį – 21,4 proc.).

Pastebima ir tai, kad daugelis „sutartinių regiono“ ansamblių ir folkloro mylėtojų visai nesižavi šiuo savo paveldu. Rokiškio kultūros rūmų direktorė, folkloro ansamblio „Gastauta“ vadovė N. Lungienė pasakojo apie žiūrovų reakciją į sutartines Rokiškyje: „Mūsų tradicinės folkloro šventės „Aušta aušrelė“ žiūrovai, atėję pasižiūrėti įprasto renginio ir pamatę jiems svetimą sutartinių šventę, buvo nusivylę, net pagrasino, kad kitais metais neateisią“; panašiai D. Račiūnaitė-Vyčiniene prisiminė Švenčionių rajono Lazdinių-Adutiškio ansamblio vadovės P. Krivickienės teiginius, kad ansamblių giedamos sutartinės nedomina kaimo bendruomenės, norinčios linksmų dalykų¹⁶³. Muzikologų tai visiškai nestebina: „Sutartinėms gyvybės šiandien įlieja jau visai kita kultūrinė sąmonė, motyvuota vertybės unikalumo“¹⁶⁴. Teigiamam argumentavimui (kodėl patinka sutartinės) svarbesnis yra ne regioninis paveldas, o asmeniškai patiriamas egzotiškas archajiškumas, nurodantis lietuvišką tapatybę. Neatsitiktinai įvairaus pobūdžio tekstuose teigiama, kad „Lietuvių sutartinės yra tai, kuo didžiuojamės, gerbiame, be ko tiesiog neįsivaizduojame savo kultūrinės tapatybės“¹⁶⁵, jos įvardijamos „lietuvių kultūros tapatumo pagrindu“¹⁶⁶, Lietuvos „vizitine kortele“, archainiu lietuvių polifoninės muzikos stiliumi¹⁶⁷ – regionine tapatybe čia, rodos, net nekvepia.

Šiuo atveju galima kalbėti apie etninės muzikos ir kultūros gaivinimo judėjimuose dažnai aptinkamą modelį, kai vienas regionas tam tikru atžvilgiu imamas vertinti labiau už kitus, paprastai dėl jam priskiriamo archajiškumo. Paprastai tai būna mažiausiai urbanizuoti, industrializuoti ir skurdžiausi bei izoliuoti regionai, dėl šių aplinkybių išlaikę daugiausia archajinių, sąlyginai grynų praktikų, kurios nerandamos kituose regionuose. Šios praktikos ar atitinkami objektai tampa visos šalies senosios kultūros simboliais ir reikšmingu paties regiono kultūriniu ištekliu. Čia reiškiasi dvi priešingos tendencijos: viena vertus, vieno regiono ir jo tapatybės stiprinimas pasitelkiant šį kultūrinį kapitalą, ir, kita vertus, šio regiono ir jo kultūrinio kapitalo ištirpimas valstybėje ir jos tapatybėje.

¹⁶³N. Lungienės ir D. Račiūnaitės-Vyčiniene pasisakymai iš „*Kadu buvo, kadujo, geri metai...*“, p. 11-12; plg. ir I Seliukaitės pasisakymą (ten pat, p. 9).

¹⁶⁴Gaidamavičiūtė R. *Ar pradėsime labiau vertinti sutartines?* p. 56.

¹⁶⁵Žičkienė A. Sutartinės – naujas žvilgsnis ir naujos galimybės. *Tautosakos darbai*, 2009, T. 38, p. 330.

¹⁶⁶Gaidamavičiūtė R. *Ar pradėsime labiau vertinti sutartines?* p. 54.

¹⁶⁷Račiūnaitė-Vyčiniene D. The Archaic Lithuanian Polyphonic Chant *Sutartine*. *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*. 2006, Vol., 52, No. 2 // www.lituanus.org

Lietuvoje šis modelis šiuo metu bene geriausiai apibūdina Aukštaitijos sutartinių tradiciją. Taip – kaip kultūrinį kapitalą – regioninę tradiciją labiau yra linkę vertinti ansambliciai, patys „nepriklausantys“ tam regionui ar didmiesčių ir panašių kontekstų dėka susipažinę su regionine folkloro įvairove ir savąją tradiciją gebantys vertinti šios įvairovės kontekste.

Galiausiai, sutartinės kartais gali nurodyti ir dar bendresnę, su ypatinga archaika siejamą baltišką būtį. Neatsitiktinai šiuo metu vis auganti, su folkloro ansamblių judėjimu susijusi, bet nuo jo atsišakojanti, sutartinės ypač mėgstanti gaivintojų ir menininkų grupė, labiau siejama su „baltų kultūros“ terminu¹⁶⁸. Etninė kultūra, kurią reprezentuoja sutartinės ir jų giedotojos, yra tolima laike, susijusi daugiau su neapibrėžtu lietuviškumu, o ne su regionine tapatybe, pasižyminti ypatingu archajiškumu, pirmapradiškumu, kuris pasirodo kaip radikali romantizuojama kitokybė.

Kai kurie ansambliciai sutartinės suvokia XIX a. pabaigos-XX a. pradžios ar net XX a. vidurio kontekste – tokia vizija atsiskleidžia samprotavimuose, kad jie nežino, kas jas giedojo, nes „aš kaime neaugau. Aš nežinau“¹⁶⁹. Panašiai XIX a. pabaigos-XX a. pradžios kaimas gali būti (nors nebūtinai) matomas samprotavimuose, kai svarstoma, kad sutartinės buvo giedamos dirbant įvairius žemės ūkio ar buitines darbus: „Dirba darba, kokia nors rugiapjūtė, šienapjūtė, tiesiog norisi žmogui pailsėti – moterys sustoja, sumuša balsais. Gražu ir tiek“¹⁷⁰.

Vis dėlto daugeliui jos siejasi su gerokai senesniais laikais. Paprastai jie gana neapibrėžti; jų kontekste matoma pirmiausia apeiginė sutartinių paskirtis. Pavyzdžiui, „Nu jeigu sutartinės turi šitiek metų, kaip sako, kad jos yra pradžių pradžia, tai pradžioj jos ir buvo tikriausiai [šventos giesmės]“¹⁷¹. Sutartinės gali nurodyti ne tik senuosius pagoniškus laikus, bet priminti ir mokslines teorijas apie kadaise egzistavusią matriarchalinę kultūrą: „kažkada – juk ir dabar yra gi visokių tų iškasenų – bobos tos gintarinės, ne bobos... Pakol nebuvo ta jėga prieš mūsų erą keli ten amžiai vis dėlto buvo moterys vadai. Ir galbūt iš tikrųjų buvo tvarka geresnė“¹⁷².

Tiesa, dalis ansamblicių vis dėlto nedaro perskyros tarp senesniųjų ir vėlyvesniųjų laikų: samprotaudami sujungia juos, nors galbūt žiūrėdami skirtingas sutartinių funkcijas¹⁷³. Panašiai – kaip bandymą sujungti įvairius chronologinius laikotarpius – galima vertinti ir minėtą dažnai pasitaikantį sutartinių giedojimą bažnyčiose. Jis pasiteisino ne tik kaip puikus akustinis sprendimas, bet ir kaip išmoningas prieštaraujančių reikšmių derinimo būdas. Archajiškos, svetimos (tiek šiuolaikinei kultūrai, tiek tradiciniam kaimui ar vyraujančiai jo

¹⁶⁸Nakienė A. Baltiška muzika – naujas vardas muzikos scenoje. *Tautosakos darbai*. 2008, Nr. 35, p. 164-174.

¹⁶⁹Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67.

¹⁷⁰Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; plg. Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

¹⁷¹Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; plg. Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

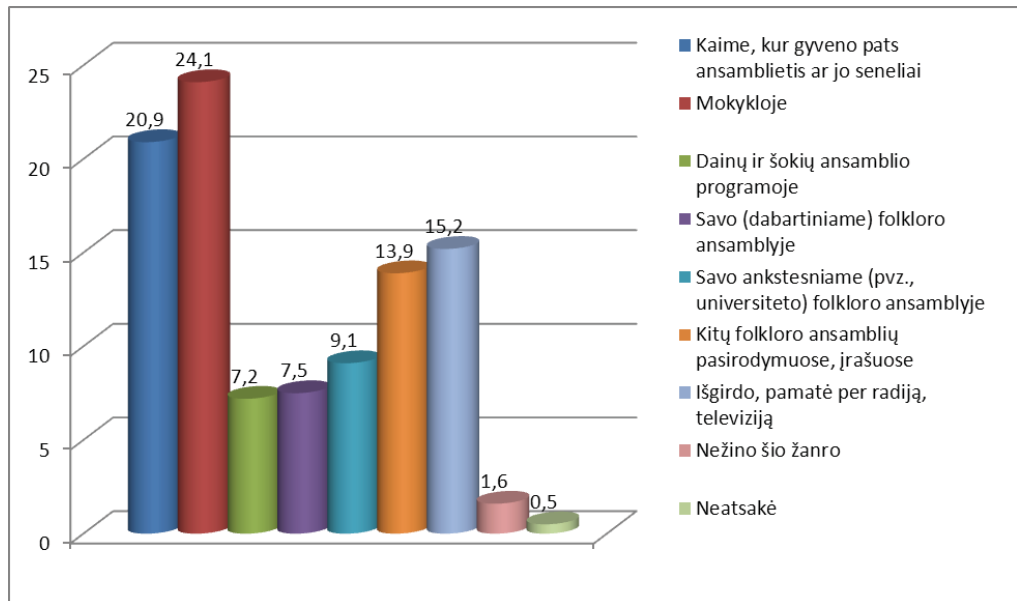
¹⁷²Rita, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

¹⁷³Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

vizijai) sutartinės taip yra prijaukinamos, įterpiamos į pripažįstamą šventumo erdvę ir sistemą; kartu panaikinama priešara tarp pagoniškojo ir krikščioniškojo šventumo. Dar daugiau prasmų sluoksnių suliejama, kai matomos barokinėje Vilniaus Šv. Kotrynos bažnyčioje (vienoje iš tradicinių folkloro ansamblių festivalio „Skamba skamba kankliai“ erdvių) tradiciniais drabužiais (siejamais su XIX-XX a. pirma puse) vilkinčios moteriškės, atliekančios archajiškas sutartines.

Aptariant įvairius sutartinių ir jų giedotojų įvaizdžių aspektus, jau ne sykį buvo užsiminta apie jų vaizdinių kūrimo šaltinius. Kokia pastarųjų struktūra ir hierarchija išryškėja šiuo atveju? Pirmiausia galima aptarti aplinkybes, kuriomis ansambliciai susipažino su sutartinėmis.

Sutartinės yra iš esmės vieno Lietuvos regiono – rytų Aukštaitijos – folkloro žanras, pradėjęs gana anksti nykti, todėl retam ansambliciu teko kada nors gyvai susidurti senaisiais sutartinių giedotojais. Vos dvi ansamblietės pasakojo girdėjusios gyvą sutartinių tradiciją: sutartines giedojo „Aukštaitijoj. Mano tėvų tėviškėj, Kupiškio rajone, tai aš esu girdėjusi per vestuves“¹⁷⁴. Tuo tarpu anketinė apklausa pateikė šiek tiek kitokius duomenis (5 pav.).

5 pav. Pirmasis folkloro ansamblių dalyvių susidūrimas su vokalinėmis sutartinėmis (proc.)

Beveik penktadalis (20,9 proc., 78 iš 374 apklaustų) apklaustųjų teigė, kad šį žanrą pirmiausia išgirdo kaime, kur gyveno patys ar jų seneliai. Tarp taip atsakiusių yra ir tokių, kurie gyvena Žemaitijoje, Dzūkijoje ar Suvalkijoje (tiesa, neklausta, kokiame regione buvęs tas

¹⁷⁴Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

ansamblių vaikystės kaimas). Mažų mažiausiai tai prieštarauja etnomuzikologų tyrimams, akcentuojantiems ankstyvą sutartinių žanro išnykimą ir retas fiksacijas tik Aukštaitijos kaime. Iš tiesų neaišku, ar ansambliciai iš tikrųjų suvokia, kas yra vokalinės sutartinės (jų samprata anketoje nebuvo tiriama). Pastebėtina ir tai, beveik trečdalis (30,5 proc., 114 iš 374 apklaustų) pažintį sutartinėmis sieja su folkloro ansamblių judėjimu (teigia susidūrę dalyvaudami savo folkloro ansamblio veikloje ar stebėdami kitų folkloro ansamblių pasirodymus). Nemaža dalis su sutartinėmis susipažino mokykloje (24,1 proc., 90 iš 374 apklaustų) ar masinio informavimo priemonių dėka (15,2 proc., 57 iš 374 apklaustų). Pirmojo susipažinimo su sutartinėmis aplinkybės statistiškai reikšmingai koreliuoja su ansamblių gyvenamuoju regionu¹⁷⁵. Kaime su sutartinėmis teigia susipažinę 36,5 proc. dzūkų, 25,7 proc. aukštaičių, 20,4 proc. suvalkiečių, 17,7 proc. žemaičių ir 9 proc. didmieščių ansamblių. Galbūt didmieščių ansambliciai geriausiai suvokia, kas yra sutartinės?

Pasakodami apie sutartinių giedotojas interviu metu, ansambliciai pirmiausia rėmėsi dabartinėmis folkloro ansamblių praktikomis. Jos ansambliciams leidžia spręsti apie giedotojų lytį, amžių ir elitiškumą. Vyraujantis moterų giedojimas tiek įtvirtina dabartinį šio žanro moteriškumą, tiek yra pasitelkiamas argumentuojant praeities praktikų moteriškumą: „Pavyzdžiui, pas mus ansambly tai moterys daugiau sutartines dainuoja. Kad vyrai sutartines tokias – negirdėjau“¹⁷⁶. Panašiai matomos dabartinės praktikos, kai sutartinėse „specializuojasi“ ir koncertų metu atlieka tik kelios ansamblio moterys, ansambliciams leidžia įsivaizduoti šių veikėjų elitiškumą praeityje.

Sutartinių atveju išryškėja knyginių šaltinių naudojimo teisėtumas ir poreikis (t.y., pripažįstama, kad knygos šiuo atveju gali pateikti vertingų žinių, net jei pats ansamblicius knygų ir neskaito): „Iš tikrųjų negirdėjau. Galbūt. Yra knyga išleista „Sutartinės“. Man atrodo, Vyčienienės. Bet gal tiesiog neskaiciau“¹⁷⁷. Sutartinėmis besidomintys jauni ansambliciai noriai lankosi jų tyrimus pristatančiuose renginiuose; A. Žičkienė nedvejodama teigia, jog jaunimas tikrai nėra abejingas tam, kas daroma teorinėje plotmėje, ir šie tyrimai tiesiogiai veikia antrinį folkloro judėjimą¹⁷⁸.

Vienas svarbiausių sutartinių giedotojų vaizdinių šaltinių pasirodo asmenišką vidinis pajutimas pačiam giedant sutartines ar jų klausantis: „Aš manau, kad labai savęs klausant, tyliai ramiai būnant, galima savyje tokį dalyką išgirsti. Kas tą atliko. Taip galima labai daug dalykų klausyt savyje. Ir apie tai, kas yra Užgavėnės, ir kas yra mitologija, jo, ir ką man tai reiškia, ir ką tai reiškė tada. Tai taip pat ir su sutartinėmis“¹⁷⁹. Šis šaltinis daugeliui padeda

¹⁷⁵ Koreliacija 0,186 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

¹⁷⁶ Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34.

¹⁷⁷ Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; plg. Rita, 47 m., Vilnius, Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

¹⁷⁸ Žičkienė A. *Min. veik.*, p. 330.

¹⁷⁹ Eglė, 42 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; plg. „man taip iš širdies atrodo“ – Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

pagrįsti sutartinių šventumą ir jų giedotojų ryšį su sakraline sfera. Be to, sutartinių atveju asmenišką vidinį pajutimą kaip šaltinis ansambliėiams pasirodo toks svarbus, kad juo neretai remiamasi ir nustatant paėių sutartinių atlikimo autentiškumą, rekonstruojant įvairius atlikimo būdus ir jų aspektus: „Kitą kartą dainuojai ir matai, kad nu tiesiog neskamba, ten jeigu labai lėtai. Jeigu šita sutartinė skamba greičiau – geriau skamba. Jeigu kita skamba gal geriau – kai lėčiau. Ir savo žiūri. Čia gi ir nuo žmogaus, ir nuo to, kuris ateina, ir nuo nuotaikos – nuo visko, visko priklauso“¹⁸⁰. Taip tarsi kompensuojamas kitų vaizdinių šaltinių trūkumas. Kartu į akis krenta tai, kad ansambliėių pasisakymuose nusijaučia to trūkumo pojūčio ar požiūrio, kad vidiniu pajutimu remiamasi tik „iš bėdos“ – šis šaltinis pasirodo ir savaime suprantamas, ir vertingas.

Sava patirtis kaip vaizdinių šaltinis iškeliamą net ir moksliniuose sutartinių tyrimuose (nors neatsiejamuose nuo gaivinimo praktikų): pavyzdžiui, argumentuodama, kad esami senųjų giedotojų įrašai ar užrašymai iš pavienių pateikėjų (o ne jų grupių) – įprastiniai, moksliskai pripažįstami lietuvių dainuojamojo folkloro tyrimų šaltiniai – neperteikia ir neleidžia suprasti daugybės šio žanro atlikimo principų. D. Raėiūnaitė-Vyėinienė teigė, kad „Mano asmeninė ilgalaikė (apie 20 metų) *sutartinių* giedojimo su įvairiomis giedotojų grupėmis praktika padėjo man atskleisti (ar patvirtinti) kai kurias *sutartinių* melodijų intonavimo subtilybes. Giedodama *sutartines*, aš ne sykį patyriau, ką reiškia „susidaužti“, „susimušti“ balsais“¹⁸¹. Tokio šaltinio – vidinio potyrio – pripažinimas rodo kintantį santykį su praeities bendruomene ir gaivintojų bendruomenės postmodernėjimu. Be to, tokio šaltinio pripažinimas ir naudojimas sutartinių puoselėtojus leidžia suvokti kaip atlikėjų, o ne klausytojų judėjimą: tik pats giedodamas sutartinę gali suvokti jos reikšmes.

Tad nors sutartinės buvo įpaveldintos ir mokslininkų dėmesį patraukė jau seniai, aktyvesnis jų gaivinimas dalyvaujant ir šį žanrą tiriantiems ir gana skirtingas interpretacijas pristatantiems mokslininkams prasidėjo tik paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais folkloro ansamblių judėjime. Nepaisant pastebimo augančio susidomėjimo, šiuo metu jos patinka toli gražu ne visiems ansambliėiams. Pirmiausia sutartinės pasirodo kaip folkloro ansamblių – gana nemažų, paprastai mėgėjiškų kolektyvų – judėjimui ne itin „patogus“ žanras, reikalaujantis išskirtinių muzikinių gebėjimų ir atliekamas mažomis grupėmis, neleidžiantis į atlikimą įtraukti klausytojų.

Šitoks sutartinių atlikimas atitinka vieną iš mokslininkų pateiktų sutartinių giedotojų įvaizdžių – moterų, giedojusių mažomis grupelėmis. Kita giedotojų įvaizdžio interpretacija, sutinkama ir moksliniame diskurse, matoma pasirodymuose, kai į sutartinių

¹⁸⁰Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

¹⁸¹Raėiūnaitė-Vyėinienė D. Articulation of Sutartinės: View points of Insider and Outsider. *Traditional Music and Research in the Baltic Area. New Approaches in Ethnomusicology*. Astrauskas R. (red.). Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2005, p. 232.

giedojimą įtraukiami vyrai. Daugelis ansamblių nežino (ar nelaiko svarbiais) daugelio mokslinių sutartinių ir jų giedotojų įvaizdžių interpretacijų detalių, bet kai kurios iš jų ansamblių vizijose vis tik atsispindi. Apibendrintai galima teigti, kad sutartinių giedotojos daugiausia suvokiamos kaip moterys, siejamos su gilia senove ir sakralumu. Kaip viena svarbiausių sutartinių ir jų giedotojų vaizdinių reikšmių tiek ansamblių pasisakymuose, tiek galimuose jų aiškinimuose pasirodo kitoniškumas – dėl jo vienus šis žanras traukia, kitus – atstumia.

Galima manyti, kad šių etninės kultūros veikėjų refleksija folkloro ansambliuose nurodo įvairiaprasmią gaivintojų-praktikų ir žinovų santykį: sutartines tiriantys mokslininkai yra labai aktyvūs folkloro ansamblių dalyviai; jie ir kiti ansamblių nariai neretai prieina panašių išvadų apie sutartinių giedotojas, bet kitokiais būdais.

4. MUZIKANTAI KAIP ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJAI

Muzikantai – apibendrintas grojančių žmonių pavadinimas ir vaizdinys. Kalbėti apie tokį apibendrintą veikėją gana sudėtinga, nes įvairiais instrumentais (pavyzdžiui, kerdžiaus triūba ar armonika) groję žmonės buvo ir yra suvokiami iš tiesų nevienodai. Muzikantai, kaip socialiniai veikėjai, paprastai apibūdinami bruožais, kuriais šie etninės muzikos atlikėjai pasižymėdavo realiai ar kuriuos jiems tiesiog priskirdavo bendruomenė (pavyzdžiui, amžius, profesija, psichologinės savybės, tam tikras gyvenimo būdas, mitologija grindžiamos magiškos savybės ir pan.). Muzikos antropologai ir etnomuzikologai nemažai kalba ir apie realųjį bei mitologinį muzikanto įvaizdį, realiai įgyjamus ir bendruomenės priskiriamus bruožus. Anot Aleno P. Meriamo, muzikantas, kaip bendruomenės narys, atlieka specifinį vaidmenį ir gali joje turėti išskirtinį statusą. Ši vaidmenį, statusą ir muzikantui derančią elgseną apibrėžia bendruomenė, jos lūkesčiai ir stereotipai¹⁸². Bendruomenė savo ruožtu taip pat apibrėžia, kas yra muzikantas – t.y., kokiais instrumentais, kokių tikslu ir kokiomis aplinkybėmis grojantis žmogus gali būti laikomas muzikantu. Alfars Arvidssonas teigia, kad mitologinis muzikanto įvaizdis – rinkinys įvairių prielaidų, koks turėtų būti tikras muzikantas – nuolat palaikomas pasakojimuose ir rašytiniuose aprašymuose, o naujos kartos jį jį įtraukia naujus vaidmenis ir bruožus¹⁸³. Tiesa, toks realių ir priskiriamų bruožų skirstymas neretai pasirodo esąs sąlyginis – realūs bruožai gali būti aiškunami priskirtomis savybėmis arba pastarųjų įtaka gali nulemti realią atlikėjų tradiciją, kurioje anksčiau žinotas mitologinis pagrindas jau būna pamirštas. Tad realūs ir įsivaizduojami bruožai mažų mažiausiai sąveikauja ir iš principo yra nulemti kultūriškai.

Lietuvoje skirtingus muzikuojančius kaimo bendruomenės žmones apibūdinti ir suklasifikuoti bandė Rūta Žarskienė ir R. Apanavičius. R. Žarskienė savo klasifikaciją grindė chronologine muzikuojančio žmogaus funkcijų ir statuso kaita, R. Apanavičius – vienalaikės skirtingų funkcijų ir statusų koegzistencijos analize. Paminėtinas ir Vytauto Gudonio bandymas iš meno sociologijos perspektyvos analizuoti neregio muzikanto paveikslą mene¹⁸⁴. Remdamasis senovės Egipto meno pavyzdžiais, bandūrininko paveikslu slavų dailėje ir paminėdamas kelis lietuviškus atvejus, autorius bando aptarti ir paneigti klaidingą iki šiol paplitusį stereotipą, kad neregiai yra muzikalūs iš prigimties, nes neva susilpnėjus regai, sustiprėja klausa.

R. Žarskienė išskyrė du muzikavimo klodus: senąją ir naująją tradiciją. Senoji tradicija gyvavo iki XX a., nors jos liekanų aptinkama ir XX a. pradžioje, kai kur ir XX a. I pusėje. Šioje tradicijoje aiškiai pastebimos signalinė utilitarinė ir maginė muzikavimo funkcijos. Muzikantui buvo priskiriamos maginės galios, instrumentas laikytas maginiu ritualiniu įrankiu.

¹⁸²Merriam A. P. *The anthropology of music*. Evanston, 1964, p. 123.

¹⁸³Arvidsson A. Summary: Performing the role of the spelman in Swedish folk music // Arvidsson A. (red.). *I rollen som spelman... Uppsatser om svensk folkmusik*. Stockholm, 2009, p. 259-266.

¹⁸⁴Gudonis V. Neregio muzikanto paveikslas mene kaip visuomenės nuostatų atspindys. *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2011, p. 335-357.

Nuo šių funkcijų priklausė ir muzikanto statusas bendruomenėje: paprastai jie buvo bendruomenės gerbiami žmonės, dažniausiai „raštingi, sumanūs, daugelis turėjo amatą, dirbo savo ūkyje, todėl buvo vertinami kaip šviesios, pažangios, turinčios muzikinį talentą asmenybės“¹⁸⁵.

Naujoji tradicija įsigalėjo XIX a. viduryje – antroje pusėje, kai Lietuvoje prigijo armonikos tipo instrumentai ir pradėjo vyrauti pasilinksminimo ir estetinė muzikavimo funkcijos. XIX a. pab.-XX a. II pusėje vestuvėse muzikantai labiausiai vertinti už gerą grojimą, linksmą būdą, išradingumą, darnų grojimą su kitais muzikantais. Tradicijos kaitą žymi ir piniginio atlyginimo atsiradimas: už grojimą senaisiais etniniais instrumentais pinigų nebuvo mokama, o atsiradus grojančio žmogaus ir kaimo bendruomenės piniginiams santykiams, susiformavo samdomo muzikanto samprata. Kaimo bendruomenė muzikantus ėmė skirstyti į geriau ir prasčiau grojančius. XX a. I pusėje kiekvieno kaimo garbės reikalas buvo turėti savo muzikantą, kuriuo dažniausiai būdavo smuikininkas arba armonikininkas. Tarpukariu kai kuriems muzikantams grojimas tapo antrąja ar net pirmąja profesija. Tuo metu buvo jie labai gerbiami, atlikdavo vestuvių vedėjo funkcijas. Pagarba ir šios funkcijos sumažėjo XX a. II pusėje; XX a. paskutiniame ketvirtyje-XXI a. pradžioje iš vestuvių muzikantų pozicijų tradicinius muzikantus išstūmė turintieji institucinį muzikinį išsilavinimą, grojantys elektroniniais instrumentais ar naudojantys paprasčiausią garso įrašų aparatūrą¹⁸⁶.

R. Apanavičius išskyrė tris lietuvių tradicinėje kultūroje instrumentais grojančių žmonių grupes: „muzikantus ne muzikantus“, „muzikantus muzikuotojus“ ir „muzikantus“. Pirmajai grupei priskirtini įvairiais etniniais instrumentais groję kerdžius, kaimo apeiginius, būgnytojas, medžiotojas, vaikas, piemenukas. Šių žmonių pagrindinis užsiėmimas buvęs darbas, bendruomenė jų muzikantais nelaikė; jų naudoti instrumentai taip pat suvokti ne kaip muzikos instrumentai, o greičiau kaip „darbo įrankiai“. Jei vaikai ir nenaudodavo savųjų instrumentų darbui, jų grojimas telaikytas „zabova“. Antrajai grupei – „muzikuotojams“ – priskirtini skudutininkai, ragų, daudyčių pūtėjai, kanklininkai ir žmonės, groję bendratautiniiais instrumentais tik savo malonumui ar savo šeimos nariams. Muzikuotojai dažnai grodavę keliais instrumentais, negaudavo jokio atlygio už savo grojimą ir laikytini „mėgėjais“. Trečiajai grupei – „muzikantams“ – priskirtini žmonės, bendratautiniiais instrumentais groję už vienokį ar kitokį atlygį vestuvėse ar bendruomenės pasilinksminimuose, kur daug šokta¹⁸⁷. R. Apanavičius pažymėjo, kad „muzikantai“ turėjo „pasižymėti aukštomis etinėmis bei moralinėmis savybėmis [...] Beje, prie šitokių savybių reikia priskirti ir „muzikantų“ atsparumą svaigalams, be kurių neapsieidavo bemaž nė vienas jų grojimas. Pateikėjų tvirtinimu, tai buvo labai rimtas

¹⁸⁵Žarskienė R. Lietuvių etninės muzikos atlikėjas: įvaizdis ir tradicija. *Tautosakos darbai*, 2005, T. 30, p. 112-115.

¹⁸⁶Ten pat, p. 115-118.

¹⁸⁷Apanavičius R. Muzikantas tradicinėje kultūroje. *Tradicija ir dabartis*. 2010, Nr. 5, p. 9-10.

išbandymas ir todėl išlikdavo bei savo „karjerą“ tęsdavo tik itin atsparus, sugebantis saikingai svaigalus vartoti žmogus¹⁸⁸.

Šis autorius daug dėmesio skyrė mitologiniam muzikanto įvaizdžiui, ypač sąsajoms su senaisiais tikėjimais, antgamtiškumu. Instrumentais grojantis „ne muzikantas“ buvo tarsi bendruomenės sargas, tarpininkas tarp šiaurinio ir anapusinio pasaulių ir kaip toks dažnai pasižymėjęs kitoniškumu bendruomenės žmonių atžvilgiu – pavyzdžiui, turėjo fizinių ar psichinių trūkumų. „Muzikuotojas“, grojąs sau ir savo šeimai, įsivaizduotas kaip bendruomenės išminčius, turintis antgamtinių savybių. Tikrasis „muzikantas“, atlikęs bendruomenei naudingą darbą ir tuo lyg ir prilygęs kitiems amatininkams, taip pat buvo siejamas su antgamte – tik šiuo atveju daugiau su piktosiomis jėgomis, į kurių pinkles neretai pakliūdavęs¹⁸⁹.

Abiejų minėtų autorių – R. Žarskienės ir R. Apanavičiaus – išskirtos grojančių žmonių įvaizdžių struktūros savaip teisingos ir iškalbios. Tiesa, negalima pamiršti, kad jos yra sąlyginės. Juk ne viename lietuvių etnomuzikologų darbe pabrėžiama, kad būta daug multiinstrumentalistų, grojusių tiek „muzikantų“, tiek „muzikuotojų“ instrumentais¹⁹⁰. Kita vertus, atsiradus naujam – gaivinimo – kontekstui, pastarasis suformavo ir naujas muzikuojančių žmonių funkcijas bei kitokią kultūrinę pagrindą, reikalaujantį naujai įvertinti senąsias funkcijas ir muzikantų turėtą statusą. Vis dėlto abiejų autorių skirstymai pateikia pradinę klasifikaciją, kuria remiantis galima artėti prie ansamblių – gaivintojų – sampratų.

Mitologinis muzikanto įvaizdis ypač svarbus tampa etninės muzikos gaivinimo judėjimuose. Įpaveldinus etninę muziką, galima sakyti, atsiranda naujos šio įvaizdžio reikšmės. Muzikantai gali būti siejami su naujomis, įpaveldintojams aktualiomis tapatybėmis, vertybėmis, teigiamomis ir neigiamomis savybėmis, religiniu ar politiniu simboliniu turiniu, kuris formuoja auditoriją ir jos lūkesčius. Vertinant muzikanto įvaizdžius, suformuotus ir funkcionuojančius muzikos gaivinimo judėjimuose, nemažiau svarbus yra istorijos rašymo ir praeities įvertinamo procesas, nes muzikanto įvaizdis apima du aspektus: praeitį ir dabartį. Pirmuoju atveju pagrindžiamas instrumento tautiškumas (kas grodavo anksčiau), antruoju – dabartinės bendruomenės tautiškumas (ji laikosi praeities tradicijos). Tautinei sąmonei konstruojant ją atitinkančią personažo sampratą, veikiami abu minėti jos aspektai: sukuriama ar perkuriama praeitis ir sankcionuojami tam tikri dabarties praktikų variantai. Tad tiriant muzikanto įvaizdį, anot A. Arvidsson, susiduriame su tokiais klausimais: kuo muzikantai tampa retrospektyviai svarbiuose modeliuose (t.y., kokios savybės yra vertinamos dabartyje ir kokių ieškoma praeityje)? Kaip muzikantai įterpiami į istoriją – kaip saugotojai, novatoriai, populiarintojai, kaip galios žmonės, kurių nevalia nutylėti? Ar muzikantai retrospektyvinėje perspektyvoje virsta

¹⁸⁸Ten pat, p. 12.

¹⁸⁹Ten pat, p. 13-14.

¹⁹⁰Kirdienė G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Kronta, 2000, p. 99-100; Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009, p. 348-349.

negatyviais pavyzdžiais ar jiems suteikiama kita nei turėta padėtis?¹⁹¹ Šie klausimai aktualūs ir tiriant kanklininko įvaizdžius XIX a. pab.-XXI a. pr. kanklių gaivinimo judėjime.

Analizuojant ansamblių muzikantų sampratas šiame skyriuje bus išskirti bendratautiniai instrumentais grojančio muzikanto, kanklininko ir skudutininko vaizdiniai. Kodėl nuspręsta remtis tokiu personažų skirstymu? Tyrimo pradžioje ketinta gilintis į išskaidytus (išskirtus) smuikininko, armonikininko ir pan. personažus. Toks skaidymas grįstas mokslininkų studijomis, skirtomis konkrečiais instrumentais grojantiems muzikantams – smuikininkams¹⁹², armonikininkams¹⁹³, skudutininkams¹⁹⁴, kanklininkams¹⁹⁵ ar studijomis, kuriose apibendrintai pristatomi įvairūs muzikanto įvaizdžiai¹⁹⁶. Vis dėlto tyrimo metu paaiškėjo, kad perskyrų tarp bendratautiniai instrumentais grojančių muzikantų (pavyzdžiui, armonika, smuiku) patys ansamblių nedaro. Sąlyginės perskyros daromos tik tarp kanklininkų, skudutininkų ir kitų muzikantų, t. y. tarp atlikėjų, grojančių etniniais muzikos instrumentais.

Iš esmės tai atitinka R. Apanavičiaus išskirtą struktūrą: dabartiniai ansamblių, kaip senosios kaimo bendruomenės nariai, lygiai taip pat skiria „muzikuotojus“ ir „muzikantus“. Vadovaujantis nuostata, kad iš esmės remiamasi *emic* perspektyva, nuspręsta darbe remtis ansamblių klasifikacija: muzikantas (suprantamas kaip žmogus, grojantis bendratautiniai instrumentais), kanklininkas, skudutininkas.

4.1. Bendratautiniai muzikos instrumentais grojantys muzikantai

Mokslininkų tyrimai ir juose pristatyti vaizdiniai

Tikrieji ar naujosios tradicijos muzikantai iki šiol sulaukė turbūt mažiausiai lietuvių mokslininkų dėmesio. Gana ilgai lietuvių etnomuzikologai buvo linkę manyti, jog smuikas, armonika ir pan. yra atnešiniai, svetimi muzikos instrumentai. Mokslininkus labiau traukė „lietuviškesni“ senieji instrumentai. Kaip pažymi Mindaugas Karčemarskas, „Tarpukario Lietuvoje daugiausia dėmesio buvo skiriama vadinamiesiems senesniems lietuvių etninės muzikos instrumentams: skudučiams, ragams, daudytėms, kanklėms, pūslinei. Buvo ieškoma kokių nors ypatingų savybių, galinčių išskirti lietuvius iš kitų tautų“¹⁹⁷. Naujesni instrumentai nuvertinti kaip nebeturintys „gilesnių sąsajų su švenčių apeigynu“ ir atliekantys tik

¹⁹¹Arvidsson A. *Min. veik.*, p. 259-266.

¹⁹²Kirdienė G. *Min. veik.*

¹⁹³Baika A. *Kaimo armonikos*. Vilnius: Pradai, 1994.

¹⁹⁴Žarskienė R. *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*. Vilnius, 2003.

¹⁹⁵Apanavičius R. *Etninė muzika. Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas*, T. 3. Kaunas, 2009; Apanavičius R. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės. *Tautosakos darbai*, XVII (XXIV), 2002; Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius, 2009.

¹⁹⁶Apanavičius R. *Muzikantas tradicinėje kultūroje*; Žarskienė R. *Lietuvių etninės muzikos atlikėjas: įvaizdis ir tradicija*.

¹⁹⁷Karčemarskas M. Cimbolai Lietuvoje: praeitis ir šiandiena. *Tautosakos darbai*. 2006, T. 32, p. 206.

„pasilinksminimo funkciją“¹⁹⁸. Tad pasilinksminimai, pramogos ir su jais siejami muzikos instrumentai nėra pripažįstama reikšminga etninės kultūros dalimi – bent jau lyginant su senaisiais, „tautiniais“ instrumentais.

Nuodugniausiai šios grupės muzikantus tyrinėjo Gaila Kirdienė. Išnagrinėjusi istorinių šaltinių bei archyvų duomenis bei pati per ekspedicijas surinkusi žinias apie smuiko naudojimą iš visos Lietuvos, savo monografijoje, išleistoje 2000 m., ši autorė įtikinamai atskleidė, kad smuikavimas puikiai prigijo kaimo bendruomenės papročiuose, buvo susietas su liaudiška pasaulėjauta ir mitologija. Griežta pačiomis įvairiausiomis progomis: vestuvėse, krikštynose, laidotuvėse ir kituose šeimos papročiuose, žiemos, pavasario, vasaros kalendorinėse šventėse; bendruomeniniuose pasilinksminimuose (gegužinėse ir pan.); su žemės ūkio darbais susijusiuose papročiuose. Ši autorė aptarė ir pačius smuikininkus: giminės ir šeimos tradicijas, multiinstrumentalizmą, išsilavinimą ir profesijas, mokymąsi smuikuoti ir kt. G. Kirdienės darbas yra bene vienintelis, nuodugniau nagrinėjantis smuikavimą Lietuvos kaime ir jam teiktas reikšmes, bet socialinis-kultūrinis statusas, padėtis bendruomenėje jame nėra svarbiausias ir labiausias autorę dominęs dalykas. Pavyzdžiui, be kitų aspektų, ji neskyrė dėmesio liaudies smuikininkų lyčiai (nors peržvelgus jos smuikuojančių pateikėjų sąrašą, akivaizdžiai matyti, kad smuiku iš esmės griežė vyrai – iš 654 smuikuojančių pateikėjų tik 13 moterų)¹⁹⁹. Šios autorės studijoje muzikantas pasirodo kaip bendruomenėje gerbiamas, iš kitų jos narių išsiskiriantis, su senąja pasaulėjauta (supriešinama su tarptautine, pramogine kultūra) susijęs veikėjas.

Taip pat dera bent trumpai paminėti R. Apanavičiaus 2009 m. monografijoje aptartus kanklininkus, skudučių, ragų bei daudyčių pūtėjus, kurie nors „muzikantais“ ir nebuvo laikomi, tačiau visgi muzikavo, o neretas iš jų grojo smuiku, armonika bei kitais bendratautiniais instrumentais. Taigi, žemaičių ir šiaurės aukštaičių kanklininkas galėjęs būti bendruomenės vadovu, burtininku ir pan²⁰⁰. Skudutininkai, ragų ir daudyčių pūtėjai buvę „tie patys žmonės, kurie neretai dar buvo ir pasižymėję kanklininkai, mokėję groti bendratautiniais instrumentais, geri dainininkai ir netgi sutartinių giesmininkai. Jie *skudučius, daudytes ir ragus* dažniausiai patys ir gaminosi, mokė jais pūsti kitus, buvo šių kolektyvinio pūtimo instrumentų ansamblių vadovais. Todėl akivaizdu, kad tai irgi buvo neeilinės asmenybės, iš aplinkinių išsiskiriantys žmonės, kuriems rūpėjo išlaikyti ir skleisti šį itin savitą šiaurės rytų Aukštaitijos instrumentinės muzikos palikimą“²⁰¹.

Taip pat reiktų paminėti ir V. Palubinskienės 2009 m. monografijoje pateiktas kanklininkų, taip pat grojusių ir kitais instrumentais, charakteristikas. V. Palubinskienės duomenimis, daugiau nei penktadalis XIX a. II pusėje – XXI a. pr. kanklininkų grojo ir kitais

¹⁹⁸Astrauskas R. Lietuvių kalendorinės šventės ir apeigos. *Tautodailės metraštis*. 2011, Nr. 20, p. 10; Apanavičius R. *Baltų etnoinstrumentologija*. Kaunas, 1992, p. 2-3.

¹⁹⁹Kirdienė G. *Min. veik.*, p. 88-245.

²⁰⁰ Apanavičius R. *Etninė muzika*, p. 233.

²⁰¹Ten pat, p. 241.

muzikos instrumentais, įskaitant ir bendratautinius instrumentus²⁰². Todėl čia galima paminėti, kad bendrai apžvelgusi visų Lietuvos regionų, tiek senosiomis, tiek modifikuotomis kanklėmis skambinusių kanklininkų profesiją, išsilavinimą, gebėjimą groti keliais instrumentais, šeimos muzikavimo tradicija, amžių ir skambinimo stažą, pomėgius V. Palubinskienė konstatuoja, kad „kanklininkai skyrėsi iš kaimo ar miestelio bendruomenės išprusimu, raštingumu, erudicija, domėjimusi humanitariniais bei techniniais dalykais. Jie buvo malonūs, geros širdies žmonės“²⁰³.

Iš to galima daryti išvadą, kad tradicinėje kultūroje žmonės, grojantys bendratautiniais ir etniniais muzikos instrumentais, griežtai skirstomi nebuvo, o jų įvaizdžiai dažnai persipindavo.

Muzikantai folkloro ansambliuose: grojimo praktikos

Kaip minėta, didžiausias dėmesys folkloro judėjimo pradžioje, bent jau oficialiajame repertuare, buvo skirtas pačiam archajiškiausiajam dainuojamajam folklorui. Tiesa, daugelis ansamblių teigia, kad nuo pat jo pradžios ansamblių mėgo šokti²⁰⁴ – t.y., vienaip ar kitaip grota šokiams nuo pat pradžių. Vis dėlto akivaizdu, kad dėmesys, domėjimasis ir reikalavimai dainų ir instrumentinės muzikos (taip pat ir šokių) atlikimui skyrėsi²⁰⁵. Pagrindinė šių skirtumų priežastis tikriausiai yra nevienoda vertė, priskiriama skirtingą senovę atspindintiems muzikiniams reiškiniams ir praktikoms. Akivaizdu, kad dauguma liaudies šokių yra gana vėlyvos tarptautinės kilmės – vien dėl to jie pasirodo esą mažiau vertingi nei archajiškos lietuvių liaudies dainos. Tokios nuostatos reikėsi jau tarp XX a. pr. lietuvių etninės kultūros puoselėtojų ir tokiomis instrumentais grojama muzika buvo įpaveldinta gerokai vėliau nei daugelis kitų muzikinio folkloro žanrų. Folkloro ansamblių judėjime šiems instrumentams skiriamo dėmesio stoka sietina su daug mažesne nei „archajiškam“ dainuojamam folklorui priskiriama verte.

Dėmesys ir reikalavimai instrumentiniam folklorui sustiprėjo tada, kai juo rimčiau susidomėjo mokslininkai ir įvyko kelios etnoinstrumentologinės ekspedicijos. Dar vėliau atsirado ir specialių jam skirtų renginių (pavyzdžiui, festivalis „Griežynė“ ir kt.). Galbūt būtent pastarieji renginiai ir jų sumanytojų (pirmiausia, Algirdo Klovos ir Arūno Lunio) veikla lėmė, kad instrumentinis folkloras ir muzikantai bent jau šioje sferoje imti suvokti ne kaip papildantys pagrindinę folkloro ansamblių veiklą – dainavimą ir šokius – o kaip patys savaime vertingi ir įdomūs. Tai lyg ir liudytų teorinėje dalyje minėtą žinovų įtaką gaivintojams praktikams. Kita vertus, pastarosios tendencijos vargu ar stipriai paveikė pačius folkloro ansamblius – nepaisant sustiprėjusių reikalavimų folkloro ansamblių instrumentinei grupei per peržiūras, jos greičiau daugiau lėmė atskiros etninės muzikos puoselėjimo krypties atsiradimą.

²⁰² Palubinskienė V. Kanklės lietuvių etninėje kultūroje, p. 348.

²⁰³ Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 351

²⁰⁴ Pavyzdžiui, Varsa, 40 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 80; Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

²⁰⁵ Pavyzdžiui, Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96.

Tad galime pastebėti, jog šiuo atveju žinovų ir gaivintojų praktikų santykį bei sąveiką vienareikšmiškai vertinti yra gana sudėtinga.

Liaudies muzikantai, armonikomis ir kt. bendratautiniai instrumentais grojantys „tradicinę“ muziką, daugiau reiškiasi paraleliame folkloro ansambliams judėjime – groja pavieniui ar su kitais muzikantais (be folkloro ansambliams esmiškos vokalinės grupės), varžosi tarpusavyje ir pan. Šiose varžytuvėse folkloro ansamblių instrumentinės grupės nėra tipiški dalyviai, kaip galima spręsti, pavyzdžiui, iš A. Lunio instrumentinio folkloro renginių apžvalgos²⁰⁶. Pačiuose folkloro ansambliuose dažniau vyrauja nuostata, kad geri muzikantai reikalingi tam, kad būtų galima paruošti gerą šokių programą (t.y., instrumentinis folkloras neatrodo esąs vertybė pats savaime). Šią nuostatą bene geriausiai liudija patys folkloro ansamblių pasirodymai: juose muzikantai, įsitaisę scenos nuošalėje, paprastai groja šokantiems ansambliėčiams, kurie užima pagrindinę, centrinę scenos erdvę. Atveju, kai pagrindinis dėmesys folkloro ansamblių pasirodymuose tenka muzikantams, pasitaiko, bet labai retai²⁰⁷. Be to, ansamblių vadovai visiškai teisingai pastebi, kad eiliniuose ansambliuose vargiai įmanoma turėti stiprią ir vokalinę, ir instrumentinę ar šokių grupes – šiems ansambliams dažnai vadovauja vienas žmogus, paprastai geriau išmanantis tik vieną sritį²⁰⁸ ir dažniausiai „įkandamesnis“ pasirodo būtent dainavimas.

Vyraujant tokioms nuostatoms, nėra keista, kad daugelis smuikais, armonikomis ir panašiais instrumentais folkloro ansambliuose šiuo metu grojančių muzikantų jais pradėjo groti kitokio pobūdžio kolektyvuose. Folkloro ansamblių smuikininkai griežti smuiku pradėjo įvairiomis aplinkybėmis. Bent anksčiau neretai į regionų folkloro (etnografinius) ansamblius buvo kviečiami senieji liaudies smuikininkai. Toks jų apibūdinimas – senieji – iš esmės nurodo tai, kad griežti jie būna pradėję ne folkloro ansamblyje ar institucinio mokymo aplinkoje. Pavyzdžiui, G. Kirdienės studijoje minėti 7 tokie atvejai (visi šie smuikininkai – vyrai)²⁰⁹. Apie folkloro ansamblyje grojusius senuosius smuikininkus pasakojo ir šio tyrimo pateikėjai: „čia mes kartu kokius 12 metų su tuo senuoju smuikininku buvo galimybė grot. Tai va ta patirtis, jo maniera grojimo perimta, jo repertuaras. Šiaip čia nedaugeliui tokia laimė gali tekti. Šiaip pas muzikantą nuvažiuot – tai yra viena, o groti tiek ilgai – tai yra visai kas kita“²¹⁰.

Vis dėlto dauguma smuikininkų savuoju instrumentu groti išmoko muzikos mokyklose, neretai yra baigę ir aukštesniojo ar aukštojo muzikos mokslo institucijas. Kai kurie ansambliėčiai klasikinio smuiko mokėsi muzikos mokyklose, o vėliau ansamblyje „prisitaikė“

²⁰⁶ Lunys A. Instrumentinio folkloro renginiai Lietuvoje. *Liaudies kūryba*. 2002, T. 5.

²⁰⁷ Įprastiniai pasirodymai: Panevėžio folkloro ansamblio „Pulkelis“ ir Neveronių folkloro ansamblio „Viešiai“ pasirodymai festivalyje „Aisūs kankleliai“ 2011 m. rugpjūčio 22 d. Panevėžyje, Rokiškio folkloro ansamblio „Saulala“ pasirodymas festivalyje „Aušta aušrela“ 2011 m. lapkričio 26 d. Rokiškyje ir kt.; pasirodymai, kuriuose vieną ar kelis kūrinius muzikantai atliko nešokant kitiems ansambliėčiams: Utenos folkloro ansamblio „Utauta“ pasirodymas festivalyje „Aušta aušrela“ 2011 m. lapkričio 26 d. Rokiškyje ir kt.

²⁰⁸ Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96.

²⁰⁹ Kirdienė G. *Min. veik.*, p. 201.

²¹⁰ Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53.

prie liaudiško grojimo: „Muzikos mokykloj pabaigiau normalų. Eilę metų negrojau. O paskui prisiminiau. Nėra labai sudėtingas tas lietuvių liaudies folkloras pagrot. Tai – ne klasikinė muzika, kokią išvinguriuot simfoniją“²¹¹. Tiesa, negalima nutylėti, kad esama ir visiškai savarankiškai groti išmokusių smuikininkų ar kad kai kurie ansambliųčiai groti bendratautiniai instrumentais išmoksta būtent folkloro ansamblių aplinkoje, susidomėję būtent liaudišku grojimu.

Galbūt daugiausia savamokslių yra tarp armonikininkų. Šie paprastai su muzikavimu būna susidūrę dar vaikystėje ar jaunystėje visiškai su folkloro ansambliais nesusijusioje aplinkoje²¹². Dažnai pirmasis armonikininkų instrumentas buvo akordeonas, neretai naudotas kapeloje, o vėliau, jau ansamblyje, išmainytas į armoniką ar bandoniją: „Akordeonu seniai, nuo vaikystės. Nuo kokių 7-8 metų. [...] Pradėjau, man patiko, aš pradėjau po biškį grot. [...] Pagrodavau, kur reikia. [...] Nu rimčiau čia ir pradėjau. Nes, sakau, tose kapelose esu šiek tiek grojęs ir vadovavęs senais laikais. Daugiau akordeonu grodavau. Nu armonika pradėjau... jau prieš ateinant mokėjau šiek tiek. Ir turėjau bandoniją... taip ir pradėjau. Dabar jau akordeonu nebegroju. Patiko bandonija ir groju bandonija“²¹³.

Taigi bendratautiniai instrumentais folkloro ansamblių judėjime grota nuo pat pradžių, bet šis muzikavimas laikytas tarsi pagalbine, papildoma praktika. Patys muzikantai siejasi su kitomis liaudies muzikos puoselėjimo formomis ar kitomis muzikavimo praktikomis – dažnai jose išmoktas grojimas pritaikomas repertuarui.

Muzikantų įvaizdis folkloro ansamblių dalyvių akimis

Muzikantai tradiciškai nuo seno buvo vyrai. Tuo tarpu dabar smuiku groja daugiausia moterys²¹⁴; armonika yra „vyriškesnis“ instrumentas: „Nu tokie vyriški instrumentai. Armonika, bandonija nu vis tiek – ir svoris, ir pats grojimas man kažkaip nepatiktų“²¹⁵; apie moteris armonikininkes ir šiandien kalbama su tam tikra nuostaba, kaip apie išimtis: „Jeigu „Duokim garo“ žiūrim, tai matosi, kad ir moterys. Tiesiog virtuiziškai valdo šitą armoniką“²¹⁶), bet juo taip pat groja daug moterų, ypač ansamblių vadovių²¹⁷. Vis labiau tarp moterų plintantis muzikavimas siejasi su jų bendru aktyvumu folkloro ansamblių judėjime. Kai moterys tampa folkloro ansamblių judėjimo aktyvistėmis, jos neišvengiamai perima funkcijas, būtinas judėjimui, pavyzdžiui., grojimą armonika ir kitais šokiams būtiniais instrumentais ir pan. Kita vertus, jos nelaikomos „tikromis“ muzikantėmis: „tikri“ muzikantai suvokiami kaip

²¹¹Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; plg. Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53.

²¹²Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56.

²¹³Antanas, 59 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 54.

²¹⁴Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61; Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

²¹⁵Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; plg. Antanas, 59 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 54; Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; grojantys vyrai: Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56.

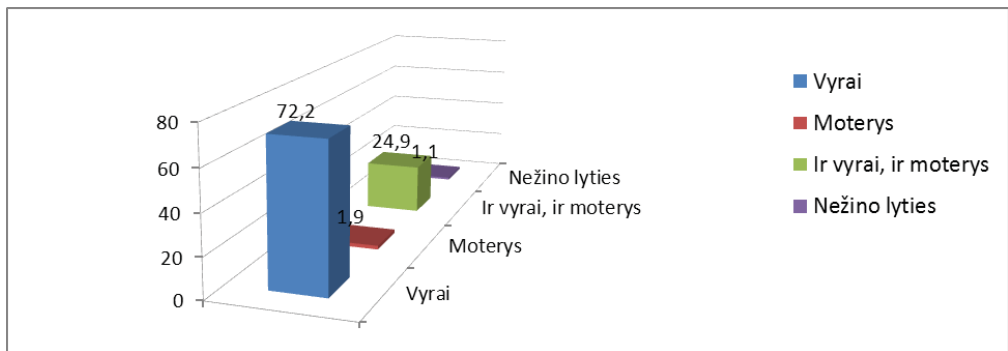
²¹⁶Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48.

²¹⁷Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94

atstovaujantys pramogų sferą, o folkloro ansamblių judėjimas matomas kaip kultūrinis-patriotinis judėjimas, o ne pramoginės kultūros dalykas.

Kaip pažymi Myra March Ferree ir Carol McClurg Mueller, nepaisant vis aktyvesnio moterų politinio dalyvavimo ir veiklos įvairiausiose srityse visame pasaulyje, religinio fundamentalizmo diskursai ir toliau jas vaizduoja kaip „tradicijos“ saugotojas, moralinių vertybių talpyklas (jų šaltinius ar išteklis), nuo kurių subordinacijos priklauso tautos gerovė²¹⁸. Šia prasme etninės kultūros saugojimas puikiai dera su tokiu „tradicijos“ ir vertybių saugojimo ar, tiksliau, perdavimo vaidmeniu, priskiriamu moterims. Kai folkloras tapo „nacionaline vertybe“ ir įvairūs jo žanrai prarado anksčiau turėtas su vyriškumu sietas funkcijas ir reikšmes (pavyzdžiui, kovojimas kare, vyriški darbai, pramogos), jo palaikymas gana natūraliai perduotas moterims. Todėl moterys daugiau vadovauja ir apskritai dalyvauja folkloro ansambliuose (tuo tarpu legitimatoriai dažniau būna vyrai). Tą patį galima sakyti ir apie grojimą liaudiškais instrumentais – smuiku, armonika ir pan. Tokios tendencijos matomos ne tik Lietuvoje: pavyzdžiui, Ingrid Rüütel pastebėjo aktyvų moterų vaidmenį mėgėjų ansambliuose, gaivinančiuose etninę muziką Estijos Kihnu saloje²¹⁹

Dabartinėse praktikose ėmusi ryškėti lyčių reikšmių problematika skleidžiasi ir ansamblių vizijose apie ankstesnę muzikavimą. Apie muzikantus ansambliciai daugiausia kalba kaip apie vyrus: grodavo „Vyrai daugiau. Moterys mažiau, man atrodo. Aš, pavyzdžiui, senelį atsimenu, jis irgi grodavo gegužinėse. Vyrai“²²⁰. Vis dėlto pažymima, kad retkarčiais grodavo ir moterys: „ir senųjų yra grojančių su armonikom“²²¹. Kita vertus, tai greičiau išimtis nei taisyklė, ir šių muzikuojančių moterų ansambliciai nevadina muzikantėmis.

6 pav. Bendratautiniai instrumentais grojančių muzikantų lytis folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

²¹⁸Ferree M. M., Mueller C. M. *Feminism and the Women's Movement: A Global Perspective* // Snow D. A., Soule S. A., Kriesi H. (red.) *The Blackwell Companion to Social Movements*. Blackwell Publishing, 2004, p. 596.

²¹⁹Rüütel I. *Past and Present Gender Roles in the Traditional Community on Kihnu Island in Estonia* // Moisala P., Diamond B. (red.) *Music and Gender*. University of Illinois Press, 2000, p. 276, 279.

²²⁰Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; plg. Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48.

²²¹Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; plg. Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48.

Iš 6 paveikslu matyti, kad folkloro ansamblių dalyviai daugiausiai įsivaizduoja, jog muzikantais būvę vien vyrai – tą teigė 72,2 proc. (270 iš 374 apklaustų) apklaustųjų. Vis dėlto beveik ketvirtadalis, 24,9 proc. (93 iš 374 apklaustų) ansamblių pripažino, kad bendratautiniai instrumentais grojusios ir moterys. Muzikantų lyties suvokimas statistiškai reikšmingai koreliuoja su ansamblių amžiumi ir išsilavinimu²²². Muzikantus kaip vyrus daugiau suvokia vyresni ansamblių (tarp 20 m. ir jaunesnių ansamblių taip manančių yra 44,8 proc., tarp 21-40 m. – 66,7-69,2 proc., tarp 41 m. ir vyresnių – 70-82,5 proc. apklaustųjų). Muzikantus kaip vyrus daugiau linkę suvokti ir didesnio išsilavinimo ansamblių (taip teigė 57,6 proc. vidurinių, 64,7 proc. profesinių, 73,2 proc. aukštesniųjų ir 80 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių ansamblių). Įdomu, kad šios sekos neatitinka pradinį išsilavinimą turinčių ansamblių nuomonę – muzikantus buvus vyrais manė 74,1 proc. šios grupės ansamblių. Tokį nukrypimą galėtų paaiškinti tai, kad šioje grupėje yra nemažai vyresnio amžiaus, taip pat tokią nuomonę turinčių ansamblių.

Kodėl muzikantai daugiausia buvo vyrai? Ansamblių tai aiškina įvairiomis priežastimis, paprastai buitinėmis-praktinėmis ir lyčių vaidmenų pasiskirstymu kaimo bendruomenėje: „daugiausia gal ir vyrai tuo užsiimdavo. Moterys daugiau prie šeimos, prie audimo, verpimo visokio, darbų tokių kaimišku“²²³. Tuo tarpu vyrai turėję daugiau laiko²²⁴, grojimui reikalingos fizinės ištvermės²²⁵. Moterys dabar daugiau groja taip pat dėl įvairių priežasčių. Pavyzdžiui, „vyrai daugiau zabovos turi šiais laikais, supranti. Dabar labiau bobų reikalas yra muzikuoti“²²⁶. Pastebima visuomenės kaita, skirtingų bendruomenių sąveika, nulėmusi lyčių vaidmenų pokyčius: „Gal tiesiogiai, gal netiesiogiai atspindys iš tų pačių dvarų kultūros, kada mergeles siųsdavo mokytis klavesinu ir t. t. – kad yra mergelių dalykas visokie dailieji menai“²²⁷. O „dabar vis tiek yra laisvesnė visuomenė. Anksčiau moters buvo paskirtis gimdyti, auginti vaikus, ruošti maistą. O dabar taigi vis tiek yra... Dabar šiuolaikinė moteris viską daro [juokiasi]. Ir vaiką augina, ir dirba, ir groti gali, ir, nežinau, vinį įkalti, viską“²²⁸.

Įdomu ne tik tai, kaip taikliai ansamblių apibūdina lyties vaidmenų muzikavimo sferoje kaitos priežastis (nors, pavyzdžiui, čia tai daroma gerokai taikliau nei kanklininkų atveju, žr. toliau), kiek pati senosios ir dabartinės visuomenės bei šių lyties vaidmenų pokyčių refleksija. Senoji kaimo bendruomenė, bent jau kalbintų moterų požiūriu, nebuvo ideali: moterys ten, atrodo, sunkiai dirbo, augino vaikus, kai vyrai galėdavo ir pamuzikuoti savo malonumui. Dabartinėje visuomenėje moterys ir toliau sunkiai dirba, perimdamos ir dalį vyrų darbų, bet – tai svarbiausia – gali rinktis ir jų malonumus, taip pat ir

²²² Koreliacija su amžiumi -0,195 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su išsilavinimu – -0,136 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

²²³ Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48.

²²⁴ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50.

²²⁵ Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

²²⁶ Eglė, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 46.

²²⁷ Virginija, 27 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 46.

²²⁸ Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

malonumą groti. Ir senasis, ir dabartinis moterų gyvenimas atrodo sunkus, bet vertybinis prioritetas šiuo atžvilgiu neteikiamas nė vienam. Vietoje to, aiškiai iškeliamos darbščios moterys ir nuvertinami tingūs vyrai.

Tad kyla natūralus klausimas: ar gaivinama muzikavimo praktika reprezentuoja praeities bendruomenės gerovės pojūtį? Atsakymas galėtų būti šitoks: šis teorinėje dalyje pastebėtas dalykas praktinėje veikloje iš tikrųjų vargiai atitinka folkloro ansamblių moterų požiūrį, išsakomą interpretuojant bendratautiniiais instrumentais grojančio muzikanto vaizdinį.

Galima pastebėti, kad jokių ginčų dėl dabartinio moterų muzikavimo nevyksta, dabartinės moteriškos praktikos neperkeliamos į praeitį – visiems akivaizdu, kad tuomet grojo vyrai. Tad nors čia nevyksta lyties galios santykių derybos tokiu būdu, kaip, pavyzdžiui, aptartu sutartinių atveju, bet galima stebėti savitą lyčių vaidmenų refleksiją, kad ir nepiktai pajaukaujant: „Tai vyrai nieko nedaro šiais laikais [juokiasi]. [...] Viską moterys perima“²²⁹.

Muzikantų lyties suvokimą, jį lydinčius įvaizdžius ir stereotipus neišvengiamai paveikė vėlesnės patirtys ir šiandien vyraujančios kultūrinės nuostatos, kurios sėkmingai perkeliamos į praeitį ir kurių šviesoje vertinamos ir praeities praktikos. Senųjų muzikantų apibūdinimai siejami (išsakomi) tiek su šiandienę pramoginę muziką grojančiais muzikantais (pirmiausia su vestuvėse, baliuose grojančiais ar pažįstamais muzikantais), tiek su klasikinės muzikos atlikėjais (su kuriais dažniausiai susiduriama vaikams ar giminaičiams įstojus mokytis į muzikos mokyklas ar aukštesnes muzikinio ugdymo institucijas). Pavyzdžiui, pradėdama pasakoti apie liaudies muzikantus ir muzikavimą ansamblyje, pateikė pastebėjo: „mano dvynukės – dvi dukras turiu. Tai jos muziką baigė.[...] Muzikos mokykloj. Ir institutą baigė. Tai jos groja su akordeonu, kita su smuiku“²³⁰. Šią pastabą ansamblietė pateikė ne norėdama ištyškinti liaudies ir dabartinio išryškinti liaudies ir dabartinio muzikavimo skirtumus, o teigdama, kad gana artimai pažįsta muzikuojančius žmones. Dukrų – moterų muzikančių, groti išmokusių moderniose ugdymo institucijose – pavyzdys vertinamas kaip natūralus pagrindas liaudies muzikantų vaizdinui konstruoti. Tad konstruodami bendratautiniiais instrumentais grojančių muzikantų vaizdinius, įsivaizduodami muzikantų moteriškumą ar vyriškumą, ansambliciai gali remtis vaizdiniais, būdingais dabartinėms miesto pramoginės ir akademinės muzikos sferoms.

Ansambliciai daugiausia pasakojo, kad muzikantai groję šokiams, vakaruškoms, t.y. bendruomenės pasilinksminimuose²³¹. Minėtos vestuvės, krikštynos, talkų pabaigtuvės,

²²⁹ Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

²³⁰Rozalija, 69, Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 60.

²³¹Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Virginija, 27 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 46; Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70.

Joninės, „baliai“, gegužinės²³². Kartais manoma, kad muzikantai grodavo ir gana kasdienėje aplinkoje, be kokių nors ypatingų progų: „Būdavo anie ilgi žiemos vakarai, susirinkdavo vienoj kažkokioj troboj, kas dirbdavo, kas dainuodavo, kas jau šokdavo. Grodavo, aišku, šokiai su gyvais muzikantais“²³³.

Retkarčiais minėtas grojimas laidotuvėse²³⁴. Jis ansambliams kelia daugiausia abejonių („Nu to dalyko mes nematėm“²³⁵), bet neretai išmaštoma, kad taip galėję būti: „Tai visos šventės pagrindinės – vestuvės, ir laidotuvės. Bet aš neįsivaizduoju – tos laidotuvės. Bendrai gal ir negrodavo. Bet koks smuikas grodavo...“²³⁶. Grojimas „rimtesnėse“ šventėse siejamas su instrumentais, nepriskiriamais muzikantui: „O tose, sakykim, rimtesnėse, ar ne, tai negaliu jau ir pasakyti. Nežinau. Gal ten koks ragas ar tokie subtilesni tie instrumentai. Nu gal kanklės tiktų. Nu ir armonika galima priderinti, ten tą laidotuvių maršą pagroti. Irgi, ir su armonika galima. Bet tais laikais, tai nežinau, kai tenai būdavo su tais instrumentais“²³⁷. Šiame pasakyme akivaizdus ansamblietės netikrumas, abejonės. Svarstant tarsi įvertinamos techninės instrumentų galimybės („galima priderinti“), bet nemažesnė reikšmė teikiama ir su kultūrinėmis reikšmėmis susijusioms savybėms – pavyzdžiui, instrumentų „subtilumui“. Spręsti, kas iš tiesų buvo anksčiau, „tais laikais“, nesiryžtama, bet su „rimtomis“ progomis ansamblietei pirmiausia asocijuojasi būtent pastarosios etniniam instrumentams priskiriamos savybės.

Kalbama ir apie grojimą sau: „Aš atsimenu – toks gražus vaizdas lig pat šiol yra išlikęs – kad ant tų akmenų – tie akmenys tokie plokšti vidury kiemo ten, čia iš kitos pusės miškas, iš kitos pusės sodas, kad aplinkui ten žmonių nėra. Ir tas dėdė ten sėdi vasaros vakarą, groja ta armonika“²³⁸. Tai grojimas savo malonumui, tarsi neatliekantis jokių socialinių bendruomeninių funkcijų. Tokių praktikų išsivaizdavimas jose matomą „muzikantą“ R. Apanavičiaus sudarytoje klasifikacijoje priartina prie „muzikuotojų“.

²³²Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Asta, 50 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 87; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

²³³Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; plg. Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70.

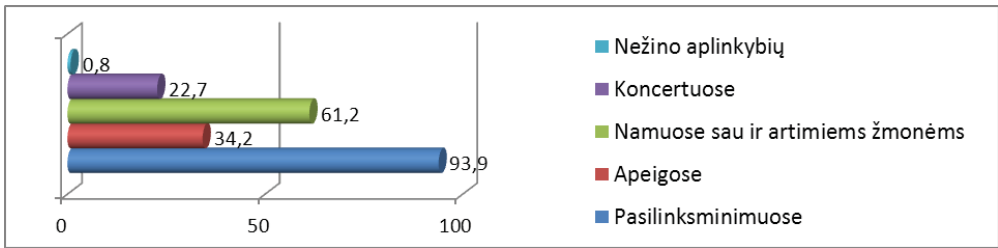
²³⁴Richardas, 50 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 58; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

²³⁵Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53.

²³⁶Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

²³⁷Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

²³⁸Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

7 pav. Grojimo bendratautiniiais instrumentais aplinkybės folkloro ansamblių dalyvių nuomone (proc.)

7 paveiksle matyti, kad dauguma ansamblių – net 93,9 proc. (351 iš 374 apklaustų) – bendratautiniiais instrumentais grojusius muzikantus sieja su pramogų sfera. Daugiau nei pusė – 61,2 proc. (229 iš 374 apklaustų) – apklaustųjų ši etninės kultūros veikėja įsivaizduoja ir kaip sau ir savo bei artimiausių žmonių malonumui grojantį menininką. Mažiausia, bet iš tiesų gana didelė ansamblių dalis – 22,7 proc. (85 iš 374 apklaustų) – pažymėjo, kad bendratautiniiais instrumentais muzikantai grojo ir koncertuose. Tai rodytų, kad koncertavimas kaip specifinė atlikimo situacija, sietina su miesto (ir/ar dvarų) kultūra ketvirtadaliui ansamblių dera su liaudies muzikanto vaizdiniu, kuris šiuo atveju konstruojamas remiantis ir tokių situacijų patyrimais (atsakydami į šį klausimą, ansamblių galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Muzikavimo aplinkybių suvokimas statistiškai reikšmingai koreliuoja su ansamblių išsilavinimu ir amžiumi²³⁹. Jaunesni ansamblių dažniau mano, kad bendratautiniiais instrumentais grota apeiginiuose kontekstuose (taip teigė 55,2-57,7 proc. 30 m. ir jaunesnių ansamblių ir 12,3-36,4 proc. vyresnių ansamblių). Tokia nuomonė būdingesnė ir aukštąjį išsilavinimą turintiems ansamblių (tą teigė 43,4 proc. šios grupės respondentų, kai kitose grupėse taip pasisakė 25,9-31,8 proc. apklaustųjų). Aukštąjį išsilavinimą turintys ansamblių dažniau įsivaizduoja bendratautiniiais instrumentais muzikavus namie sau ir artimiems žmonėms (tą teigė 74,5 proc. šios grupės respondentų, kai kitose grupėse taip pasisakė 50-59,3 proc. apklaustųjų). Tuo tarpu mažesnio išsilavinimo ansamblių yra dažniau linkę manyti, kad muzikuota koncertuose (33,3 proc. turinčių pradinį išsilavinimą, 25,8 proc. – vidurinį, 32,4 proc. – profesinį, 21,6 proc. – aukštesnįjį, 17,2 proc. – aukštąjį išsilavinimą ansamblių).

Šitokia bendratautiniiais instrumentais grojančių muzikantų, siejamų daugiausia su bendruomenės pasilinksminimais, samprata nurodo kelis dalykus apie etninės kultūros interpretaciją folkloro ansambliuose. Pirmiausia, įsivaizduojamos bendruomenės „pradžią“ iš esmės apribojama XIX a. viduriu, kai muzikantas iš esmės prarado savo religines-magines funkcijas. Ansamblių šios datos neminėjo (ir apskritai neįtęsė poreikio įvardyti chronologines ribas); šią datą galima nustatyti remiantis etnomuzikologų teiginiais, kad būtent

²³⁹ Amžiaus koreliacija su nuomone apie muzikavimą apeigose – 0,138 (reikšminga, kai $p < 0,01$); išsilavinimo koreliacija su nuomone apie muzikavimą apeigose – -0,109 (reikšminga, kai $p < 0,05$), muzikavimą namuose sau ir artimiems žmonėms – -0,146 (reikšminga, kai $p < 0,05$), koncertuose – -0,128 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

tuo metu Lietuvos kaime išgalėjo naujoji muzikavimo tradicija, siejama su pramoginėmis funkcijomis²⁴⁰. Antra, muzikantas gana aiškiai suvokiamas kaip svarbus bendruomenės veikėjas, o ši bendruomenė – susijusi tarpiais saitais per įvairių formų bendruomeninį gyvenimą, darbus ir įvykius, įskaitant ir pasilinksminimus. Net ir gana šeimyninėje aplinkoje vykstantys pasilinksminimai įtraukia visą ar bent tam tikrą bendruomenės dalį – muzikuojančios šeimos namų durys atveriamos, pavyzdžiui, viso kaimo jaunimui.

Taip pat aiškėja, kad dažnai įsivaizduojamas *vienas, o ne keliese grojantys* muzikantai: „muzikantų buvo ne daug ir be muzikanto negalėdavo net vakaronė įvykt. Ir buvo kaimų, kur vienas smuikas grodavo ir visi šokdavo“²⁴¹. Retkarčiais tokiai vizijai prieštaraujama: „kaimo bendruomenėj daug kas grojo. Tik vienas prasčiau, kitas geriau“²⁴². Verta pastebėti, kad čia kalbama ne apie kapelinį grojimą (kai groja keli muzikantai²⁴³), bet muzikavimą, plačiai paplitusį tarp bendruomenės narių. Tuo tarpu mokslininkai yra nemažai rašę apie grojimą ansambliais - „kapelijomis“²⁴⁴; lygiai taip pat keliese muzikantai paprastai groja ir folkloro ansambliuose, ir kitokio pobūdžio liaudies muzikos kolektyvuose.

Kaip minėta, mokslininkų tekstuose muzikantus linkstama pristatyti kaip ypatingus bendruomenės narius. Muzikanto *išskirtinumą tradicinėje kaimo bendruomenėje* ansambliečiai suvokia skirtingai ir įvairiomis prasmėmis. Kai kuriems muzikantas buvo eilinis kaimo bendruomenės narys: „dirbdavo kaip ir visi kiekvienas savo darba“²⁴⁵. Šiuo atveju paprastai pabrėžiamas (vien jau šio klausimo kontekste naudojamais žodžiais – žemdirbys, valstietis, žagrė ir pan.) jo artumas žemdirbiškam būviui, darbui. Tačiau apklaustųjų dauguma pastebi tam tikrą išskirtinumą – ir dažniausiai teigiamą. Daugeliui ansamblių jį nusakyti, tiksliai įvardinti yra sunku ir dažnai tepasakoma: „Muzikantas – tai muzikantas. Vis tiek kitoks žmogus“²⁴⁶.

Muzikantai iš kitų bendruomenės narių išsiskyrė ypatinga meile, atsidavimu muzikai: „Jis turi mylėti pirmiausia tai, ką jis daro. Vat su dūšia. Jis turi mylėt instrumentą. Pirmiausia, man atrodo. Jis turi puikiai groti turi ir kad tai nebūtų jam kaip prievolė. Pavyzdžiui, aš šiandien negaliu, reiškia, esu pavargęs, be nuotaikos ir t.t. Man atrodo, muzikantas yra

²⁴⁰ Žarskienė R. Lietuvių etninės muzikos atlikėjas, p. 115-118.

²⁴¹ Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; plg. Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Richardas, 50 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 58; Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

²⁴² Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

²⁴³ Tokias praktikas – kelių muzikantų grojimą minėjo Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Asta, 50 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 87; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

²⁴⁴ Pavyzdžiui, Kirdienė G. *Min. veik.*, p. 128-132; „Grieždavo daugiausia „kompanijomis“ – Apanavičius R. *Muzikantas tradicinėje kultūroje*, p. 11.

²⁴⁵ Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; plg. Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67.

²⁴⁶ Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; plg. Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

savotiškas ir fanatikas. Jisai tiesiog nuo ryto iki vakaro galvoja būtent apie tai²⁴⁷. Tiesa, šiuose teiginiuose (jų kontekste) galima pastebėti, kad ansambliciai čia aiškiai neskiria „senesnių“ liaudies ir dabartinių, jų aplinkoje sutinkamų muzikantų – kalbant lanksčiai pereinama nuo vienu prie kitų, remiamasi dabartiniais, pažįstamais pavyzdžiais (pažįstamais, vestuvių muzikantais, dažniausiai grojančiais kitokiais instrumentais ir pan.), ir dažniausiai vartojami esamojo laiko veiksmoždziai (turi būti, yra). Taip pat įdomu pastebėti, kad dalis šiandienių folkloro ansambliuose muzikuojančių moterų savo muzikavimą vertina daugiau ne kaip meilės muzikai ar grojimui išraišką, o kaip poreikio nulemtą prievolę.

Be to, dauguma ansamblicijų mano, kad muzikantai išsiskyrė *linksmumu, gebėjimu bendrauti*: „Nu kad taip, kokių elgesiu, gal ir nesiskirdavo. Bet vis tiek – nu jie tokie šmaikštuoliai būdavo, su pridainavimais visokiais, smagūs tokie žmonės. Nors būdavo ir labai rimtų žmonių. Bet daugiausia tai smagūs, tokie linksmuoliai muzikantai. Daugiausia linksmuoliai“²⁴⁸. Šis broužas pirmiausia siejasi su muzikavimo kaip bendruomenės linksmavimo samprata, dažniausiai minėtu grojimu šventėse, šokiuose ir kitomis panašiomis linksmomis, pramoginėmis progomis. Muzikantų linksmumas, ansambliciams gali visai nepatikti: muzikantai išsiskyrė „[g]al anekdotais. Ar blevyzgom. [...] Nu suprantat, toks amatas. Ar vestuvėse kur grodavo, kur sakoma, pirmas, mikliausias. Man netikdavo tokie dalykai. Man tas jumoras nepatinka“²⁴⁹. Vis dėlto esama ir vizijų, kuriose muzikantui linksmumas nėra privaloma savybė: „aš kiek pažįstu, tai muzikantai dažnai būna tokie ramūs žmonės“²⁵⁰. Galbūt pastaruoju atveju taip pat galėtume rasti sąveiką su įvaizdžiais, ateinančiais iš miesto, aukštojo meno kultūros?

Taip pat pasakota, jog muzikantai skyrėsi tuo, kad buvę dėmesio centre ir tą mėgę²⁵¹, „siela, aš įsivaizduoju, draugų tarpe“²⁵², buvo aktyvūs, organizuoti²⁵³.

Muzikantai kaip liaudies talentai, anot apklaustų ansamblicijų, už kitus *smalsesni, šviesesni žmonės*: „Jis yra visiškai šviesesnis. Jis gal mandresnis. [...] Jeigu tas tikrasis, tikras, sakysim, kaimo muzikantas – jis biškį šviesesnis. [...] Su kitu kaimo žmogum pašneki, nu ką – nu gerai, nu va, biškį politikos, reiškia, biškį kaimo reikalai, nu, biškį politikos, nu ir kur vyrai gėrė, kur dar gers. O su šituo jeigu susėsi pasišnekėt, jau apie tuos – tie patys irgi dalykai, sakysim, visi vyrų dalykai, bet jis turės savo požiūrį į kažką kitą. Jis pasakys, apie ką nemoku

²⁴⁷Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; plg. Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

²⁴⁸Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; plg. Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Eglė, 42 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

²⁴⁹Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57.

²⁵⁰Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; plg. Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84.

²⁵¹Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67.

²⁵²Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; plg. Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

²⁵³Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70.

pasakyt, bet jo nuomonė būdavo tokia savotiškai netikėta, galbūt kito – netgi užsispyrusi, savo uronava nuomonė apie kažkokį tai reiškinių, sakysim – reiškinių gamtoje, reiškinių politikoj, reiškinių visuomenėj²⁵⁴. Šitokiuose samprotavimuose į kaimo bendruomenę žvelgiama toli gražu neidealizuotai: eiliniai kaimo žmonės pristatomi kaip gana siaurų interesų rato individai, jaučiama ir „prasigėrusio kaimo“ vizija. Muzikantas matomas kaip už juos šviesesnis, kūrybiškesnis, originaliau mąstantis, platesnių pažiūrų žmogus.

Kai kurie ansambliciai pastebi, kad išskirtiniais laikyti „geri“ muzikantai: „jeigu smuikininkas geras, jis sugeba gerai pašokdinti, pagriežti šokiams – tai aišku išsiskiria“²⁵⁵. Jie buvę „pažiba, aukštumoj biškį“²⁵⁶, todėl šis išskirtinumas ir pagarba galėjo būti motyvas tapti muzikantu: „Užtat dauguma buvo ir dėl prestižo. Bet groti tai norėjo beveik kiekvienas, tik ne kiekvienas buvo geras muzikantas“²⁵⁷. Be to, kartais teigiama, kad bendruomenėje išsiskyrė ne tik muzikantai, bet ir visi žmonės galėję gerai muzikuoti ir dainuoti: „Ar kad turi balsą, groja ar dainuoja – išsiskiria iš kitų. Kai nueidavom į šokius, gegužines sueidavom – tai katrie jau turėjom balsą, dainuodavom. Linksmindavom. Katrie jau dainuot negalėjo, nemokėjo ar balso neturėjo – tai jau kažkaip pakampiai šokdavo. Arba pijokaudavo“²⁵⁸. Tad ansamblicių supratimu pagarbos sulaukdavo ne tiesiog muzikantai, o tik tie, kuriuos pripažindavo bendruomenė.

Paprastai muzikanto išskirtinumas bendruomenėje tolygus išskirtinei *pagarbai, kurios muzikantas sulaukia už savo paslaugas bendruomenei*: „Aišku, visi jį gerbia, nes jis labai reikalingas yra. Reikia pagrot, pašokt ir va kažkokiai šventei“²⁵⁹. Tai žmogus, tenkinantis bendruomenės dvasinius, estetinius poreikius, užtikrinantis atsipalaidavimą po darbų: jis „turėjo labai didelę reikšmę. Nes tai buvo žmogus, kuris užpildydavo žmogaus sielą garsais, jausmais ir tai leisdavo žmogui atsipalaiduoti paprasčiausiai po darbų kažkokių, sunkių darbų“²⁶⁰. Muzikanto kaip svarbius visuomenės poreikius tenkinančio veikėjo interpretacijose atsiskleidžia ir šios kaimo bendruomenės vizija. Atrodo, kad ansambliciai įsivaizduoja senuosius kaimo žmones daug ir sunkiai dirbančius; nuolatinį darbą ir gana griežtai jaunuolių santykius reglamentuojančią kasdienybę rečiau ar dažniau paįvairindavo vakarėliai ar šventės, kurių metu šokta: „šokiai, vakaronės tai buvo bene vienintelė ko gero vieta, nu gal ne vienintelė, bet viena iš nedaugelio vietų, kur turėjo teisę susitikti vaikinai su mergina ir intymiai pabendrauti. [...] jeigu

²⁵⁴Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; plg. Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Romualdas, 58 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

²⁵⁵Virginija, 27 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 46.

²⁵⁶Stasys, 67 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45; Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33.

²⁵⁷Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

²⁵⁸Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; plg. Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56.

²⁵⁹Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; plg. Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

²⁶⁰Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; plg. Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74.

nėra muzikanto, nėra šokių, jeigu nėra šokių – nėra galimybės įsimylėt. Arba su kažkuo susidraugaut, nes visu kitu laiku tai buvo darbai²⁶¹.

Kai kurie ansambliciai pripažįsta, kad muzikantas bendruomenėje buvo *išskirtinis žmogus, bet abejoja jam teikiama ypatinga pagarba*: „Nu jie buvo išskirtiniai, ar daugiau gerbiami – aš nežinau“; „žiūrint, koks tas muzikantas. Gal kitas buvo pijokėlis ir gal jį nelabai ten gerbė“²⁶².

Šioje nuomonėje išskirtinumas, priskiriamas muzikanto socialiniam statusui, suvokiamas kaip nulemtas pačios šio veikėjo veiklos, o pagarba laikoma dalyku, priklausančiu ne nuo tokios veiklos ir tenkančiu muzikantui kaip socialiniam veikėjui, o nuo asmenybės, t. y. teikiamu dėl kitų bendruomenėje vertinamų savybių ir elgesio. Abejodami ypatinga pagarba muzikantams, kiti ansambliciai svarstė: „daugiausia sunkus darbas – toks kaip artojo ar dar koks nors – buvo labiau vertinamas, aš manau, negu muzikanto. [...] Aišku, yra Dievo dovana tas grojimas, bet [manyta, kad] duoną uždirbt yra sunkiau negu kad grot. Man atrodo, kad tendencija tokia“²⁶³. Šiuo atveju tarsi bandoma į kaimo bendruomenę pažvelgti kiek nutolus, vertinant jos gyvenimą ir veikėjus platesniu žvilgsniu, atsiribojant nuo tenykščių vertybių ir nuomonių. Taip pastebima, kad materialinės vertybės ir su jomis siejamas darbas nepelnytai vertintas labiau, pagarbiau už be galo bendruomenei reikšmingą ir sunkų muzikanto darbą: „lyg atrodytų, kad grot yra lengva, paprasta“²⁶⁴.

Kiti ansambliciai pasakojo, kad kartais žmonės į muzikantus žiūrėdavo su akivaizdžia pašaipą: „Šiek tiek su tokia pašaipą buvo žiūrima. Aš atsimenu, kai mano močiutė pasakojo, kad [...] kaimynas buvo muzikantas, nu tai jo rugiai nušals, aišku, jau ten bulbos supus, nes jam tiktai rūpi pačirpint smuikeliu ir va jisai toks“²⁶⁵.

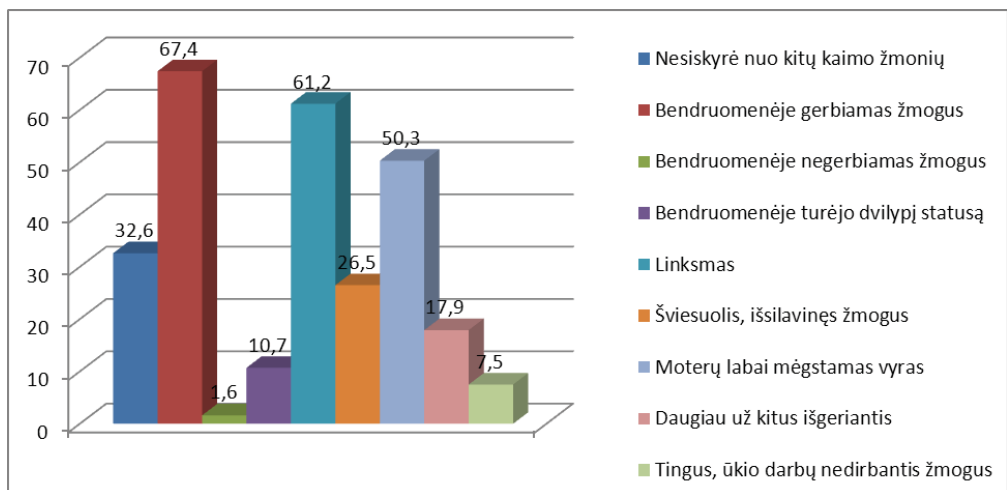
²⁶¹Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

²⁶²Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66.

²⁶³Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

²⁶⁴Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

²⁶⁵Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85.

8 pav. Bendratautiniai instrumentais grojančio muzikanto bruožai folkloro ansamblių dalyvių akimis (proc.)

Kaip matyti anketinio tyrimo rezultatus pristatančioje 8 paveiksle matyti, kad tarp ansamblių labiausiai paplitusi samprata, jog muzikantas buvęs išskirtinis teigiamas, bendruomenės gerbiamas veikėjas – tą pabrėžė 67,4 proc. (252 iš 374 apklaustų) apklaustųjų. Aiškiai pastebimas ir muzikanto linksmumas (61,2 proc., 229 iš 374 apklaustų ansamblių) bei jo išskirtinis ryšys su moterimis (50,3 proc., (188 iš 374 apklaustų ansamblių) (atsakydami į šį klausimą, ansambliciai galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Nustatytos statistiškai reikšmingos įvairių muzikanto savybių suvokimo koreliacijos su ansamblių amžiumi, išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu²⁶⁶. Muzikanto išskirtinumu bendruomenėje labiausiai abejojo žemaičiai (48,1 proc.) ir aukštaičiai (33,3 proc.), mažiausiai – didmiesčių ansambliciai (24,7 proc.) ir dzūkai (25 proc.). Didmiesčių ansambliciai labiausiai akcentavo dvilypį muzikantų statusą (20,2 proc., kai regionuose tai pripažino 5,7-10,2 proc. ansamblių). Muzikantą kaip linksmą žmogų daugiausia suvokia dzūkai (69,2 proc.), žemaičiai (65,8 proc.) ir aukštaičiai (65,7 proc.), mažiausia – suvalkiečiai (49 proc.). Linksmumą kaip būdingą muzikanto savybę mažiausiai akcentuoja vidurini išsilavinimą turintys ansambliciai (45,5 proc., kai kitose išsilavinimo grupėse šią savybę pripažino 60,8-67,6 proc. apklaustųjų). Jaunesni ansambliciai yra dažniau linkę įsivaizduoti, kad muzikantas buvęs šviesuolis, išsilavinęs žmogus (tą teigė 42,3-55,2 proc. 30 m. ir jaunesnių ansamblių, tarp vyresnių taip teigė 17,8-27,3 proc. apklaustųjų). Muzikantus kaip moterų

²⁶⁶ Amžiaus koreliacija su nuomone, kad muzikantas buvęs šviesuolis – 0,152 (reikšminga, kai $p < 0,01$); išsilavinimo koreliacija su nuomone, kad muzikantas buvęs linksmas – -0,103 (reikšminga, kai $p < 0,05$), su nuomone, kad muzikantas buvęs moterų mėgstamas vyras – -0,137 (reikšminga, kai $p < 0,01$); ansamblių gyvenamo regiono koreliacija su nuomone, kad muzikantas nesiskyręs nuo kitų bendruomenės narių – 0,114 (reikšminga, kai $p < 0,05$), su nuomone, kad muzikantas turėjęs dvilypį statusą – -0,149 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su nuomone, kad muzikantas buvęs linksmas – 0,119 (reikšminga, kai $p < 0,05$), su nuomone, kad muzikantas buvęs moterų mėgstamas vyras – 0,122 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

mėgstamus vyrus daugiau suvokia aukštaičiai (59 proc.) ir dzūkai (57,7 proc.) , mažiausiai – didmiesčių ansambliciai (41,6 proc.). Šią savybę daugiau akcentuoja ir didesnio išsilavinimo ansambliciai (25,9 proc. turinčių pradinį, 42,4 proc. turinčių vidurinį, 41,2 proc. turinčių profesinį, 58,8 proc. turinčių aukštesnįjį ir 54,5 proc. turinčių aukštąjį išsilavinimą ansamblicių).

Tad žinant ansamblių dalyvių nuomones, vertėtų pažvelgti į etnomuzikologų ir muzikos antropologų įžvalgas. Jau A. P. Merriamas pastebėjo, kad vienas įdomiausių ir sudėtingiausių klausimų, susijusių su muzikanto elgsena, yra jo socialinio statuso problema – tiek tai, kaip šį statusą suvokia pats muzikantas, tiek kaip jį vertina kiti bendruomenės nariai. Šis socialinis statusas varijuoja nuo labai aukšto iki žemo; daugiausia problemų kelia tai, kad daugelyje visuomenių jis nėra paprasčiausias, aiškus statusas. Muzikantas gali turėti labai neapibrėžtą statusą, sulaukdamas tam tikros pagarbos iš savo klausytojų. Daugybėje įvairių studijų pasakojama, kad muzikantai yra labai gerbiami ir pan. Vis dėlto iš tokių apibūdinimų dažnai sunku suprasti, ką norima pasakyti žodžiais „pagarba“, ir galima įtarti, kad visas vaizdas yra daug sudėtingesnis²⁶⁷. Interviu metu ansamblicių buvo klausama apie pagarbą muzikantams bendruomenėje ir kai kurie įvardijo, ką ji jiems reiškia – t.y. kaip, jų supratimu, pagarba reikšėsi praeities bendruomenėje. Bet akivaizdu, kad daliai jų ši sąvoka iš tiesų pasirodė neaiški.

Atvejai, kai bendruomenė muzikantui priskiria tik žemą statusą, literatūroje minimi gana retai. Be to, tokiais atvejais neaišku, ar požiūris į muzikantą nėra dviprasmiškas: ar muzikantas iš tiesų neužima padėties, kurioje kitų bendruomenės narių atveju netoleruotinas elgesys laikomas priimtiniu ar bent toleruotinu muzikantui– t.y. bendruomenėje muzikantas gali turėti statusą, dėl muzikanto svarbos bendruomenei suteikiantį jam privilegijų, kurių neturi kiti jos nariai. Muzikanto elgesys gali būti suvokiamas kaip nukrypstantis nuo priimtinių normų. Nors ir turėdamas žemą statusą, muzikantas yra labai svarbus bendruomenei ir todėl jam netaikomi įprasti reikalavimai. Mažų mažiausiai yra duomenų, leidžiančių teigti, kad šis žemo statuso ir didelės svarbos derinys, kartu su bendruomenės leidžiamu nuo normų nukrypstančiu elgesiu, gali būti labai paplitęs ir beveik visame pasaulyje – tiek neraštingose visuomenėse, tiek Vakaruose – siejamas su muzikanto elgsena²⁶⁸.

Labai retai girdisi pasisakymų, kuriuose pirmas paminimas muzikanto bruožas yra *neigiamas*: „Nu kad muzikantas – latras, tai visais laikais būdavo. [juokiasi] Čia jeigu jau muzikantas, tai latras. Nu ta prasme, žmogus be atsakomybės“²⁶⁹. Vis dėlto dalis ansamblicių pripažįsta, kad šis veikėjas bendruomenėje išsiskyrė ir neigiamomis savybėmis, elgesiu, kuriuos apibendrintai galima įvardyti „palaida gyvenena“ („toks palaidūnas gal, tokį savo gyvenimą

²⁶⁷Merriam A. P. *Min. veik.*, p. 131-134.

²⁶⁸Ten pat, p. 134-138.

²⁶⁹Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

gyvena²⁷⁰). Joje susilieja trys dažniau ar rečiau minimos neigiamybės: išgėrinėjimas, mėgavimasis moterų dėmesiu ir su juo susijęs palaidas elgesys bei tingėjimas, nenoras dirbti ūkio darbų. Kaip minėta, šios neigiamybės labai retai yra pirmoji ansambliųiems į galvą ateinanti asociacija, susijusi su muzikantais. Taip pat dažniausiai apie jas pasakojama abstrakčiai, o ne remiantis konkrečiais pavyzdžiais apie pažįstamus muzikantus.

Klausimas apie muzikantų polinkį išgerti daugiau už kitus bendruomenės narius atsirado pirmiausia remiantis folkloro, daugiausiai dainų ir sakmių duomenimis. Apie nuolatinį svaigalų pavojų muzikantams užsiminė ir etnomuzikologai. R. Apanavičius, kaip minėta, nurodė, kad jie turėję pasižymėti atsparumu „svaigalams, be kurių neapsieidavo bemaž nė vienas jų grojimas. Pateikėjų tvirtinimu, tai buvo labai rimtas išbandymas ir todėl išlikdavo bei savo karjerą tęsdavo tik itin atsparus, sugebantis saikingai svaigalus vartoti žmogus“²⁷¹. Tačiau pačių ansambliųų pasakojimuose nuomonė apie šią muzikantų savybę savaime pasigirdavo labai retai. Šis klausimas pirmiausia užduotas kaip provokacija, kuria siekta įvertinti ansambliųų polinkį idealizuoti muzikantą ar kaimo bendruomenę. Šis „patikrinimas“ klausiant abstrakčiai apie muzikantus įdomus todėl, kad remdamiesi konkrečiais prisiminimais apie jiems artimus muzikavusius žmones (artimuosius), ansambliųų dėl suprantamų priežasčių gali nenorėti jų „juodinti“. Tuo tarpu folkloro duomenys ansambliųų yra rimtas, nepaneigiamas, nenuginčijamas šaltinis, tad čia susiduria dvi svarbios, bet skirtingas reikšmes teikiančios vaizdinių šaltinių grupės.

Kaip reaguoja ansambliųų, susidūrę su jame pristatomu muzikantų „nuodėmingumu“ ar bent jau pagarbos jiems neigimu? Jiems muzikantai buvo *išgeriantys žmonės*: „Jeigu būdavo ar vestuvės, ar kas nors, jiems ir instrumentus pavogdavo, nes jie būdavo prisitvoję. Tai va. Būdavo, žinoma“²⁷². Prie to prisidėdavo ar tokį elgesį netgi skatindavo pati bendruomenė: „Taip, galimybių paslysti jiems žymiai daugiau. Nes atėjus jam grot, visi labai nori pasirodyt vaišingi. O kaip tai yra, kas tai yra – tai yra čierkelė. Viena, kita, antra ir... Jo. Tai, aš manau, tai yra teisinga, taip. Tikrai daugiau išgeriančių“²⁷³.

Vis dėlto muzikantai, dalies ansambliųų nuomone, gerdavo ne daugiau, nei kiti: „Nu iš tikrųjų nuo žmogaus priklauso, ar jis geria, ar ne. Visokių, atrodo, galima rast tų muzikantų – ir geriančių, ir negeriančių“²⁷⁴. Čia, kaip ir pagarbos vertinimo atveju, muzikantų išgėrinėjimas suvokiamas ne kaip šiam socialiniam veikėjui būdingas bruožas, o kaip individuali, nuo asmenybės priklausanti praktika. Kai kurių ansambliųų manymu, pats muzikavimas varžė muzikanto išgėrinėjimą: „Kai jau tokį darbą dirbi, negali prisigert. Nes

²⁷⁰ Aivaras, 35 m., Platelai, VDU ER 2324, Nr. 79; plg. Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

²⁷¹ Apanavičius R. *Muzikantas tradicinėje kultūroje*, p. 12.

²⁷² Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35, plg., Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61.

²⁷³ Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; plg. Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

²⁷⁴ Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82; plg. Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47.

skaitos kaip jau darbas²⁷⁵. Be to, anais laikais kaime išgėrimas buvo labai kuklus: „Kad labai išgeriančių išvis nelabai būdavo. Tai gal ten žmonės jeigu truputį išgerdavo per šventes, tai... Manau, kad tas dievobaimingumas, sakykim, turėjo savo tam tikrą teigiamą įtaką. Visgi nuodėmė yra nuodėmė ir žmonės kažkaip stengdavosi jų nedaryt. Būdavo, aš žinau pagal tėvų prisiminimus, kaime vienas alkoholikas – visiems labai įdomu. Tai išgeriantis. O visi kiti, tai ten, tarkim, susirenka po kažkokių vakaruškų, padaro ten tą 250 mililitrų buteliuką penki vyrai. Ir laiko, kad labai išgėrę. Čia mūsų dabartiniai... tai juokinga atrodo. Aš galvoju, kad tas išgėrimas buvo truputėlį kitoks. Ir pasilinksminimas kitoks“²⁷⁶.

Čia galima pastebėti idealizaciją – tiek muzikanto, tiek jį supančios bendruomenės, kuri tokiuose samprotavimuose lyginama ir supriešinama su „degradavusia“ dabarties visuomene.

Tokios nuomonės prieštarauja ir folklorinei tradicijai (pavyzdžiui, muzikantas, sakmėse dažnai vaizduojamas išgėręs). Tiesa, paminėjus konkrečius atvejus („O dainose dainuojama...“), dauguma ansamblių reaguoja, tarsi juos žinotų (dažnai neaišku – ar tikrai juos žino, ar nekvestionuoja pateikėjus klausinėjančios autorės kaip „etnologės“ autoriteto ir neneigia jų buvimo)²⁷⁷. Vis dėlto tautosakiniai duomenys gali būti interpretuojami įvairiai: suvokiami perkeltine prasme („Taip, nes... Tose dainose dainuojama, kad ir visai netekėk. Bet tai reikia suprast perkeltine prasme. Ne viskas turbūt tiesiogiai. [...] Artojėlis, aišku, geriau negu kad koks nors vendorėlis. Rimčiausias darbas tai jau, kaip pasakyt, artojėlio. Bet muzikantas, aš taip manau, aš įsitikinusi, kad buvo gerbiamas“²⁷⁸), priskiriami tam tikros vienos socialinės kaimo bendruomenės grupės požiūriui („galbūt ten kokiuose nors rimtesniuose sluoksniuose, kokie nors ūkininkai ar kas galvodavo, kad tai yra nieko veikla, nieko darbas – nieko rimto“²⁷⁹). Folkloriniai duomenys gali būti skiriami nuo „realybės“: „Mano pažįstami – ne. Mes kaip tik, tarp kitko, mes esam paruošę programą [...] apie muzikontus. Mes visą programą turim. Ir dainos apie tai, ir mes kalbam ten, pasakojam šį bei tą. [...] Tai ten ir yra, kad jie ten – oj, tie muzikontėliai, jie ten tinginėliai, jie ten karčiamėlių, žodžiu, lankytojai didžiausi ir jie ten visokie, ir ten mergelių ir dukterėlių neleisma už jų tenai. Bet ta prasme mano aplinkoj tai nė kiek ne daugiau. Nesakau, kad visai ne – ne, gink, Dieve – bet kad ten per daug...“²⁸⁰.

Šiuo atveju folkloro duomenys yra vertinami, nekvestionuojami kaip atspindintys neapibrėžtą senąją bendruomenę, bet reikšmingesniu, „tikresniu“ šaltiniu laikoma „realybė“, grindžiama artimiausios aplinkos patirtimis. Čia ji suvokiama ne kaip bendrą, paplitusių praktikų išimtis, o kaip svarbiausias muzikanto ir jį supančios bendruomenės vizijos šaltinis.

²⁷⁵Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; plg. Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; Jūratė, 53 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

²⁷⁶Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

²⁷⁷Plg., Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76.

²⁷⁸Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

²⁷⁹Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

²⁸⁰Asta, 50 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 87; plg. Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

Su išgėrinėjimu artimai siejamas muzikanto-mergišiaus įvaizdis: „Alkoholis, moterys... [...] Bet kokią mergelę užkalbėdavo“²⁸¹. Reikia pastebėti, kad kartais mėgavimasis moterų dėmesiu suvokiamas ne kaip neigiamas bruožas, o kaip muzikanto asmenybės patrauklumo ir pagarbos jam ženklas – apie muzikantą kaip „pirma kaimo vaikį“²⁸² neretai užsimenama būtent bandant pagrįsti jam bendruomenės teikiamą pagarbą.

Akivaizdu, kad šis aktyvaus elgesio ar santykio su moterimis įvaizdis (kartais netgi tarsi priešinga vizija: muzikanto „dalia būdavo labai liūdna, nes visos merginos būdavo ne jo, nes jis turėdavo groti“²⁸³) įtvirtina muzikanto kaip bendruomenės veikėjo pamatinį vyriškumą.

Kai kurie ansambliciai pasakojo apie muzikantų tingumą, nenorą dirbti ūkio darbus: „Jisai nedirbo ir viskas. Kaip ir visi muzikantai. Kaip dabar menininkai“²⁸⁴. Čia, atrodo, muzikavimas suvokiamas ne tiek kaip bendruomenei reikšminga, o daugiau kaip asmeniškai miela veikla, dėl kurios šeima – visų pirma žmona – turi atlikti visus ūkinius darbus. Tad atsakymuose, kuriuose muzikantas mažiau idealizuojamas, stipriau nuskamba užuojauta jo žmonai: „Ne veltui dainose sakoma: blogas oras – visam svietui, blogas vyras – man vienai“²⁸⁵.

Neabejotinai daugiau ansamblicių gailisi ne žmonos, o muzikanto ir jo neprisidėjimą prie ūkio darbų vertina kaip *savo asmeninės, šeimos gerovės aukojimą* bendruomenei: „jeigu šeimoje yra muzikantas ir jisai turi armoniką, tai gyvenimas jau ne tik jam priklauso. Jau arba kaimui, arba jaunimui“; „kaip sako – aš vienai jai tegroju, o šokdina kiti. Tai va gal jo tokia dalia“²⁸⁶. Aukojimo(si) motyvas grindžiamas prielaida, kad tai, ką muzikantas daro, iš tiesų yra vertingiau už įprastą gyvenimą ir įprastus kaimo bendruomenės darbus, todėl dėl naudos, kurią gauna visa bendruomenė, ne tik muzikantas, yra verta aukoti savo ir savo šeimos gerovę. O pastaroji gerovė paprastai yra suvokiama kaip materialinė: „muzikantai iš tikrųjų, žiūrint iš finansinės pusės – gal dėl to. Nes artojai – jie vis tiek kažkiek dirba, užsidirba. O muzikantus tiktai šiaip remia kartais“²⁸⁷. Šis aukojimasis atspindėjo ir liaudies dainose, tiesa, daugiau kaip neigiamas muzikanto bruožas, dėl kurio mergelės nenorėdavo už jo tekėti. Dabartiniuose ansamblicių diskursuose šio bruožo vertinimas pasikeitęs, tad galima pastebėti tam tikrą muzikanto idealizaciją: paprastai linkstama užstoti muzikantą prieš bendruomenę.

Interviu duomenys leidžia pastebėti pačių ansamblicių požiūrio ir jų įsivaizduojamos kaimo bendruomenės *nuomonės apie muzikantus reliatyvumą*: „Tai vis tiek jisai, aš taip įsivaizduoju, muzikantas: ir linksmesnis žmogus, ir toks va su visais. Ir gal tada nebekreipi dėmesio – gal jis ko nedarė, gal jis ten šieną paskutinis susivežė, gal ką. Bet jis

²⁸¹ Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; plg. Danutė, 48 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 63; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

²⁸² Sigitas, 47 m., Plungė, Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

²⁸³ Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31.

²⁸⁴ Rita, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

²⁸⁵ Rita, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

²⁸⁶ Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; plg. Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

²⁸⁷ Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82.

kadangi turbūt kaimo siela yra, vis tiek jis – ir užvedėjas, ir vakaruškų turbūt [siela]. Paskui šitie yra pagrindiniai dalykai. Kad ir dabar – nu kas iš to, kad kas ten dirba stropiai ar dar ką, viskas labai jau ten švaru. Vis tiek jeigu yra grupės ar kažkokios bendruomenės toks zavadyla, siela, tai vis tiek viskas tiems nueina į antrą planą. Neva tie jau negerieji dalykai“²⁸⁸.

Kokią praeitį nurodo muzikantų vaizdinys? Labai retai muzikantai matomi senesniame nei XIX a. kontekste: „Tai turbūt buvo smuikas. Na čia jau vėlesniais laikais pagrindinis. Ir būdavo kokia bandonija ar armonika. O seniau tai turbūt visi pučiamieji. [...] Ir turbūt jau jų nelabai kas prisimena“²⁸⁹. Ansamblių vizijose vyrauja XX a.-pradžios-XX a. vidurio kaimas, apie kurį pasakojo seneliai ir tėvai ar matė patys ansamblių (neretai – atostogaudami). Kartais į šias vizijas patenka ne tik sodybų ar „tikros“ kaimo bendruomenės praktikos, bet ir kolūkinio kaimo gyvenimas, čia visai nemenkinamas ir nesmerkiamas. Labai dažnai praeitis ir dabartis susilieja: senasis įvaizdis aiškinamas dabarties praktikomis²⁹⁰ ar tiesiog pažymima, kad „nu kaip ir dabar“²⁹¹. Senojo kaimo ir degraduojančio sovietmečio, dabarties perskyra išnyra beveik tik svarstant apie muzikantų išgėrinėjimą (pavyzdžiui, „Man atrodo, nuo žmogaus priklauso, ar jisai išgeria, ar jisai neišgeria. Dabar, pavyzdžiui, tarkim – žiūrint, apie kokius laikus mes kalbėsime – tarkim, tuo sovietmečiu tai muzikantai tai išgerdavo, rimtokai išgerdavo. Bet jeigu mes kalbėsime apie Nepriklausomos Lietuvos laikus, tai gi tai, jūs pati žinot, kad sakydavo, kiek ten išgėrė – pusbonkį ten ratas. Tai va, žiūrint, kokie laikai“²⁹²). Lankstumas, paslankumas, perskyrų nebuvimas ansamblių diskurse rodo ir mokslininkų konstruojamų sampratų ir perskyrų dirbtinumą. Ansamblių perskyras (jei tokios yra) konstruoja kitais pagrindais. Interviu gauti duomenys neišvengiamai nukreipia ir į tolesnę temą – dabartinių muzikantų apskritai mūsų kultūroje suvokimo.

Bendratautiniiais instrumentais grojamos muzikos ir su ja susijusių šokių regioniškumas folkloro ansamblių judėjime kol kas akcentuojamas gana silpnai (pavyzdžiui, Akvilė Stankutė teigia, kad šiuo metu folkloro ansambliai „retai susimąsto būtent apie atskirų regionų choreografijos savitumą, lokalinį stilių ar net šokimų būdą“²⁹³). Patys ansamblių kaip ir kitais atvejais remiasi savo vietine (vaikystės, jaunystės ar dabarties vietų) patirtimi, bet ji tarsi nepaženklinata regioniškumo specifikos – nėra jokių nuorodų į unikalumą, priešpriešinimo kitų regionų praktikoms ar rėmimosi grojimo tradicija sava regioninei tapatybei konstruoti. Tuo labiau regioniškumą ištrina ribos tarp praeities ir dabarties blankumas – ansamblių praeities

²⁸⁸Jūratė, 53 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; plg. Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

²⁸⁹Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

²⁹⁰Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

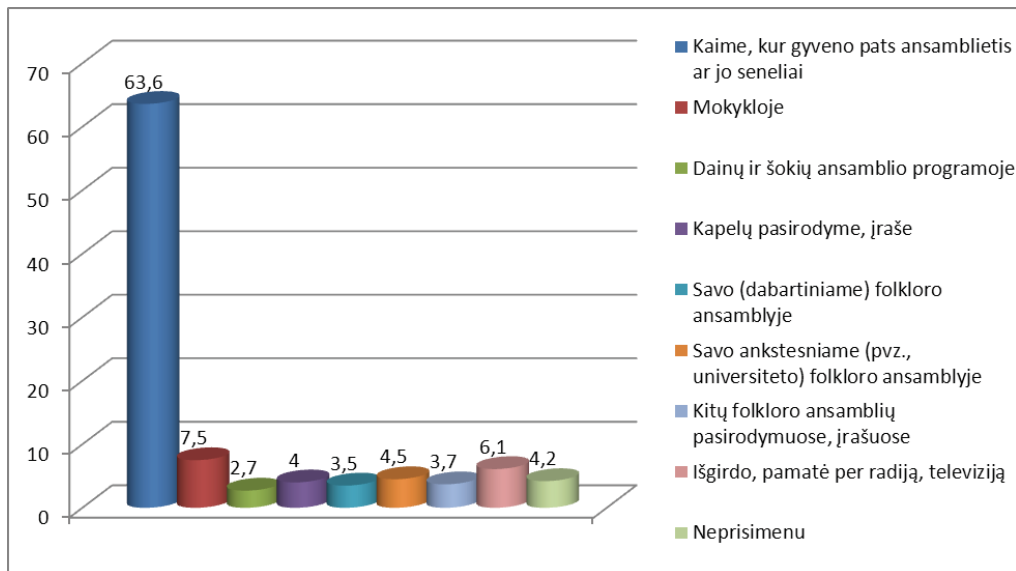
²⁹¹Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; plg. Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

²⁹²Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

²⁹³Stankutė A. Šiaurės Aukštaitijos muzikinio folkloro gaivinimas. *Žiemgala*, 2011, Nr. 2, p. 18.

vaizdinius šiuo atveju dažnai grindžia šiandieninių trans-regioninių ar regionines perskyras niveliuojančių praktikų patirtimis.

Prieš gilinantį į šaltinius, kuriais remdamiesi ansambliciai konstruoja muzikanto vaizdinius, dera pažvelgti, kaip jie susidūrė su liaudies muzikantais.

9 pav. Pirmasis folkloro ansamblių dalyvių susidūrimas su bendratautiniiais instrumentais grojančiais muzikantais (proc.)

9 paveiksle matyti, kad nors ansambliciai su bendratautiniiais instrumentais grojančiais muzikantais susidūrė įvairioje aplinkoje, bet dauguma – būtent kaime, kur gyveno patys ar jų seneliai (63,6 proc., 238 iš 374 apklaustų). Nustatyta statistiškai reikšminga pirmosios pažinties su liaudies muzikantais koreliacija su ansamblicių amžiumi ir gyvenamuoju regionu²⁹⁴. Kaime, kur gyveno patys ar jų seneliai, su muzikantais susidūrė daugiau vyresnių ansamblicių (tai nurodė 15,4-36,4 proc. 40 m. ir jaunesnių ansamblicių, 64,9 proc. 41-50 m. ansamblicių ir 75,4-87,9 proc. vyresnių nei 50 m. ansamblicių). Jaunesni dažniau minėjo mokyklą, folkloro ansamblių veiklą, masinės komunikacijos priemones. Kaip ir tikėtina, šią pažintį įvykus kaime rečiau minėjo didmiesčių ansambliciai (43,8 proc.), dažniau nurodę kitą aplinką (mokykloje – 12,4 proc., folklore ansamblių veikloje – 18 proc., per masinės komunikacijos priemones – 7,9 proc.). Įdomu, kad suvalkiečių nurodytos aplinkybės yra artimesnės didmiesčių, o ne kitų regionų ansamblicių atsakymams (kaime: 59,2 proc. suvalkiečių ir 70,9-73,3 proc. kitų regionų ansamblicių; folkloro ansamblių veikloje: 12,2 proc.

²⁹⁴ Koreliacija su amžiumi – -0,338 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su gyvenamuoju regionu – 0,226 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

suvalkiečių ir 8,7-10,1 proc. kitų regionų ansamblių; per masinės komunikacijos priemones: 12,2 proc. suvalkiečių ir 3,8-5,8 proc. kitų regionų ansamblių).

Pasakodami apie muzikantus interviu metu, ansamblių daugiausia remiasi savo patirtimi – pirmiausia prisiminimais apie savo tėvus, senelius, gimines ar jų aplinką. Dažniausiai tai prisiminimai iš savo vaikystės ir paauglystės kaimo, kur gyveno jie patys ar jų seneliai: „mano šaknys irgi yra iš kaimo. Aš prisimenu savo senelius, kai jauni dar buvo, aš būdavau paauglė, tai praktiškai jie susirinkdavo vakarais po darbų – visą laiką armonika būdavo“²⁹⁵. Kartais šie prisiminimai labai emocionalūs, ir artimas muzikantas pasirodo kaip neatskiriama romantizuojamo kaimo emocijomis persunkto kraštovaizdžio dalis²⁹⁶. Panašūs ir tėvų, senelių pasakojimai²⁹⁷.

Antras vyraujantis šaltinis – pažintys su liaudies muzikantais jaunystėje ar jau brandžiame amžiuje (ansamblyje, ekspedicijose, kursuose ir kt.). Ansamblietis apie muzikavimo progas negalįs papasakoti, nes „Sakau, aš nesu dar tiek per senas, man dar tik 50, man dar nėra 70, ir aš negaliu pasakyti tų grynų, senųjų. [...] Aš nemačiau tų senųjų vakaronių“²⁹⁸. Retkarčiais ekspedicijų informacija apie muzikantų asmenybes vertinama kaip nelabai patikima (nebūtinai atspindinti ankstesnių laikų praktikas): „dabar kai eini į ekspedicijas, tai, žinai, ten būna dažniausiai nu seni žmonės. Ir ten namie“²⁹⁹.

Neretai muzikanto įvaizdis kuriamas remiantis dabartine šiuolaikinių muzikantų patirtimi³⁰⁰. Senųjų ir dabartinių muzikantų patirtys gali būti vertinamos kaip vienodai vertingos: „Ir, pavyzdžiui, aš taip kalbu kodėl? Todėl, kad aš matau pagal savo vyrą. Jisai, pavyzdžiui, jeigu nepagroja diena, tai jam atrodo, kad diena praėjo veltui. Jis būtinai turi paliesti šitą rankom. Ir aš prisimenu, mano tėvas vat grojo“³⁰¹.

Šiuo atveju dažniausiai nesiribojama liaudies muzikantų (kokiais sąlyginai galima būtų vadinti folkloro ansamblių, kapelų ir pan. muzikantus) vaizdiniais; gali būti remiamasi ir pažįstamais klasikine muziką atliekančiais muzikantais, aiškiai priklausančiais miesto kultūrai, „grynojo meno“ sferai, ir dabartiniuose „baliuose“ grojančiais žmonėmis. Tad čia neišvengiami tampa tarptautiniai, miesto aukštosios (o galbūt ir pramoginės) kultūros vaizdiniai. Tai – muzikantas menininkas, kūrėjas, virtuozas; pramoginės sferos atstovas; žmogus, kuriam bendruomenė bent jau iš dalies leidžia lauzyti savo tvarką, kuriuo žavimasi, bet kartu ginčijamas jo priklausymas „teisėtoms“ bendruomenės grupėms.

²⁹⁵Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; plg. Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67; Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Eglė, 42 m., Vilnius, Rita, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Nijolė, 56 m., Vilnius, Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

²⁹⁶Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51.

²⁹⁷Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

²⁹⁸Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

²⁹⁹Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94; plg. Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

³⁰⁰Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

³⁰¹Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48.

Minėti ir kiti šaltiniai, pavyzdžiui, knygos (dažniausiai nuvertinant šį šaltinį – „Bet mano, ko gero – čia ką dabar sakysiu – gal nebus visai autentiška mano mintis ta prasme, kad aš esu daug skaičiusi visokių tų dalykų“³⁰²) ar net televizija („sakau, taip kaime, kad va žinoti, kaip jie ten kokie buvo – nu tai va tik tiek, kiek aš kartais matau: kas per televiziją rodo ar...“³⁰³);

Kaip minėta, ansambliciai kaip vaizdinių šaltinių pripažįsta ir liaudies dainas. Vis dėlto atrodo, kad savos patirties teikiami duomenys yra svaresni.

Tad galima daryti išvadą, kad muzikantas ansambliciams yra labai artimas veikėjas, visų pirma nurodantis praeities ir dabarties pramogų sferą. Jo vaizdiniam kurti naudojami ne tik prisiminimai ir patirtys, susijusios su kaime gyvenusiais tėvais, seneliais ir kitais giminaičiais, bet ir miestietiška kultūrai būdingi muzikantų modeliai.

Taigi, gana negausiuose moksliniuose muzikavimo bendratautiniuose instrumentais tyrimuose muzikantai laikomi bendruomenės gerbiamaisiais veikėjais, siejami su pačiomis įvairiausiomis kaimo bendruomenės gyvenimo aplinkybėmis: ir su sekuliariais bendruomenės pasilinksminimais, ir su religinėmis šventėmis bei papročiais.

Tuo tarpu ansambliciams sąsajos su religiniais papročiais ir pasaulėjauta gana neaktualios; muzikantai įsivaizduojami daugiausia kaip vyrai, groję bendruomeniniuose pasilinksminimuose. Iš kitų bendruomenės narių jie išsiskyrę meile muzikai, linksmumu, komunikabilumu, šviesumu. Manoma, kad už paslaugas bendruomenei jie buvę gerbiama, kita vertus, neretai pripažįstama, kad grojimą šį bendruomenę vertino prasčiau nei darbą, užtikrinantį materialines gėrybes. Tad įsivaizduojant muzikantą, reflektuojami ne tik grojančio žmogaus bruožai ir funkcijos, bet ir pati jį supanti ir jo veikla besinaudojanti bendruomenė – jai skiriamas dėmesys yra gerokai didesnis nei kitų liaudies veikėjų atvejais. Kartais ji idealizuojama; bet pakankamai dažnai ansamblicių vizijoje ši liaudis matoma kaip moterį varžiusi, vien tik materialistiniais dalykais užsiėmusi ir aukštesnius, dvasingesnius žmogaus siekius pamynusi bendruomenė. Tikriausiai tiesiogiai nesiekama jos sumenkinti ar išryškinti jos blogybes; greičiau pastarosios pasitelkiamos argumentuojant, bandant pagrįsti muzikanto išskirtinumą ir idealumą. Vis dėlto akivaizdu, kad ansambliciai bent kartais pripažįsta kaimo bendruomenę nebuvus tobulą.

Interpretuojant bendratautiniuose instrumentais grojusio muzikanto įvaizdį atsiskleidžia kitų gaivinimo formų reikšmė – jos daro ne mažesnę įtaką, nei teorinėje dalyje minėti T. Livingston išskirti struktūriniai gaivinimo judėjimų elementai.

³⁰²Asta, 50 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 87; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

³⁰³Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

4.2. Kanklininkai

Moksliniai tyrimai ir juose pristatyti vaizdiniai

Kankliavimas XIX a. pabaigos – XX a. I pusės Lietuvos kaime ir ankstyvosios jo gaivinimo formos sulaukė nemažai etnomuzikologų dėmesio³⁰⁴. Pastaruoju metu vis labiau domimasi ir kanklininkų asmenybėmis, statusu, funkcijomis bendruomenėje. Daugiausia kanklininkų statusu ir funkcijomis, be abejonės, nagrinėjo R. Apanavičius³⁰⁵.

Moksliniuose diskursuose išsiskiria keli rekonstruojami kanklininko įvaizdžiai: kanklininkas kaip religinis-maginis specialistas, individualistas medituotojas, muzikantas – bendruomenės linksmitojas ir apeigų dalyvis.

Nagrinėjant tradicinį kankliavimą ir aptariant kanklininko vaizdinius bei vaidmenis, pirmiausia paminimos jo ir šio instrumento sąsajos su mitologija ir magija – pristatomas *kanklininko religinio-maginio veikėjo* vaizdiny. Jis daugiausia grindžiamas tautosakos duomenimis, mitologine instrumento simbolika, multi-etniniais palyginimais, siejamas su neapibrėžtai archajiškais laikais ir jų reliktais, daugiau rekonstruojamas nei randamas XIX-XX a. etnografinėje.

Aktyviausiai kanklių ir kankliavimo sąsajų su magija ir mitologija ieškojo Juozas Žilevičius ir R. Apanavičius. J. Žilevičius bene pirmasis dar ketvirtajame XX a. dešimtmetyje atkreipė dėmesį į Baltijos finų tautų ir šiaurės vakarų rusų epų kankliuojančių ir gusliuojančių veikėjų panašumą, jų galimą įvaizdžio bendrumą. Rusų epinių dainų *bylimų* veikėją Sadko jis netgi laiko turinčiu nemenkų antgamtinių galių burtininku. Siedamas Sadko „kelionę“ į požemio vandenų karalystę su kitų tautų kanklininkų įvaizdžiais, J. Žilevičius pastebi, kad sąsajos pastebimos, nes visų Baltijos regiono tautų kanklių kilmei, kaip pirmoji sąlyga, būtinas vanduo³⁰⁶.

³⁰⁴ Pavyzdžiui, Žilevičius J. Kanklės mitologijoje, legendose ir tautosakoje pas mus ir pas mūsų kaimynus. *Vairas*, 1937, Nr. 7–8, p. 340–355; Slavinskas Z. Lietuvių kanklės. *Raštai*, II. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007; Apanavičius R. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės. *Tautosakos darbai*. 2002, T. 17(24), p. 102-111; Apanavičius R. Lietuvių etninė muzika XVII–XX a. pasaulio muzikos kontekste: seniausioji ryšio tarp „šio“ ir „ano“ pasaulio priemonė? *Lituanistica*, 2007, t. 70, Nr. 2, p. 28-42; Apanavičius R. *Etninė muzika (Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas)*. 3). Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2009; Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009. Palubinskienė V. Tradicinis kankliavimas šiandien. *Liaudies kultūra*. 1996, Nr. 1, p. 34-37; Palubinskienė V. Suvalkiečių šventosios giesmės pritariant etniniais muzikos instrumentais. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: humanizmas, demokratija ir pilietiškumas mokykloje. IV tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimai ir tezės*. 1997 m. spalio 8-10 d. Vilnius, p. 241-245; Baltrėnienė M. Etninio kankliavimo šaknų beiškant. *Liaudies kultūra*. 1996, Nr. 3, p. 23-27; Baltrėnienė-Gaščiauskaitė M. *Devyniastygės kanklės: kankliavimo tradicijos ir dabartis*. Vilnius: Etnomuzikologijos institutas, VPU, 1997; Baltrėnienė M. Kanklių raida XIX a. pabaigoje-XX a. *Liaudies kultūra*. 1997, Nr. 2; Motuzas A. Kanklės – the Instrument of Lithuanian Christian Ethnic Music. *Kanklės of the Baltic Sea Nations: From Village House to a Concert Hall. Proceedings of the Second International Symposium for Kanklės Reaserchers*. Vilnius, 1994, p. 21-25; Alenskas V. *Pranas Puskunigis ir Skriaudžių kanklininkai*. Klaipėda, 1992; Gedutytė-Lukenskienė L. Vienišas kanklininkas Juozas Telešius. *Liaudies kultūra*. 2006, Nr. 1, p. 13-22 ir daugybė kitų darbų.

³⁰⁵ Kiti autoriai: Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*; Gedutytė-Lukenskienė L. *Min. veik.*

³⁰⁶ Žilevičius J. *Min. veik.*

R. Apanavičius, plėtodamas J. Žilevičiaus mintį, domėjosi ne tik kanklių, bet ir kitų lietuvių etninių instrumentų „magiška prigimtimi“, ryšiais su senąja pasaulėžiūra. Anot jo, kankliavimas kaip meditacija, kai skambinta sau ar patiems artimiausiems žmonėms sambrėškyje, gali būti siejamas su senaisiais tikėjimais – pavyzdžiui, tikėjimu mirusiojo kelione į anapusinį pasaulį sužibus vakarei žvaigždei. Mirties vaizdinių gausu simbolikoje, įtvirtintoje instrumento formoje ir gamybos papročiuose³⁰⁷. Tokią lietuviškų etnografinių duomenų interpretaciją patvirtina lyginimas su giminingais kitų tautų instrumentais ir grojimo jais papročių duomenimis. Pavyzdžiui, išnagrinėjęs „Kalevalos“ Veinemeinena, jo kankles bei kankliavimą ir sugretinęs šį veikėją su XIX-XX a. duomenimis apie Lietuvos kanklininkų asmenybes, R. Apanavičius pastebi nemažai bendrų bruožų: „ir epe apgiedotas, ir tikrovėje gyvenę kanklininkai buvo nepaprastos, apsišvietusios asmenybės, o kankliavimas nebuvo laikomas pasilinksminimu, bet greičiau savotiška apeiga“, o tai leidžia daryti išvadą, jog „Veinemeinena ir Baltijos tautų kanklininkus sieja glaudžios sąsajos, kurių ištakos – „Kalevaloje“ atsispindintys greičiausiai kad bronzos ir geležies amžių sandūros laikai“³⁰⁸. Tad mitologinių, tautosakinių vaizdinių interpretacijomis bandoma įrodyti, kad kanklininkai nuo žilos senovės buvo ypatingi, religinei-maginei sferai atstovaujantys žmonės, aiškiai išsiskiriantys bendruomenėje.

Kiti du kanklininko įvaizdžiai yra geriau patvirtinti etnografinių duomenų. Iki XIX a. pabaigoje prasidėjusio kanklių gaivinimo paplitęs ir etnomuzikologų dažnai aptariamas vaizdiny yra kanklininkas kaip *individualus medituotojas*. Jis gana artimai siejasi su pirmuoju įvaizdžiu: nors šiuo atveju skambinama sau (ar patiems artimiausiems žmonėms), o ne kaimo bendruomenei, bet šioje veikloje akivaizdžiai išryškėja dvasinis, mistinis, religinis aspektas. Šiaurės rytų Aukštaitijoje kankliuota sau ir savo artimiesiems, dažniausiai namie ir reglamentuotu laiku (sambrėškyje); niekada nesiekusiems savo skambinimo meno demonstruoti kanklininkams „labiau rūpėjo skambinti, gėrėtis, medituoti ir tenkintis kanklių muzika“³⁰⁹. Beje, tą patį teigia ir R. Apanavičius: „Kanklės iki pat skambinimo tradicijų išnykimo XX a. viduryje neabejotinai išliko kaip saviraiškos, susikaupimo priemonės, padedančios kanklininkui dvasiškai tobulėti, išlaikyti savitvardą ir pakelti gyvenimo kasdienybę“³¹⁰.

Kanklininko - *bendruomenės linksminytojo ir apeigų dalyvio (muzikanto)* įvaizdis buvo būdingesnis vakarų Aukštaitijoje, Žemaitijoje, Suvalkijoje³¹¹. V. Palubinskienė pateikia duomenų apie kankliavimą vestuvėse, laidotuvėse, derliaus šventėse, šokiuose, kai kurių kanklininkų gautą uždarbį už savo muzikavimą³¹². Panašias praktikas mini ir R. Apanavičius,

³⁰⁷ Apanavičius R. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės, p. 110.

³⁰⁸ Ten pat.

³⁰⁹ Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 299-300.

³¹⁰ Apanavičius R. *Etninė muzika*, p. 85.

³¹¹ Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 301-302; Palubinskienė V. *Suvalkiečių šventosios giesmės pritariant etniniais muzikos instrumentais*; Motuzas A. *Min. veik.*

³¹² Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 301-302.

tiesa, kartu pažymėdamas, kad „vis dėlto kanklės labiau tarnavo muzikavimui namuose, sau ir artimiesiems“³¹³. Ryškiausiai šis įvaizdis neigiamas (ar laikomas netipiniu), kai kanklininkai lyginami su kitais muzikantais. Anksčiau minėtoje R. Apanavičiaus bendroje senosios bendruomenės grojančių veikėjų klasifikacijoje kanklininkas nepriskiriamas prie tikrųjų „muzikantų“, argumentuojant, kad vyravo kiti – maginio veikėjo ir medituotojo – įvaizdžiai, labiau būdingi „muzikuotojų“ kategorijai³¹⁴. Žinoma, visose klasifikacijose visuomet yra išskiriami idealūs tipai ir ignoruojama dalis faktų. Be to, neturint nuodugnių etnografinių duomenų apie ankstesnių nei XIX a. II pusė laikų bendruomeninius pasilinksminimus ir muzikavimą juose, sunku spręsti apie kanklių naudojimą tokiuose kontekstuose, kuriuose ilgainiui įsitvirtino bendratautiniai instrumentai.

Bene mažiausiai dėmesio skirta nuo XX a. pradžios akivaizdžiai pastebimam kanklininko kaip koncertuojančio muzikanto-tautiškumo deklaruotojo įvaizdžiui. Dažnai pastebima, kad kanklės tapo nacionaliniu simboliu, o jomis skambinantys žmonės veikė romantinėmis tautinėmis idėjomis prisodrintoje aplinkoje, bet menkai nagrinėjama, kaip šios idėjos paveikė socialinius kankliavimo praktikų aspektus ir simboliką. V. Palubinskienė pastebėjo, jog „plečiantis kankliavimui, vis dažniau skambinta didesniuose susibūrimuose, įvairiose tautinėse šventėse bei koncertuose“³¹⁵; R. Apanavičius konstatavo, kad „domėjimasi kankliavimu ir jo išplitimą, be kitų veiksnių, lėmė to meto tautinio atgimimo judėjimas bei tarpukario Lietuvoje propaguotos suvalkietiškos kanklės kaip lietuvių nacijos susitelkimo simbolis“ ir šios gaivinimo metu išstobulintos „kanklės ir kankliavimas šiaurės rytų Aukštaitijoje, ypač tarpukario laikotarpiu, prisidėjo prie lietuvių nacijos konsolidavimosi, etninio ir kultūrinio suvokimo, aukštaičių integracijos, tačiau regioninius ypatumus akivaizdžiai nuvertino ir juos naikino“³¹⁶. Gaivinimo kontekste radikaliai pasikeitė kankliavimo socialinės funkcijos, atlikimo kontekstas ir situacija, forma ir turinys, auditorija ir jos lūkesčiai, ir nuo tada daugelis kanklininkų iš esmės tapo muzikantais, viešuose koncertuose deklaruojančiais tautiškumą.

V. Palubinskienė ir R. Apanavičius aptarė ir turimus duomenis, nusakančius socialinę kanklininkų padėtį bei charakteristikas. Bendrai apžvelgusi visų Lietuvos regionų, tiek senosiomis, tiek modifikuotomis kanklėmis skambinusių kanklininkų profesiją, išsilavinimą, gebėjimą groti keliais instrumentais, šeimos muzikavimo tradiciją, amžių ir skambinimo stažą, pomėgius, V. Palubinskienė konstatuoja, kad „kanklininkai skyrėsi iš kaimo ar miestelio bendruomenės *išsprusimu, raštingumu, erudicija, domėjimusi humanitariniais bei techniniais dalykais*. Jie buvo malonūs, geros širdies žmonės“³¹⁷.

Pastebėtina, kad V. Palubinskienės apibrėžime akivaizdi kanklininkų idealizacija; neatsižvelgiama į įvairiuose kontekstuose (prieš kankliavimo gaivinimą ir jam vykstant,

³¹³Apanavičius R. *Etninė muzika*, p. 97.

³¹⁴Apanavičius R. Muzikantas tradicinėje kultūroje. *Tradicija ir dabartis*. 2010, Nr. 5.

³¹⁵Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 304.

³¹⁶Apanavičius R. *Etninė muzika*, p. 79, 86.

³¹⁷Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 351

kaimuose ir miesteliuose ar miestuose, senosiomis ir modifikuotomis kanklėmis grojusių ir t.t.) veikusių kanklininkų portretų skirtumus. Tuo tarpu R. Apanavičius pastebėjo, kad tai buvo daugiausia laikmečio padiktotas dėsningumas - jeigu senosiomis kanklėmis skambino daugiausia ūkininkai, tai „XIX a. antroje pusėje-XX a. pradžioje šiaurės Rytų Aukštaitijoje plitusios kitokios nei tradicinės kanklės ir kitoks repertuaras pakeitė ir kanklininkų ratą. Kankliavimas iš sodžiaus aplinkos išplito į mokyklas, miestelius, klebonijas, parapijų sales, inteligentų ir kitų profesijų žmonių šeimas“³¹⁸.

Etnomuzikologiniai lietuvių kanklininkų asmenybių, statuso, funkcijų bendruomenėje, vaizdinių ir pan. tyrimai problemiški daugeliu aspektų. Šio darbo kontekste bene svarbiausi ginčytini klausimai – gaivinimo praktikų poveikio tiriamiems aspektams ignoravimas bei su tyrėjo pozicija susijęs polinkis idealizuoti tiriamąjį objektą.

Apibendrinant galima teigti, kad kanklininko funkcijos, statusas bendruomenėje yra gana gausių tyrimų objektas, leidęs išskirti kelis vaizdinius. Pastarieji grindžiami įvairaus pobūdžio šaltiniais ir siejasi su skirtinga praeitimi, socialinėmis praktikomis ir kultūriniais regionais: ir tolima senove, ir XX a. I puse; ir grojimu kaip meditacija, ir kankliavimu kaip grojimu pramogai; ir išskirtinai lietuviškomis, ir daugelį tautų vienijančiomis praktikomis. Tad etninės muzikos puoselėtojai mokslininkų tyrimuose gali rasti daugybę reikšmių savo gaivinimo praktikoms paremti.

Kankliavimas folkloro ansambliuose

Kankliavimas imtas gaivinti gerokai prieš atsirandant folkloro ansambliams – jau XIX a. ar net anksčiau įpaveldinus šį instrumentą, pradėta kankliuoti siekiant prikelti šį paveldą savajam tautiškumui deklaruoti. Šiose praktikose pakito pats instrumentas, grojimo aplinkybės, ėmė kankliuoti vis daugiau moterų, įsitvirtino kolektyvinis kankliavimas. Kartu susiformavo savita ideologija ir praktikas atitinkantys vaizdiniai³¹⁹. Tikėtina, kad folkloro ansambliai, atsiradę kaip priešara, reakcija į ankstesnes etninės muzikos gaivinimo formas, kankles taip pat interpretavo šiek tiek kitaip.

Folkloro ansambliuose kanklėmis irgi grojama. Tiesa, pradžioje šiame judėjime vyravo dainavimas ir šokiams griežusios kapelos, sudarytos iš kaimuose surinktų smuikų, armonikų, basedlių, bandonijų. Kai kuriuose folkloro ansambliuose, kuriems vadovavo J. Švedo mokiniai, M. Baltrėnienės teigimu, nuo pat pradžių dėmesio buvo skiriama ir seniesiems etniniams instrumentams: pavyzdžiui, tuometinio Vilniaus pedagoginio instituto folkloro ansambliis „Poringė“ įsigijo skudučių, lumzdelių, skerdžiaus triūbą, suvalkietišku ir kitų panašiu modifikuotų kanklių, skambino užrašytą senųjų kanklininkų repertuarą. Domėtis kanklėmis ir kitais senaisiais etniniais instrumentais 1976 m. folkloro ansamblius ragino ir Vilniaus miesto

³¹⁸ Apanavičius R. *Etninė muzika*, p. 79.

³¹⁹ Plačiau žr. Aleknaitė E. Lietuvių kanklininkai: įvaizdžių kaita ir sąveika XIX a. pabaigos–XXI a. pradžios kankliavimo gaivinimo judėjime. *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 6, p. 43-49.

kultūros valdybos Liaudies muzikos sekcija³²⁰. Vis dėlto folkloro ansamblių judėjimo pradžioje daugelyje folkloro ansamblių kanklės sietos su neigiamai vertintais stilizuoto folkloro dainų ir šokių ansambliais (visų pirma „Lietuva“): „O šiaip tai kanklės buvo pakankamai bjaurus instrumentas, t.y. jas vadino baidarėm“³²¹. Ir dabar dalis ansambleičių ši instrumentą daugiau sieja ne su folkloro ansamblių veikla (ar ne tik su jais), bet su dainų ir šokių ansambliais, ištobulintomis koncertinėmis kanklėmis ar XX a. pirmojoje pusėje modernizuotų kanklių ansambliais³²².

Kanklės folkloro ansambliuose ėmė populiarėti XX a. 9 dešimtmetyje. Tuo metu etniniais instrumentais susidomėjo keli lietuvių muzikologai ir folkloro ansamblių entuziastai (R. Apanavičius, Evaldas Vyčinas, Arvydas Karaška, Algirdas Klova, Marija Baltrėnienė, V. Musteikis, Egidijus Virbašius, Vida Palubinskienė ir kt.), kurie rengė ekspedicijas, studijavo muziejuose saugomus eksponatus, rekonstravo senąsias kankles ir kankliavimo būdus, paskatino tautodailininkus³²³, - ypač šiaulietį Albertą Martinaitį ir vilnietį Joną Bugailiškį ir kt., - gaminti šiuos instrumentus pagal etnografinius muziejų eksponatų pavyzdžius, kreipiant dėmesį į jų regioninius bruožus. Šio susidomėjimo pasekmė – rekonstruotos penkiastygės, devynstygės ir dvylikos stygų etnografinės kanklės, jos imtos naudoti daugelyje folkloro ansamblių.

Turbūt didžiausią postūmį rekonstruotų kanklių išplitimui folkloro ansambliuose suteikė Vilniaus folkloro ansamblio VISI, vadovaujamo Evaldo Vyčino, bandymai nuo 1983 m. kanklėmis pritarti Antano Juškos užrašytas dainoms. Šis folkloro ansamblis ypač išsiskiria savo eksperimentinėmis rekonstrukcijomis, kurios dažnai sutiktos prieštarai. Tokią reakciją pradžioje sukėlė ir devynstygių kanklių naudojimas dainoms pritarti. Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene prisimena, jog „Tuometiniams autoritetingiems folklorininkams (pavyzdžiui, Laimai Burkšaitienei) dainavimas kankliuojant atrodė neautentiškas, neįmanomas... Aiškinta, kad kanklės neturi ryšio su dainomis (anot etnomuzikologės, „kanklės dainoms – kaip bulvės“). Tad E. Vyčiniui teko surasti daugybę dainų tekstų, kuriuose minimos kanklės bei kankliavimas, o koncertų metu pasitelkti visą savo meninę įtaigą, kad ši nuomonė pamažu pasikeistų. Vėliau pati L. Burkšaitienė ėmė pritarti tokiai Antano ir Jono Juškų dainų interpretacijai ir ši „greitai prigijo daugelyje folkloro ansamblių, paskatino ir vienišų „kankliuotojų“ atsiradimą“, imtos kankliuoti ir pietų, rytų dzūkų dainos³²⁴.

Kiti senaisiais instrumentais susidomėję folkloro ansamblių judėjimo veikėjai ir etnomuzikologai, visų pirma – R. Apanavičius, V. Palubinskienė ir kt. – ekspedicijose surinkę

³²⁰Baltrėnienė M. *Kanklių raida XIX a. pabaigoje-XX a.*, p. 40.

³²¹Eirimas, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 42.

³²²Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; Richardas, 50 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 58; Rozalija, 69, Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 60; Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

³²³Baltrėnienė-Gaščiauskaitė M. *Devyniastygės kanklės: kankliavimo tradicijos ir dabartis*, p. 24-25, Velička E. *Kanklės mano rankose: dainynas kankliuojančiam jaunimui*. Kaunas: Šviesa, 1997, p. 4.

³²⁴Račiūnaitė-Vyčiniene D. Folkloro ansamblio „Visi“ kelias. *Liaudies kultūra*. 2001, Nr. 1, p. 56.

daugybę duomenų, ėmė plėtoti kitokią kankliavimo mokyklą, kurioje siekta „atkurti regioninį kankliavimą“³²⁵. Ši požiūrį populiarino 1988 m. Kelmės kultūros centre surengti pirmieji tradicinio kankliavimo kursai, išaukę į kasmetinius etnokultūros kursus. Panašūs kankliavimo kursai rengti 1990, 1991, 1992 m. Marijampolėje; 1991 m. – Biržuose; 1993 m. – Šiauliuose; Vilniuje ir kt. Kai kuriose mokslo įstaigose tradicinis kankliavimas įteisintas ir kaip disciplina³²⁶. Šios mokyklos pastangas galima suvokti kaip bandymą priartinti kankliavimą prie folkloro ansamblių judėjimo regionalizmo ideologijos. Tiesa, vargu ar jos buvo labai sėkmingos, nes didelę dalį ansamblių traukia ne „tradicijos kopijavimas“, o E. Vyčino interpretacija: folkloro ansambliuose kankliavimas plinta „turbūt kopijuojant Vyčino kankliavimą daugiausia. [...] Va, turiu devynias stygas, ar ne, ir ką logiškai aš su jom galiu padaryti. Iš esmės principo kito groti negalima išrasti. O talentingas muzikantas iš to padaro daugiau. Nebūtina sudėtingiau, bet meniniu požiūriu daugiau. Ir aišku, kad folkloro mylėtoją iš karto patraukia šitas būdas“³²⁷. Čia akivaizdžiai pastebimas teorinėje darbo dalyje minėtas žinovų ir gaivintojų-praktikų konfliktas. Šiuo atveju jų pozicijos išsiskiria ir būtent E. Vyčinas pasirodo kaip „esminis gaivintojas“, kurio vizija, galbūt grindžiama labiau asmeniniais prioritetais nei bendra folkloro ansamblių judėjimo ideologija, sėkmingai subūrė gausią sekėjų grupę.

Tad kankliavimas folkloro ansambliuose yra nevienareikšmiškai vertinamas reiškiny. M. Baltrėnienė 1997 m. apie E. Vyčino ir jo mokinių kankliavimą rašė, kad pagrindu pasirinkę improvizaciją, „Kantri (country) stiliaus akompanimentu jie palydi archajiškas dainas. Beje, tokio akompanimento autentiškumą liudijančios medžiagos nėra“³²⁸. Panašiai tokį kankliavimą 1996 m. vertino V. Palubinskienė: „Manychiau, nereikėtų propaguoti išgalvoto kankliavimo, tuo labiau, kad esama nemažai etnografinės medžiagos apie tradicinį. Ja pasinaudojus, galima išmokti skambinti kanklėmis tradiciniais būdais“³²⁹. Pavyzdžiui, 1999 m. R. Ambrazevičius teigė, kad labai paplitusi akompanavimo kanklėmis praktika yra „dažnai ne tik netradiciška, bet griaua specifinę dainavimo ritmiką, faktūrą, dermę“³³⁰. Tačiau jis pats, kaip folkloro ansamblių vadovas, priešingai pareiškė tai nuomonei, mieliau kankliuoja „kūrybiškai“ nei „tradiciskai“.

Kankliavimo populiarumas, kaip ir šios praktikos vertinimas folkloro ansamblių judėjime pastebimai kito. Susidomėjimo apogėjaus metu daugeliui ansamblių, ypač moterų, kanklės buvo tapusios vos ne būtinu „folkloru gyvenančio žmogaus“ atributu: „Nu kaip tada folkloristai be kanklių? [...] Visos norėjom groti kanklėm. Labai norėjom turėti kankles“³³¹. Dabar kai kurie ansambliai pastebi kankliavimo (bei grojimo kitais senaisiais instrumentais)

³²⁵Baltrėnienė M. *Kanklių raida XIX a. pabaigoje-XX a.*, p. 40

³²⁶Palubinskienė V. *Tradicinis kankliavimas šiandien*, p. 36.

³²⁷Varsa, 40 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 80.

³²⁸Baltrėnienė M. *Kanklių raida XIX a. pabaigoje-XX a.*, p. 40.

³²⁹Palubinskienė V. *Tradicinis kankliavimas šiandien*, p. 34.

³³⁰Ambrazevičius R. *Dainuojamasis folkloras // Lietuvos folkloro ansambliai ir Dainų šventė // Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 1, p. 52.

³³¹Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

populiarumo mažėjimą: „Ryškiai matosi kokie dalykai – atsibodę arba išsistūmę, išėję. Nes, pavyzdžiui, buvo laikmetis – aš pati dar jauna, maža buvau – kiek žinau pati iš pasidomėjimų, kad, pavyzdžiui, buvo laikmetis, kada labai su kanklėmis grodavu. Tikrai. Mėgo, ar ne, va ansambliuose, būtent tie, kurie pradėjo tą atgimimą folkloro vykdyti. [...] Ir tikrai aš, pavyzdžiui, atsimenu – labai daug grodavu tom kanklėm. Pavyzdžiui, dabar tai jau tikrai labai retai. Nu kažkodėl tai nebegroja. Nu va yra persipildę ar atsibodę, ar kas yra. Nebegroja tiesiog [...] Nu gal, pavyzdžiui, gal penketą metų pastarųjų. Aišku, ten kas jau iš vidaus, matyt, mėgėjai tą skambesį girdėt – pagroja. Bet šiaip va, pavyzdžiui, pažiūrėk koncertuose. Nu nieks negroja kanklėm iš tikrųjų. Atvaro ten, padainuoja, pašoka, instrumentinė grupė – galbūt, kad ta armonika prieinamiausias instrumentas gal yra. [...] Iš viso tas senųjų instrumentų gal – aš turiu galvoj va kankles, tarkim, arba, pavyzdžiui, penkiastyges kankles – tai iš viso nieks nebeskambina“³³².

Peržvelgus įvairias reprezentacines folkloro ansamblių nuotraukas įvairiuose leidiniuose, įrašuose ar interneto svetainėse, atrodo, kad kanklės yra labai populiarius instrumentas, įeinantis į šiems kolektyvams būtino instrumentarijus grupę – labai dažnai šalia armonikų, smuikų, būgnų, basedlių pamatysime ir vienas ar net kelias kankles – paprastai moterų rankose³³³.

Keliuose folkloro ansambliuose kanklės tikrai yra svarbus instrumentas. Kankliavimas juose klesti ir kaip senųjų instrumentų demonstravimas ar eksperimentavimas su jais (pavyzdžiui, Vilniaus folkloro ansamblis „Visi“³³⁴), ir kaip tam tikros tradicijos tęsimas (Šakių rajono Plokščių kultūros namų folkloro ansamblis „Vaiguva“, kuriame dauguma „įvairiose Zanavykijos vietovėse“ užrašytų dainų atliekama vadovei pritariant suvalkietiškomis kanklėmis³³⁵). Vis dėlto dauguma dabartinių folkloro ansamblių kankles naudoja retai, dažniausiai repertuarui pajavairinti ar specialioms progoms skirtose programose: „Šiaip tai mes taip pačioj pagrindinėj ansamblio programoj – nelabai dažnai naudojam. Nes ir ne kiekvieną dainą ir pagrosi su kanklėm, ypač Mažosios Lietuvos regiono – taigi yra ten ir moduliacijos ir viskas. Ir čia jau sudėtingas dalykas yra. Ne kiekvieną dainą pagrosi“³³⁶. Paprastai programos metu tarp dainų be instrumentinio pritarimo atliekama viena ar dvi dainos pritariant kanklėms, šių dainų ar instrumento nepristatant ar kitaip neišskiriant iš repertuaro. Kanklininkai praktiškai negroja solo („Tikrai mažai žmonių, kurie tuo užsiima. Ir dar kitiems pagroji, tai nepatinka“³³⁷);

³³²Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

³³³Vilniaus mokytojų namų folkloro ansamblio Krivulė, AB Energija folkloro ansamblio Riduola, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos Vilniaus miesto kultūros namų folkloro ansamblio Versmė pristatymų nuotraukos leidinyje Venslauskaitė E., Papinigis G. (sud.) Vilniaus folkloro ansambliai. Vilniaus etninės kultūros centras: Vilnius, 1999; ansamblių nuotraukos įrašuose: Folkloro ansamblis Dagilėlis, 1997, Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblis Dijūta. Lithuanian Traditional Music. Vilnius, 2000; Kupiškio kultūros centro etnografinis ansamblis Kupkėmis, Folkloro ansamblis Salduvė. Patrepsėkim. Šiauliai, 2000 ir kt.

³³⁴Pavyzdžiui, Folkloro ansamblis VISI. Liudviko Rėzos dainos. Vilnius, 2002.

³³⁵Vaiguva. Plokščių kultūros namų folkloro ansamblis. Vilnius, 1997.

³³⁶Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77.

³³⁷Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97; Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41.

paprastai kankles bandoma pritaikyti dainoms aranžuoti, kartais pritariama šokiams³³⁸, retkarčiais – kankliuojamos sutartinės³³⁹. Vadovė pradėjo kanklėm grot, nes „Kai pradėjau tuos žmones burti, praktiškai aš armonika negrojau. Tai tiesiog, kad paįvairint truputėlį ir galbūt dainos skambėjimą, žmones pripratinti, ir padėt – taigi kanklės padeda dainavimui truputėlį, palaiko intonaciją ir, vienu žodžiu [...] tiesiog toks kaip priedas buvo, kad žmones pripratint prie dainavimo galbūt“³⁴⁰. Jei dainas reikalaujama atlikti tiksliai, remtis regione paplitusiu repertuaru ir dainavimo stiliumi, tai požiūris į kankliavimą yra daug laisvesnis. Apskritai kartais kanklės priskiriamos kitoms etninės muzikos gaivinimo formoms: „yra gi tų kanklistų – ansambliai yra kanklininkų. Bet šiaip tai... Manau, folklorui, jeigu bus labai daug tų kanklių, nebus gražu. Sakyčiau, čia akcentas tik toksai yra – tos kanklės“³⁴¹. Taip šis instrumentas pasirodo kaip pagalbinis, svarbiausią dainuojamąjį repertuarą paįvairinantis elementas.

Nereikšmingumo išpūdį sustiprina ir ansamblių žinios apie konkretų jų ansamblyje ar net jų pačių naudojamą instrumentą. Netgi šiek tiek kankliuojantys ansambliciai apie savo kankles pasakojo: „O ką aš žinau, [kokios ten kanklės. Stygos] gal aštuonios. Ar šešios. Nežinau kiek, reikia pasižiūrėt“³⁴². Žinoma, daugelis ansamblių žino, kokio regiono kanklėmis grojama jų ansamblyje ar bent kiek jose stygų.

Kanklės kaip pagalbinis instrumentas pirmiausia atsiskleidžia folkloro ansamblių oficialiajame repertuare. Tikrąją padėtį, tiksliau, pačių ansamblių požiūrį į kankles ir kankliavimą atskleidžia pasakojimai apie mokymąsi kankliuoti ir neoficialios kankliavimo praktikos.

Atrodo, kad dabar folkloro ansambliuose kankliuojantys (ar teigiantys, kad moka kankliuoti) ansambliciai to išmoko trimis pagrindinėmis aplinkybėmis: muzikos mokyklose, ansamblio vadovo raginami ar priversti kitų aplinkybių ir susidomėję savarankiškai. Pirmoji grupė kankliuoti pradėjo koncertinėmis kanklėmis muzikos mokyklose: „šeštoj klasėj kai buvau, įstojau į meno mokyklą – muzikos mokyklą tada. Penkis metus pasimokinau. Paskui trys metai buvo tarpas – nu vienuoliktą klasė, paskui du metus Kaune mokinausi. O paskui, kai čia parvažiavau, į folklorinį atėjau, ir vėl kankles paėmiau“³⁴³. Šiuo atveju ypač pabrėžiama, kad senosios, ansamblyje naudojamos kanklės yra labai paprastos. Kai kurie ansambliciai kankliuoti išmoko aukštosiose mokyklose, besimokydami su etnine kultūra susijusias specialybes: „Institute grojau. Tiesiog mokiausi, reikėjo, tada ir išigijau kanklytes. [...] Mums tiesiog reikėjo kažką išmolti ar pakankliuot, ar pritari dainai“³⁴⁴.

³³⁸ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41; Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

³³⁹ Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41; Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

³⁴⁰ Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77.

³⁴¹ Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

³⁴² Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31, pgl Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33.

³⁴³ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

³⁴⁴ Solveiga, 38 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 40; pgl. Lijana, 34 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 94.

Daugelis ansamblių su „mažosiomis“ kanklėmis ir vyrų kankliavimu susidūrė folkloro ansamblyje: „Jo, berniukų nežinau kanklėm grojančių, nesu mačiusi. Su tom didžiosiom kanklėm. [...] O su tom mažosiom pirmą kartą pamačiau, kai vadovas mūsų pradėjo grot. Kaip jie parvažiavo po mokslų čia dirbt. Pirmą kartą pamačiau tokias kankles ir Sigitas grojo su jom“³⁴⁵. Būtent folkloro ansamblyje kankliuoti išmoko antroji, galbūt didžiausia kankliuojančių ansamblių grupė: ar raginant vadovams³⁴⁶, ar pradėję vadovauti vaikų folkloro ansamblui, nes kanklės – vienas paprasčiausių instrumentų vaikams groti³⁴⁷. Paprastumą šie ansambliciai iš tiesų linksta pabrėžti – kanklėmis mokytis ir groti yra paprasta. Šis instrumentas yra puiki priemonė įvesti į folkloro pasaulį vaikus ir naujokus suaugusiuosius³⁴⁸. Susidaro įspūdis, kad kanklės yra pragmatinis sprendimas, skirtas pradedantiems – jau pažengę suaugusieji, rodos, turėtų pereiti prie rimtesnių dalykų. Šiuo atveju mokymosi kankliuoti motyvaciją bene geriausiai apibūdina žodis „prireikė“: „prireikė. To prirėkė tiesiog darbui“³⁴⁹. Neretai, pradėjus mokytis dėl tokių priežasčių, ir grojama tik tiek, kiek „reikia“: „Davė ji man kankles, kad biškį pasimokinčiau. Surašė natas ir aš tą dainą išmokau. Bet taip tos kanklės namuose ir stovi“³⁵⁰. Šie ansambliciai retai kankliuoja namie – ar savo malonumui, ar norėdami patobulinti kankliavimo įgūdžius: „šiaip pas mus ansambly daug kas lyg ir norėtų, bet tam reikia skirti laiko, pirkti instrumentą, vis tiek kažkaip tai... Juk tai yra saviveiklinis kolektyvas. Ir jie skirti namuose tam daiktui kažką tai pasimokyti nelabai turi laiko ir galimybių“³⁵¹. Tad kankliavimas baigiasi išmokus ir numatyta proga pagrojus (akomponuojant) kelias dainas.

Kai kurie ansambliciai kankliuoti išmoko užsimanę patys: „Aš kanklėm pradėjau grot irgi taip nejučia. Kažkada. Ėmiau, nusipirkau pas Martinaitį, per pirmąsias Balticas [„Baltica“ – tarptautinis folkloro festivalis – *aut.*], man atrodo. Jo, per pirmąją Balticą nuvažiavau į Rumšiškės, ten Martinaitis pardavinėjo kankles ir aš nusipirkau ir išmokau“³⁵². Kankliuoti mokomasi ir visiškai savarankiškai, ir padedant artimiems folklorinės aplinkos žmonėms, ir organizuotuose kursuose – Kelmės etnomuzikavimo kursuose³⁵³, Romuvos stovyklose³⁵⁴. Šiuo atveju neretai daugiau kankliuojama sau, namie vienuoje, o ne koncertų su ansambliu metu: „Tiesiog taip, dėl savęs. Labai gera dainuojant sau groti. Toks va dūšios instrumentas. Smuikas tai yra kapelinis. Niekada neišsiimčiau taip, kad sau pasigrot“³⁵⁵. Kai kurie kanklininkai vengimą rodytis koncertuose aiškina tuo, kad dar tik neseniai pradėjo mokytis

³⁴⁵ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50.

³⁴⁶ Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

³⁴⁷ Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49.

³⁴⁸ Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77.

³⁴⁹ Vaita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61.

³⁵⁰ Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31.

³⁵¹ Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

³⁵² Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44.

³⁵³ Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

³⁵⁴ Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

³⁵⁵ Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Antanas, 59 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 54.

kankliuoti³⁵⁶ ar jų pačių grojimas nėra pakankamai profesionalus³⁵⁷. Vis dėlto galima numanyti, jog tokias praktikas grindžia ne tiek (ar bent jau ne tiek) ansamblių iğūdžiai, kiek jiems aktualios kanklininkų vizijos.

Tad kankliavimas folkloro ansambliuose iki šiol siejasi su kitomis kankliavimo gaivinimo formomis: jos iš dalies lėmė požiūrį į šį instrumentą, dalis folkloro ansamblių kanklininkų patys dalyvavo šiose kitose gaivinimo formose. Pradžioje sietos su nemėgstamais stilizuoto folkloro ansambliais, vėliau tapusios folkloro ansamblio narės atributu, šiuo metu folkloro ansamblių judėjime kanklės yra daugiau pagalbinis, daug pastangų nereikalaujantis moterų instrumentas.

Kanklininko įvaizdžiai

Kur ir kokiomis aplinkybėmis buvo kankliuojama anksčiau? Neretai įsivaizduojama, kad kankliuota per laidotuves: „kanklėm grodavo vyrai per laidotuves. Kažkokiuose šaltiniuose skaičiau, kad būtent mirus žmogui darydavo kankles. Tai buvo laidotuvių instrumentas“³⁵⁸. Apskritai kanklės skiriasi nuo kitų instrumentų savo apeigiškumu: „Nu gal tos kanklės ir senesnis, rimtesnis [instrumentas]. Ir, aišku, tokios jau ir dainos ten, giesmės“³⁵⁹; kaip ir juo grojęs žmogus, manoma, buvęs „Nu gal, kaip aš įsivaizduoju, tai jau virš muzikantų buvo, aukščiau muzikantų, toksai sielos muzikantas“³⁶⁰. Kanklės ansamblių vaizduotėje dera su įvairių religinių tradicijų apeigomis, todėl kankliavimo situacijos vaizduojamos labai skirtingai tiek laiko, tiek aplinkos prasme. Dažnai šis apeiginis kontekstas aiškiai siejamas su tolimos pagoniškos Lietuvos laikais ir aktualijom: „Ne šokiams vaidilos turbūt grodavo, o kažkokias ritualines dainas tikriausiai. Vaidilutėms. Kažkokias apeigas. Apeigoms grodavo“³⁶¹. Kita vertus, kai kurie ansamblių iğūdžiai įsivaizduoja jau krikščioniškas kaimo praktikas, kartais argumentuojamas ir „pagoniška“ mitologija – tiek ankstesnes, tiek sutinkamas šiandien: „kad kanklės šokiams, vakarėliams tokiems – per tylus instrumentas. [Grodavo] kalnus gal. Nes kanklių forma, kaip mūsų vadovė pasakojo, yra kaip laivelio, ir simbolizuoja tas laivelis, kad perkelt dūšią į aną pasaulį“³⁶². Šios kankliavimo aplinkybių sampratos palaikomos ir daugumoje folkloro ansamblių pasirodymų, kai kankliuojama viso ansamblio narių atliekamoms „lyriškoms“ dainoms pritari³⁶³ – nors čia sakralumas susilpnėja jį išplėtus, kad apimtų ne tik religines praktikas, bet iš esmės visas liaudies dainas.

³⁵⁶Vytas, 22 m., Vilnius-Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 26.

³⁵⁷Kostas, 38 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 27, kankliuojantis nuo 1991 m.

³⁵⁸Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

³⁵⁹Romualdas, 58 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45.

³⁶⁰Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44.

³⁶¹Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85.

³⁶²Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; plg. Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

³⁶³Plg. Kauno raj. folkloro ansamblio „Viešiai“, Vilniaus mokytojų namų žemaičių folkloro ansamblio „Tyklė“ ir kt. pasirodymus, VDU EMGP.

Kankliavimas laidotuvėse ir kituose apeiginiuose kontekstuose yra suvokiamas kaip grojimas bendruomenei, bet instrumento apeigiškumas neretai vaizduotę nuveda prie meditacinio individualaus kankliavimo sau: „Sako, kad tai yra laidotuvių instrumentas, kad toks meditacinis. Kiek girdėjau, kad atsigulus, ant krūtinės užsidėjus tas labai geras rezonansas yra. Bet ten jau ne akordais, ne prituravot, o būtent rinkti“³⁶⁴. Retkarčiais šis individualus naudojimas argumentuojamas ir akustinėmis instrumento ypatybėmis, prieštaraujant, kad kanklės naudotos per apeigas lauke: „Man asmeniškai, pavyzdžiui, vis tiek kanklės yra toks individualios patirties instrumentas. Vien dėl to, kad jų lauke ten ir negirdės niekas per tą apeigą. O kai groji, vis tiek turi pakankamai ir susikaupt, ir... nežinau. Ir bent tie užrašymai senesnių tų, aukštaičių, sakykim – taigi ir grodavo sau, temstant ar kažkaip pailsėjimui, ar kažkokiai meditacijai. Va čia tai pritarčiau. Gal kažkuria prasme, kad ten meditatyvinės kažkokios paskirties yra. Ir tas išnešimas prie tų visų aukurų man už tai labai keistas“³⁶⁵. Folkloro ansamblių pasirodymuose ši kankliavimo aplinkybių samprata reiškiasi gerokai rečiau, bet galbūt būtent ją perteikia judėjime didelį autoritetą turintis ansamblis „VISI“³⁶⁶, ja remiasi ir ansambliciai, kankliuojantys sau vienuoje.

Vis dėlto kankliavimas gali būti įsivaizduojamas ir be šios sakralumo aureolės – kaip grojimo bendruomeninėse pramogose praktikos, kurias išstūmė smuikas, armonika ir pan. Tad šiuo atveju kanklės suvokiamos kaip instrumentas, kuriuo iki armonikos atėjimo grojo visi ir visur: „Nu kanklės gal buvo tas muzikinis instrumentas, kol dar armonikų nebuvo, ar ne, aš taip manau. Armonikos gana vėlyvos yra Lietuvoj. O grojo – ir moterys, ir vyrai grojo. Ir vaikai jau nuo mažens gal mokytis pradėdavo. Kas klausą turėjo, tas ir grojo. Ta prasme, kas potraukį turėjo, tas ir grojo gal“³⁶⁷. Kankliavimas taip pat gali būti įsivaizduojamas kaip šiems bendratautiniams instrumentams alternatyvi muzikavimo forma, pirmiausia siejama su moterų ir namų sfera (priešpriešinant kankliavimą viešam vyrų grojimui): „Toks ramesnis dalykas, ne vyrai su armonikom. [...] Aš vis tiek manau, kad jie – vyrai, sukelia tą nuotaiką, taip sakant, atmosferą, kad visi pakiltų iš savo sėdimų vietų ir šoktų. Nu o moterys – kaip sakant, mes jau visi pavargom – atsisdėda, mes pagrosim kažką, padainuosim“³⁶⁸. Retkarčiais kanklės įsivaizduojamos ir kaip gana buitiskas instrumentas, kuriuo grojama dirbant darbus namų viduje: „Kanklėm, pavyzdžiui, kur kaime gal daugiau tas lyriškas dainas moterys grodavo susėdę, kai verpdavo, ausdavo“³⁶⁹.

Dar kiti ansambliciai kankles suvokia kaip specifinį koncertinį instrumentą, nutolusį nuo apeiginio, šventinio ar buitinio kaimo konteksto ir jau atstovaujantį miesto kultūrai. Šiuo atveju teigiama, kad kankliuota muzikos mokyklose ar mieste apskritai ir šios praktikos

³⁶⁴Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53.

³⁶⁵Laura, 38 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 97.

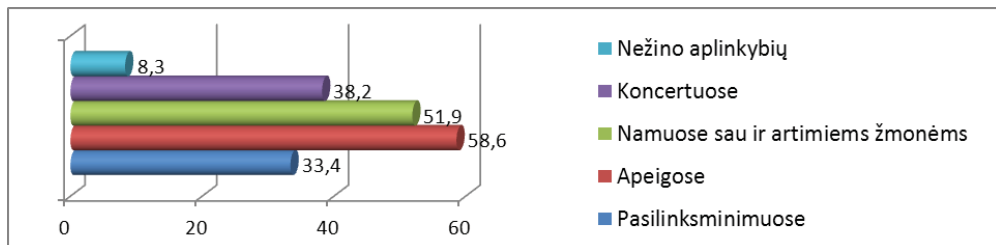
³⁶⁶Plg. Vilniaus folkloro ansamblio „Visi“ pasirodymas, VDU EMGP.

³⁶⁷Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31.

³⁶⁸Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74.

³⁶⁹Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34.

priešpriešinamos „kaimiškam“ grojimui armonika ir pan.: „Mūsų krašte nebuvo kanklių. Nebuvo kanklių ir nežinau. Va tiktai miestuose“³⁷⁰. Kankliavimas siejamas su modifikuotu kanklių (dažniausiai minint P. Puskunigį) ansambliais: „Nu aišku, tų kanklininkų yra ir XX a. pradžioj, įvairiausių – Puskunigis ir visi kiti“³⁷¹.

10 pav. Kankliavimo aplinkybės folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

10 paveiksle matyti, kad daugiausia ansambliciai mano, jog kankliuota apeigose (58,6 proc., 219 iš 374 apklaustų) bei namuose sau ir artimiems žmonėms (51,9 proc., 194 iš 374 apklaustų), bet daugiau nei trečdalis pripažįsta, jog kankliuota ir koncertuose (38,2 proc., 143 iš 374 apklaustų) ir pasilinksminimuose (33,4 proc. 125 iš 374 apklaustų; atsakydami į šį klausimą, ansambliciai galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100 proc.). Nustatytos statistiškai reikšmingos kankliavimo aplinkybių suvokimo koreliacijos su ansamblicių amžiumi, išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu³⁷². Jaunesni ansambliciai dažniau linkę įsivaizduoti kankliavimą apeiginiame kontekste (jį pažymėjo 100-86,2 proc. 30 m. ir jaunesnių, 63,8-75,8 proc. 31-50 m. amžiaus ir 29,8-52,2 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblicių) bei namuose sau ir artimiems žmonėms (jį pažymėjo 72,4-76,9 proc. 30 m. ir jaunesnių, 53,3-63,6 proc. 31-60 m. amžiaus ir 29,8-30,3 proc. 61 m. ir vyresnių ansamblicių). Be to, kankliavimą apeigose ir namuose dažniau nurodė didesnio išsilavinimo ansambliciai (kankliavimą apeigose minėjo 71,7 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių ir 37-59,1 proc. kitų išsilavinimo grupių ansamblicių; analogiškai kankliavimą namuose – 63,4 ir 37-48,5 proc.). Lyginant atsakymų pasiskirstymą pagal regionus, didmiesčių ansambliciai dažniau nei regionų ansambliciai pabrėžė apeiginį kankliavimą (77,5 proc. didmiesčių ir 25-68,4 proc. regionų ansamblicių), mažiau minėjo kankliavimą koncertuose (16,9 proc. didmiesčių ir 34,7-48,6 proc. regionų ansamblicių). Nuomonė, kad kankliuota koncertuose, būdingiausia pačiai jauniausiai respondentų grupei ir vyresniems ansambliciams (šią aplinkybę minėjo 41,4 proc.

³⁷⁰Rozalija, 69, Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 60.

³⁷¹Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34.

³⁷² Ansamblicių amžiaus koreliacija su nuomone, kad kankliuota apeigose – 0,316 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su nuomone, kad namuose sau ir artimiems žmonėms – 0,212 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su nuomone, kad kankliuota koncertuose – 0,195 (reikšminga, kai $p < 0,01$); išsilavinimo koreliacija su nuomone, kad kankliuota apeigose – -0,155 (reikšminga, kai $p < 0,01$); su nuomone, kad namuose sau ir artimiems žmonėms – -0,110 (reikšminga, kai $p < 0,05$); gyvenamojo regiono koreliacija su nuomone, kad kankliuota apeigose – -0,159 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

20 m. ir jaunesnių, 11,5-30,9 m. 21-50 m. amžiaus ir 47,8-51,5 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblių).

XIX a. pab.-XXI a. pr. kankliavimo praktikose ir jas lydinčiuose diskursuose išryškėja keli kanklininko vaizdiniai. Jie atsirado skirtingu metu ir nevienoduose kontekstuose. Galima paminėti vyriškus kanklininko vaidilos, burtininko, kaimo šviesuolio ir moteriškus kankliuojančių mergelių, kanklių karalienių vaidmenis³⁷³. Kai kurie jų yra aktualūs ir folkloro ansamblių judėjime.

Nuo XIX a. pabaigos iki XXI a. pradžios vienu populiariausių įvaizdžiu išliko kanklininkas kaip vaidila suprantant ir tiesiogiai, ir perkeltine prasme – kaip kaimo šviesuolis. Vaidila, kaip mokslinio pagrindimo neturintis įvaizdis, labiau domino mokslininkus, tyrusius XX a. I pusės kultūrą. Net ir atkreipus dėmesį į jau gaivinimo kontekste aprašytų kanklininkų asmenybes, iš tiesų mažai domėtasi jiems patiems aktualiomis vizijomis ir įvaizdžiais³⁷⁴ (nors duomenų tam esama, net ir specialiai jų nerinkus).

Kanklių kaip tautinio instrumento ar lietuviškumo ženklo samprata ir kanklininko-vaidilos vaizdinys plito nuo XIX a. Kanklės vaizduotos kaip lietuviško puotavimo simbolis, susijęs su garbinga kunigaikštiška senove³⁷⁵, kaip pražuvusios didingos Lietuvos senovės ženklas, kanklininkas – kaip dainius, apdainuojantis senovės lietuvių žygdarbius³⁷⁶. XIX a. pab.-XX a. vid. nacionalinio romantizmo ir vėlesniame nacionaliniame mene randamas dvejopas kanklininko vaizdinys. Etnografinis kanklininko paveikslas pasirodo kūrinuose, idealizavusiuose Lietuvos kaimą. Romantine mitologinio paveldo interpretacija grindžiamas kanklininko-vaidilos vaizdinys senovės kanklininką apibrėžė kaip praeities dainių ir laisvės šauklį. Modernėjančioje Lietuvos kultūroje kanklininkas pasirodė kaip klasikinio pasaulio, harmoningo bendruomenės sambūvio simbolis, todėl buvo išryškinta šio veikėjo kaip mokytojo reikšmė³⁷⁷. Vėliau šis vaizdinys prarado populiarumą, bet visiškai užmirštas nebuvo.

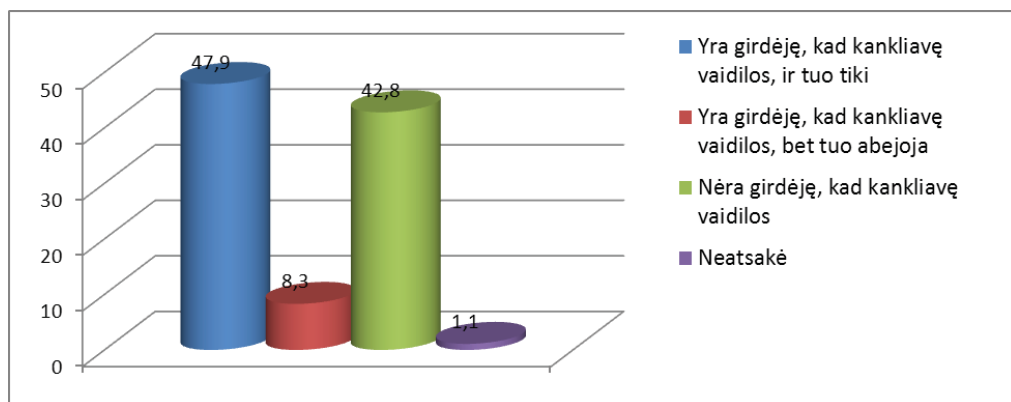
³⁷³Aleknaitė E. *Min. veik.*

³⁷⁴Bene vieninteliai Gedutytė-Lukenskienė L. *Min. veik.*, p. 21; Alenskas V. *Pranai Puskunigiui – 145*. Marijampolė: Olimpjos spaustuvė, 2005, p. 24.

³⁷⁵Vieversys. Garbė prieteliaus. *Auszra*. 1883, Nr. 8-9, p. 8-9

³⁷⁶Kondratavičius-Syrokomla L. Margiris. *Auszra*. 1883, Nr. 3, p. 66

³⁷⁷Jankevičiūtė, G. Kanklininkas-vaidila tarpukario Lietuvos meninėje kultūroje. // Usačiovaitė E. (red.). *Nuo kulto iki simbolio*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 315-324.

11 pav. Kanklininko vaidilos vaidinio paplitimas folkloro ansambliuose (proc.)

Kanklininkas-vaidila žinomas ir daliai ansamblių (11 pav.). Jie teigė ir girdėję (56,2 proc., 210 iš 374 apklaustų), ir negirdėję (42,8 proc., 160 iš 374 apklaustų), kad kanklininkai buvę vaidilomis. Šį vaizdinį žino „iš paveikslukų, iš nuotraukų ir iš pasiskaitymų“³⁷⁸. Kai kurie ansamblių sutinka, kad šis vaizdinys yra visai pagrįstas³⁷⁹. Pavyzdžiui, remdamasis ekspedicijų patirtimi, ansamblietis samprotavo apie girdėtą kankliavimą: „Nu iš tikrųjų lyg tai tas pasakojimas, ta sakmė – kažkas tai tokio yra. Galbūt dėl to ir galėjo būti“³⁸⁰. Įdomu tai, kad klausiant apie kankliuojančius vaidilus, neretai imama kalbėti apie vaidilutes – t.y., vaizdinys yra moteriškas ar ne vien tik vyriškas: „Nu sakysim, ant Birutės kalno, vaizdinys iškyla, kad tos vaidilutės galėjo groti. Arba jūros kažkokios deivės kviesti – kažkas panašaus tarp arfos ir kanklių – irgi, kviesti tuos jūreivius į jūros dugną“³⁸¹. Vis dėlto retam ansambliui vaidila yra svarbiausia kanklių keliamą asociaciją – t. y. retas ansamblietis konkrečiai neklausiamas pasakė, kad kankliavę vaidilos³⁸². Nustatyta statistiškai reikšminga kanklininko vaidilos vaidinio paplitimo koreliacija su ansamblių išsilavinimu³⁸³. Akivaizdu, kad šis vaizdinys žinomesnis didesnio išsilavinimo ansambliams (apie kanklininką vaidilą negirdėję teigė 77,8 proc. pradinį, 45,4-52,9 proc. vidurinį, profesinį bei aukštesnįjį ir 29 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių ansamblių).

Interviu metu daugelis ansamblių tokiu vaizdiniu šiek tiek abejojo – atrodo, kad jam paremti trūksta šaltinių, kuriuos ansamblių laiko patikimesniais už nuogirdas ar kažkur perskaitytus dalykus: „Esu girdėjęs, bet nei aš mačiau, nei turėjau galimybę. Nu taip tie senesni

³⁷⁸ Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; plg. „Piešinuką mačiau“ – Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89; yra mačiusi „nuotraukas ar paveikslukus“ – Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

³⁷⁹ Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

³⁸⁰ Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

³⁸¹ Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

³⁸² Raimondas, 57 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 71.

³⁸³ Koreliacija – -0,262 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

leidiniai...“³⁸⁴. Neretai ansambliciai teigė žina, kad kankliuodavo vaidilos, bet tuoj pat pažymėdavo, jog tai buvę senų senovėje – t.y., ne lietuviškame kaime, o kažkokiame miglotame, sunkiai perprantame laike. Galvodama, kas anksčiau kankliavo, apie vaidilas kanklininkus ansamblietė svarstė: „aš tiek toli nebėjau. Aš vis dėlto jau tam krikščioniškam pasauli. Nes pagoniškas jisai, nežinau, mažiau gal pažįstamas. Pernelyg jisai dar paslaptingas mums, ar ne. Sakykim, mes tą krikščionišką pasaulį jau kaip ir čiupinėjam patys, ar ne – jau seneliai, proseneliai. O pagoniškas pasaulis – vis tik jisai tik iš knygų, iš tų visų tyrinėjimų gali tiktai susipažinti su juom, ar ne“³⁸⁵.

Tad ši senovė, kaip galima spręsti iš ansamblicijų pasisakymų, yra pernelyg sena, nebesvarbi praeitis. Aktualioje praeities bendruomenėje kankliavusios jau moterys ir būtent jos lemia esminį instrumento moteriškumą – prieštaros su vyrišku vaidilų kankliavimu pasirodo visai nereikšmingos. Atrodo, kad folkloro ansamblių judėjime šis vaizdinys žinomas, bet nebeaktualus, ar kanklės pasirodo kaip savarankiškas simbolis, neįtraukiantis jokio atlikėjo įvaizdžio.

Daliai folkloro ansamblių kanklininkų aktualus yra gerokai pakitęs vaidilos įvaizdis. Šiuo atveju ieškoma lietuviškumą peržengiančių archetipų, į kanklės mėginama žvelgti „naujesniu, kultūrinių sąlygotumų nesusaistytu požiūriu“, neabejojant sakralia šio instrumento kilme – „kanklių įvaizdis smelkte persmelktas šventumo simbolikos“³⁸⁶. Įsivaizduojama, kad kanklininkas buvęs „[b]e abejo, vaidila [...] bardas. Ir dabar bardiškoji ar dainiaus tradicija, kokia ji bebūtų, ji yra tokia beveik archetipinė, galbūt indoeuropietiška, bet vargu bau, nes yra lygiai taip pat sėkmingai ir tiurkų žmonės tą daro. Tai yra žmogus, kuris dainuoja ir kuris pats sau pritaria muzikos instrumentu. Ir iš esmės jokia poezija neegzistavo kitaip, kaip tiktai taip. Homeras savo Iliadą, Odisėją giedojo. Tas pats Orfėjas, tai yra tam tikras archetipinis vaizdinys – reiškia, žmogus, kuris savo dainavimu gali įveikti ribą tarp pasaulių ir pakeisti likimą. Ir tokių yra daugybė daugybė dalykų, ar tai paimtume Indiją, ar, sakykime, persų klasikinę poeziją [...] Artimiausia mūsų ta tradicija yra bardas, keltiškas bardas, pritariantis sau arfa. Na ir mes, aišku, Vydūną turime, kuris, ko gero savitu būdu tą tradiciją gaivino. Vilhelmas Storostas. Nu, aišku, jisai kankliavo arfa. Bet tai netrukdo“³⁸⁷. Šiuo atveju kanklininkas matomas kaip daugybės kitų kultūrų panašiais instrumentais grojusių muzikantų analogas. Minimos kultūros yra ir giminingos baltams (indoeuropiečių Indija, Graikija, keltai), ir tolimos (tiurkai), ir garsėjusios sava civilizacija, ir žavinčios primityvumu. Arba „Man visada su kanklėmis buvo asociacijos su stranikais, su tokiais rusų piligrimais, barzdotais, elgetom. Elgetos, kurie elgetaudavo,

³⁸⁴Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70; Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47.

³⁸⁵Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; plg. Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47.

³⁸⁶Velička E. *Min. veik.*, p. 3.

³⁸⁷Eirimas, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 42.

keliaudavo, uždirbdavo taip galbūt. Kur nors pakalnėj sėdi senas barzdotas rusas, kankliuoja, tenai Rusijos didžiausios lygumos, taigos, erdvės... Erdvės – vat kanklės man erdvės yra, didelės plačios erdvės, dangaus plynės didžiulės... Gamtos stichijos³⁸⁸. Šiame pasisakyme kanklininkas matomas visai kitokiame kultūriniame kontekste; pristatoma vizija grindžiama daugiausia (įsivaizduojamu? Patirtu?) erdvės pojūčiu, asociacijos su kitokybės ženklu pažymėtai (nesėsliais, bendruomenei nepriklausančiais) veikėjais.

Tokiuose samprotavimuose atsiskleidžia radikaliai pakitusi pati vaidilos samprata ir lietuviškosios etninės muzikos ir kultūros suvokimo kontekstas. XX a. I pusės mąstysenoje kanklininkas buvo suvokiamas kaip lietuviybės esencija, dorovinis tautos vedlys, kanklės – kaip išskirtinai lietuviškas instrumentas. Naujoji įvaizdžio versija akcentuoja universalią archajišką muzikos ir poezijos jungtį ir liudija kitokias vertybes, būdingesnes XX a. pab.-XXI a. pr. Vakarų diskursams, nutolusiems nuo modernistinių nacionalizmo projektų.

Galiausiai tenka kalbėti apie moterišką kanklininkų įvaizdį. Kaip minėta, XX a. pradžioje plito kolektyvinis ansamblinis kankliavimas, deklaruoti tautiškumą grodomos šiuo instrumentu ėmė ir vis daugiau moterų. Neatsitiktinai kanklininkų dainose pasirodė ir kankliuojančios tautos vaizdinys³⁸⁹. Čia kanklininkas praranda individualumą ir išskirtinumą; iš esmės kiekvienas tikras lietuvis matomas kaip kanklininkas. Šis įvaizdis pasirodo kaip atsakas į realias kankliavimo praktikas ir poreikį jas pagrįsti. Kankliuojančios tautos vaizdinys ilgainiui virto *kankliuojančių lietuvių vaizdiniu*, kurį beveik visuotinai įtvirtino dainų ir šokių ansamblis „Lietuva“. Šis įvaizdis nedažnai, bet vis dėlto aptinkamas ir ansambliuose (nors gal ir nulemtas daugiau dabartinių praktikų): „būdavo, jaunimo mergaitės grodavo“³⁹⁰. Su kanklėmis kaip vyrišku instrumentu ansambliciai neretai susipažino būtent folkloro ansamblyje. Gali būti pabrėžiama, kad prieš įsijungiant į folkloro ansamblių judėjimą, ansamblietis laikęs šį instrumentą moterišku³⁹¹. Galima pagrįstai manyti, kad moteriškasis įvaizdis folkloro ansamblių judėjime atsirado ne tik stebint dabartines praktikas, bet ir veikiant kitoms kankliavimo gaivinimo formoms bei jose įtvirtintoms reikšmėms. Neatsitiktinai kankliuojančios moterys matomos miesto kultūros (muzikos mokyklų ir pan.)³⁹² ir folkloro ansamblių³⁹³ aplinkoje. Labiau į praeitį orientuotose vizijose pasakojama ir apie buitinėje kaimo aplinkoje

³⁸⁸Kostas, 38 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 27; plg. Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

³⁸⁹Aleknaitė E. Lietuvių kanklininkai: įvaizdžių kaita ir sąveika XIX a. pabaigos–XXI a. pradžios kankliavimo gaivinimo judėjime *Liaudies kultūra*, 2012, Nr. 6, p. 47.

³⁹⁰Evelina, 15 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 75; plg. Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

³⁹¹Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64.

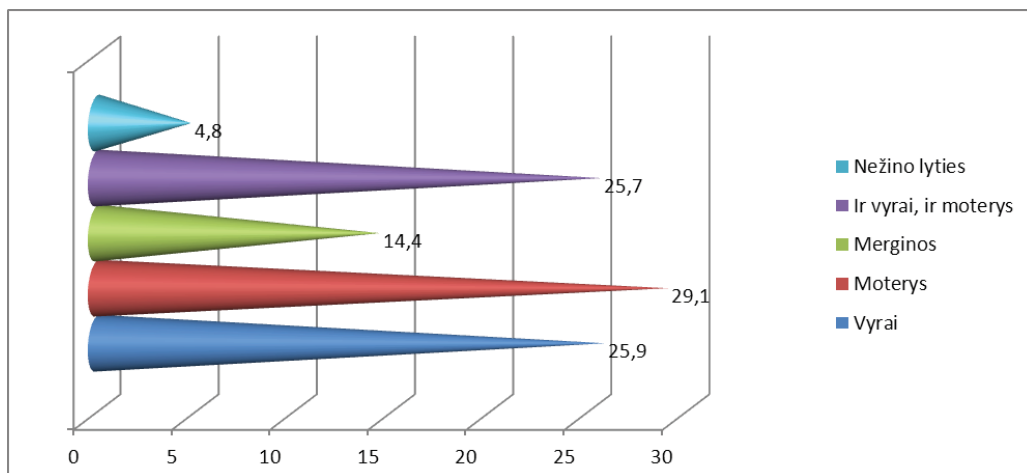
³⁹²Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32.

³⁹³Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

kankliuojančias moteris³⁹⁴. Įsivaizduojant jas tokiame kontekste ir bent kiek jį detalizuojant, pasirodo, kad kanklės buvusios moterų bendruomenės instrumentas: viena ar kelios moterys grodavusios kitoms moterims, susibūrusioms dirbti moteriškų darbų³⁹⁵.

Kai kurie ansambliciai yra linkę pabrėžti ir amžiaus aspektą: kankliodavusios merginos, mergaitės³⁹⁶. Moteriškame vaizdinyje kanklės siejamos su švelnia, lyriška muzika³⁹⁷, pamaldumu (paprastai krikščionišku³⁹⁸, priešingai nei vaidilos vaizdinio atveju, kur kankliavimas įsivaizduojamas pagoniškų apeigų fone).

Kokie iš aptartų vaizdinių vyrauja ir kaip ansambliciai suvokia vieną svarbiausių jų aspektų – lytį? Šiuo metu folkloro ansambliuose kanklėmis groja ir vyrai, ir moterys, nors pastarosios tikrai kankliuoja daug dažniau. Atsakymai į šį klausimą, kas – vyrai ar moterys – kankliavo anksčiau, yra gerokai įvairesni nei smuikininkų ar armonikininkų atveju. Tuo pačiu jis daug daugiau pasako apie ansamblicių istorinių praktikų ir dabarties refleksiją bei įvairių gaivinimo praktikų sąveiką.

12 pav. Kanklininkų lytis folkloro ansamblių dalyvių nuomone (proc.)

Anketinio tyrimo duomenis apibendrinančiame 12 paveiksle matyti, kad ansambliciai kanklininkų lytį įsivaizduoja įvairiai. Ketvirtadalis – 25,9 proc. (97 iš 374 apklaustų) mano, kad kankliavo vyrai, beveik pusė, net 43,5 proc. (163 iš 374 apklaustų), jog kankliavo moterys (moterys apskritai ar merginos). Taip pat nemaža dalis (25,7 proc., 96 iš 374

³⁹⁴Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Evelina, 15 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 75; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

³⁹⁵Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34.

³⁹⁶Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Evelina, 15 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 75; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

³⁹⁷Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34.

³⁹⁸Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56.

apklaustų) teigia, kad kanklininkai buvę abiejų lyčių. Nustatytos statistiškai reikšmingos kanklininkų lyties suvokimo koreliacijos su ansamblių išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu³⁹⁹. Didžiausią išsilavinimą turintys ansamblių džiaisiai mano, kad kankliavo vyrai (36,6 proc., taip teigė 11,1-21,2 proc. kitų išsilavinimo grupių ansamblių), ir mažiausiai – moterys (34,5 proc., taip teigė 41,2-59,2 proc. kitų išsilavinimo grupių ansamblių). Lyginant gyvenamuosius regionus, pasirodo, kad didmiesčių ansamblių džiaisiai dažniau kanklininkus suvokia kaip vyrus (42,7 proc., regionuose taip teigė 5,8-29,1 proc. ansamblių); moteriškas kanklininkų vaizdinys būdingiausias dzūkams (61,6 proc.), suvalkiečiams (55,1 proc.) ir aukštaičiams (49,5 proc.; taip atsakė 32,9 proc. žemaičių ir 29,2 proc. didmiesčių ansamblių); žemaičiai (31,6 proc.), aukštaičiai (27,6 proc.) ir didmiesčių gyventojai (27 proc.) dažniau minėjo kankliavus ir vyrus, ir moteris (tai teigė 18,4 proc. suvalkiečių ir 17,3 proc. dzūku).

Interviu metu dauguma ansamblių kankles taip pat įvardijo moterišku instrumentu: „Skaityčiau, daugiau moteriškas. Nes kanklēm Lietuvoj, pažiūrėkit, kad vyrai grotų – yra nedaug“⁴⁰⁰. Akivaizdu, kad tokį įsivaizdavimą daugeliu atvejų grindžia dabar matomos praktikos („dabar daugumoj moterys groja, tai taip ir atrodo“⁴⁰¹), nors gali būti pasitelkiami ir praktiniai aiškinimai: moterys kankliavo todėl, kad jų „pirštai tokie lengvesni“⁴⁰². Vis dėlto nemaža dalis ansamblių mano, kad anksčiau kankliavo vyrai. Tokia nuomonė taip pat gali būti argumentuojama praktinėmis priežastimis (pavyzdžiui, grodavo vyrai, nes „patys padarydavo tą, sugebėdavo padaryti instrumentą“⁴⁰³) arba remiamasi tradiciniais lyčių vaidmenimis muzikinėse praktikose: „Kad moterys išvis mažai grojo. Visą laiką armonikom vyrai, bandonijom vyrai – visur vyrai daugiau grojo“⁴⁰⁴. Šiuo atveju kanklininkai suvokiami kaip tokie patys muzikantai, groję bendratautiniiais instrumentais. Daliai ansamblių kanklės nekelia asociacijų su viena ar kita lytimi: teigiama, kad kankliavę ir vyrai, ir moterys⁴⁰⁵.

Manant, kad anksčiau kankliavę vyrai, vyraujančios kanklininkų lyties pasikeitimas padeda skirti praeities ir dabarties bendruomenes. Neretai griežtai skiriama praeitis

³⁹⁹ Koreliacija su ansamblių išsilavinimu – -0,140 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su gyvenamuoju regionu – -0,116 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

⁴⁰⁰ Antanas, 59 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 54; Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57; Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; Richardas, 50 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 58; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Justas, 13 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 73; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33; Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Stasys, 67 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45.

⁴⁰¹ Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Rimantas, 39 m., Laukis, VDU ER 2324, Nr. 92.

⁴⁰² Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39.

⁴⁰³ Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77.

⁴⁰⁴ Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66, plg. Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Eglė, 42 m., Vilnius, Jūratė, 53 m., Vilnius, Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61.

⁴⁰⁵ Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Romualdas, 58 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Sigitas, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; .

ir dabartis, jas siejant su skirtingos lyties kanklininkais: „Nu, senovėj tai būdavo taip va. Šitą aš jau žinau. Kad čia buvo vyrų instrumentas. Dabar moterų“⁴⁰⁶. Kanklininkų lyties kaita aiškinama įvairiai: „Tai vyrai nieko nedaro šiais laikais [juokiasi]. Ansambly taigi tik kiek turim vyrų. Nelabai vyrai lankosi pas mus. Viską moterys perima“⁴⁰⁷. Dabar groja moterys, nes „Gal vyrams per sunku dabar. Nežinau tiesiog. Gal jie greitesni, ne tokie sėslesni. Moterys kruopštesnės, gal daugiau išieško tų muzikinių garsų“⁴⁰⁸.

Pastebima ir visuomenės sanklodos apskritai kaita, neišvengiamai keičianti ir kankliavimo praktikas: „šiek tiek moteriškėjant pasauliui labai daug instrumentų perėjo į moterų rankas. Tai čia gali būti ir smuiku, man atrodo, moterys anksčiau nelabai grodavo. Bet visgi nuo kažkurių laikų viskas pereina. [...] Kodėl perėjo? Na galbūt tas toksai pasaulio padalinimas buvo aiškesnis moteriai. Moteriai buvo duota kita rolė gyvenime, t.y. vaikus gimdyti ir juos išauginti. Tai yra daugintis. O vyrui jau – prižiūrėti, linksminti ir t.t. Aprūpinti galbūt. Tas toksai vat. Atrodė, kad moteris ir taip daug turi darbų“⁴⁰⁹. Čia kanklės iš esmės prilyginamos bet kokiems kitiems instrumentams, o kanklininkų ir muzikantų apskritai lyties kaita suvokiama kaip kintančių lyties vaidmenų pasekmė – ir vertinama jei nei teigiamai, tai bent neutraliai. Moterišką įvaizdį įdiegė dainų ir šokių ansambliai: „iš tų visų dainašokių, iš Lietuvos ansamblio įvaizdis, kad moteriškės groja kanklėmis“⁴¹⁰.

Pasirodo, kad bene labiausiai į akis krentanti įvairių kanklininkų įvaizdžių priešara – kanklėmis grojančio žmogaus lyties išivaizdavimas. Mokslininkai ir dalis ansamblių sutaria, kad anksčiau, iki gaivinimo kanklėmis grojo vyrai. Vis dėlto labai paveikūs yra ir dabartinėmis praktikomis reprezentuojami įvaizdžiai. Šiuo atveju galima kalbėti apie teorinėje dalyje minėtą didelę festivalių ir konkursų reikšmę įtvirtinant etninės kultūros veikėjo įvaizdį. Galima pagrįstai teigti, kad bent jau plačiojoje visuomenėje ir tarp daugelio ansamblių bei su folkloro ansamblių judėjimu susijusių žmonių⁴¹¹ kankliuojančios moters vaizdinys yra paplitęs labiausiai. Vertinant tradicijos tęstinumo atžvilgiu, XX a. pab.-XXI a. pr. ansambliai kanklininkės-mergelės vaizdiniu naudotis jau galėjo gana pagrįstai: kankliuojančios moterys XX a. pirmoje pusėje buvo visuotinai paplitęs reiškinys. Galima netgi teigti, kad būtent šis vaizdinys (kankliuojanti moteris, priešpriešinama kanklininkui vyrui) pasirodo „tradicinis“ – perimtas ir atsekamas nuo XX a. pradžios.

Tad atrodo, kad kanklininko lyties suvokimas yra nuolat reflektuojamas; lytinis įvaizdis skirtingais lygmenimis suderinamas tiek su „oficialia“ ideologija, vyraujančioje

⁴⁰⁶ Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴⁰⁷ Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

⁴⁰⁸ Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49.

⁴⁰⁹ Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

⁴¹⁰ Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

⁴¹¹ Pavyzdžiui, būtent moterišku instrumentu kankles įvardijo dauguma apklaustų folkloro festivalio „Skamba skamba kankliai“ žiūrovų: pavyzdžiui, Rima, 50 m., VDU ER 2324, Nr. 17; Laura, 24 m., Kostas, 27 m., VDU ER 2324, Nr. 19; Jonas, 56 m., VDU ER 2324, Nr. 25 ir kt.

kultūriniame kontekste (iniciatyvūs vyrai ir jais sekančios pasyvios moterys), tiek su realybe (kankliuojančių moterų dauguma), tiek su pačioms kanklininkėms aktualiais idealais

Ansamblių sieja su keliais Lietuvos regionais: kankliudavo suvalkiečiai⁴¹², aukštaičiai⁴¹³, žemaičiai⁴¹⁴, klaipečiai⁴¹⁵. Kankliavimo geografijos įsivaizdavimą veikia ir dabartinės praktikos: „Galbūt daugiau ten Klaipėdos krašte buvo daugiau populiarius. Rėzos, pavyzdžiui, yra labai daug dainų – nu kaip, Klaipėdos krašto, kur pritarimas yra su kanklėmis“⁴¹⁶. Čia turbūt reiškiasi E. Vyčino ir folkloro ansamblio „VISI“ praktikos kankliuoti pritariant L. Rėzos dainoms įtaka.

Kanklės suvokiamos gana plačiame geografiniame kontekste, gerokai peržengiančiame Lietuvos ribas. Pirmiausia, pastebima, kad panašius instrumentus turi mums vienaip ar kitaip artimos tautos: „Ir latviai, ir estai turi. Kokles latvių, kaip estų?.. [...] Kaip šitų rusų, ne bandūra... labai panašus instrumentas... Irgi kažkaip panašiai“⁴¹⁷. „Nu tarkim, jeigu mūsų Europos tautų kultūra – ji vis tiek panaši yra. Kaip mes norim pabėgti, [sakyti, kad] mes esam baltai, bet slaviškų dalykų pas mus vis tiek yra. Vis tiek šalia esam. Tai jeigu slavų vaidilos grojo, senoliai tie, kanklėmis, guslėmis vadinamom, tai vadinasi ir mūsiškiai tikriausiai grojo. Jeigu suomiai turi kanteles tokias pačias praktiškai, tai ir mūsų tikriausiai... Vis tiek gi, kad ir kaip norėtumėm, mes neuždari esam. Ir kažkokia įtaka kažkokių kultūrų vis tiek yra“⁴¹⁸. Kai kuriose interpretacijose matomas dar platesnis geografinis ir chronologinis kontekstas, leidžiantis apie kankles kalbėti ne kaip apie etninį, tautinį ir pan. instrumentą, o kaip vieną iš žmonijai apskritai būdingų muzikavimo priemonių: „Suprantat, stygos užgavimas – juk anksčiau pati pirmoji styga, kažkada sukurta, buvo kažkokio ožio, vadinkim susukta liutnioj arba kokių graikų, aš nežinau, šumerų laikų. Nu jau ką istorija mums rašo. Reiškia, žarnos susuktos, išdžiovintos, ištemptos tarp kažkokių plokštumų ir su tam tikrom erdmėmis, duodavo tam tikrą garsą. Žiūrėk, ten tie rytiečiai naudoja tikrai vieną-dvi stygas. Mes naudojame daugiau stygų“⁴¹⁹.

Kaip matyti iš aptartų kanklininkų įvaizdžių, ansamblių vizijose kanklininkai siejami su chronologiniu požiūriu labai įvairia praeitimi.

Daugelis ansamblių kankles neabejotinai sieja su itin archajiškais laikais. Praeitis chronologiškai itin gili yra apeiginio kankliavimo vizijose, kuriose pasirodo aiškus ar

⁴¹²Romualdas, 58 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49.

⁴¹³Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51.

⁴¹⁴Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61; Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77.

⁴¹⁵Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Asta, 50 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 67.

⁴¹⁶Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

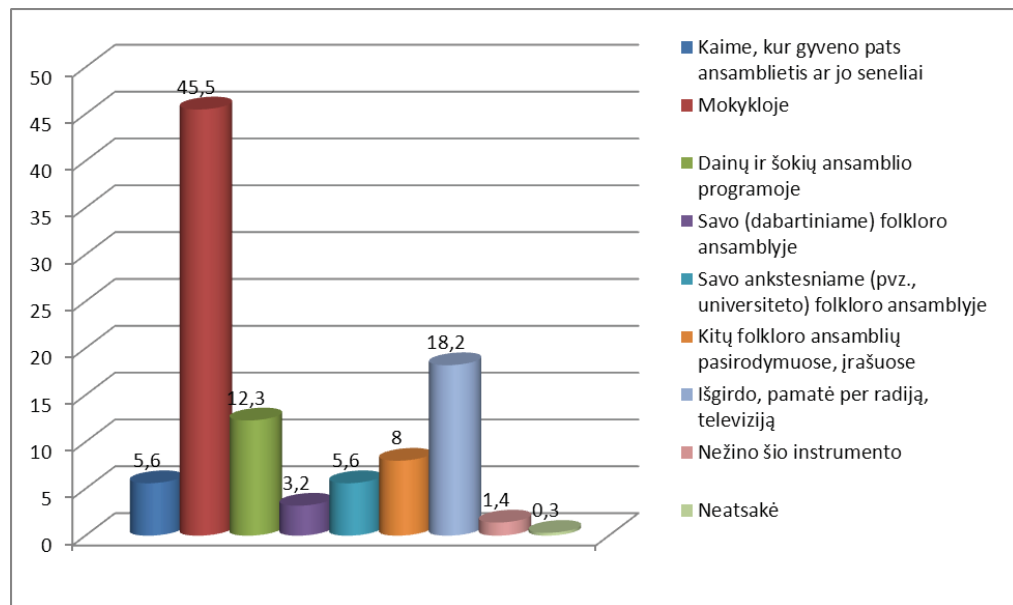
⁴¹⁷Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; plg. Rita, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Virginija, 27 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 46; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

⁴¹⁸Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

⁴¹⁹Raimondas, 57 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 71.

tiesiog numanomas kanklininko vaidilos vaizdinys. Šiuos laikus ansambliciai apibūdina kaip „labai senus“, „senų senove“, pagoniškais laikais⁴²⁰.

Idomu ir tai, kad kai kurių ansamblicių vizijose riba tarp *anksčiau* ir *dabar* yra labai neaiški, jos iš viso nėra arba yra sąlyginai vėlyva (gali siekti ir XX a. pabaigą). Kanklės gali kiek netikėtai pasirodyti kaip visiškai miestietiškas reiškinys; savo dabartinėmis patirtimis besiremiantys ansambliciai jose lengvai atpažįsta pačios archajiškiausios praeities ženklus.

13 pav. Pirmasis folkloro ansamblių dalyvių susipažinimas su kanklėmis (proc.)

Anketinės apklausos duomenys (13 pav.) rodo, kad kaime, kur gyveno patys ansambliciai ar jų seneliai, su kanklėmis susipažino tik 5,6 proc. (21 iš 374 apklaustų) apklaustųjų. Didžiausia dalis – beveik pusė, 45,5 proc. (170 iš 374 apklaustų) – ansamblicių su kanklėmis susidūrė mokykloje. Beveik penktadalis (18,2 proc., 68 iš 374 apklaustų) su šiuo instrumentu susipažino masinės komunikacijos priemonių dėka. Folkloro ansamblių veikloje su kanklėmis pirmą sykį susipažino 16,8 proc. (63 iš 374 apklaustų) ansamblicių. Tai, kad daugiau nei dešimtdalis (12,3 proc., 46 iš 374 apklaustų) teigė su kanklėmis susipažinę stebėdami dainų ir šokių ansamblių programas, rodo nemažą kitų etninės muzikos gaivinimo formų įtaką ansambliciams ir dažnai pasitaikanti modifikuotų kanklių laikymą tikru etninės muzikos instrumentu. Nustatyta pažinties su kanklėmis koreliacija su ansamblicių išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu⁴²¹. Gan suprantama, kad pradinį išsilavinimą turintys ansambliciai

⁴²⁰ Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62.

⁴²¹ Koreliacija su išsilavinimu – -0,140 (reikšminga, kai $p < 0,001$); su gyvenamuoju regionu – 0,109 (reikšminga, kai $p < 0,005$).

rečiausiai teigė su kanklėmis susipažinę mokykloje (7,4 proc., kai kitose išsilavinimo grupėse – 36,4-56,7 proc. ansamblių). Įdomiau yra tai, kad pradinį išsilavinimą turintys ansamblių gerokai dažniau nei kiti teigė su kanklėmis susipažinę stebėdami dainų ir šokių ansamblių programas (33,3 proc. ir 2,9-12,1 proc. kitų ansamblių) ir daug rečiau nei kiti – folkloro ansamblių veikloje (3,7 proc. ir 9,3-20,5 proc. kitų ansamblių). Žemaičiai ir aukštaičiai dažniau teigė, kad su kanklėmis susidūrė kaime (8,6 ir 7,6 proc., lyginant su 1,9-4,5 proc. kitų regionų ansamblių); suvalkiečiai ir didmiesčių ansamblių dažniau su kanklėmis susipažino folkloro ansamblių veikloje (24,5 ir 23,5 proc., lyginant su 7,7-15,2 proc. kitų regionų ansamblių).

Įsivaizduodami kanklininkus, ansamblių remiasi sava patirtimi – kankliuojančių žmonių matymu. Šiuo – kanklininkų – atveju retai išgirsime pasakojimų iš vaikystės ar apie kankliuojančius, senelius, tėvus ir kitus vyresnius giminaičius. Dažniau kaimo patirtis konstatuojama neigiamai, t.y. teigiant, kad ten ansamblietis kanklininkų nematęs. Pavyzdžiui, kas anksčiau grojo kanklėmis nežino, nes „Aš savo patyrimu nesu girdėjęs ir mačius kanklėmis grojant kur nors kaime“⁴²² ar „Ne, ne, mūsų krašte aš tikrai nemačiau. Daugiau kiek aš atsimenu dar maža, mes ten paauglės, gegužinės kai būdavo, tai gegužinėse armonikos; ir kanklių mūsų krašte tikrai nebuvo“⁴²³. Įdomu tai, kad pabrėžę, jog kaime su kanklininkais nesusidūrė, ansamblių kartais nejučia pereina prie kitų, atrodo, jiems svarbesnių praktikų ir įvaizdžių: „Aš jau kaime tai negirdėjau. Mano mamos... kaip čia... dėdė. Mamos dėdė ar senelio... močiutės brolis buvo aklas muzikantas, kastantinka grodavo. Palaukit, bandonija, kastantinka... Nu tais instrumentais grodavo nuostabiai“⁴²⁴.

Retkarčiais kankliuojančius kaimo žmones ansambliams yra tekę sutikti ekspedicijose⁴²⁵. Vis dėlto kanklių atveju ekspedicijų duomenys ansambliams yra šiek tiek abejotinos vertės: „Kanklėmis aš esu tikrai Jurbarke tokią moterį matęs, kuri kankles ir kuri grojusi. [...] dabar, man atrodo, yra nu kažkaip nunykę. Ta prasme, gal ten kažkur išmoksta per kokias tai muzikos mokyklas. Aš nesu matęs nei kanklių, nei girdėjęs, kad kas grotų. Sakau, tikrai vieną tą moteriškę. Bet jinai irgi turbūt [muzikos mokykloje išmoko]... Tos jos kanklės buvo tokios buvo prieškarinės, trisdešimt kelintų metų. Nu matyt, iš tų tokių, Smetonos laikais buvo toks pakilimas“⁴²⁶. Šiame pasisakyme kalbama apie XX a. pr. modifikuotas kankles ir jos griežtai skiriamos nuo senųjų. Tikrosiomis liaudies kanklėmis laikomos tik senosios, o

⁴²²Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; plg Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Antanas, 59 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 54; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Diana, 41 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 53; Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57; Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; Danutė, 48 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 63; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

⁴²³Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51.

⁴²⁴Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴²⁵Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; plg Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

⁴²⁶Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91.

modifikuotos jau siejamos su miesto kultūra, švietimo sistema ir ansamblių jau nebeaktualia praeitimi, todėl tokie susitikimai ekspedicijose nevertinami kaip kanklininkų vaizdinio šaltinis.

Tad kaime retam ansamblių yra tekę susidurti su senosiomis kanklėmis kaime kankliavusių žmogumi. Nepaisant to, sava patirtis – šiuo atveju mieste ar kituose nuo kaimo nutolusiuose kontekstuose – yra bene dažniausias kanklininko vaizdinio šaltinis. Kai kurie ansamblių su kanklėmis susidūrė folkloro ansamblyje⁴²⁷; kiti pasakoja, kad su kanklėmis susipažino mokykloje: „Pas mus čia kanklių... nežinau. Iš seniau tai nebuvo girdėti. Kai pradėjau eiti į mokyklą, sužinojom, kas tos kanklės yra“⁴²⁸. Iš šio pasisakymo atsiskleidžia švietimo sistemos įtaka formuojant etninės kultūros vaizdinius ir perteikiant lietuviškumo simbolius. Neabejotinai ansamblių vaizduotę paveikė ir įvairūs modifikuotų kanklių bei stilizuoto folkloro ansambliai. Šios patirtys, pavyzdžiui, naudojamos pagrįsti moteriškam kanklininkės įvaizdžiui: „Tais laikais, kiek aš atsimenu, tai daugiau moterys skambino kanklėmis. Paskui, kai pamačiau „Lietuvos“ ansamblių, dainų ir šokių ansamblių, tai tenais ir vyrų teko pamatyti“⁴²⁹.

Šių patirčių kontekstą pratęsia aiškiai su miesto kultūra susijęs, gan netikėtas folkloro ansamblių judėjimui šaltinis – filmai ir televizija: „Nu kankles kaip ir visi, man rodos, per televizorių – nuo mažens mes tas kankles matėm. Bent jau dainų ir šokių ansambliai pirmoj eilėj būdavo per televizorių, ar ne. O tos tikrosios kanklės gal iš rusiškų filmų vat tie gusliai būdavo, ar ne. Jau iš vaikystės. Nes aš gi kai augau, mano vaikystėj tai buvo tie rusiški filmai. Tokių kaip ir lietuviškų mažiau. Buvo kažkiek tai, bet mažai. Labiausiai tai iš rusiškų šitų filmų, iš pasakų. O po to su lietuviškom kanklėm nu tai folklore susidūriau – konkrečiai va taip akis į akį, sakykim. Bet tai vis tiek jau žinojau, kas tai yra“⁴³⁰. Čia filmai ir televizija suteikia pradinį supratimą apie instrumentą. Neaišku, kada ansamblietis ėmė taikyti tikrą (rusiškos guslės) ir netikrą (modifikuotos kanklės) kanklių kategorijas, bet šiuo metu „tikrosios“, senosios lietuviškos kanklės yra siejamos būtent su guslėm, pamatytomis rusiškuose filmuose.

Tai rodo, kad ansamblių iš tiesų veikia ankstesnių kankliavimo gaivinimo formų skleidžiami ir net su giminingais užsienio instrumentais siejami įvaizdžiai, kurių matymas masinio komunikavimo priemonėse neretai buvo pirmasis ansamblių susidūrimas su kanklėmis.

Vienas iš vaizdinių šaltinių – knygos. Šis šaltinis dažniausiai minimas kanklininkų lyčiai pagrįsti: „Kiek esu mačius literatūros ir viską – kad daugiau vyrai“⁴³¹. Tiesa, knygos kaip šaltinis nėra pakankamai „rimtas“, lyginant su sava patirtimi kaime: „Aš, žinokit, nesu girdėjusi

⁴²⁷Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47.

⁴²⁸Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Rozalija, 69, Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 60.

⁴²⁹Stasys, 67 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45.

⁴³⁰Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; plg. Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51.

⁴³¹Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Artūras, 54 m., Vinius, VDU ER 2324, Nr. 81; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Paulius, 37 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 91; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

iš žmonių, nes tokių dalykų jau nieks nebeatsimena. Ir aš vat tik kiek esu skaičius tas knygas – tik tiek galiu papasakoti, bet tai jau nėra autentiški kažkokie pasakojimai. Ne vienintelį žmogų, kuris apie kankles autentiškai pasakojo, tai buvo tas diedukas Kuliuose – tas Srėbalis. Kuris buvo grojęs pats ir kuris turėjo kankles. Daugiau mes nesutikom. Tik galim va taip va spėlioti ar kažkur paskaitę buvę būti apie tai“⁴³².

* * *

Tad matome, kad ansambličiai tarsi neabejoja kanklėmis kaip lietuviškumo simboliu, lemiantį jų įtraukimą į folkloro ansambliui būtinų instrumentų sąstatą. Bet atrodo, tarsi būtų nežinoma, ką su jomis daryti. Būtent šis apibendrintas lietuviškumas prieštarauja folkloro ansamblių judėjime be galo didelę reikšmę turinčiam regiono konkretumui ir paverčia kankles tik rodomu simboliu, o ne aktyviai naudojamu instrumentu. Ir tik gana retais atvejais galima aptikti kankliavimo praktikas ir įvaizdžius, kai savaip interpretuojant instrumentą ir su juo susijusį etninės kultūros veikėją kanklės pasitelkiamos asmeninei prasmei ir pasaulėžiūrai kurti.

Kanklininkų interpretacijos šiek tiek konfliktuoja su vyraujančia etninės kultūros veikėjų (visų pirma bendratautiniiais instrumentais grojančių muzikantų) vizija. Daugeliu aspektų kankliavimas jos neatitinka: paprastai kanklininkai neaptinkami tiesioginėse ansamblių kaimo patirtyse (vaikystės, jaunystės prisiminimuose ar ekspedicijose); daugeliu ansamblių kanklės nurodo gilią senovę, kuri neretai suvokiama kaip nebeaktuali, „per sena“. Todėl gausiuose mokslininkų tyrimuose pristatyti keli kanklininko įvaizdžiai (kanklininkas kaip religinis-maginis specialistas, individualus medituotojas, bendruomenės linksmitojas, apeigų dalyvis) ansambličiams yra daugiau ar mažiau žinomi, bet dažnai nesvarbūs. Galiausiai, nors mokslininkų nedomino kankliavimo gaivinimo metu susiformavę įvaizdžiai (pavyzdžiui, kankliuojančios mergelės), ansambličiams jie yra pakankamai svarbūs, kartais net užgožiantys su kaimu siejamas reikšmes. Nepaisant to, kankliavimas folkloro ansamblių judėjime liudija daug ir kartais priešingų etninės muzikos gaivinimo judėjimams būdingų praktikų ir procesų: įvairialypį santykį tarp žinovų ir gaivintojų-praktikų, nevienodą elgesį su pradiniais šaltiniais, festivalių ir konkursų reikšmę formuojant ir įtvirtinant įvaizdžius ir ideologiją.

4.3. Skudutininkai

Mokslinės skudutininkų įvaizdžio interpretacijos

Lietuvių etnomuzikologų darbuose skudučiai pirmiausiai vertinami kaip kolektyvinio pūtimo instrumentas, atstovaujantis itin archajišką lietuvių kultūros klodą. Tačiau darbuose aiškiai išsiskiria dvi kryptys. Vieni labiau pabrėžia lietuviškumą, kitų nuomone, šis archajiškumas savo

⁴³²Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; plg. Asta, 50 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 87; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

ištakomis lietuviškumą gerokai peržengia, todėl tyrimų prielaidos ir hipotezės yra konstruojamos multi-etninių palyginimų pagrindu.

Algirdo Vyžinto 2006 m. teigimu, „skudučiai ir ragai priklauso seniausiai, pačiai pirminei lietuvių instrumentarijos pakopai, o sutartinės – seniausiai instrumentinio muzikavimo žanrui, kilusiam ankstyviausioje pagonybės epochoje su ryškiais totemizmo atspindžiais“⁴³³. Šios nuomonės A. Vyžintas laikėsi ir savo ankstesniuose darbuose⁴³⁴, kuriuose į pirmą vietą kėlė lietuviškąjį skudučių kilmės pradą.

Tuo tarpu R. Žarskienė 2003 m. priėjo prie išvados, jog nuo akmens amžiaus naudoti „skudučių tipo instrumentai galėjo egzistuoti visoje šiaurės rytų Europos miškų zonoje, o lietuvių, rusų ir komių skudučiavimo židiniai – tik išlikusios mažos salelės“⁴³⁵. Ši išvada akivaizdžiai prieštarauja A. Vyžinto nuomonei apie vien tik palyginti galėjusį būti siaurą – vienos šiuolaikinės lietuvių tautos senovinį paveldą.

Tačiau be lietuviškumo pirmenybės, A. Vyžintas skudučių ansamblius irgi laiko „pačiais seniausiais žmonijos istorijoje instrumentiniais ansambliais“, taip pat akcentuoja, jog „Šiuose ansambliuose ir jų muzikoje labiausiai atsispindi tūkstantmečiais formavęsi lietuvių nacionalinio muzikinio mąstymo dėsniniai, kurie buvo išsaugoti ir įtvirtinti“⁴³⁶. Vadinas, ir jo tyrimų prielaidos, kaip ir R. Žarskienės hipotezė, šaknimis driekiasi į gana ankstyvus etninės ir kultūros istorijos tarpsnius.

Dėl lietuvių skudučių buvusio senojo apibrėžimo etnomuzikologai sutaria, kad skudučiai (iki skudučiavimo visoje Lietuvoje gaivinimo) buvo paplitę gana nedideliame Lietuvos regione: jais XX a. I pusėje grota dabartiniuose Biržų, Kupiškio ir Rokiškio rajonuose, XIX a. II pusėje – dar ir dabartiniuose Pasvalio, Zarasų, dalyje Panevėžio, Ukmergės, Anykščių, Utenos rajonų⁴³⁷. Skudučiuodavo ganydami gyvulius ir arklius, dirbdami žemdirbystės darbus (per šienapjūtę, rugiapjūtę ir kt.), kalendorinėse šventėse (per Kalėdas, Velykas, Sekmines, Jonines ir kt.), vestuvėse, pobūviuose, talkose ir pan.⁴³⁸ – „ir šiaip susiję, ir prie darbų, ir švėsdami“⁴³⁹.

Pačių skudutininkų įvaizdžiams ir jų kilmei skudučiavimą tyrę etnomuzikologai skyrė nevienodą dėmesį. Bene nuodugniausiai tuo domėjosi R. Apanavičius⁴⁴⁰. Apibendrinęs etnomuzikologams žinomas duomenis ir atliktus skudučiavimo tyrimus, šis autorius pastebi, kad skudutininkų, kaip ir daugelio kitų etninės muzikos veikėjų, įvaizdžiai tirti labai menkai. Taip atsitiko galbūt todėl, kad „aplinkiniai žmonės kaip anų, taip ir šių tikraisiais muzikantais

⁴³³Vyžintas A. *Lietuvių tradiciniai instrumentiniai ansambliai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006, p. 7.

⁴³⁴Vyžintas A. *Skudučiai*. Vilnius: Liaudies meno rūmai, 1975; Вижинтас А. Д. *Проблемы формирования и развития скудучьяй в Литве / Дисс. канд. искусствоведения*. Ленинград, 1983.

⁴³⁵Šimonytė - Žarskienė R. *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*. Vilnius, 2003, p. 167.

⁴³⁶Vyžintas A. *Min. veik.*, p. 11.

⁴³⁷Šimonytė - Žarskienė R. *Min. veik.*, p. 27.

⁴³⁸Ten pat, p. 101-106.

⁴³⁹Apanavičius R. *Etninė muzika. Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas*. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2009, p. 136.

⁴⁴⁰Ten pat, p. 241-247.

niekadoms irgi nelaikė, jų asmenybėms ar būdo išskirtinumui jokios reikšmės neteikė, o skudučiavimą, daudyčiavimą ir ragų pūtimą manė esant įprastu reiškiniu⁴⁴¹. Vis dėlto negausūs žinomi faktai apie skudutininkų gyvenimą leidžia teigti, kad „dažniausiai visais šiais kolektyvinio atlikimo instrumentais grojo tie patys žmonės, kurie neretai dar buvo ir pasižymėję kanklininkai, mokėję groti bendratautiniiais instrumentais, geri dainininkai ir netgi sutartinių giesmininkai. Jie *skudučius*, *daudytes* ir *ragus* dažniausiai patys ir gaminosi, mokė jais pūsti kitus, buvo šių kolektyvinio pūtimo instrumentų ansamblių vadovais. Todėl akivaizdu, kad tai irgi buvo neeilinės asmenybės, iš aplinkinių išsiskiriantys žmonės, kuriems rūpėjo išlaikyti ir skleisti šį itin savitą šiaurės rytų Aukštaitijos instrumentinės muzikos palikimą⁴⁴². Tačiau, R. Apanavičiaus teigimu, nepaisant akivaizdaus skudučiavimo – kolektyvinio grojimo pučiamaisiais instrumentais – sakralumo ir sąsajų su labai archajiškais kultūros vystymosi etapais, nėra jokių žinių apie skudutininkų „įvaizdžius, jų galėjusią būti kitokią nei šių etninių muzikos instrumentų naudotojų prasmę. Visi atlikėjai [...], nors irgi neeilinės asmenybės, šiaip jau buvo paprasti kaimo bendruomenės nariai, neužsiminėję jokiais burtais, apeigomis ar kitokiomis poveikio aplinkiniams priemonėmis“⁴⁴³.

Tad mokslininkų diskurse išsiskiria su dviem praeities laikotarpiais siejamos vizijos: pirmoji, siejama su neapibrėžtai tolimais laikais bei įvairiomis kultūromis, ir antroji, matoma XIX-XX a. pr. Lietuvos kaime. Apie skudutininkus kaip sociokultūrinius veikėjus kalbama daugiausia antrosios vizijos kontekste: tai įvairiomis progomis skudučiavę muzikalūs, bet paprasti suaugę kaimo bendruomenės nariai.

Skudučiavimo gaivinimas

Iš Adolfo Sabaliausko ir Augusto Roberto Niemio darbų⁴⁴⁴ lietuvių inteligentija su skudučiais ir skudučiavimu galėjo susipažinti jau XX a. pradžioje. Nuo 3-4 dešimtmečių šie instrumentai pateko į mokyklas. Vienas pirmųjų skudučiavimo mokyklose iniciatorių – liaudies muzikanto ir sutartinių giesmininko sūnus Stasys Paliulis, suorganizavo pirmąjį skudutininkų būrelį besimokydamas Panevėžio gimnazijoje 1920-1921 m. Vėliau, 1923 m., įstojęs į Kauno universitetą, subūrė studentų humanitarų skudutininkų būrelį; nuo 1925 m. mokytojaudamas Biržuose, Raseiniuose, Vilkijoje, Kaune ir kitur, įkūrė moksleivių skudučių ansamblių, atlikdamas karinę tarnybą – karių skudučių ansamblių. Toliau XX a. 4 deš. skudučius įvairių Lietuvos vietovių mokyklose populiarino Albinas Liepus, Jonas Švedas, Domas Andriulis,

⁴⁴¹Ten pat, p. 241.

⁴⁴²Ten pat, p. 241.

⁴⁴³Ten pat, p. 245.

⁴⁴⁴Sabaliauskas A. Sutartines ir musu muzikos inrankiai. *Dirva-Žinynas*. Shenandoach, 1904, Nr. 4, p. 25-39; Sabaliauskas A. Apie Žiemų-rytiečių lietuvių tautinę muziką ir muzikos instrumentus. *Lietuvių tauta*. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1911, p. 12 ir kt.

Vytautas Pečiūra, Juozas Kudirka, Ipolitas Cieška ir kt. mokytojai. Taip „1932-1940 m. skudučiai atgijo ir tapo populiariu, jaunimo mėgstamu instrumentu“⁴⁴⁵.

Sovietmečiu stilizuoto folkloro sferoje skudučių populiarumas vis augo (plg., Algytės Merkelienės pateiktą „Dainų šventėse“ dalyvavusių skudutininkų statistiką). Skudučiavo dainų ir šokių ansamblių atlikėjai, jungtiniai skudutininkų ansambliai pasirodydavo bemaž visose pokario Dainų šventėse. Prie tuometinio skudučių populiarumo daug prisidėjo jų įtraukimas į vidurinių mokyklų programas⁴⁴⁶. Skudučiavimas pasirodė turįs pedagoginių privalumų: „ne visi moksleiviai gali dainuoti, užtat visi gali skudučiuoti“⁴⁴⁷. Įtraukus skudučiavimą į mokyklų programas, prisireikė daugybės šių instrumentų ir teko spręsti klausimą, iš kokių medžiagų galima būtų juos gaminti masiškam naudojimui. Skudučius bandyta gaminti iš įvairių medžiagų – pavyzdžiui, netgi iš plastmasės. 1970 m. Dainų šventės Ansamblių vakarui buvo užsakyti juodo ebonito vamzdelių skudučiai.

Sprendžiant šį opų klausimą, labai svarbi buvo ansamblio „Lietuva“ ilgamečio meno vadovo, Liaudies instrumentų katedros Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje steigėjo ir ilgamečio vedėjo, profesoriaus Jono Švedo nuomonė. Jis tada pareiškė, kad kiekvienas laikmetis diktuoja ne tik savus poreikius, bet ir parankiausias tų poreikių tenkinimo priemonių gamybos medžiagas. Anot tuometinę J. Švedo nuomonę gerai atsimerinančio R. Apanavičiaus, dabartinė ebonito medžiaga už medieną parankesnė, o jeigu „senieji skudutininkai būtų turėję ebonitą po ranka – būtų ko gero iš jo irgi skudučius gaminę“⁴⁴⁸.

Skudučiuotas vis dėl to daugiausiai ne tradicinis – šiaurės rytų Aukštaitijos, o bendratautinių šokių ir šia dvasia sukurtų kūrinių repertuaras. Skudučiais, tiesą sakant, buvo atliekama daugiausia tradicinėmis armonikoms atlikta muzika, surašant pagal ją netgi atskirų instrumentų partijas. Skudučių šiuolaikiniuose kūriniuose aiškiai skamba melodija, jos pritarimas ir netgi armonikų vadinamaisiais „bosais“ – kairės rankos mygtukais – išgaunami bosiniai bei akordiniai pritarimo melodijai balsai. Šitokia skudučių naujoviška muzika įsitvirtino ir mokyklose⁴⁴⁹.

Skudučiai ir dabar yra populiariausias mokykloje naudojamas etnis instrumentas: 2011 m. tyrimo duomenimis, juo groja beveik trečdalis 4-9 klasių moksleivių⁴⁵⁰. Ir nors etnomuzikologai-pedagogai yra linkę kalbėti apie etninių instrumentų naudojimo mokykloje veiksmingumą ugdant tautines ir etninei kultūrai palankias moksleivių nuostatas, bet, kaip

⁴⁴⁵Vyžintas A. *Lietuvių tradiciniai instrumentiniai ansambliai*, p. 71-77.

⁴⁴⁶Merkelienė A. Skudutininkų ansambliai šventėse. *Tradicija ir dabartis*, t. 5, 2010, p. 105.

⁴⁴⁷Vyžintas A. Skudučių-trimitų sutarai prieš tūkstančius metų ir šiandien. *Šiaurės rytai*. 2011 m. spalio 20 d. <http://www.siaure.lt/index/1/8383>.

⁴⁴⁸R. Apanavičiaus 2012 04 06 informacija.

⁴⁴⁹R. Apanavičiaus 2012 04 06 informacija

⁴⁵⁰Palubinskienė V. Sutartinių mokymo svarba bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*. 2011, Nr. 102, p. 127; Palubinskienė V. Deltuvaitė G. Sutartinių vaidmuo mokinių etninio ugdymo procese. *Liaudies kultūra*. 2010, Nr. 4, p. 32.

pamatysime, ansamblių interviu rodo, kad mokyklinės jų patirtys nemažai prisidėjo prie skudučių nepopuliarumo folkloro ansambliuose.

Tad skudučiavimo gaivinimas turi beveik šimtmečio tradicijas ir vyko tiek tarpukario Lietuvoje, tiek sovietmečiu, tiek atgavus Nepriklausomybę. Nuo pat pradžių gaivinimas vyko švietimo institucijų veiklos kontekste ir dažnai suprastas kaip vaikų ugdymo priemonė. Tokia samprata lėmė ryškų skudučiavimo nutolimą nuo kaime užfiksuotų praktikų – instrumento tobulinimą, repertuaro ir atlikėjų (visų pirma amžiaus) kaitą.

Skudučiai folkloro ansambliuose

2011 m. per tarptautinį folkloro festivalį „Aisūs kankleliai“ Panevėžyje renginio vedėjai pristatė pirmąjį festivalio kolektyvą „Pulkelis“ ir šiam susirinkus į sceną, priekini išėjo trys vyrai ir dvi moterys, kaip ir likę ansamblių dėvintys tautinius drabužius. Sustojo pusračiu ir, kiek palinguodami į taktą, sugrojo skudučių sutartinę. Baigę grįžo būrin; juos pakeitė į priekį įėjusios moterys su vokaline sutartine.

Skudučiais susidomėta jau folkloro ansamblių judėjimo pradžioje. Skudučiai skambėjo pirmojo Lietuvių folkloro teatro pasirodymo 1968 m. pavasarį Lietuvos muzikos akademijos Didžiojoje salėje metu⁴⁵¹. Skudučiuotas tradicinis repertuaras. Skudučiais atliekamų sutartinių pristatyta ir šio teatro 1970 m. ir 1981 m. įrašuose. Dabar daugumos ansamblių interneto svetainėse ar trumpesniuose prisistatymuose skelbiama, kad grojama senaisiais etniniais instrumentais – skudučiai minimi bene dažniausiai iš tokių instrumentų.

Tyrimo metu stebėtuose renginiuose užfiksuoti keli skudučiavimo atvejai⁴⁵²; ansamblių taip pat pasakojo, kad jų ansambliuose skudučiuojama⁴⁵³. Tiesa, instrumentas pasitelkiamas gana retomis progomis, kai reikia ypač turtingos programos ir pan.: „Nu grojam, skudučiais grojam. Bet tiktai mes trumpai grojom kažkaip tai ir paskui vėl buvo užmiršti. Kažkada reikėjo, išmokom, pagrojom“⁴⁵⁴. Stebėtose įvairaus pobūdžio ir trukmės programose dažniausiai skudučiuota po vieną kūrinėlį (plg. su gerokai didesniu dėmesiu, skiriamu taip pat gana specifiniam vokalių sutartinių žanrui). Skudučiai suvokiami kaip paprastas instrumentas, kuriuo ansamblyje gali groti bet kas: „Groja skudučiais, groja [ansamblyje]. Kaip nepagrosi? [t.y. paprasta]“⁴⁵⁵. Dažniausiai skudučiuoja mišrios – vyrų ir moterų – grupės⁴⁵⁶, bet atrodo, kad siekiamybė yra vyrų grupių skudučiavimas („skudučiais dabar nebegroju, vyrai pagrinde mūsų

⁴⁵¹ Apanavičienė V. Lietuvių folkloro teatras – tautinio atgimimo šauklys. *Gimtasai kraštas*, 2009, t. 2, p. 28 – 38.

⁴⁵² Pavyzdžiui, „Pulkelio“ pasirodymas festivalyje „Aisūs kankleliai“ 2011 m. Panevėžyje; ... pasirodymas koncerte „Aušta Aušrela“ ... m. Rokiškyje, „Vermės“ pasirodymas Vilniaus folkloro ansamblių peržiūroje 2012 m. Vilniuje.

⁴⁵³ Pavyzdžiui, Nijolė, 56 m., Vilnius, Julija, 60 m., Vilnius, Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴⁵⁴ Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

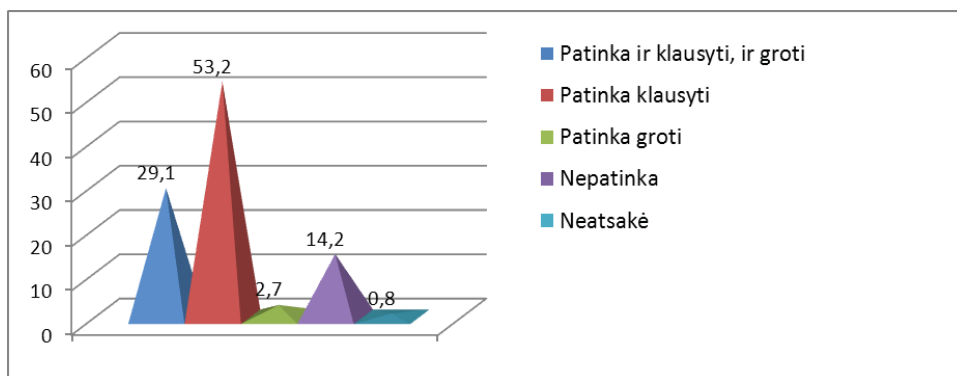
⁴⁵⁵ Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39.

⁴⁵⁶ Plg. Panevėžio folkloro ansamblio „Pulkelis“, Biržų raj. Vabalninko kultūros namų folkloro ansamblio „Saulala“, Vilniaus Vilkpėdės bendruomenės socialinių paslaugų centro folkloro ansamblio „Vermė“ ir kt. pasirodymus, VDU EMGP.

ansambly skudučiais groja. [...] [moterys dabar ansamblyje negroja, nes] užtenka vyrų⁴⁵⁷), jaunimas ar vaikai.

Tačiau vertinant skudučiavimą pagal folkloro ansamblių įrašus pasirodo, kad skudučiavimas greičiausiai buvo ir liko iš esmės tik kelių Vilniaus („Dijūtos“, „Ūlos“, „Ratilio“ ir kt.) ar vieno kito kitų didmiesčių (Kaune – „Linago“, Klaipėdoje – „Kuršių ainių“, Šiauliuose – „Salduvės“) ansamblių reikalu. Iš regioninių ansamblių skudučiavimą savo įrašuose, atrodo, pristatė tik du Rokiškio ansambliai – „Gastauta“ (1992)⁴⁵⁸ ir „Siaudela“ (2006)⁴⁵⁹.

Atrodo, jog skudučių atveju ypač didelį vaidmenį turi ansamblio vadovas: skudučių sutartinės yra ta repertuaro dalis, kuri priklauso ne nuo ansambliciu, o nuo vadovo iniciatyvos: „Gal čia ir nuo vadovės iniciatyvos priklauso. Gal ir nuo... Tiesiog dabar dainuojam ir šokam. Grojam mažiau. Tokiais periodais. Buvo gi toks periodas, kai grojom tais skudučiais“⁴⁶⁰. Galima pastebėti ir tai, kad bene daugiausia skudučiuojančio folkloro ansamblio – „Dijūtos“ – vadovė Rūta Žarskienė yra viena svarbiausių mokslininkių, tiriančių senąjį skudučiavimą (kaip ir sutartinių ar smuikavimo atveju). Šiuo atveju akivaizdžiai pastebima teorinėje dalyje minėta žinovų įtaka gavitojams praktikams.

14 pav. Folkloro ansamblių dalyvių požiūris į skudučius (proc.)

Anketinės apklausos duomenys (14 pav.) rodo, kad pusei (53,2 proc., 199 iš 374 apklaustų) ansambliciu patinka klausytis, beveik trečdaliui (29,1 proc., 109 iš 374 apklaustų) – ir klausytis, ir groti skudučiais. Daugiau nei dešimtadalis (14,2 proc., 53 iš 374 apklaustų) teigia, kad šis instrumentams jiems visai nepatinka. Nustatyta statistiškai reikšminga požiūrio į skudučius koreliacija su ansambliciu amžiumi, išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu⁴⁶¹. Labiausiai skudučiavimas patinka jauniausio amžiaus – 30 m. ir jaunesniems ansambliciams

⁴⁵⁷Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

⁴⁵⁸Folkloro ansamblis Gastauta. *Gastauta*. Vilnius, 1992.

⁴⁵⁹Biržų kultūros centro folkloro ansamblis Siaudela. *Gardus alutis padarytas*. Vilnius, 2006.

⁴⁶⁰Julija, 60 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴⁶¹Koreliacija su amžiumi – 0,135 (reikšminga, kai $p < 0,001$); su išsilavinimu – -0,180 (reikšminga, kai $p < 0,01$); su gyvenamuoju regionu – 0,124 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

(mėgstą ir klausyti, ir groti nurodė 41,4-73,1 proc. šios grupės ansamblių; plg. 24,4-33 proc. 31-50 m. respondentų ir 12,1-17,5 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblių). Tuo tarpu tik klausis skudučiavimo labiau patinka vyresniems ansambliams (mėgstą klausytis teigė 19,5-31 proc. 30 m. ir jaunesnių, 51,5-57,8 proc. 31-60 m. amžiaus ir 60,6-63,2 proc. 61 m. ir vyresnių ansamblių). Lyginant respondentų grupes pagal išsilavinimą, pasirodo, kad skudučiavimas labiausiai patinka aukštąjį ir vidurinį išsilavinimą turintiems ansambliams (atitinkamai 40 ir 30,3 proc. apklaustųjų; plg. 7,4-23,7 proc. taip atsakusiųjų kitų grupių ansamblių). Klausyti ir groti skudučiais labiausiai patinka didmiesčių ansambliams (42,7 proc.), mažiausiai – dzūkams (7,7 proc.; kituose regionuose – 26,5-29,5 proc. apklaustųjų). Visuose regionuose daugiau nei didmiesčiuose daugmaž vienodai mėgstama skudučių klausyti (57,1-65,4 proc., didmiesčiuose – 27 proc.). Galbūt nieko keisto, kad nemėgstančių skudučių nei klausyti, nei groti yra Aukštaitijoje (4,8 proc., kituose regionuose – 10,1-26,9 proc.).

Jei anketinė apklausa parodė, kad vos trečdaliui ansamblių patinka skudučiais groti, tai interviu metu ne sykį buvo išsakytas šio instrumento nemėgimas ar jo nereikšmingumas. Kai kurie ansambličiai tiesiai ir sako: „Nu skudučiai – man ne toks reikšmingas instrumentas kaip kanklės“⁴⁶²; kitiems skudučiai kelia asociacijas, susijusias su juokingomis situacijomis, kuriose instrumentas pasirodo kaip netikras, vienadienis, sovietmetį primenantis plastmasiukas: „O mes vežem skudučius, daugiau tokius koncertinius, ne liaudiškus. [...] Ir važiom kaip tikri tarybiniai piliečiai jau Nepriklausomaj Lietuvoj su Stiklo fabriko Ikarusu. Ir ką Ispanijoje – įsivaizduojat, kas čia tie skudučiai? Išlipom – ten viskas perdžiuvę buvo, susiraitę“⁴⁶³.

Dalis ansamblių skudučiuoti ir išmoko ansamblyje⁴⁶⁴. Vos viena ansamblietė pasakojosi skudučiuoti išmokusi vaikystėje kaime (ne mokykloje ir pan.): „tuos tai aš, vaikas būdama, tai irgi – ir pjaustėm, ir bandėm pūst. Kažkaip tai vaikystėj mačiau aš juos“⁴⁶⁵. Vis dėlto bene daugiausia ansamblių į ansamblius ateina jau turėdami skudučiavimo patirties, įgytos mokykloje ar stilizuoto folkloro ansambliuose: „Ir aš grojau. Tai mūsų buvo... dabar aš ir nežinau... Juozas Šidlauskas buvo mūsų vadovas pedagoginėj mokykloj. Ir buvo choras, kuriame dainavau. Ir buvo skudučių ansamblis, kuris irgi grojo. Pamenu, buvo dainų šventė Vilniuj, tai mes laimėjom pirmą vietą. Šeštuoju skudučiu grojau. Toks bosinis“⁴⁶⁶. Tad galima manyti, jog šis instrumentas daug kam siejasi ne (ar ne tik) su folkloro ansamblių judėjimu ir jame puoselėjamos vizijomis.

⁴⁶² Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

⁴⁶³ Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39.

⁴⁶⁴ Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

⁴⁶⁵ Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴⁶⁶ Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; plg. Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111; Stasys, 67 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 45; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

Skudutininkų įvaizdžiai

Pasirodymų metu skudutininkų įvaizdis daugiausia perteikiamas vizualiai (žinoma, šalia paties instrumento skambesio teikiamų reikšmių): paprastai be jokių žodinių komentarų programos pradžioje ar tarp dainų į scenos priekį išeina keli įprastais tautiniais drabužiais vilkintys, įvairaus amžiaus vyrai („Dijūta“) ar vyrai ir moterys (...) ir paskudučiuoja vieną kūrinėlį. Rodosi, kad šis instrumentas yra įprastas visiems XIX-XX a. pr. kaimo bendruomenės nariams.

Visi apklausti ansambliciai sutaria, kad skudučiai nebuvo specifinis muzikantų instrumentas: „O skudučiais grodavo visi“⁴⁶⁷. Tai jaunimo⁴⁶⁸, ypač vaikų instrumentas⁴⁶⁹. Anksčiau skudučiais grodavo „Piemenėliai gal kokie. Net nežinau, kaip pasakyt, tos istorijos per daug...“⁴⁷⁰. Vėliau augantys jaunuoliai pereidavo prie kitokių muzikinių praktikų: „O toliau imdavo daudytes ir tas birbynes turbūt jau paaugę, nes čia reikia gerų plaučių ir geros sveikatos. Tai taip jie natūraliai ir užaugo, nuo skudučių pradėjo, pereina ant dūdelių savo išsidrožtų, paskui birbynių, paskui birbynių ir va taip tolyn ir keliaudavo. Aišku, tas skerdžius raga pūsdavo, visus tuos ragelius, kurie susiję su lauko darbais labiausiai, ganiavos tais darbeliais – jie ir grojo. Taip įsivaizduoju. Net ir mergytės bandydavo pradžioj, tos piemenaitės“⁴⁷¹. Vis dėlto dauguma ansamblicių teigia nežiną, kas skudučiavo, nes to nematė kaime⁴⁷².

Kai kurie ansambliciai mano, kad skudučiai – vyriškas instrumentas⁴⁷³. Kartais teigiama, jog skudučiavo ir suaugę vyrai, ir moterys: „Skudučiais ir vyrai, ir moterys. [...] Kas sugeba pūst.“⁴⁷⁴ Kaip minėta, retkarčiais skudutininkų lyties klausimas išskildavo svarstant apie dabartines skudučiavimo praktikas, kurios, ansamblicių supratimu, grindžiamos praeities praktikomis. Vis dėlto dažniau, nors sutartinių kontekste kartais prisimenama ir akcentuojama, kad vyriškos sutartinės yra instrumentinės ir daugiausia atliekamos skudučiais („Sutartinės jeigu giedodavo, tai giedodavo moterys. Kiek aš žinau. Vyriškų tai nesu girdėjęs. Skudutines nebent. Skudutines, ragai, žinoma, čia jeigu instrumentinės – tai turbūt vyrai“⁴⁷⁵), šios mintys tarsi visai

⁴⁶⁷Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41.

⁴⁶⁸Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83.

⁴⁶⁹Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70; plg. Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Rita, 47 m., Vilnius, Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Nijolė, 56 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴⁷⁰Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; plg. Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

⁴⁷¹Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

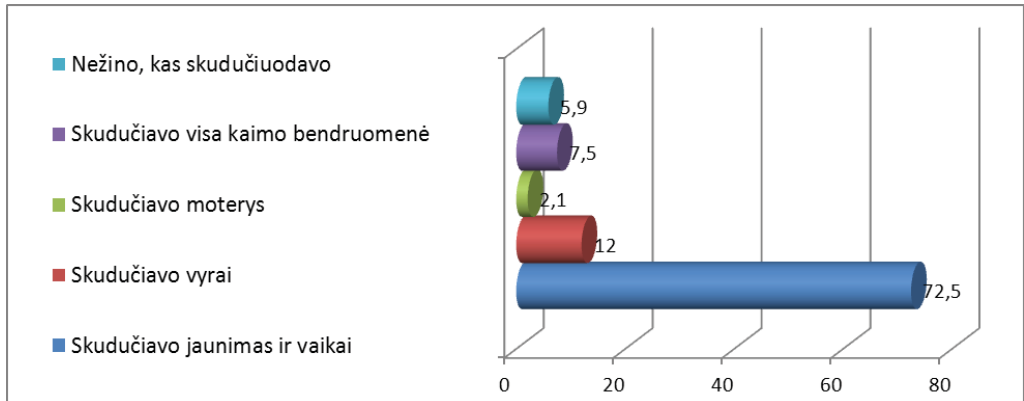
⁴⁷²Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; plg. Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41.

⁴⁷³Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Jūratė, 53 m., Vilnius, Eglė, 42 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Ingrida, 41 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 89.

⁴⁷⁴Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; plg. Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

⁴⁷⁵Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

pamirštamą kalbant apie pačius skudučius. Jie matomi iš esmės kaip piemeniškas, t.y. vaikiškas, o ne vyriškas užsiėmimas.

15 pav. Skudutininkų įvaizdis folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Kaip matome 15 paveiksle, beveik du trečdaliai – apie 72,5 proc. (271 iš 374 apklaustų) ansamblių skudučius laiko būtent vaikų ir jaunimo instrumentu. Nustatyta statistiškai reikšminga skudučiuotojų įvaizdžio koreliacija su ansamblių amžiumi ir gyvenamuoju regionu⁴⁷⁶. Jaunesni ansamblių dalyviai išsiskiria tuo, kad dažniau įsivaizduoja skudučius visą bendruomenę (taip teigė 13,8-15,4 proc. 40 m. ir jaunesnių, 4,4-8,5 proc. 41-60 m. amžiaus ir 0-4,4 proc. 61 m. ir vyresnių ansamblių). Aukštaitiai ir žemaičiai dažniau mano, kad skudučiaivo vaikai ir jaunimas (atitinkamai 81,9 ir 81 proc.; plg. taip teigė 62,9-65,4 proc. kitų regionų ansamblių); tuo tarpu didmiečių ansamblių dalyviai, dzūkai ir suvalkiečiai daugiau pažymėjo, kad skudučiaivę vyrai (atitinkamai 19,1, 19,2 ir 14,3 proc.; plg. Taip teigė 2,5-8,6 proc. kitų regionų ansamblių). Be to, didmiečių ansamblių dalyviai ir suvalkiečiai dažniau pažymėjo, jog skudučiais grojusi visa bendruomenė (atitinkamai 14,6 ir 10,2 proc.; plg. taip teigė 3,8-5,1 proc. kitų regionų ansamblių).

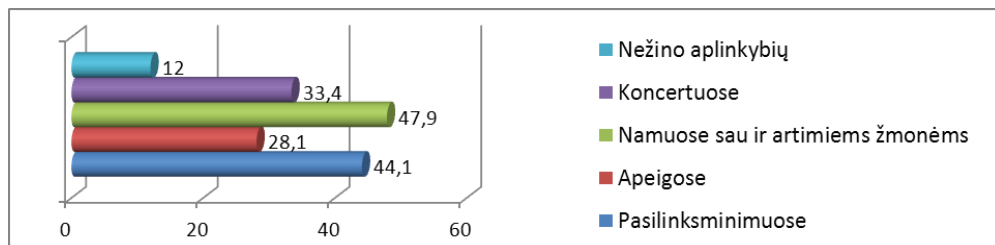
Įsivaizduojant, kad skudučiai – pirmiausia piemenukų instrumentas, skudučiavimo progos taip pat dažniausiai siejamos su piemenavimo kasdienybe ir aplinka. Pavyzdžiui, pasakojama, kad „vaikai gano kažką. Atpažįsta gi ir gyvuliai jų [skudučių] garsą. Ir vaikai neturi ką veikti piemenaudami, drožiasi ten tas dūdas iš žievių visokių...“⁴⁷⁷. Todėl skudučiai matomi kaip laukuose girdimas instrumentas: „Žinau, kad kaimo vaikai susišaukdavo vieni su kitais ir tiesiog tokia kalba jų būdavo. Jie jau ir su daudytėmis, ir su skudučiais. Jie gerai skambėjo, skardeno per visus kaimus, ant kalnelių užlipę piemenukai vieni su kitais“⁴⁷⁸.

⁴⁷⁶ Koreliacija su amžiumi – -0,102 (reikšminga, kai $p < 0,05$); su gyvenamuoju regionu – 0,119 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

⁴⁷⁷ Eglė, 29 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 1.

⁴⁷⁸ Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

Labai retai girdisi nuomonių, kad skudučiuota ir per bendruomenės pasilinksminimus: „Manau, kad pritardavo. Matai, jeigu gera vakaruška, ateitų vienas muzikantas – jis yra per silpnas atlaikyti visą vakarušką, vakaruškos triukšmą. Tai reikia triukšmo, reikia ritmo, būgno, kad muštų, būgnas kad būtų. Jeigu būgno nieks nemuša, nors pašvilpaut galima“⁴⁷⁹.

16 pav. Skudučiavimo aplinkybių suvokimas folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Anketinė apklausa pateikė šiek tiek kitokius duomenis apie skudučiavimo aplinkybių suvokimą (16 pav.). Didžiausia dalis (47,9 proc., 179 iš 374 apklaustų) ansamblių manė, kad skudučiuota namuose sau ir artimiems žmonėms, bet beveik pusė (44,1 proc., 165 iš 374 apklaustų) teigė, kad skudučiuota ir pasilinksminimuose. Be to, gana daug ansamblių (33,4 proc., 125 iš 374 apklaustų) šį instrumentą sieja su koncertine kultūra, iš esmės nebūdinga kaimo gyvenimui (atsakydami į šį klausimą, ansambliciai galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Galima manyti, kad šią nuomonę nulėmė gana ilga skudučiavimo gaivinimo istorija, kai išnykus skudučiavimui kaime, jis jau seniai buvo matomas miesto kontekste. Nustatyta statistiškai reikšmingos skudučiavimo aplinkybių suvokimo koreliacijos su ansamblių lytimi, amžiumi, išsilavinimo ir gyvenamuoju regionu⁴⁸⁰. Skudučiavimą apeigų kontekste dažniau minėjo didesnio išsilavinimo ansambliciai (35,2 proc. turinčių aukštąjį, 34 proc. turinčių aukštesnįjį ir 7,4-19,7 proc. kitų išsilavinimo grupių ansamblių). Skudučiavimą namuose sau ir artimiems žmonėms rečiausiai minėjo vyriausi ansambliciai (51,1-61,5 proc. 60 m. ir jaunesnių ansamblių ir 22,8-39,4 proc. 61 m. ir vyresnių ansamblių). Panašus nuomonių pasiskirstymas matomas ir įsivaizduojant skudučiavimą pasilinksminimuose (36,4-57,7 proc. 60 m. ir jaunesnių ansamblių ir 24,2-28,1 proc. 61 m. ir vyresnių ansamblių). Skudučiavimą koncertuose dažniau linkę įsivaizduoti vyrai (tą teigė 43,1 proc. vyrų ir 29,4 proc. moterų); patys jauniausi ir vyriausi ansambliciai (37,9 proc. 20 m. ir jaunesnių, 11,5-26,6 proc. 21-50 m. amžiaus, 34,4-54,4 proc. 51 m. ir

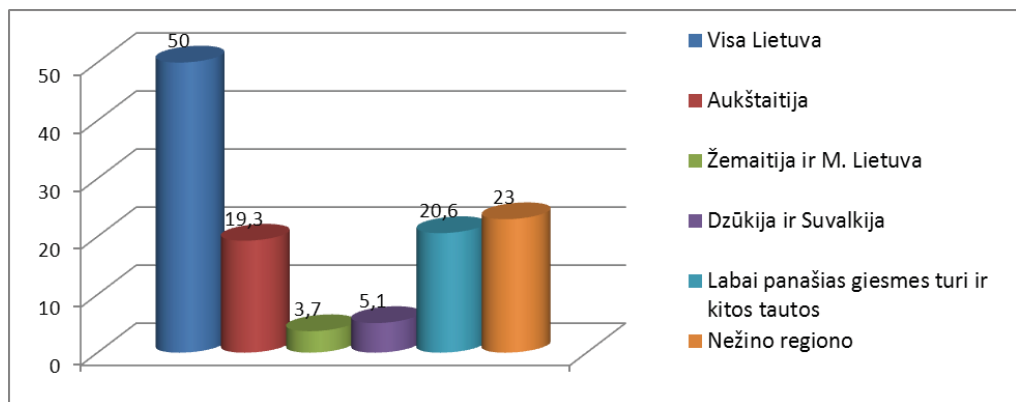
⁴⁷⁹ Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

⁴⁸⁰ Nuomonės, kad skudučiuota apeigose koreliacija su išsilavinimu – -0,139 (reikšminga, kai $p < 0,001$); nuomonės, kad skudučiuota namuose sau ir artimiems žmonėms, koreliacija su amžiumi – 0,103 (reikšminga, kai $p < 0,05$); nuomonės, kad skudučiuota pasilinksminimuose, koreliacija su amžiumi – 0,108 (reikšminga, kai $p < 0,05$); nuomonės, kad skudučiuota koncertuose, koreliacija su lytimi – 0,105 (reikšminga, kai $p < 0,05$), su išsilavinimu – 0,160 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su amžiumi – -0,170 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su gyvenamuoju regionu – 0,110 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

vyresnių ansamblių), mažesnio išsilavinimo respondentai (25,5 proc. turinčių aukštąjį ir 33-50 proc. kitų išsilavinimo grupių ansamblių), žemaičiai, aukštaičiai ir suvalkiečiai (atitinkamai 46,8, 36,2 ir 30,6 proc.; plg. 24,7-25 proc. kitų regionų ansamblių).

Skudučių regioniškumo suvokimas folkloro ansambliuose nėra vienareikšmis. Įrašuose skudučiuojamų kūrinių užrašymo vieta dažniausiai nurodoma – bent jau nerečiau nei atliekamų dainų atveju⁴⁸¹. Interview duomenys rodo, kad ansambliciai skudučius sieja su Aukštaitijos⁴⁸², šiaurės Aukštaitijos⁴⁸³ regionais. Vis dėlto šio instrumento regioniškumas nėra toks stiprus kaip, pavyzdžiui, kanklių – nepasitaikė teigusių, jog ansamblyje skudučiuojama dėl to, kad skudučiai yra būdingi ansamblio regionui, ar atvirkščiai. Galbūt tą nulėmė ankstesnių puoselėtojų bandymai įtraukti skudučiavimą į mokyklų programas ir to nulemtas skudučių virtimas bendralietuvišku instrumentu?

Kartais skudučiai suvokiami kitų kultūrų kontekste: „Lietuvoj skudučiai, kitose šalyse kitaip vadinasi. Kaip pas indėną su skudučiais buvo – užgeso aparatūra ir nebežino, kaip pūst. Kaip mes juos Belgijoje pirmą kartą išgirdom, kaip tie indėnai tuos skudučius pučia“⁴⁸⁴.

17 pav. Skudučiavimo regioninio paplitimo suvokimas folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

17 paveiksle pateikiami anketinės apklausos duomenys rodo, kad pusei (50 proc., 187 iš 374 apklaustų) ansamblių skudučiai yra bendralietuviškas instrumentas, ir tik penktadalis (19,3 proc., 72 iš 374 apklaustų) jį sieja su Aukštaitija. Gana nemažai (ypač lyginant su kitais klausimais) ansamblių (23 proc., 86 iš 374 apklaustų) nurodė nežiną, kokiuose regionuose buvo paplitę skudučiai. Be to, beveik penktadalis (20,6 proc., 77 iš 374 apklaustų)

⁴⁸¹ Pavyzdžiui, užrašymo vieta nurodyta Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblis Dijūta. *Unksti rytėlio*. Vilnius, 2000; Folkloro ansamblis Versmė. *Versmė*. Vilnius, 2001; Vilniaus universiteto folkloro ansamblis Ratilio. *Ratilio*. Vilnius, 2002; nenurodyta – Šiaulių kultūros centro „Laiptų galerijos“ folkloro ansamblis Salduvė. *Tarp aukštaičių ir žemaičių*. Vilnius, 2005.

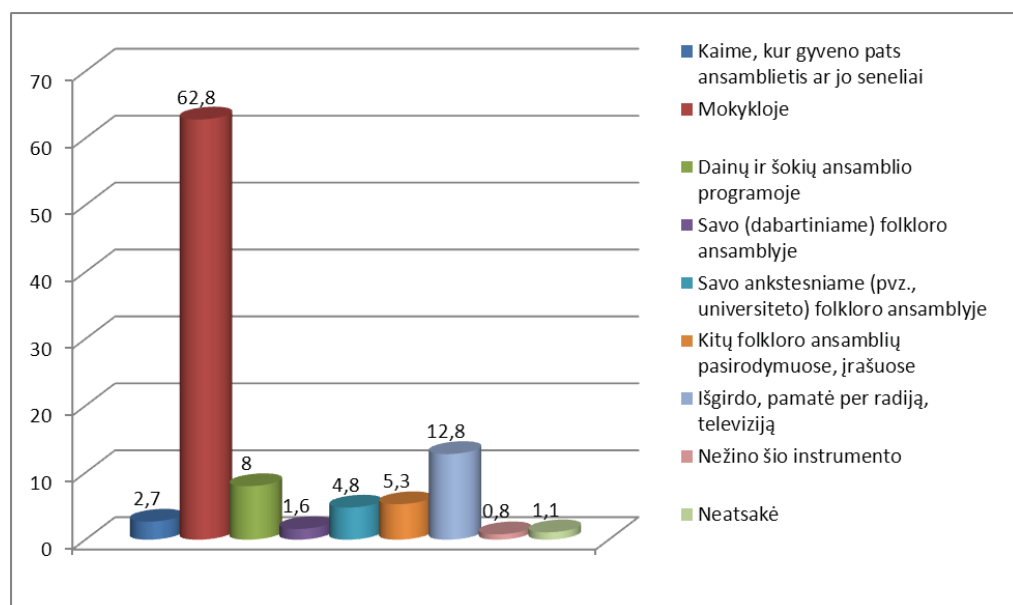
⁴⁸² Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

⁴⁸³ Jūratė, 53 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

⁴⁸⁴ Vytatas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39.

pripažįsta, kad panašius instrumentus turi ir kitos tautos (atsakydami į šį klausimą, ansambliciai galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Nustatyta statistiškai reikšminga skudučiavimo regioninio paplitimo suvokimo koreliacija su ansamblicių išsilavinimu⁴⁸⁵. Mažesnio išsilavinimo ansambliciai yra labiau linkę įsivaizduoti, kad buvo skudučiuojama Dzūkijoje ir Suvalkijoje (taip teigė 7,7-11,8 proc. pradinį, vidurinį ir profesinį išsilavinimą turinčių ir 2,8-3,1 proc. aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą turinčių ansamblicių); didesnio išsilavinimo ansambliciai dažniau pažymėdavo, kad panašius instrumentus turi ir kitos tautos (taip teigė 3,7-12,1 proc. pradinį, vidurinį ir profesinį išsilavinimą turinčių ir 22,7-28,3 proc. aukštesnįjį ir aukštąjį išsilavinimą turinčių ansamblicių).

Nė vienas ansamblictis nepaminėjo, kad būtų skudučiavę jų seneliai, tėvai ar giminaičiai; su šiuo instrumentu vos vienas kitas apklaustasis teigia susidūręs kaime vaikystėje ir niekas – ekspedicijose. Tai patvirtina ir anketinės apklausos duomenys (18 pav.).

18 pav. Pirmasis folkloro ansamblių dalyvių susidūrimas su skudučiais (proc.)

Anketinio tyrimo duomenimis (18 pav.), dauguma – 62,8 proc. (235 iš 374 apklaustų) – ansamblicių su skudučiais susidūrė mokykloje. Kiek daugiau nei dešimtdalis (11,7 proc., 44 iš 374 apklaustų) folkloro ansamblių veikloje, šiek tiek daugiau – stebėdami masinės komunikacijos priemones (12,8 proc., 48 iš 374 apklaustų) ir dainų ir šokių ansamblių programas (8 proc., 30 iš 374 apklaustų). Tik 2,7 proc. ansamblicių teigia su skudučiais susipažinę kaime, kur gyveno patys ar jų seneliai. Nustatyta statistiškai reikšminga pažinties su

⁴⁸⁵ Nuomonės, kad skudučiuota Dzūkijoje ir Suvalkijoje, koreliacija – 0,136 (reikšminga, kai $p < 0,01$); nuomonės, kad panašius instrumentus turi ir kitos tautos, koreliacija – -0,142 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

skudučiais koreliacija su ansamblių išsilavinimu⁴⁸⁶. Logiška, kad lyginant su kitomis išsilavinimo grupėmis, gerokai mažiau pradinį išsilavinimą turinčių ansamblių su šiuo instrumentu susipažino mokykloje (7,4 proc. pradinį išsilavinimą turinčių ir 53-71,1 proc. kitų išsilavinimo grupių ansamblių). Be to, didesnio išsilavinimo ansamblių rečiau su šiuo instrumentu susipažino masinės komunikacijos priemonių dėka (48,1 proc. pradinį išsilavinimą turinčių, 11,8-18,2 proc. vidurinių, profesinių ir aukštesnįjį išsilavinimą turinčių ir 4,1 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių ansamblių).

Kadangi su skudučiais daugumai ansamblių nėra tekę susidurti kaime, vienas iš dažniausiai įvardijamų gaivinimo šaltinių yra tik nuojauta („Irgi aš su jais [skudutininkais] nebendravęs, tai negaliu pasakyt. Čia aš tik nujaučiu...“⁴⁸⁷) ar fantazija (skudučiuojantys piemenukai „turėjo tų kalbų, netgi aš taip galvoju, fantazuuju sau, kad jie net ir partijom grodavo“⁴⁸⁸).

Tokia situacija gali priminti kanklininkų atvejį, kur šių svarbiausių šaltinių nebuvimas netrukdo bent jau kai kuriems ansambliams įsivaizduoti kanklininko. Tad kodėl skudutininkų atveju yra kitaip, t.y. kodėl ansambliai neturi prasmingos skudutininkų vizijos?

Iš interviu taip pat galima spręsti, kad daugumai ansamblių skudučiai visgi yra nepatrauklus ir neįdomus instrumentas. Šį nepopuliarumą iš dalies galėjo nulemti tai, kad jais atliekama muzika (priešingai nei muzika, atliekama kitais etniniais instrumentais) yra gana sunkiai pasiduodanti ar tiesiog „neįteisinta“ pritaikyti populiariesnių žanrų vokalinės muzikos pritarimui. Jais iš esmės galima groti tik šiam instrumentui būdingą repertuarą – priešingai nei, pavyzdžiui, kanklėmis.

Vis dėlto kita priežastis atrodo svarbesnė šiam nepopuliarumui paaiškinti. Skudučių pavertimas „tautiniu instrumentu“ buvo utilitarinis projektas, daugiau paremtas praktiniais samprotavimais (pigus instrumentas, kuriuo gali groti kolektyvai, pavyzdžiui, moksleivių), o ne tautine vaizduote ir paveikiais simboliais (kaip kanklės). Vėliau, sovietiniais laikais, šio instrumento tautiškumą pažeidė jo naudojimas stilizuotų dainų ir šokių ansambliuose (neišvengiama analogija su kanklėmis) ir mokyklose.

Autorės asmenine patirtimi skudučiai jos dalyvavimo folkloro ansamblyje metu iš tiesų neturėjo nieko bendra su „gyvuuju“, „tikruuju“ folkloru. Aktualesnis buvo mokyklose prigijusių plastmasinių, masinės gamybos ir prievartinių auklėjimo įrankių įvaizdis, kurį patvirtina ir interviu su ansambliais. Plastmasės, iš kurios buvo gaminami skudučiai, keliamos asociacijos, galima manyti, taip pat pažeidė su instrumentu siejamas reikšmės ar suteikė naujų reikšmių – tiesa, nepalankių jo populiarumui folkloro ansambliuose. Plastmasė tikrai nėra medžiaga, siejama su tradicine kaimo kultūra; ji greičiau nurodo miestą, pramonę, masinę gamybą, vartotojiškumą, netvarumą ir panašius dalykus, kurie nepatrauklūs daugeliui

⁴⁸⁶ Koreliacija su išsilavinimu – -0,253 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

⁴⁸⁷ Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41.

⁴⁸⁸ Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69.

anasmbliciu. Asmeninio prasmingumo neprideda ir skudučiu siejimas su vaikais, piemenavimu ir jo keliamomis vargo asociacijomis. Kaip minėta teorinėje dalyje, gaivinamos praktikos paprastai reprezentuoja įsivaizduojamą praeities bendruomenės gerovę – skudučių atveju piemenavimas ir varginga vaikystė vargiai nurodo kokią nors gerovę.

Taip mokslininkų diskursai apie seniausius, pirmųjų ir pan. klodus, siejamus su skudučiais, lieka neišgirsti, užgožti ankstesnių skudučiavimo gaivinimo praktikų pateikiamų vaizdinių. Įdomu, kad archajišką skudučių egzotiškumą geriau pastebi užsieniečiai: LTV filmo apie etnomuzikos ansamblio „Ūla“ 1995 m. išvyką į tarptautinį Ustersteno folkloro festivalį pasakojama, kad „Mūsų liaudies muzika ir patys tradiciniai instrumentai – skudučiai, ragai – turėjo ypač didelį pasisekimą ir išsiskyrė iš kitų savo subtilumu ir originalumu“⁴⁸⁹. Tai primena jau minėtus pastebėjimus apie užsieniečių žavėjimąsi vokalinėmis sutartinėmis. Galbūt ilgainiui intensyvesnė sąveika su tarptautiniu etninės muzikos gaivinimo judėjimu ar *world music* sfera užgoš ankstesnių gaivinimo praktikų poveikį ir pakeis dabartinį skudučių įvaizdį folkloro ansamblių judėjime?

Moksliniame diskurse skudučiavimas sietas ir su neapibrėžtai archajiška, ir su XIX-XX a. pr. kaimo bendruomene. Pastarojoje skudutininkai matomi kaip paprasti (suaugę) jos nariai. Šį įvaizdį galima matyti ir gana nepopuliariose tirtų (t.y. ne vaikų) folkloro ansamblių praktikose, kai skudučiuoja suaugusių ansamblių grupės. Vis dėlto jau XX a. pr. įpaveldinus skudučius, beveik šimtmetį trukusiose skudučiavimo gaivinimo praktikose buvo įtvirtintos šio instrumento asociacijos su valstybine švietimo institucijų sistema ir vaikiškumu. Šios asociacijos svarbios ir folkloro ansamblių judėjimui. Ansamblių vizijose nėra mokslininkams svarbios asociacijos su archajiškumu; tai lauko, piemenų, vaikų, rečiau – vyrų instrumentas. Su instrumentu nesusidūrę savo kaimiškoje patirtyje, daugelis ansamblių jo nemėgsta, suvokia jį kaip vaikišką, piemenukų instrumentą, kurio kaimiškumą užgožia dirbtinumo ir prievartos reikšmės, ateinančios iš pažinties su skudučiavimu kitose gaivinimo formose. Skudutininkų įvaizdžiai folkloro ansamblių judėjime rodo, kad teorinėje dalyje minėta etninės muzikos puoselėtojų renginių – festivalių ir konkursų – reikšmė bendrai etninės kultūros vizijai ir ideologijai formuoti gali būti labai nedidelė – bent jau mažesnė nei kitų etninės muzikos gaivinimo formų daromas poveikis.

⁴⁸⁹ Folkloro ansamblio „Ūla“ kelionių dienoraštis (autorė Birutė Bražinskaitė). LTV, 1995 // <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/545>

5. UŽGAVĖNĖS IR UŽGAVĖNIŲ PERSONAŽAI

Folkloro ansambliai, šiaip jau didžiausią dėmesį kreipiantys į dainuojamąjį folklorą, švenčia nemažai kalendorinių, valstybinių ir kt. švenčių. Anot A. Zabielenės, jos tirti Suvalkijos ir Dzūkijos folkloro ansambliai švenčia adventą (rengia advento vakarones), Kalėdas, Užgavėnes, Velykas, Atvelyki, Sekmines, Jonines (Rasas)⁴⁹⁰. Šiai disertacijai atliktų interviu metu ansamblečiai pasakojo švenčių ir Tris karalius, Jurgines, Žolines, rengią rugiapjūtės Patalkių vakarones⁴⁹¹. Gaivinamos šventės suteikia galimybę įterpti gaivinamas muzikines praktikas į kitokią atlikimo (performanso), simbolikos interpretacijų ir raiškos būdų kontekstą. Šiuo atveju prisimenama daugiau papročių, aktyviau reflektuojamos ir demonstruojamos senosios muzikinio folkloro apeiginės, erdvinės ir kitokio pobūdžio atlikimo aplinkybės. Užgavėnių ir jų personažų vaizdiniai analizei pasirinkti dėl kelių priežasčių. Šiandienės Užgavėnės – viena matomiausių įvairiomis formomis gaivinamų tradicinių kalendorinių švenčių Lietuvoje. Ši šventė bene labiausiai paplitusi folkloro ansamblių veikloje, o jos pobūdis (pavyzdžiui, persirengėlių vaikštynės ar pasirodymas scenoje) ir kitų veikėjų palaikomos gaivinimo praktikos atskleidžia galbūt sudėtingiausių interpretacijų, galios santykių tinklą.

Užgavėnėmis ir jų sąsajomis su ikirikščioniška pasaulėžiūra susidomėjo jau XIX a. I pusėje apie šventę rašę autoriai (Teodoras Narbutas, Simonas Daukantas, Liudvikas Adomas Jucevičius ir kt.⁴⁹²). Būtent šiais aspektais daugiausia domėjosi ir vėlesni mokslininkai: Pranė Dundulienė, Algirdas Julius Greimas, Norbertas Vėlius, Juozas Kudirka, Nijolė Laurinkienė, Angelė Vyšniauskaitė, Dalia Urbanavičienė⁴⁹³. Užgavėnių papročių transformacija kintančioje kaimo bendruomenėje (šiek tiek – ir jų interpretavimu miesto bendruomenėje) daugiausia domėjosi Stasys Skrodenis, atskleidęs, kad „XIX-XX a. sunykus apeiginei persirengėlių atliekamų veiksmų reikšmei, pastarieji tapo liaudies dramos užuomazga“⁴⁹⁴. Arūnas

⁴⁹⁰Zabielenė A. Dzūkijos ir Suvalkijos folkloro ansambliai dabartinėse kalendorinėse šventėse. *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 1, p. 48-54.

⁴⁹¹Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Aleksandras, 65 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 56; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111 ir kt.

⁴⁹² Puikią šių autorių darbų apžvalgą ir vertinimą galima rasti: Vaicekaskas A. *Lietuvių žiemos šventės: bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.-XX a. pr.* Kaunas: VDU leidykla, 2005.

⁴⁹³ Pavyzdžiui, Dundulienė P. Lietuvių žiemos išlydėjimo šventės. *LTSR AMMD. Istorija*. 1972, T. 13; Greimas A. J. Tautos atminties beiškant. Vilnius: Mokslas, 1990; Vėlius N. Mitologinė švenčių semantika. *Krantai*. 1989, p. 9-14; Kudirka J. *Užgavėnės*. Vilnius: Mokslas, 1992; Laurinkienė N. Kas toji Užgavėnių Morė? *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 1, p. 20-32; Vyšniauskaitė A. Žiemos išlydėjimas – Užgavėnės. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1990, p. 31-39; Urbanavičienė D. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000.

⁴⁹⁴ Skrodenis S. Lietuvių kalendorinių apeigų tautosaka: disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti. Vilnius, 1969 ir kt.

Vaicekauskas, Žilvytis Bernardas Šaknys XIX a. pab.-XX a. I pusės jaunimo vakarėlių kontekste aprašė persirengimo papročių variantus, pristatė statistinį papročių paplitimą⁴⁹⁵.

Užgavėnių rekonstravimas ir gaivinimas

Užgavėnės gaivintos jau XX a. pirmojoje pusėje. Tarpukariu miestuose ir miesteliuose šios šventės gaivintojų motyvacija siejosi tiek su nacionaliniais idealais grindžiamu etninės kultūros puoselėjimu, tiek su kosmopolitiškų, miestietišκών pramogų paieškomis. Kosmopolitinėje miesto aplinkoje Užgavėnės žymėjo aktyvų kolektyvinių pramogų laikotarpį prieš Gavėnią, o persirengimo paprotys sietas su bendraeuropine karnavalų tradicija. Ši šventė laikyta nykstančiu lietuvišku karnavalu, kurį reikia gaivinti šiek tiek modernizuotą. Jau tuo metu visoje Lietuvoje populiarėjo žemaitiški šios šventės personažai⁴⁹⁶. Ž. Šaknio manymu, tada ėmė plisti ir Užgavėnių kaip „bendralietuviškos“ šventės samprata⁴⁹⁷.

Sovietmečiu Užgavėnės buvo pakeistos Žiemos palydų (žiemos, žiemos sporto, meno ir kt.) švente, suformuota pagal Žemaitijos Užgavėnių scenarijų ir nukelta į Gavėnios laikotarpį. Ž. Šaknio teigimu, dėmesys Užgavėnėms sustiprėjo ruošiantis 1957 m. respublikiniam jaunimo festivaliui⁴⁹⁸. Anot A. Streikaus, požiūris į Užgavėnes pasikeitė dėl to, kad po Stalino mirties žmonės pajuto didesnę laisvę ar sumažėjo baimė, ir tai sukėlė nesuvaldomą dalyvavimą bažnytinėse šventėse, savo ruožtu nulėmusį valdžios susirūpinimą ir naujų kovos su Bažnyčia formų paieškas. Taip 1957 m. LKP CK priėmė nutarimą, kuriame siūlyta atkreipti dėmesį į senąsias liaudies tradicijas ir diegti archaizuotas, dechristianizuotas jų interpretacijas. Netrukus Metodikos kabinetas parengė kelias įvairioms šventėms (tarp jų ir Užgavėnėms) rengti skirtas metodines priemones⁴⁹⁹. Pastebėtina, kad nutarimu inicijuotoje politikoje akcentuotas tradicijų iškrikščioniškumas, šventėse išlaikoma gana daug etnografinių detalių, įskaitant (bent jau pradžioje) ir šventės pavadinimą – Užgavėnės.

Tokios religinio turinio neturinčios vaikštynės buvo toleruojamos ir paplito visoje šalyje. 1989-1990 m. vėl įsitvirtino senasis – Užgavėnių – pavadinimas, gražintas senasis šventimo laikas, bet „[j]okių abejonių dėl šios šventės reikšmės nekilo“⁵⁰⁰. Ž. Šaknys šiandieniuose Užgavėnių papročiuose išvelgia ir nacionalinės tarpukario strategijos, ir

⁴⁹⁵ Vaicekauskas A. *Lietuvių žiemos šventės: bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.-XX a. pr.* Kaunas: VDU leidykla, 2005; Šaknys Ž. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje-XX a. pirmoje pusėje: jaunimo vakarėliai.* Vilnius: Diemedis, 2001; Šaknys Ž. *Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai // Šaknys Ž. (sud.) Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai.* Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.

⁴⁹⁶ Aleknaitė E. Užgavėnių gaivinimas ir įpaveldinimas tarpukariu Lietuvoje: įpaveldinimo atgarsiai periodinėse spaudoje. *Tradicija ir dabartis*, 2011, Nr. 6, p. 25-35. Plg. Skrodenis S. *Folkloras ir folklorizmas.* Vilnius, 2005, p. 92.

⁴⁹⁷ Šaknys Ž. „Vietiniai“, „lenkiški“ ir „lietuviški“ papročiai: Šiaurės Lenkijos ir pietų Lietuvos jaunimo kultūra. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2010, XXXIII, p. 165.

⁴⁹⁸ Šaknys Ž. *Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai*, p. 69.

⁴⁹⁹ Streikus A. Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus // *Naujasis židinys*. 2003, nr. 10, p. 514.

⁵⁰⁰ Šaknys Ž. „Vietiniai“, „lenkiški“ ir „lietuviški“ papročiai., p. 163; Šaknys Ž. *Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai*, p. 69. Kudirka J. *Užgavėnės.* Vilnius, 1992, p. 4.

sovietmečio ideologijos paveldą. Šios ir XX a. pabaigoje atliktos papročių modifikacijos lėmė lokalinio papročių savitumo išnykimą⁵⁰¹.

A. Vaicekauskas kalba apie dvi pagrindines dabartines persirengimo formas. Pirmoji – Užgavėnių šventės tradicija, kuri vis dar gyva kai kuriuose Žemaitijos kaimuose ir miesteliuose. Tiesa, šiandien ji nebeturi jokių ritualinių funkcijų ir tapo tik žaidimu; paprastai jos gyvavimą dirbtinai palaiko vietos valdžia. Tokiais atvejais persirengėliai labai dažnai būna ne vietos žmonės, o entuziastai, suvažiuavę iš visos Lietuvos kaip folkloro ansamblių nariai⁵⁰². Vis dėlto būtent šias Platelių Užgavėnės specialistai laiko vertingiausiomis – čia šventė pripažįstama esant nenutrūkusia tradicija. Anot N. Marcinkevičienės, joje išlaikoma pagarba senajai tradicijai, šventė yra saikingai režisuota, pasižyminti gerai „suderinta“ papročių seka: „žydu“ grupių vaikštynės, grupių programų, atskirų kaukių pasirodymai miestelio aikštėje ir vaišės⁵⁰³.

Kita persirengimo forma, kuriai A. Vaicekauskas skiria daugiau dėmesio, yra persirengėlių eitynės mieste. Jose susilieja dvi skirtingos tendencijos: bandymas atkurti ir/ar tęsti senuosius papročius, grindžiamas tautinio atgimimo ideologija, ir kultūros elementai, atsiradę dėl globalizacijos procesų. Lietuvių etninės kultūros entuziastai stengėsi atkurti ir/ar puoselėti senuosius papročius, o visuomenė XX a. pabaigoje tapo vis modernesnė ir vietoj grįžimo prie senos tradicijos teikė pirmenybę šiuolaikinėms visuomeninėms pramogoms, įtraukiančioms įvairius globalios kultūros elementus⁵⁰⁴.

A. Vaicekauskas nurodė dvi dabartines Užgavėnių šventimo erdves: didmiesčius ir kaimą (miestelius). Taip pat pastebėjo, kad šventė iš esmės yra palaikoma ir organizuojama instituciškai, t.y. jos iniciatoriai yra išoriniai vietos bendruomenei. Instituciškai palaikomoms Užgavėnėms autorius priešpriešina gyvąją tradiciją, palaikomą vietos gyventojų, ir liūdnai konstatuoja, kad „mažamečių vaikų vaikštinėjimas po daugiabučių namų laiptines ir parduotuves prašant pinigų ar saldumynų yra vienintelė gyvosios tradicijos forma šių dienų mieste. Panaši situacija susiklosčiusi ir kaimo vietovėse“⁵⁰⁵. Ar interviu su ansambliciais duomenys patvirtina šiuos A. Vaicekausko teiginius?

Atrodo, kad tiek ansamblių šventimo geografija, tiek įvairia motyvacija grindžiamos praktikos yra gerokai sudėtingesnės. Tarp ansamblių paplitusios trys pagrindinės Užgavėnių šventimo vietos ar būdai: 1) važiavimas į miestelius ar vietas, garsėjančias „tradicinėmis“ Užgavėnėmis, 2) dalyvavimas savo miesto, miestelio institucijų (kultūros centru ir pan.) rengiamose masinėse šventėse ir 3) šventimas, būnant su pažįstamais žmonėmis ir apeinant jų namus.

⁵⁰¹Šaškyns Ž., „Vietiniai“, „lenkiški“ ir „lietuviški“ papročiai, p. 164-165, 171.

⁵⁰²Vaicekauskas A. *Transformation of the Masking Custom*, p. 167-168.

⁵⁰³Marcinkevičienė N. Kaip šiuolaikiškai įprasmiti kalendorines šventes? Apžiūros konkurso „Tradicija šiandien“ patirtis. *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 5, p. 69.

⁵⁰⁴Vaicekauskas A. *Transformation of the Masking Custom*, p. 168.

⁵⁰⁵Vaicekauskas A. *Lietuvių Užgavėnės*, p. 27.

Vietos, garsėjančios „tradicinėmis“ Užgavėnėmis (dažniausiai minimos Rumšiškės, Plateliai), yra labai svarbios daugeliui ansamblių ir kai kurie ansambliai šią šventę švenčia būtent ten⁵⁰⁶. Jos ir šiaip minimos kaip išskirtinės, „tikrų“ Užgavėnių vietos, iš esmės neskiriant, kur tradicija vienaip ar kitaip buvo išsaugota (pavyzdžiui, Plateliai) ir kur ji perkelta gaivintojų (pavyzdžiui, Rumšiškės). Anksčiau ansamblių čia dažnai važiuodavo tiek su ansambliais, tiek savarankiškai, su draugais. Šios vietos ir jose vykstančios šventės pasirodo kaip savotiški festivaliai, kuriuose, kaip minėta teorinėje dalyje, gaivintojai susiburia ir dalinasi bei įsisavina judėjimą vienijančius simbolius ir praktikas. Vis dėlto šiandien ansambliai paprastai Užgavėnes švenčia dalyvaudami miesto/miestelio šventėse kaip kultūros namų ir kitų panašių institucijų kolektyvai⁵⁰⁷. Kai kurie pasirodo ne tik pagrindinėje šventės vietoje – miesto/miestelio aikštėje ir pan., – bet taip pat apeina svarbias miesto įstaigas, barus ir pan.⁵⁰⁸. Kita labai svarbi šventimo dalis ar būdas – buvimas su savais žmonėmis: šventės, kuriose dalyvauja tik ansamblio nariai su šeimomis, buvusių ansamblių, draugų, kaimynų lankymas⁵⁰⁹. Neretai aptinkama minėtų trijų šventimo būdų kombinacija: „atidirbė“ miesto šventėse, ansamblių su kaukėmis važiuoja aplankyti savų žmonių⁵¹⁰. Galima pastebėti, kad anksčiau šiuo būdu Užgavėnes ansambliai švėsdavo dažniau ar energingiau. Dabar tai vyksta rečiau, nes tenka vis daugiau jėgų atiduoti miesto šventėms, persirengėlių nebelaukia žmonės ir ansamblių teigia „senstantys“: „visą dieną atsibaladoji po tas gatves apsirengęs visas po prakaitu, aišku, jau nebe[švenčiam]. Kai jaunesni būdavom, [tai švėsdavom], dabar jau vis tiek tas amžius, kažkaip pavargsti jau. [...] Čia būna masinės tos šventės ir mes niekur nebevaikštom. Anksčiau dar vaikščiodavom, būdavo“⁵¹¹.

Tad folkloro ansambliai tęsia jau beveik šimtmetį trunkančią Užgavėnių gaivinimo tradiciją. Folkloro ansamblių nariai turėtų būti suvokiami kaip lietuvių etninės kultūros entuziastai, siekiantys puoselėti senuosius papročius ir dalyvaujantys tiek miesto, tiek Žemaitijos Užgavėnėse, tiek savam kolektyvui rengiamose šventėse. Jie dažnai būna tarsi tarpiniai veikėjai, kuriuos pagrindiniai Užgavėnių šventės organizatoriai paprastai kviečia

⁵⁰⁶ Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; plg. Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35.

⁵⁰⁷ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; plg. Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109 ir kt.

⁵⁰⁸ Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; plg. Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31.

⁵⁰⁹ Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; plg. Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41.

⁵¹⁰ Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; plg., Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

⁵¹¹ Sigita, 47 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 68; plg. Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96.

pristatyti „etninės kultūros“ elementus labai įvairaus pobūdžio renginiuose. Kokios šventės interpretacijos, reikšmės ir Užgavėnių ir jų personažų sampratos išryškėja ansamblių Užgavėnių vizijoje ir praktikoje?

Šventės reikšmė

Šventė, jos reikšmė visada keitėsi kintant socialinei aplinkai, pasaulėžiūrai ir kt. XX a. pirmoje pusėje Lietuvos kaime Užgavėnių vaikštynės dažniausiai suvoktos kaip jaunimo pramoga⁵¹². Šiuo metu ansambliciai ir kitos Užgavėnės puoselėjančių žmonių grupės gali rinktis iš daugybės reikšmių, kurias pateikė Lietuvos etnologai, nuolat pristato žiniasklaida ir pan.

Populiariausios Užgavėnių keliamos asociacijos – linksmybės, žiemos išvarymas ir prisivalgymas. Tad per šią šventę žmonės „[l]inksminasi. Užgavėnių esmė yra linksmintis“⁵¹³. Jaunimo pramogų šventės reikšmė svarbi daugumai ansamblių. Tai – sekuliari linksmybių, prisivalgymo, legalaus pokštavimo ir juokavimų diena, per kurią džiaugiamasi artėjančiu pavasariu. Tokia reikšmė neabejotinai aktuali ir šiandieniniams miestiečiams, nesušiduriantiems su žemės ūkio darbais, žiemos badu, bet pavargstantiems nuo purvino sniego ir apniukusio dangaus. Nemažiau ansamblių Užgavėnės suvokia kaip žiemos išvarymo šventę. Jos prasmė yra „pasikeitimas metų laikų, išvyti žiemą“⁵¹⁴. Čia žiema ir pavasaris paprastai nurodo tiesiog metų laikus ir jiems būdingą orą, nekalbant apie žemdirbiškas reikšmes (žemės budinimą, augmenijos, derlingumo skatinimą ir pan.). Taip pat populiarius Užgavėnių ženklas, ypač pabrėžiamas žiniasklaidoje, yra blynai ir gausus prisivalgymas: „Baigiasi linksmybės, reikia prisišveist gerai, prisivalgyt, pasilinksmit, nes paskui gavėnia prasideda iki Velykų“⁵¹⁵.

Nedaugelis ansamblių ieško gilesnių reikšmių, nesiribojančių stereotipine pavasario atėjimo ir žiemos išvarymo šventės prasme. Paprastai šiuo atveju gilinamasi į senąją žemdirbišką pasaulėžiūrą, konkrečių veiksmy (pavyzdžiui, laistymosi vandeniu) reikšmes: „O šiaip tai, jeigu taip giliau kapstyti, tai čia yra kaip ir žemės atsibudimas, tas derlingumas ir visas tas vandeniu laistymasis, kad žemė būtų derlinga“⁵¹⁶. Įdomu tai, kad tokios, gilesnes reikšmes

⁵¹²Vaicekauskas A. *Lietuvių žiemos šventės. Bendruomeninės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pab.-XX a. pr.* Kaunas, 2005, p. 94.

⁵¹³Vytas, 22 m., Vilnius-Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 28; plg. Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

⁵¹⁴Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; plg. Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33; Solveiga, 38 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 40; Justas, 13 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 73; Tomas, 20 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 74; Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111 ir kt.

⁵¹⁵Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; plg. Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

⁵¹⁶Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; plg. VDU ER 2324, Nr. 44; Varsa, 40 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 80; Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96; Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; Dalia, 30

ižvelgiančios interpretacijos pasirodo kaip alternatyvios ar prieštaraujančios vyraujantiems (bent jau „giliųjų“ prasių ieškotojų supratimu) aiškinimams – šie prieštaravimai dažniausiai išsakomi tuoj pat po savosios šventės reikšmės pasakymo. Pavyzdžiui, „[Užgavėnės] vis dėlto buvo daugiau erotiškumo šventė. Nebuvo tie lietuviai jau tokie lyriški, epiški ir tokie geručiai, gležnučiai. Aš taip įsivaizduoju, kad jei toj šventėj tai jau pasiausdavo ir iš tos erotinės pusės“⁵¹⁷. Čia remiantis prielaida, kad įprasta apie lietuvius įsivaizduoti esant „lyriškus“ ir „geručius“ kaimiečius, siūloma alternatyvi vizija: kaimo bendruomenė, kurioje bent tam tikromis progomis pasireiškėdavo „agresyvesnis“ erotiškumas. Panašiai nesutinkama su vyraujančiu požiūriu, jog viskas, kas vyksta ar yra daroma per Užgavėnės, yra būtinai linksmo pobūdžio: kalbėdama apie šventės reikšmę, ansamblietė teigė, kad ją geriausiai perteikia „tos dainos, kur yra ne tos linksmosios, o tos liūdnosios. Jos irgi reiškia vaisingumą. Ten apie mergelę, bernelį ir t.t.“⁵¹⁸. Galima pastebėti, kad tokių reikšmių daugiau ieško didmiesčių ansambliciai.

Kartais kuriamos šventės prasmės, pavyzdžiui, susijusios su moraliniu, dvasiniu apsisvalymu: „mokykloj mes irgi švenčiam Užgavėnės. Bet mes vaikams liepiam surašyt [...] nuodėmes savo, ką nors negero padarė, ar ten kokius raštelius, sakom, suriškite, nebijokite, niekas neskaitys. Mes surenkam į maišą, nešam, kuriam, pavyzdžiui, laužą, sudeginam visas tas blogas... Kad pavasarį sutikti, Velykas su švaria dūšia“⁵¹⁹. Šiuo atveju tokias prasmes galima laikyti šiandienio šventės aktualumo paieškos išraiška, nors jos nebūtinai suvokiamos kaip naujos, dabar kuriamos reikšmės. Vis dėlto kai kurie ansambliciai mato tam tikrą perskyrą tarp žemdirbiškos ir dabartinės šventės aktualumo. „Dar buvo sluoksnis reikšmių tokių, kurių dabar tiesiog nėra: stengimasis paveikti gamtą, kad derlius būtų. Nu mums nebeaktualu, tai mes tik minim, teoriškai kažkaip žinom, aiškinam – kartais ansambliciams aiškini, kodėl tokie tekstai, kodėl tokie žodžiai. Tu mini, tu žinai šituos dalykus. Nu bet tikrai man neaktualu – aš nesėsiu, aš nepjausiu ar man tai nebėra svarbu. [...] Nu kažkaip kad tie gniaužtai tos gamtos, vis tiek ta žiema įstato į kažkokius rėmus. Tu ten susigūžęs, šalta. Tau sunku nukasti, užsninga, užšąla, dar kas nors – nu toks lyg suvaržytas esi žiemos, lyg ir neturi tos laisvės. Vat norisi tau. Išardyti, išsivežti. Ta prasme kažkoks to siautėjimo [aktualumas]... Pagaliau, juk sakau – tame mūsų reglamentuotame pasaulyje visai smagu tikrai“⁵²⁰.

Kaip nauja ir šiandien aktuali paminėtina ir šventės kaip tautinių tradicijų, papročių parodymo ir perdavimo bei tautiškumo deklaratavimo reikšmė⁵²¹. Ji turėtų būti

m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

⁵¹⁷Ramunė, 44 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44.

⁵¹⁸Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85.

⁵¹⁹Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38.

⁵²⁰Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96; plg. Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70.

⁵²¹Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; plg. Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82.

svarbiausia Užgavėnių gaivinimui, vykdomam nacionalinio tapatumo kūrimo ir palaikymo tikslu. Vis dėlto šią reikšmę minėjo labai mažai ansamblių. Galima spėti, kad šiuo metu per šventę vykstančiose reikšmių „derybose“ aktualesnės pasirodo kitos reikšmės arba tautiškumo deklaravimas ir palaikymas kaip šiandienio šventimo priežastis ansambliams yra pernelyg savaime suprantamas, kad jie jį akcentuotų interviu metu.

Šias reikšmes papildo šventės tapatinimas su viena ar kita religine tradicija – pagonyste (senąja baltų religija) arba krikščionybe. Daugelis ansamblių akcentuoja prisivalgymą, kurį galima būtų sieti su krikščionišku pasninku – t.y., šventė kaip paskutinė valgio (ir pramogų) gausa prieš laukiantį Gavėnios pasninką. Kita vertus, šis prisivalgymas kartais aiškinamas ir visiškai sekuliariomis priežastimis ar pagoniškais prasmėmis. Pavyzdžiui, pagoniškos pasaulėžiūros ansamblietis teigė: „Gal ir anksčiau nepasninkavo ir mes nepasninkaujame. Bet vis tiek tas prisivalgymas per Užgavėnes turi kažkokį tai maginį reikalą bent jau man“⁵²². Tad kokią pasaulėžiūrą ansambličiai išvelgia Užgavėnėse? Dalis jų laiko krikščioniška⁵²³, kai kurie – visiškai pagoniška⁵²⁴. Vis dėlto daugiausia ansamblių žiūri pagoniškų ir krikščioniškų sampratų dermę: „Ko gero visos yra suplaktos į vieną. Ir gamta atbunda tuo tarpu. Ir, ko gero, ta gavėnia – ir krikščioniška“⁵²⁵. Kai kurie krikščioniškas reikšmes akcentuojantys ansambličiai pastebi, kad šiuo metu jos pamirštos⁵²⁶. Iškalbingas ir pasitaikantis maišymas, ar Gavėnia yra prieš, ar po Užgavėnių („perėjimas ten iš gavėnios į normalią tą gyvenimo būseną, vėl valgyti gali“⁵²⁷) – krikščioniškos prasmės žinomos, bet nelabai aktualios.

Užgavėnių pagoniškumas ar krikščioniškumas visų pirma nurodo chronologinį etninės kultūros matmenį ansamblių vizijose. Daugeliui ansamblių ši šventė daugiau yra viešumos reiškinys, priešpriešinamas privačiai, šeimos, religinei erdvei. Pagoniškumas čia nurodo ne aktualią religinę pasaulėžiūrą, o seną dabartinės lietuvių etninės kultūros kilmę – gerokai senesnę nei krikščionybė Lietuvoje. Ši gelmė pagal visas romantines liaudies sampratas yra neabejotinos kokybės ženklas. Kita vertus, tai ir kitoniškumo dabartinei kultūrai ženklas,

⁵²²Vytas, 22 m., Vilnius-Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 28.

⁵²³Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57; plg. Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; Rozalija, 69, Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 60; Vita, 46 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 61; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

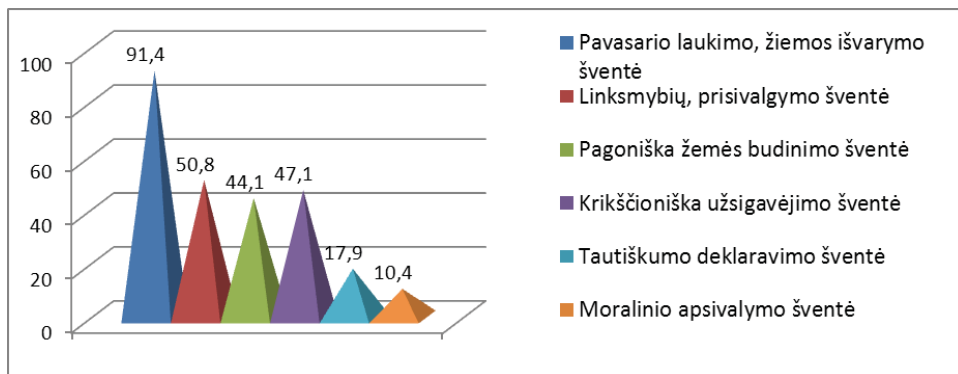
⁵²⁴Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Aliona, 37 m., Platelai, VDU ER 2324, Nr. 79; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Justas, 13 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 73; Evelina, 15 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 75; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

⁵²⁵Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; taip pat plg. Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; VDU ER 2324, Nr. 66; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111 ir kt.

⁵²⁶Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

⁵²⁷Stanislovas, 45 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 34; Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76.

kurį verta žinoti, bet tik tiek. Užgavėnės folkloro ansamblių veikloje – įdomus atvejis, liudijantis ne tik skirtingų praeities sluoksnių ar praeities bendruomenių suliejimą, kiek ir galimą nesilpstantį sovietmečiu diegtų reikšmių poveikį dabartinėms interpretacijoms. Tiesa, tokios prasmės vargu ar būdingos ansambliams ar individualiems ansambliėčiams, sąmoningai ieškantiems „pagoniškų“ reikšmių ir savo interpretacijose besiremiantiems senąja „pagoniška bendruomene“ – iš jų pasakojimų akivaizdžiai matyti, kad pavasario ir žiemos kova nėra tik metų laiko kaitos metafora.

19 pav. Užgavėnių šventės reikšmės folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Tą akivaizdžiai atskleidžia anketinės apklausos duomenys. Iš 19 paveikslu matyti, kad labiausiai tarp ansambliėčių paplitusi būtent Užgavėnių kaip pavasario laukimo, žiemos išvarymo šventės reikšmė. Šią reikšmę nurodė net 91,4 proc., arba 342 iš 374 apklaustų apklaustųjų. Kitos dar dvi gana aiškiai tarp pateikėjų paplitusios reikšmės – linksmybių, prisivalgymo šventė (50,8 proc., 190 iš 374 apklaustų ansambliėčių) ir krikščioniška užsigavėjimo (47,1 proc., 176 iš 374 apklaustų ansambliėčių; atsakydami į šį klausimą, ansambliėčiai galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Nustatytos statistškai reikšmingos aktualių Užgavėnių reikšmių koreliacijos su ansambliėčių lytimi, amžiumi, išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu⁵²⁸. Užgavėnių kaip pavasario laukimo, žiemos išvarymo šventės reikšmę daugiau linkusios akcentuoti moterys (93,5 proc. moterų ir 87,2 proc. vyrų), jaunesni ansambliėčiai (100-92,3 proc. 50 m. ir jaunesnių ir 82,5-87,9 proc. 51 m. ir vyresnių ansambliėčių). Užgavėnių kaip linksmybių, prisivalgymo šventės reikšmę rečiausiai minėjo didmiesčių ansambliėčiai (36 proc., plg. 48,1-65,8 proc. kitų

⁵²⁸ Pavasario laukimo, žiemos išvarymo šventės reikšmės koreliacija su lytimi – -0,139 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su amžiumi – 0,173 (reikšminga, kai $p < 0,01$); linksmybių, prisivalgymo šventės reikšmės koreliacija su gyvenamuoju regionu – 0,134 (reikšminga, kai $p < 0,01$); pagoniškos žemės budinimo, vaisingumo skatinimo šventės reikšmės koreliacija su amžiumi – 0,268 (reikšminga, kai $p < 0,01$); krikščioniškos užsigavėjimo šventės reikšmės koreliacija su gyvenamuoju regionu – 0,146 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su amžiumi – -0,205 (reikšminga, kai $p < 0,01$); tautiškumo puoselėjimo šventės reikšmės koreliacija su gyvenamuoju regionu – 0,138 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su amžiumi – -0,205 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

regionų ansamblių). Pagoniška žemės budinimo, vaisingumo skatinimo reikšmė aktualiausia jaunesniems ansambliams (jį minėjo 60,6-82,8 proc. 40 m. ir jaunesnių, 45,7 proc. 41-50 m. amžiaus ir 27,3-36,8 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblių). Užgavėnes kaip krikščionišką šventę minėjo vyresni, ne didmiesčiuose gyvenantys ansambliai (6,9 proc. 20 m. ir jaunesnių, 26,9-43,6 proc. 21-50 m. amžiaus ir 55,6-66,7 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblių; 33,7 proc. didmiesčių ansamblių, 42,3 proc. dzūkų ir 51-54,4 proc. kitų regionų ansamblių). Užgavėnių kaip tautiškumo puoselėjimo šventės reikšmę pripažįsta daugiau vyresnio amžiaus ansambliai (jį minėjo 3,4-15,4 proc. 50 m. ir jaunesnių ir 22,2-31,6 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblių), taip pat – aukštaičiai ir žemaičiai (atitinkamai 22,9 ir 25,3 proc., plg. 102,-13,5 proc. kitų ansamblių).

Tad ansambliams aktualios kelios Užgavėnių reikšmės, atspindinčios skirtingas šios šventės ir etninės kultūros gaivinimo apskritai interpretacijas. Be to, reikia pastebėti, kad nors čia buvo išskirtos įvairios reikšmės, tikrovėje šventė pasirodo polisemiška – net ansamblių interviu dažnai išnyra kelios Užgavėnių reikšmės.

Šventės personažai

Persirengėliai yra matomi kaip ryškiausias šventės atributas ir būtent kaukių pasirinkimas yra sfera, kur ansamblio vadovai ar patys ansambliai gali reikštis, išsakyti savo vizijas aktyviausiai (švenčių programos ir pan. dažniausiai būna ne folkloro ansamblių, o kultūros centrų darbuotojų ar kitų organizatorių rūpestis). Kokias kaukes, personažus ir kodėl renkami ansambliai?

Kaukių pasirinkimą daugiausia nulemia praktiniai sumetimai. Svarbiausias kriterijus – patogumas: kokias kaukes ansamblis jau turi ar kokias lengviau pasigaminti⁵²⁹. Taip čigonės, velniukų, žydų kaukės atrodo esančios paprasčiausios ir todėl šie personažai yra populiariausi: „Lengviausiai apsirengt. [...] Kur dabar – specialiai siūtis... O velniukai – juodai apsirengi, kojine apsimovei ant galvos, ir kaukė gatava“⁵³⁰. Panaši argumentacija – kokią kaukę pavyksta gauti, pasiskolinti⁵³¹. Vienas kitas ansamblietis renkami išpūdingą, gražią kaukę⁵³². Kai kurie ansambliai naudoja tautodailininkų pagamintas kaukes, tad šiuo atveju personažus nulemia ir tautodailininkų kaukių pasiūla. Tiesa, neretai skundžiamasi, kad jos skirtos daugiau parodoms, o ne naudojimui⁵³³. Todėl neretai sakoma, kad stengiamasi pasirinkti tokią kaukę, su kuria būtų patogiau dainuoti, šokti ir pan.: „Stengiuos neužsidėt labai sudėtingos. Nes kitąsyk iš tikrųjų tos

⁵²⁹Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Justas, 13 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 73.

⁵³⁰Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; plg. Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; Sigita, 47 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 68 ir kt.

⁵³¹Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33.

⁵³²Sigita, 47 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 68.

⁵³³Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; plg. Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Valė, 62 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 57.

kaukės būna, kad sunku ir kvėpuot, kad jeigu pradedi šokt, prakaituoji – nu sudėtinga“⁵³⁴. Taigi, iš esmės dauguma ansamblių renkasi ne personažą, o kaukę – lengvai padaromą/įgyjamą arba patogią.

Dalis ansamblių ieško „sielai artimo“ personažo, kurio vaidmuo, elgesys atitinka jų charakterį ar yra šiaip „artimas“: „ką žmonės užsimano, tą jie pasidaro. Tikrai žiūrim, kad būtų įvairovė. Bet šiaip – kuo jie nori būt. Visą laiką žydas – tai žydas jau būna jisai. Aš ožka būnu ir visą laiką ožka būnu. Kažkaip užsidedu kitą kaukę – tai man ji svetima kažkokia pasidaro. Aš jau žinau, kad ožka ir viskas. Gal tiesiog pagal charakterį?“⁵³⁵. Paprastai tokiu atveju vieno personažo kaukė yra dėvima kelerius metus iš eilės, savotiškai susitapatinant su juo. Čia svarbiausia būna ne kokios nors prasmės, o būtent vaidmuo, tam tikras personažo bendravimas su žmonėmis.

Daugumai ansamblių Užgavėnių personažų ar paties persirengėjimo papročio reikšmė nerūpi. „Reikia Užgavėnėm persirengt. Reikia, reiškia, reikia“⁵³⁶. Interpretuojant personažų reikšmę, daugiausia remiamasi įsivaizduojama XX a. pr. kaimo ir miestelių bendruomene, kurioje šalia lietuvių gyveno „svetimi“ žydai, čigonai ir pan. Klausantis ansamblių samprotavimų pasirodo, kad įdomiausi yra vėlesnieji personažai – jie minėti dažniausiai. Ansamblių manymu, jų „prasmė – atkartoja ką nors iš aplinkos“⁵³⁷. Toliau svarstoma, kodėl persirengėlius domino būtent tam tikri jų aplinkos žmonės: „rengėsi tokiais personažais, kurie yra mums kaip ir svetimi. Kaip, pavyzdžiui, kokie vengrai ar ten čigonai, ar ten daktarai. Vat, sakykim, paprastesni žmonės tokių dalykų kaip ir vengė, bijo. Čia va kai apsirengia, išsišaipto, išsityčioja iš jų [...] jie gali būt juokingi ir nebaisūs. Tai tas toksai kaip ir su velniu tas pats. [...] Tiesiog toksai gal žmonių išsilaisvinimas nuo tų baimių daugiau“⁵³⁸. Interpretacijos, grindžiamos archajiškesne pasaulėžiūra, yra gana retos. Pavyzdžiui, kartais persirengėliai siejami su žmonėmis svetimomis būtybėmis iš anapusinio pasaulio⁵³⁹. Paprastai taip interpretuojami personažai-gyvūnai, retkarčiais – ir vėlesnieji personažai: „[D]aktaras atstovauja jau kultūrinį herojų. Ne tiek kiek iš ano, gal kiek iš šio pasaulio. Gal ir... Gal anksčiau būdavo burtininkai, kurie ten į tuos daktarus panašūs. Neaišku, kaip susiformavo tas daktaro personažas“⁵⁴⁰. Akivaizdu, kad daugumai ansamblių aktuali ne ši archajiška pasaulėžiūra ir su ja siejama bendruomenė, o XIX-XX a. kaimas su žydais, vengrais-daktarais ir panašiais personažais, aiškinamais gana praktiškais psichologinėmis priežastimis. Kodėl ansambliams įdomiausi šie personažai? Galbūt todėl, kad jie šiuo metu yra geriausiai matomi,

⁵³⁴Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64.

⁵³⁵Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; plg. Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70; Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110 ir kt.

⁵³⁶Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55.

⁵³⁷Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35.

⁵³⁸Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85.

⁵³⁹Vytas, 22 m., Vilnius-Klaipėda, Ugnė, 16 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 28; plg. Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49; Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70; Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; Birutė, 40 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 111.

⁵⁴⁰Vytas, 22 m., Vilnius-Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 28.

tapę savotiškais Užgavėnių ženklais ar tiesiog lengviau pasiduoda ansamblių aiškinimo „logikai“. Personažų reikšmę aktyviausiai interpretuoja didmiesčių folkloro ansamblių nariai, bet daugumai persirenginėjimas yra svarbus pats savaime, nesvarbu, kokių personažų ar kauke.

Paties persirenginėjimo papročio reikšmė neretai jungiama su populiariausiomis šventės reikšmėmis – žiemos varymo⁵⁴¹ ar linksmybių švente („Nu toks karnavalas savotiškas“⁵⁴²). Persirenginėjimo argumentacija pasirodo dvilypė: 1) tradicija (taip buvo daroma: „Taip jau buvo priimta nuo senųjų laikų“⁵⁴³) ir 2) praktinė: persirengus, pasislėpus po kauke, lengviau atsipalaiduoti, daugiau leidžiama pokštauti „anonimiškai“ („Nu čia kažkas yra pasakęs, kad po kauke yra lengviau juokauti. Ir juokauti, ir juokus krėsti, ir ten visokius šiaip dalykus daryti. Nes tavęs lyg tai niekas neatpažįsta, tartum taip kitu. Kažkuo tai. Tam tikras persikūnijimas. Tai iš tikrųjų, pavyzdžiui, man yra žymiai linksčiau. Nežinau kodėl, aš matau, kad žmonės visą laiką kitaip reaguoja, visiškai kitaip išitraukia. Jeigu tu eisi, kažką pasakysi šiaip žmogui pro šalį. Būna, pasižiūri keistai. O jeigu tu su kauke, atrodo, lyg tai tu tas pats žmogus, bet jau viskas tvarkoj. Viskas labai gerai, nėra jokių ten...“⁵⁴⁴). Tai – savo asmenine patirtimi, pojūčiais paremtas aiškinimas. Ansamblių pasakojimuose paprastai išsako konkrečias patirtis ir iškelia tų patirčių autoritetą. Remiantis jomis gali būti interpretuojamos ir senosios praktikos, į vieną gretą sujungiant ir kaimo Užgavėnės, ir pirmųkščių medžiotojų šokius⁵⁴⁵. Čia, rodos, akivaizdžiai susiduriame su teorinėje dalyje minėtu procesu, kai savaip interpretuojamos praeities praktikos pasitelkiamos asmeninei prasmei kurti. Retkarčiais ieškoma kitų aktualių reikšmių. Pavyzdžiui, šį paprotį bandoma aiškinti ir kaip mechanizmą bendruomenės moralei palaikyti: „pasišaipyti iš savo ydų. Arba kaimynui parodyti kažkokias ydas. Nepasakant grubiai, neįskaudinant“⁵⁴⁶.

Dar vienas įdomus klausimas – personažų ir kaukių tradiciškumo vertinimas⁵⁴⁷. Galima pastebėti tris pagrindinius požiūrius į šventėse naudojamas tradicines ir naujas kaukes. Dalis ansamblių mano, kad reikia saugoti „tradicines“ kaukes. Šiuo atveju bet kokios naujos kaukės vertinamos kaip tradicijos žalojimas⁵⁴⁸. Kitas požiūris – pripažinimas, kad tradicija yra nuolat kintantis reiškiny, senoji kaukių tradicija taip pat kito, tad tam tikri nauji elementai ir

⁵⁴¹ Lina, 40 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 70; plg. Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

⁵⁴² Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33; „šou“ – Sigitas, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66.

⁵⁴³ Aušra, 44 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 50; plg. Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Kęstutis, 56 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 72; Sigita, 47 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 68; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

⁵⁴⁴ Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; plg. Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Otilija, 56 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 48; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

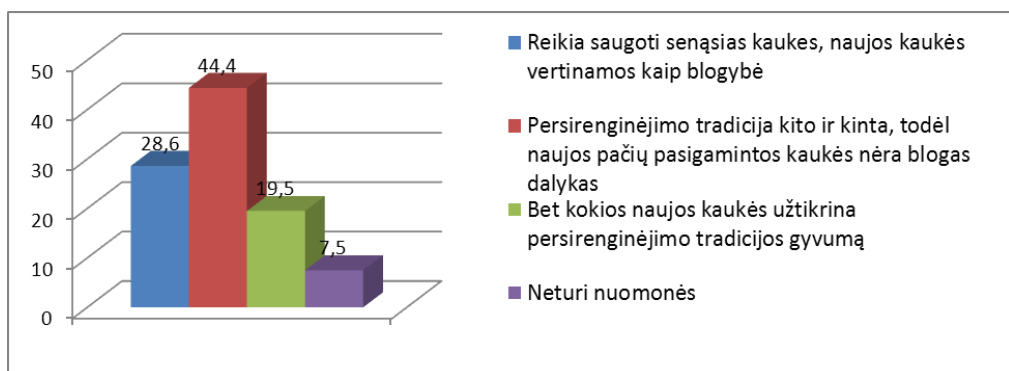
⁵⁴⁵ Plg. Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43.

⁵⁴⁶ Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; plg. Nijolė, 55 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 49.

⁵⁴⁷ Šioje disertacijoje nesiekiami apibrėžti „tradicinės kaukės“ sąvokos ar įvertinti ansamblių „tradiciskumo“ sampratų teisingumo. Svarbiausia, kad tokios sąvokos ansamblių diskurse naudojamos ir su jomis siejama problematika jiems aktuali.

⁵⁴⁸ Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

dabar yra neišvengiami. Šiuo atveju teigiamai vertinamas personažų ir kaukių keitimas su tam tikromis sąlygomis. Čia labiausiai akcentuojamas poreikis išsaugoti lietuviškų Užgavėnių originalumą ir iš tradicijos perimamas elementas – kaukės gaminimasis, o ne įsigijimas iš parduotuvių: „Aš manyčiau, kad tuos, kurie buvo reikėtų tikrai išlaikyti, nes jos buvo iš tikrųjų labai įdomios. Bet aš nepasakyčiau, kad negalima prigalvoti ir naujo ko nors iš tikrųjų. Nu ar su šiom dienom susieto. [...] Jeigu žmonės kurtų, patys vat gamintųsi, taigi būtų labai šaunu. Bet jeigu nusiperka iš Maksimos ir užsideda, tai tada jau nu... [nieko gero]“⁵⁴⁹. Trečias požiūris – besąlygiškas naujų kaukių, personažų kaip teigiamo reiškinio, užtikrinančio tradicijos gyvumą, pripažinimas: „Aš manau, kad viskas tiktų iš principo. Nes jeigu persirengdavo, kad nepažintų, tai ir rengiesi, kad nepažintų tavęs. Ir kuo sugalvoji...“⁵⁵⁰.

20 pav. Folkloro ansamblių dalyvių Užgavėnių personažų ir kaukių tradiciškumo vertinimas (proc.)

Kaip matome iš 20 paveiksle pateiktų anketinio tyrimo duomenų, 28,6 proc. (107 iš 374) apklaustųjų mano, kad būtina saugoti senąsias kaukes, o 63,9 proc. (239 iš 374 apklaustų) mano, kad tradicija kinta ir tai nėra jokia blogybė. Beveik pusė (44,4 proc., 166 iš 374 apklaustų) ansamblių narių mano, kad geriausia naudoti savo pačių pasigamintas, o 19,5 proc. (73 iš 374 apklaustų) – bet kokias naujas kaukes. Nustatyta statistiškai reikšminga požiūrio į kaukių tradicijos saugojimą ir keitimą koreliacija su amžiumi⁵⁵¹. Nuomonė, kad naujos kaukės yra blogas dalykas, labiausiai būdinga patiems vyriausiems ansamblių nariams (taip teigė 42,4 proc. 71 m. ir vyresnių ansamblių narių, plg. 17,2-32,2 proc. kitų amžiaus grupių ansamblių narių). Patys jauniausi ansamblių nariai dažniau linkę vertinti bet kokias naujas kaukes (taip teigė 34,1 proc. 20 m. ir jaunesnių ansamblių narių, plg. 10,5-23,4 proc. kitų amžiaus grupių ansamblių narių) ar

⁵⁴⁹Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; plg. Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Asta, 47 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 85; Eglė, 44 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 90.

⁵⁵⁰Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; plg. Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Varsa, 40 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 80; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

⁵⁵¹Koreliacija – -0,122 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

nėra apsisprendę šiuo klausimu (tai nurodė 24,1 proc. 20 m. ir jaunesnių ansamblių, plg. 0-12,3 proc. kitų amžiaus grupių ansamblių).

Vis dėlto, kaip parodė ne tik apklausa, bet ir autorės stebėjimo duomenys, tikrovėje praktinė veikla nuo pareikštų požiūrių vis dėlto gerokai skiriasi. Praktiškai visi folkloro ansamblių dalyviai ir vadovai daugiausiai teigia gaivinantis tik tradicinius personažus ir naudojančius tradicines kaukes⁵⁵², nepaisant pareikšto teigiamo požiūrio į naujas kaukes. Tai – gana savita teorinėje dalyje minėto puristų ir sinkretistų konflikto išraiška. Tik nedaugelis ansamblių iš tiesų sąmoningai kuria personažus ir kaukes, kuriuos suvokia kaip naujus. Tarp tokių minėti, pavyzdžiui, Bratka, Štustauskas ir pan.⁵⁵³ Retkarčiais ansamblių sugalvoja „abstrakčių“ personažų, kuriuose vargu ar galima atpažinti kokią nors konkrečią gyvą būtybę. Šios kaukės neturi jokio vaidmens – arba galbūt visiškas jų neveiklumas gali būti suvokiamas kaip itin prasmingas vaidmuo. „Aš dariau tą kaukę nesigilindama į tą visą istoriją. Pasidariau pusė žalia, pusė tamsiai mėlyna-juoda. Kažkoks virsmas tos gamtos, kai Užgavėnės – baigiasi žiema, dabar prasidės antras... Tai va tokią. Tiesiog kažkaip intuityviai darai kažką, per daug nesigilindamas, ką tu nori padaryti, ką tu jauti ir ką reiškia ta šventė. [...] esi žmogus, užsidedi kibirą ar tinklą, pasiimi šluotą... Ir ten taip pasidaro, kad tavo veido nesimato, paaukštėjį ten kažkaip... Ten vaizduoja embrioną žmogaus pilve. Kad dar visai iš kito pasaulio yra, visai kitur... Ir jina [kaukė] eina didelė, nieko nedaro, visą laiką tyli, ir niekas prie jos nelenda. Nieks jos nevolioja po sniegą, niekas nemuša. Ir tu nieko negali kalbėti, nieko nesigirdi. Grynai kaip iš kito pasaulio. Ir tai reiškia vaiką iščiose, visai dar tokį nesusiformavusį. Jis dar be veido bruožų, be nieko. Tas man labai patiko“⁵⁵⁴. Atrodo, kad konstruojant naujas kaukes ir personažus, ansambliams rūpi ir išraiška, jos atitikimas šventės nuotakai, ir prasmė; svarbiausia – reikšmė sau. Galima spėti, kad tokios kaukės daugumai ansamblių yra nepatrauklios ne dėl savo naujumo, „netradiciškumo“, o būtent todėl, kad neturi jokio aktyvaus vaidmens šventėje.

Tad atrodo, kad persirenginėjimo praktikos labiausiai siejamos su Užgavėnių kaip linksmybės švenčių reikšme – persirenginama siekiant pašėlioti be suvaržymų, per daug nesigilinant į personažų reikšmes, nededant daug pastangų į kaukių gamybą. Kita vertus, vyraujantis netradicinių personažų ir kaukių galimybės pripažinimas (nors ir nepasinaudojant ja) rodo, kad ansambliams suvokia galintys teisėtai dalyvauti tradicijos kūrimo ir ieškoti aktualių naujų išraiškos formų.

⁵⁵²Inga, 36 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 83; Jolanta, 50 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 64; Evelina, 15 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 75; Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77; Aliona, 37 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 79; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31; Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108 ir kt.

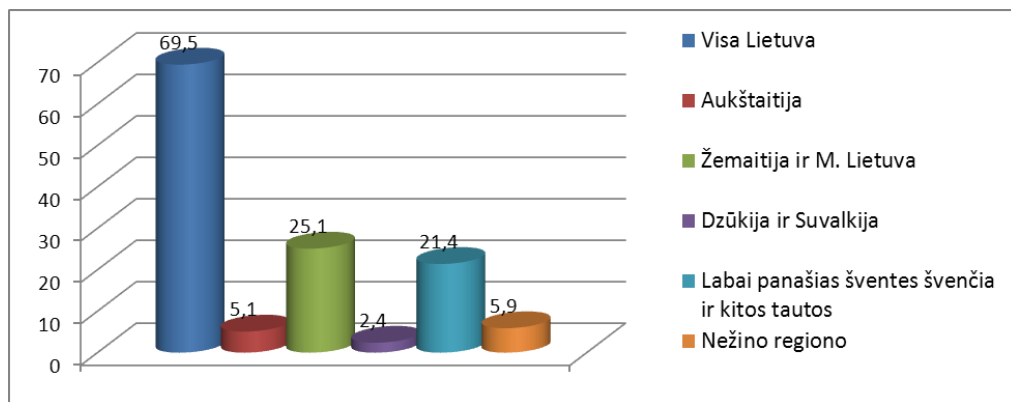
⁵⁵³Loreta, 54 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 69; plg. Bratka – Laima, 72 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 35; Štustauskas – Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

⁵⁵⁴Ugnė, 16 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 28; plg. Jovita, 58 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 31.

Regioniškumas

Užgavėnės labiausiai siejamos su vienu Lietuvos regionu – Žemaitija. Kaip minėta, būtent čia užfiksuoti papročiai šventės gaivintojų iniciatyva jau tarpukariu ėmė plisti kituose regionuose ir ilgainiui įsitvirtino visoje šalyje. Mokslininkų ir etninės kultūros specialistų diskusijose šis žemaitiško šventės varianto išplitimas vertinamas nevienareikšmiškai. Ką apie tai mano ansamblių nariai?

Dauguma ansamblių žino, kad turtingiausi Užgavėnių papročiai išliko Žemaitijoje. Daugelis remiasi vaikystės, jaunystės prisiminimais apie gimtąsias ar gyventas vietas, artimuosius, gimines ir pažįstamus žmones, todėl neretai mini, kad jų krašte jokių persirengėlių nebuvo⁵⁵⁵. Kita vertus, kartais pasirodo, kad Užgavėnės buvo švenčiamos visada visoje Lietuvoje – šiuo atveju ansambliciai tikriausiai remiasi sovietmečiu visoje Lietuvoje propagauta „Žiemos palydų“ švente⁵⁵⁶. Dar viena įdomi užfiksuota žemaičių nuomonė – šios šventės žemaitiškumo neigimas, grindžiamas jau dabartiniu jos paplitimu visoje Lietuvoje: „Užgavėnės tai yra – visur jos yra. O Trys karaliai – tai tik mes treči metai jau švenčiam“⁵⁵⁷.

21 pav. Užgavėnių šventės regioninio paplitimo suvokimas folkloro ansamblių dalyvių apklausos duomenimis (proc.)

Anketinės apklausos duomenys (21 pav.) rodo, kad dauguma (69,5 proc., 260 iš 374 apklaustų) ansamblių Užgavėnės laiko bendralietuviška švente. Tiesa, anketoje tiesiog klausta, kokiuose regionuose anksčiau švęstos Užgavėnės, t.y. nekonkretizuojant šventės siužeto ar personažų. Dalis ansamblių vis dėlto mano, kad ši šventė švęsta tik tam tikruose etnografiniuose regionuose: 25,1 proc. (94 iš 374 apklaustų) ją sieja su Žemaitija, 5,1 proc. (19 iš 374 apklaustų) – su Aukštaitija ir 2,4 proc. (9 iš 374 apklaustų) – su Dzūkija ir Suvalkija. Be to, beveik penktadalis ansamblių pripažįsta, kad panašias šventes švenčia ir kitos tautos

⁵⁵⁵Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

⁵⁵⁶Pavyzdžiui, Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39.

⁵⁵⁷Bronė, 59 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 55.

(atsakydami į šį klausimą, ansambliečiai galėjo rinktis kelis atsakymus, todėl bendras atsakymų procentų skaičius yra didesnis nei 100). Nustatyta statistiškai reikšmingos Užgavėnių regioninio paplitimo suvokimo koreliacijos su ansamblių amžiumi, išsilavinimu ir regionu⁵⁵⁸. Nuomonė, kad Užgavėnės šventos visoje Lietuvoje, būdingesnė jaunesniems ansambliams (ją išsakė 77,7-80,8 proc. 50 m. ir jaunesnių ir 57,9-69,7 proc. 51 m. ir vyresnių ansamblių). Aukštaitijoje buvus šią šventę dažniau nurodė patys jauniausi ir vyresni ansambličiai (3,4 proc. 20 m. ir jaunesnių, 0 proc. 21-40 m. amžiaus ir 3-10 proc. 41 m. ir vyresnių ansamblių). Su Žemaitija Užgavėnės daugiau sieja vyresni ansambličiai (šį regioną nurodė 9,1-15,4 proc. 40 m. ir jaunesnių ir 23,4-34,4 proc. 41 m. ir vyresnių ansamblių) ir žemaičiai bei dzūkai, mažiausiai – didmiesčių ansambličiai (atitinkamai 36,7, 32,7 ir 13,5 proc., pgl. 20,4-24,8 proc. kitų regionų ansamblių). Jaunesniems (20,7-42,3 proc. 60 m. ir jaunesnių ir 6,1-8,8 proc. 61 m. vyresnių ansamblių) ir didesnio išsilavinimo (31 proc. turinčių aukštąjį, 21,6 proc. turinčių aukštesnįjį ir 3,7-12,1 proc. kitų išsilavinimo grupių respondentų) ansambliams artimesnė mintis, kad panašias šventes švenčia ir kitos tautos.

Žemaitiškų papročių diegimas visoje Lietuvoje vertinamas įvairiai. Nemažai daliai ansamblių šventės žemaitiškumas nerūpi⁵⁵⁹. Kartais šio regiono Užgavėnių išplitimas suvokiamas kaip papročių niveliacija: „nelabai gerai, kai niveliuojama kažkas. Tikrai Dzūkijoje nėra išlikusios šitos šventės. Tai nežinau, kiek tai gerai. Mąstau, kad gal Dzūkijoje reikėtų kitas šventes švęst. Tarkim, Velykos labai gajos. Gal labiau tai švęst? [...] O nesistengt, vienu žodžiu, bezdžionaut. Man atrodo, kad kiekvienas regionas turi išlaikyt savo savitumą. Nes jeigu dzūkai švęs kaip žemaičiai, tai koks čia savitumas, kokia čia tradicija?“⁵⁶⁰ Žemaitiškų Užgavėnių šventimas didmiesčiuose argumentuojamas tuo, kad čia susitelkia žmonės iš įvairių regionų. Be to, žmonėms, ypač jaunesniems, norisi įvairovės, galimybės atlikti ir interpretuoti įvairių Lietuvos regionų folklorą ir papročius⁵⁶¹. Toks tradicijų maišymas oficialiai labiausiai toleruojamas didmiesčiuose, bet su panašiomis problemomis susiduria ir kai kurie regionai. Pavyzdžiui, nors Šilutėje, kaip ir kitur Klaipėdos krašte, „šiaip tai daugiau toks kaip ir žiemos pabaigtuvių suėjimas, sambūrių ir būtent to riebiojo maisto ragavimas ir ten, vienu žodžiu, aptarimas kažkokių dalykų būdavo. Toks daugiau būdavo populiarus dalykas. O šiaip tai mes darom tas su kaukėmis Užgavėnės. Ir deginam tą Morę, todėl kad mes turim derintis ne tik prie šitų tradicijų, kurios buvo ir kur nebėr gyventojų. Mes dar turim prisiderint prie tų gyventojų,

⁵⁵⁸ Nuomonės, kad Užgavėnės šventos visoje Lietuvoje, koreliacija su amžiumi – 0,107 (reikšminga, kai $p < 0,05$); nuomonės, kad Užgavėnės šventos Aukštaitijoje, koreliacija su amžiumi – -0,102 (reikšminga, kai $p < 0,01$); nuomonės, kad Užgavėnės šventos Žemaitijoje, koreliacija su amžiumi – -0,154 (reikšminga, kai $p < 0,01$), su gyvenamuoju regionu – 0,125 (reikšminga, kai $p < 0,05$); nuomonės, kad panašią šventę švenčia ir kitos tautos, koreliacija su amžiumi – 0,156 (reikšminga, kai $p < 0,01$); su išsilavinimu – -0,192 (reikšminga, kai $p < 0,01$).

⁵⁵⁹ Sigita, 47 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 68.

⁵⁶⁰ Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Albertas, 46 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 41; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108.

⁵⁶¹ Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44.

kurie dabar gyvena. O čia gyvena iš visos Lietuvos suvažiuavę žmonės⁵⁶². Galiausiai pripažįstama, kad žemaitiškasis variantas yra įdomesnis nei tie, kurie užfiksuoti kituose Lietuvos regionuose, ir tik jisai gali sudominti žmones šiandien⁵⁶³. Tad žemaitiškų Užgavėnių šventimas suvokiamas kaip pragmatinis sprendimas, būtinas šios šventės populiarinimui šiuolaikinėje visuomenėje.

Kai kurie ansambliai iš kitų regionų bando pristatyti savo krašto Užgavėnių tradicijas. Pavyzdžiui, panevėžiečiai teigia sekantys savo tradicijas, t.y. deginantys ne Morę, o Gavėną⁵⁶⁴, vilniečiai miesto šventėje dainuoja dzūkiškas dainas⁵⁶⁵. Nežemaitišką šventę kartais renkasi ir ansambliai, švenčiantys su savais žmonėmis: „kitą kartą dar būna, kad mes savaitgalį prieš Užgavėnes pasidarom aukštaitiškąjį variantą. Nuvažiuojam į vieno ansambliečio sodybą, ten [yra] vietinis, kuris puikiai atsimena, kaip tai vykdavo. Suranda arkliuką ir mes gerai paplyšaujam aukštaitiškų dainų vežimuose. Jau ten Užgavėnės yra be kaukių. Bet tiesiog apvažiuojam to ūkininko, kuris mums davė arklių, laukus ir juos palaiminam senuoju būdu. Mums labai smagi atrakcija“⁵⁶⁶. Taigi, nors žemaitiškasis Užgavėnių variantas Lietuvoje šiandien neabejotinai vyrauja, bet ši tendencija ansambliuose yra gana aktyviai reflektuojama ir jai sąmoningai priešinamasi švenčiant pagal kitų regionų „scenarijus“.

Vis dėlto iš esmės nepasitaikė ansamblių, kurie teigtų, kad Užgavėnės yra *jų miesto (kaimo, miestelio) šventė* (priešingai nei kelios kitos minėtos šventės, pavyzdžiui, Jurginės Palangoje ar Trys karaliai Mosėdyje). Taip pat, nors pripažįstamas šventės žemaitiškumas ir remiamasi sava žemaitiška šventės patirtimi, nė sykiu neteko girdėti kalbant apie *mūsų, žemaičių*, šventę. Todėl atrodo, kad Užgavėnės nekuria tapatumo – nesteigia bendrumo su *savais* ir atskirčių nuo *kitų* – regioniniu, vietos bendruomenių lygmeniu. Unikalus matomas (išsakant poreikį jį išsaugoti) tiksliai kalbant apie *lietuviškomis* Užgavėnėms kylantį pavojų susidūrus su *vakarietiškomis* praktikomis (prekybos centrų peršamomis kaukėmis, Helovyno švente ir pan.). Šia prasme šventė suvokiama kaip nacionalinė.

Tad Užgavėnės pirmiausia pasirodo kaip bendralietuviška šventė, kurią švenčia nacija (ar kurią primeta švęsti nacijos įgaliotos institucijos – kultūros centrai, savivaldybės ir pan.). Diskusijose apie naujų kaukių prasmingumą ir poreikį saugoti senąsias pabrėžiamas šio karnavalo unikalumas, o pasaulinis kontekstas vertinamas neigiamai, paprastai jį redukuojant į kosmopolitinės, masinės kultūros ženklą Helovyną⁵⁶⁷. Retkarčiais neutraliai ar teigiamai paminimi ir su lietuviškomis Užgavėnėmis lyginami Venecijos, Brazilijos karnavalai (plg. „šiaip vis tiek stengdavosi kaukes pasidaryt kuo gražesnes, kuo išpūdingesnes. Ir Brazilijoje tuo keliu,

⁵⁶²Regina, 53 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 77.

⁵⁶³Varsa, 40 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 80; plg. Audronė, 46 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 96.

⁵⁶⁴Laima, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 32; Virginija, 47 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 108; Danutė, 52 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 110.

⁵⁶⁵Dalia, 30 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 82.

⁵⁶⁶Varsa, 40 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 80.

⁵⁶⁷Artūras, 54 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81; Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Eugenijus, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 65.

vat Venecijoj kažkokios teatrinės tos kaukės. O čia tokios nu liaudiškos⁵⁶⁸). Tad Lietuva gana retai matoma kaip tam tikras pasaulio regionas, kurio karnavalo tradicijas galima lyginti su kitais regionais globaliu mastu. Dažniausiai išryškėja gynybinė pozicija: turime apsaugoti unikalias lietuviškas Užgavėnes nuo Helovyno įtakos, kurioje išvelgiama priešiško Vakarų kultūros grėsmė.

Vaidinių šaltiniai ir įsivaizduojamos praeities laikas

Užgavėnių, persirengėlių papročio laikymas tradicija daro šią šventę tarsi savaime suprantamą, į kurios reikšmę nėra prasmės gilintis ir to paprasčiausiai nedaroma. Reikšmė nujaučiama, bet sunkiai išreiškiama žodžiais („Aš dabar pati galvoju, kad mums atrodo toks dalykas savaime suprantamas, o kai išgirstu klausimą, nežinau, kaip atsakyt. Taip kad aiškintis... atrodo savaime aišku. O kad ten tą visą simboliką...⁵⁶⁹). Kai kurie ansambliciai teigia, kad reikšmės įdomios, bet tiesiog nėra laiko gilintis, kiti tiesiai šviesiai sako, jog dėl vienų ar kitų priežasčių jos jų nedomina (pavyzdžiui, „kadangi tikrai nemėgstu Užgavėnių, tai niekad ir nesigilinau“⁵⁷⁰ ar nesidomi, nes „Man, pasakysiu, ne tiek ta tradicija, kiek tas padurniavimas domina toį šventėį. Aš nežiūriu į jos gilią prasmę“⁵⁷¹). Galima spėti, kad ansamblicių nenoras aiškinti(s) šventės prasmių ar teigimas, kad jie jų nežino, siejasi ir su sunkumais įvardyti „bendrą žinojimą“. Vis dėlto kai kurie pažymi, kad ansamblyje šventės, persirengėlių reikšmės yra aiškinamos. Neretai tai vyksta prieš šventę, susirinkus darytis kaukių. Pavyzdžiui, vadovė „prieš Užgavėnes labai dažnai aiškina, pasakoja, kokių kaukių būna ir ką jos reiškia. [...] Ji atpasakoja visą laiką kaukių prasmes, kas su kuo kontaktuoja, ką daro, ką muša, ką volioja ir kokių vaidmenį atlieka“⁵⁷².

Net ir nesigilindami į šventės prasmes, visi ansambliciai vienaip ar kitaip įsivaizduoja, kokia ji turėtų būti. Kokie yra jų įvaizdžių kūrimo šaltiniai? Šie pasirodo esą labai skirtingi. Pavyzdžiui, žemaičiai gausiai remiasi vienoka ar kitokia patirtimi iš vaikystės, paprastai sovietmečio laikų⁵⁷³. Pateikėjų specialiai nebuvo klausama apie Užgavėnes, kurias jie prisimena iš savo vaikystės, tėvų, senelių pasakojimų ir pan., bet atrodo, kad šie prisiminimai jiems yra labai svarbūs. Paprastai pasakojimai apie ankstesnius laikus pasigirdavo klausiant apie šventės reikšmes ar šiandienos ansamblicių praktikas. Tad galbūt ne visi vaikystėje Užgavėnes matę ansambliciai apie tai papasakojo; tai padarė manė, jog šie prisiminimai yra svarbus argumentas jų mintims pagrįsti.

⁵⁶⁸Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; plg. Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39; Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

⁵⁶⁹Regina, 50 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 38; plg. Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33; Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; Danguolė, 43 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 84; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

⁵⁷⁰Ramunė, 43 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 43; Rūta, 49 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 86.

⁵⁷¹Vytautas, 52 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 39.

⁵⁷²Ugnė, 16 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 28; plg. Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

⁵⁷³Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66; plg. Virginija, 49 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 51; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52.

Vaikystės prisiminimuose kartojasi kelios temos. Pirmiausia – kolūkinis kaimas, kuriame Užgavėnės tarsi ir draustos, bet vykusios nesuvaldomai⁵⁷⁴. Ryškiausiai iškyla būtent persirengėliai, jų kaukės, eitynės, žmonių bendravimas⁵⁷⁵ – tai reikšmės ir ženklai, paprastai būdingi ir šiandienėms Užgavėnėms. Su tuometine švente lyginama ir šiandieninė – paprastai konstatuojant, kad žmonės tuomet buvę atviresni, mieliau bendravę su persirengėliais⁵⁷⁶ ir tuomet šventė savi, aplinkinių kaimų gyventojai, o dabar privažiuoja iš didmiesčių⁵⁷⁷. Įdomu, kad retai minimas prisivalgyimas. Panašūs ir tėvų pasakojimai apie „tikras“ Užgavėnes⁵⁷⁸.

Tad sava „tikrų“ Užgavėnių patirtis vaikystėje ar tėvų, senelių pasakojimai yra svarbiausias ir vertingiausias laikomas vaizdinių šaltinis. Vis dėlto dalis ansamblių šio šaltinio neturi. Jų supratimą apie Užgavėnes dažniausiai formavo vėlesnės patirtys – buvimas jau gaivintojų rengiamose šventėse Rumšiškėse ar artimesnėje aplinkoje (savo miesto šventėse ar netgi tik renginiuose, kuriuose jie dalyvavo kaip folkloro ansamblio nariai): „Aš su tuo neaugau. Aš susipažinau su Užgavėnėm, tik kai atėjau į folklorą. Ir tai man pakankamai svetima šventė. Sakau, viduj niekas su tuo nerezonuoja visai. Ir tai, kai susipažinau, atsimenu – vienos Užgavėnės tai buvo Rumšiškėse“⁵⁷⁹. Savos „tikrų“ Užgavėnių patirties ar artimųjų pasakojimų svarbą patvirtina ir nuostata, kad tokios patirties neturintys ansambliciai gali „teisėtai nežinoti“ šventės reikšmių: „Ne mieste gyvenau, vaikystę praleidau kaime. Tai ten nesijausdavo tos Užgavėnės. Žinau, kad pasninko pradžia, gavėnios pradžia ir tiek. Nebūdavo karnavalų tokių, nebūdavo“⁵⁸⁰ arba „Nu aš jau nesu iš tų kaimo žmonių, kad galėčiau kažką labai aiškint apie Užgavėnes“⁵⁸¹. Tokia nuostata savo nežinojimą grindžia ir ansambliciai, kilę iš regionų, kuriuos Užgavėnės nešvėstos, ir mieste užaugę ansambliciai.

Kitas svarbus vaizdinių šaltinis – sava dabartinė šventimo, persirengimo patirtis. Kaip matėme, jis svarbus ir pačios šventės, ir personažų, persirengimo papročio reikšmių interpretacijai, ir dabartinių praktikų kūrimui ir vertinimui.

Pasitaiko, kad ansambliciai nurodo žinias apie šventę radę knygose. Vis dėlto šios knyginės žinios suvokiamos kaip gerokai menkesnės už savą patirtį ar net neaktualios tiesioginiam šventės šventimui: „visi mokslininkai mėgsta versijų visokių turėti ir tai yra gerai. [...] Bet aš kažkaip tai arčiau žemės žiūriu į šituos reikalus“⁵⁸².

⁵⁷⁴Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59; Asta, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 52; Regina, 70 m., Salantai, VDU ER 2324, Nr. 62; Danguolė, 55 m., Šilutė, VDU ER 2324, Nr. 76 ir kt.

⁵⁷⁵Feliksas, 79 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 59, Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Dalia, 47 m., Plungė, VDU ER 2324, Nr. 66.

⁵⁷⁶Silvija, 50 m., Palanga, VDU ER 2324, Nr. 47; Genovaitė, 44 m., Zarasai, VDU ER 2324, Nr. 109.

⁵⁷⁷Rimutė, 53 m., Plateliai, VDU ER 2324, Nr. 78.

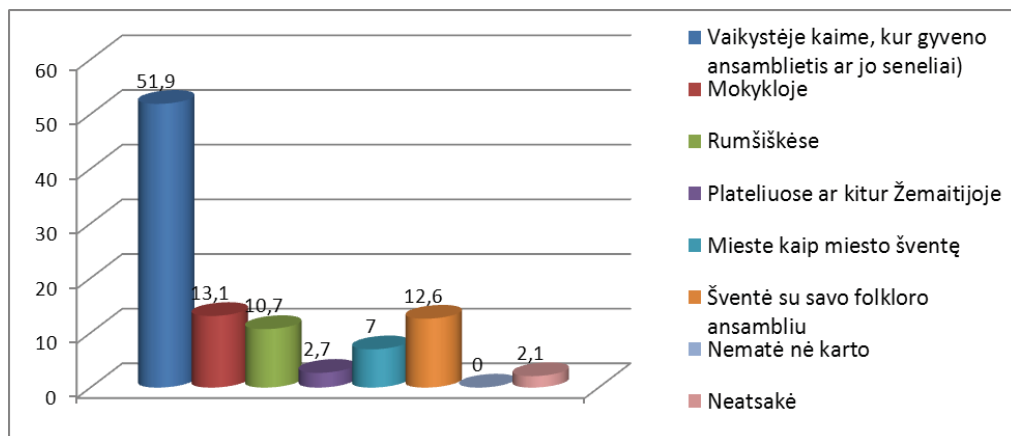
⁵⁷⁸Gema, 57 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 88.

⁵⁷⁹Eglė, 42 m., Vilnius, VDU ER 2324, Nr. 81.

⁵⁸⁰Juozas, 55 m., Panevėžys, VDU ER 2324, Nr. 33.

⁵⁸¹Raimondas, 57 m., Klaipėda, VDU ER 2324, Nr. 71.

⁵⁸²Ramunė, 49 m., Kaunas, VDU ER 2324, Nr. 44; plg. Richardas, 50 m., Mosėdis, VDU ER 2324, Nr. 58.

22 pav. Pirmasis folkloro ansamblių dalyvių susidūrimas su Užgavėnėmis (proc.)

Anketinės apklausos duomenimis (22 pav.), daugiau nei pusė (51,9 proc., 194 iš 374 apklaustų) ansamblių Užgavėnės pirmiausia pamatė kaime, kur gyvena jie patys arba jų seneliai. Maždaug po dešimtadalį ansamblių su Užgavėnėmis susipažino mokykloje (13,1 proc., 49 iš 374 apklaustų), gaivinamomis etnografinėmis Užgavėnėmis garsėjančiose vietose (13,4 proc., 50 iš 374 apklaustų), miesto šventėje (7 proc., 26 iš 374 apklaustų) ir folkloro ansamblio veikloje (12,6 proc. 47 iš 374 apklaustų). Nustatytos statistiškai reikšmingos pažinties su Užgavėnėmis koreliacijos su ansamblių amžiumi, išsilavinimu ir gyvenamuoju regionu⁵⁸³. Jauniausio ir vyresnio amžiaus ansambliciai su Užgavėnėmis dažniau susipažino kaime (51,7 proc. 20 m. ir jaunesnių, 26,9-47,9 proc. 21-60 m. amžiaus ir 66,7-81,8 proc. 61 m. ir vyresnių ansamblių). Mokykloje su šia švente daugiausia susipažino jaunesni (bet ne patys jauniausi) ansambliciai (13,8 proc. 20 m. ir jaunesnių, 30,3-42,3 proc. 21-40 m. amžiaus ir 0-12,2 proc. 41 m. ir vyresnių ansamblių). Jaunesni ansambliciai dažniau Užgavėnės pamatė ir kaip miesto šventę (9,1-15,4 proc. 40 m. ir jaunesnių ir 0-6,7 proc. 41 m. ir vyresnių ansamblių). Lyginant skirtingo išsilavinimo ansamblių grupes, pasirodo, kad kaime su Užgavėnėmis dažniau susidūrė žemesnio išsilavinimo ansambliciai (88,9 proc. pradinį, 51,5-55,9 proc. vidurinį, profesinį ir aukštesnįjį ir 42,8 proc. aukštąjį išsilavinimą turinčių ansamblių). Be to, kaime šią šventę pamatė daugiausia žemaičių, mažiausia – didmieščių ansamblių ir suvalkiečių (atitinkamai 81, 31,5 ir 38,8 proc., plg. 50-54,3 proc. kitų regionų ansamblių), kurie dažniau nei kitų regionų respondentai su švente susipažino mokykloje (atitinkamai 21,3 ir 18,4 proc., plg. 6,3-10,5 proc. kitų regionų ansamblių). Būtent dalyvaudami folkloro ansamblių veikloje su Užgavėnėmis dažniausiai susidūrė dzūkai ir suvalkiečiai (atitinkamai 28,8 ir 20,4 proc., plg. 1,3-13,3 proc. kitų regionų ansamblių).

⁵⁸³ Koreliacija su amžiumi – -0,103 (reikšminga, kai $p < 0,05$), su išsilavinimu – 0,122 (reikšminga, kai $p < 0,05$), su gyvenamuoju regionu – 0,131 (reikšminga, kai $p < 0,05$).

Kokia praeitis ir senoji bendruomenė yra svarbi ansamblių interpretacijose? Įvairių aspektų (pavyzdžiui, šventės, persirengimo papročio, personažų reikšmių ir jų vaidinių šaltinių) aiškinimas nurodo labai skirtingas chronologines aktualios praeities ribas. Šventė dažnai suvokiama kaip pagoniška – t.y., labai sena – tuo tarpu personažai matomi XIX-XX a. pr. kaimo bendruomenės kontekste, o daugelis ansamblių remiasi sovietmečiu besiribojančiais prisiminimais ir dabartinėmis patirtimis. Tik daliai aktualios krikščioniškos reikšmės, nurodančios XIX-XX a. Lietuvos kaimo bendruomenę – praeities bendruomenę, kuria grindžiama vyraujanti etninės kultūros vizija ir nacionalinis tapatumas⁵⁸⁴. Taigi, folkloro ansamblių Užgavėnėse susipina įvairiais gaivinimo laikotarpiais vyravusios reikšmės ir vizijos. Nepaisant prieštarų, ansamblių puikiai jas suderina, o save laiko *liaudies* nariais, galinčiais teisėtai plėtoti tradiciją.

Jau XX a. pr. įpaveldinus Užgavėnes, beveik šimtmetį vykstantis šios šventės gaivinimas įtvirtino jos kaip bendralietuviškos šventės sampratą ir išklė įvairias jos reikšmes bei Užgavėnių ir jų personažų vaidinius. Šiuo metu ansamblių yra vieni iš daugelio veikėjų, dalyvaujančių šios šventės gaivinyje ir interpretavime, todėl pačiose dabartinėse praktikose atsispindi ne tik jiems aktuali etninės kultūros vizija. Ši šventė kaip folkloro ansamblių puoselėjamas etninės kultūros paprotys yra labai paplitusi, nors nebūtinai mėgstama. Mokslininkus, gana pasyviai dalyvavusius aktyviame Užgavėnių puoselėjime, labiausiai domino senosios pagoniškosios šventės reikšmės ir jų atšvaitai XX a. I pusės persirengimo praktikose, tuo tarpu ansambliams aktualios įvairesnės, kai kuriais atvejais jau šventę įpaveldinus atsiradusios reikšmės – pirmiausia, sekulios linksmybės, žiemos varymas, dalis šventę sieja su pagoniškomis žemdirbiškomis vaisingumo skatinimo apeigomis, krikščionišku užsigavėjimu, moraliniu apšvalymu ar tautiškumo deklaratyvu. Šios reikšmės įtvirtinamos ir persirengimo papročio ir juose vaizduojamų personažų sampratoje: persirengimas dažniausiai suvokiamas kaip karnavalas, kuriame dėvimos patogios, nevaržomos linksmitis padedančios kaukės; retkarčiais personažai siejami ir su pagoniškomis apeigomis ir pasaulėžiūra. Įsivaizduodami Užgavėnes ir jų personažus, ansamblių daugiausia remiasi sava patirtimi: vaikystės ir jaunystės prisiminimais, matytomis kitų gaivintojų rengiamomis šventėmis ir jose akcentuojamomis reikšmėmis, aprėpiančiomis ir pagonišką senovę, ir sekulias XX a. linksmybes.

⁵⁸⁴ Aleknaitė E. Folkloro ansamblių etninės kultūros interpretacijų kontekstas. *Logos*. 2010, Nr. 62, p. 192.

IŠVADOS

1. Iki šiol negausi literatūra apie Lietuvos folkloro ansamblių judėjimą iki šiol daugiausia ribojosi atskirų kolektyvų bei renginių aprašymu ir tyrimais, nagrinėjančiais etninės muzikos gaivinimą kaip tautinio tapatumo raišką. Tuo tarpu užsienio tyrėjai etninės muzikos gaivinimo judėjimus analizuoja iš daugybės įvairių perspektyvų, didelį dėmesį skirdami jiems ir kaip socialiniams judėjimams, aktyviai interpretuojantiems etninę kultūrą.

2. Mokslininkai sutartinių tyrimuose bene daugiausia akcentavo archajiškus aspektus, reikšmes, genezės klausimus. Aktyviausias sutartinių gaivinimas sietinas su folkloro ansamblių judėjimu. Įsivaizduojant sutartinių giedotojas, ansambliciai daugiausia remiasi asmenine giedojimo patirtimi ir dabartinėmis matomomis praktikomis. Ansambliciai sutartinių giedotojas daugiausia suvokia kaip moteris, siejamas su gilia senove ir sakralumu. Kaip viena svarbiausių sutartinių ir jų giedotojų vaizdinių reikšmių tiek ansamblicių pasisakymuose, tiek galimuose jų aiškinimuose pasirodo kitiškumas – dėl jo vienus šis žanras traukia, kitus – atstumia.

3. Bendratautiniais instrumentais atliekama liaudies muzika puoselėjama ir/ar gaivinama nuo XX a. antrosios pusės. Negausiuose bendratautiniais instrumentais atliekamos muzikos praktikų tyrimuose ją atlikę etninės kultūros veikėjai siejami tiek su pramogine, tiek su apeigine sferomis, yra laikomi išskirtiniais, bendruomenės gerbiamais šviesuoliais. Dauguma ansamblicių su bendratautiniais instrumentais grojančiais muzikantais susidūrė kaime, kuriame gyveno patys ar jų seneliai, ir muzikanto vaizdinį grindžia daugiausia vaikystės ir jaunystės prisiminimais apie artimus žmones. Muzikantus ansambliciai įsivaizduoja daugiausia kaip vyrus, grojusius bendruomeniniuose pasilinksminimuose, rečiau – namuose sau ir artimiesiems ar apeigose. Manoma, kad jie buvę bendruomenėje gerbiami, linksmi, moterų labai mėgstami vyrai, šviesuoliai.

4. Kankliavimas folkloro ansamblių judėjime – viena iš beveik šimtmetį trunkančio kankliavimo gaivinimo formų. Gausiuose senojo kankliavimo tyrimuose, nagrinėjančiuose ir seniausius laikus, ir XIX-XX a. I pusės praktikas, daugiausia buvo atskleisti vyriški kanklininko burtininko, individualaus medituotojo vaizdiniai. Paprastai kanklininkai nesutinkami tiesioginėse ansamblicių kaimo patirtyse (vaikystės, jaunystės prisiminimuose ar ekspedicijose); daugiausia ansamblicių su kanklėmis susidūrė mokykloje ir žino jas iš kitų kankliavimo gaivinimo formų. Jiems aktualūs ir vyriškai, ir moteriški kanklininkų vaizdiniai. Ansambliciams kanklininkai paprastai nurodo gilią senovę, kuri neretai suvokiama kaip nebeaktuali, „per sena“. Galiausiai, nors mokslininkų nedomino kankliavimo gaivinimo metu susiformavę įvaizdžiai, ansambliciams jie yra pakankamai svarbūs, kartais net užgožiantys su kaimu siejamas reikšmes.

5. Skudučiavimas Lietuvoje įvairiomis formomis gaivinamas beveik šimtą metų. Jo dėka įsitvirtino skudučių siejimas su valstybine švietimo institucijų sistema ir vaikiškumu. Moksliniame diskurse skudučiavimas sietas ir su neapibrėžtai archajiška, ir su XIX-XX a. pr. kaimo bendruomene. Pastarojoje skudutininkai matomi kaip paprasti (suaugę) jos nariai. Ansamblių vizijose nėra mokslininkams svarbios asociacijos su archajiškumu; tai lauko, piemenų, vaikų, rečiau – vyrų instrumentas. Su instrumentu susidūrę ne savo kaimiškoje patirtyje, o mokykloje, dauguma ansamblių jo nemėgsta, suvokia jį kaip vaikišką, piemenukų instrumentą, kurio kaimiškumą užgožia dirbtinumo ir prievartos reikšmės, ateinančios iš pažinties su skudučiavimu kitose gaivinimo formose.

6. Užgavėnių šventės gaivinimas Lietuvoje vyksta jau daugiau kaip šimtmetį. Moksliniuose šios šventės tyrimuose daugiausia stengtasi rekonstruoti reikšmes, nebesutinkamas XIX-XX a. Lietuvos kaime. Tarp ansamblių populiarios kelios Užgavėnių reikšmės – pirmiausia, sekulios linksmybės, žiemos varymas, dalis šventę sieja su pagoniškomis žemdirbiškomis vaisingumo skatinimo apeigomis, krikščionišku užsigavėjimu, moraliniu apšalimu ar tautiškumo deklaravimu. Persirengimas dažniausiai suvokiamas kaip karnavalas, kuriame dėvimos patogios, nevaržomos linksminčių padedančios kaukės; retkarčiais personažai siejami ir su pagoniškomis apeigomis ir pasaulėžiūra. Įsivaizduodami Užgavėnės ir jų personažus, ansambliai daugiausia remiasi sava patirtimi: vaikystės ir jaunystės prisiminimais, matytomis kitų gaivintojų rengiamomis šventėmis ir jose akcentuojamomis reikšmėmis, aprėpiančiomis ir pagonišką senovę, ir sekulias XX a. linksmybes.

7. Folkloro ansambliai, naujame kontekste atlikdami įpaveldintas muzikines tradicijas ir papročius, pristato savo etnokultūros viziją ir ją atspindinčius etninės kultūros veikėjų įvaizdžius, kuriuose galima rasti ir senųjų, ir kitose etninės muzikos gaivinimo formose įtvirtintų, ir mokslininkų pristatytų vaizdinių, ir dabartinių ansamblių vertybių bei poreikių atšvaitų. Kelių etninės kultūros veikėjų įvaizdžių, jų interpretacijų ir raiškos tyrimas parodė, kad viename, sąlyginai vientisame etninės muzikos gaivinimo judėjime, koks yra Lietuvos folkloro ansamblių judėjimas, galima pastebėti daugybę mokslininkų išskirtų šiems judėjimams būdingų bruožų.

8. Akivaizdu, kad įvairių, ne vienodą populiarumą įgavusių muzikinių praktikų ir su jomis siejamų etninės kultūros veikėjų įvaizdžių atžvilgiu šie bruožai reiškiasi skirtingai: nevienodas požiūris į šaltinius, skirtingai besireiškianti purizmo-sinkretizmo įtampa, santykis tarp mokslininkų ir gaivintojų praktikų.

9. Tyrimas išryškino didelę, ankstesnėse studijose menkai analizuotą kitų – ankčiau gyvavusių ar veikiančių paraleliai – etninės muzikos puoselėjimo formų reikšmę formuojantis judėjimo savivokai ir ideologijai. Nepaisant prieinamų šaltinių, konstruodami savą etninės kultūros viziją ansambliai vertingiausiu šaltiniu laiko asmeninę kaimo patirtį. Tai galima laikyti svarbiausiu folkloro ansamblių judėjimui aktualios etninės kultūros vizijos aspektu.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Archyviniai šaltiniai:

VDU ER 2324 – Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos rankraštyno byla Nr. 2324. Eglės Aleknaitytės atlikti interviu.

VDU EMGP – Vytauto Didžiojo universiteto... byla. Eglės Aleknaitytės filmuoti folkloro ansamblių pasirodymų įrašai.

Internetiniai šaltiniai:

Ukmergės kultūros centro folkloro ansamblis „**Dagilėlis**“,

<http://www.omnitel.net/ukc/bureliai.htm>

Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblis „**Dijūta**“, <http://www.kf.vu.lt/~regis/dijuta/>

Nalšios muziejaus senojo folkloro ansamblis „**Dobile**“,

<http://nalsia.blogspot.com/2009/12/nalsios-muziejaus-senojo-folkloro.html>

Rokiškio kultūros centro folkloro ansamblis „**Gastauta**“, <http://rokiskiokc.lt/folkloro-ansamblis-gastauta.html>

KTU folkloro ansamblis „**Goštauta**“, <http://www.gostauta.lt/>

Folkloro ansamblio „**Jorė**“ romansų vakaras // <http://www.youtube.com/watch?v=mIz75NUmyR8>

Kėdainių kultūros centro folkloro ansamblis „**Jorija**“,

<http://www.kedainiukulturoscentras.lt/kolektyvai/folkloro-ansamblis-jorija/>

Ukmergės kultūros centro folkloro ansamblis „**Pyniava**“,

<http://www.omnitel.net/ukc/bureliai.htm>

Panevėžio folkloro ansamblis „**Pulkelis**“, <http://pulkelis.blogas.lt/panevezio-folkloro-ansamblis-pulkelis-1.html>

Rokiškio kultūros centro folkloro ansamblis „**Saulala**“, <http://rokiskiokc.lt/folkloro-ansamblis-saulala.html>

Telšių rajono savivaldybės kultūros centro folkloro ansamblis „**Spigėns**“, <http://spigens.lt/>

Folkloro ansamblio „**Ūla**“ kelionių dienoraštis (autorė Birutė Bražinskaitė). LTV, 1995 //

<http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/545>

Utenos kultūros centro folkloro ansamblis „**Utauta**“, <http://utenoskc.lt/utenoskc-meno-kolektyvai/utenoskc-ansamblis-utauta/>

ŠU folkloro ansamblis „**Vaiguva**“, <http://vaiguva.su.lt/>

Mažosios Lietuvos regiono folkloro ansamblis „**Verdainė**“,

<http://verdaine.weebly.com/susipa382inkime.html>

Kauno folkloro ansamblis „**Žaisa**“, <http://www.folk-zaisa.lt/>

Folkloro ansamblių garso įrašai:

Jaunimo folkloro sambūris „**Audenis**“ *Liuteronų laidotuvių giesmės*. Klaipėda, 2007.

Blezdinga ir Veronika *Blezdinga ir Veronika*. Kaunas, 1994.

Folkloro ansamblis „**Dagilėlis**“ Miestas, 1997.

Folkloro ansamblis „**Diemedis**“ *Folkloro ansamblis „Diemedis“*. Miestas, 2007.

Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblis „**Dijūta**“. *Unksti rytėlio*. Vilnius, 2000.

Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblis „**Dijūta**“. *Lithuanian Traditional Music*. Vilnius, 2000.

Dūno upe lylio. *Sutartinės* (daug folkloro ansamblių). Kaunas, 2009

Folkloro ansamblis **Gastauta**. *Gastauta*. Vilnius, 1992

Punsko etnografinis ansamblis „**Gimtinė**“. *Gimtinė*. Baltstogė, 1998.

Folkloro grupė „**Griežikai**“. Griežikai. 1998

Instrumentinė grupė **Griežikai**, sutartinių giedotojų grupė „Trys keturiose“, folkloro ansamblis Jievaras. *Sutartinės*. Vilnius, 2003; 2006;

Telšių folkloro ansamblis „**Insula**“. *Žemaičių muzikinis folkloras*. Miestas, 1999

Kupiškio kultūros centro etnografinis ansamblis „**Kupkėmis**“. „Kupkėmis“. 2002;

Lietuvos veterinarijos akademijos folkloro ansamblis „**Kupolė**“. *Kupolė*. 1999;

Lietuvos veterinarijos akademijos folkloro ansamblis „**Kupolė**“. *Kupolė. Lietuvos partizanų dainos*. Kaunas, 2006;

Trakų folkloro ansamblis „**Radasta**“. Trakų krašto dainos. 2008

Vilniaus etninės kultūros bendrijos folkloro ansamblis „**Radasta**“. Oi žamas mažas. 2004;

FA **Ratilėlis**, Kauno 1-osios muzikos mokyklos ansamblis Upokšnis „Ratilėlio dainos“ (Kaunas, 1999)

Vilniaus universiteto folkloro ansamblis „**Ratilio**“. *Ratilio*. Vilnius, 2002.

FA „**Sadauja**“. *Tremtinių dainos. Senovinės Obelių krašto dainos*. Vilnius, 1994.

Šiaulių kultūros centro „Laiptų galerijos“ folkloro ansamblis „**Salduvė**“. *Tarp aukštaičių ir žemaičių*. Vilnius, 2005.

Folkloro ansamblis „**Salduvė**“. Patrepsėkim. 2000

Biržų kultūros centro folkloro ansamblis „**Siaudela**“. *Gardus alutis padarytas*. Vilnius, 2006.

Slauni kompanija „Gėriau alutį vis po truputį. Vaišių dainos“ (Vilnius, 1997);

Druskininkų kultūros centro folkloro ansamblis „**Stadalėlė**“. „Stadalėlė“. 1997;

Tautinė kapelija „**Sutaras**“. *Mylėsiu tave per amžius*. Vilnius, 2001.

Radviliškio rajono folkloro ansamblis „**Seduva**“. *Alutį gėrio, gražė dainavo. Vaišių dainos*. Radviliškis, 2007.

Folkloro grupė **Trys keturiose** „Sutartinės: lietuvių polifoninės dainos“ (Vilnius, 1998);

Trys keturiose „Kokių giedosim, kokių sutarysim. Sutartinių pradžiamokslis“ (Vilnius, 2004; 2009);

Sutartinių giedotojų grupė „**Trys keturiose**“ „Lino laikas“ (Vilnius, 2008)

Sutartinių giedotojų grupė „**Trys keturiose**“, Vilniaus folkloro ansamblis „**Sedula**“, tautiška kapelija „**Sutaras**“, folkloro ansamblis „Dijūta“, folkrokro grupė „Atalyja“, Rokiškio modernizuoto folkloro grupė „Pievos“. *Sutartinių pynė*. Vilnius, 2008;

Etnoansamblis „**Ūla**“ „Žemaičių Kalvarijos kalnai“ I-II dalys (Vilnius, 1993);

Vilniaus tradicinės ir katalikiškos etnomuzikos ansamblis „**Ūla**“ „Kalėdų giesmės“ (Vilnius, 1998);

Vilniaus tradicinės ir katalikiškos etnomuzikos ansamblis „**Ūla**“ „Šermenų giesmės“ (Vilnius, 1998);

Etnomuzikos ansamblis „**Ūla**“. Oi tu sakalėli... 2006;

Vaiguva. Plokščių kultūros namų folkloro ansamblis. Vilnius, 1997

Kaišiadorių folklorinis ansamblis „**Verpeta**“. *Verpeta*. 2003;

Folkloro ansamblis „**Versmė**“. *Versmė*. Vilnius, 2001;

Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės folkloro ansamblis „**Vilnelė**“. *Tai daili graži mūsų kariuomenė. Karinės ir partizanų dainos*. Vilnius, 2003.

Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos Karininkų ramovės folkloro ansamblis „**Vilnelė**“. *Anoj pusej ažera*. Vilnius, 2003.

Folkloro ansamblis **VISI** „Išjos brolis karelėn. Karinės istorinės dainos ir sutartinės“ (Vilnius, 2010)

Folkloro ansamblis **VISI**. Liudviko Rėzos dainos. Vilnius, 2002

Klaipėdos universiteto folkloro ansamblis „**Vorusnė**“ „Folkloro ansamblis *Vorusnė*“. Klaipėda, 1993.

Lietuvninkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ vaikų ir jaunimo folkloro ansamblis „**Vorusnėlė**“. *Vorusnėlė*. Vilnius, 1998.

Literatūra

- Aleknaitytė E. Folkloro ansamblių etninės kultūros interpretacijų kontekstas: folkloro nacionalizacija ir alternatyvumas. *LOGOS*. 2009, Nr. 61, p. 202-210; 2010, Nr. 62, p. 189-201.
- Aleknaitytė E. Lietuvių kanklininkai: įvaizdžių kaita ir sąveika XIX a. pabaigos–XXI a. pradžios kankliavimo gaivinimo judėjime. *Liaudies kultūra* (rengiama spaudai).
- Aleknaitytė E. Užgavėnių gaivinimas ir paveldinimas tarpukario Lietuvoje: spaudos publikacijų apžvalga. *Tradicija ir dabartis*. 2011, Nr. 6, p. 25-35.
- Alenskas V. *Pranas Puskunigis ir Skriaudžių kanklininkai*. Klaipėda, 1992.
- Alenskas V. *Pranui Puskunigiui – 145*. Marijampolė: Olimpijos spaustuvė, 2005.
- Ambrasevičius R. Dainuojamasis folkloras // Lietuvos folkloro ansambliai ir Dainų šventė *Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 1, p. 51-52.
- Ambrasevičius R. Folkloro ansamblių savitumai etnografiniuose regionuose. *Etninė kultūra*. 2001, p. 66-67.
- Ambrasevičius R. Transmission of traditional singing in folklore groups: Rules of change. *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*. 1998, p. 240-250.
- Ambrasevičius R., Karaška A., Šatkauskienė V. Folkloriniai ansambliai. *Muzikos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. T. 1, p. 407-408.
- Apanavičienė V. Lietuvių folkloro teatras – tautinio atgimimo šauklys. *Gimtasai kraštas*. 2009, t.2, p. 28-38.
- Apanavičius R. *Baltų etnoinstrumentologija*. Kaunas: Kauno lietuvių tautinės kultūros centras, 1992.
- Apanavičius R. *Etninė muzika (Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas, 3)*. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2009.
- Apanavičius R. „Kalevalos“ kanklės ir jų Baltijos tautų lygiagretės. *Tautosakos darbai*, 2002, T. 17 (24), p. 102-111.
- Apanavičius R. Lietuvių etninė muzika XVII–XX a. pasaulio muzikos kontekste: seniausioji ryšio tarp „šio“ ir „ano“ pasaulio priemonė? *Lituanistica*, 2007, t. 70, Nr. 2, p. 28-42.
- Apanavičius R. Muzikantas tradicinėje kultūroje. *Tradicija ir dabartis*. 2010, Nr. 5, p. 7-16.
- Apanavičius R. Etninės muzikos gaivinimo judėjimo Lietuvoje tyrimai. *Res Humanitariae*. 2011, Nr. 10, p. 342-346.
- Arvidsson A. Summary: Performing the role of the spelman in Swedish folk music // Arvidsson A. (red.) *I rollen som spelman... Uppsatser om svensk folkmusik*. Stockholm: Svenskt Visarkiv, 2009, p. 259-266.
- Astrauskas R. Lietuvių kalendorinės šventės ir apeigos. *Tautodailės metraštis*. 2011, Nr. 20, p. 4-11.
- Åkesson I. Recreation, Reshaping, and Renewal among Contemporary Swedish Folk Singers. *STM-Online*. 2009, Nr. 9.
- Åkesson I. *Med rösten som instrument / With voice as an instrument. Ph. D. dissertation 2008. Abstract and summary in English* // http://old.visarkiv.se/dokument/summary_of_dissertation_akesson.pdf
- Baika A. *Kaimo armonikos*. Vilnius: Pradai, 1994.
- Baltrėnienė M. Etninio kankliavimo šaknų beiškant. *Liaudies kultūra*. 1996, Nr. 3, p. 23-27.
- Baltrėnienė-Gaščiauskaitė M. *Devyniastygės kanklės: kankliavimo tradicijos ir dabartis*. Vilnius: Etnomuzikologijos institutas, VPU, 1997.
- Baltrėnienė M. Etnomuzika ir folklorizmo apraiškos: prieštaros ir koegzistencija. *Liaudies kultūra*. 1999, Nr. 4 (67), p. 32-36.
- Baltrėnienė M. Kanklių raida XIX a. pabaigoje–XX a. *Liaudies kultūra*. 1997, Nr. 2, p. 36-45.
- Bausinger H. *Folklorismus. Enzyklopädie des Märchens*. T. IV. Berlin: de Gruyter, 1984, p. 1405-1410.
- Bendix R. Final Reflections: „The Politics of Folk Culture“ in the 21th century. *Ethnographica*, 2005, Vol. IX (1), p. 195-203.

- Bendix R. In search of authenticity: the formation of folklore studies. Madison, London: The University of Wisconsin Press, 1997.
- Bohlman P. V. *The Study of Folk Music in the Modern World*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1988.
- Boyes G. *Imagined Village: Culture, Ideology & the English Folk Revival*. Manchester and New York: Manchester University Press, 1993.
- Čepaitienė A. Etniškumas: stereotipų modeliavimas, Lietuvos patirtis. *Liaudies kultūra*. 1995, Nr. 5 (44), p. 10-12.
- Čiubrinskas V. Revival of Tradition for Reconstruction of Identity. Lithuanian Case. *Folk. Journal of Danish Ethnographic Society*. 2000, Vol. 40. <http://www.culcom.uio.no/aktivitet/seminar/pdfs/Ciubrinskas-Revival.pdf>
- Čiubrinskas V. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas. *Lietuvos etnologija*. 2001, Nr. 1(10), p. 99-117.
- Dundulienė P. Lietuvių žiemos išlydėjimo šventės. *LTSR AMMD. Istorija*. 1972, T. 13.
- Eydmann S. *The Life and Times of the Concertina: the adoption and usage of a novel musical instrument with particular reference to Scotland*. The Dissertation. The Open University, 1995 // <http://www.concertina.com/eydmann/life-and-times/eydmann-life-and-times-all.pdf>
- Eyerman R., Jamison A. *Music and Social Movements: Mobilizing Traditions in the Twentieth Century*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press, 1997.
- Ferree M. M., Mueller C. M. Feminism and the Women's Movement: A Global Perspective // Snow D. A., Soule S. A., Kriesi H. (red.) *The Blackwell Companion to Social Movements*. Malden, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2004, p. 576-607.
- Folkloro ekspedicijos XXI amžiuje (pokalbis). *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 3.
- Frith S. *Performing Rites: Evaluating Popular Music*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Fujie L. Preface. *The World of Music*. 1996, Nr. 38(3), p. 3-4.
- Gaidamavičiūtė R. Minimalizmo įtaka pominimalistinio laikotarpio lietuvių muzikai. *Menotyra*. 2010, T. 17, Nr. 3, p. 241-262.
- Gaidamavičiūtė R. Ar pradėsime labiau vertinti sutartines? *Kultūros barai*. 2011, Nr. 3, p. 54-57.
- Gedutytė-Lukenskienė L. Vienišas kanklininkas Juozas Telešius. *Liaudies kultūra*. 2006, Nr. 1, p. 13-22.
- Goertzen Ch. *Fiddling for Norway: Revival and Identity*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1997.
- Greimas A. J. *Tautos atminties beiėškant*. Vilnius: Mokslas, 1990.
- Gudonis V. Neregio muzikanto paveikslas mene kaip visuomenės nuostatų atspindys. *Inveniens quaero. Ieškoti, rasti, nenurimti*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2011, p. 335-357.
- Hill J. L. *From Ancient to Avant-Garde to Global: Creative Processes and Institutionalization in Finish Contemporary Folk Music*. Dissertation submitted in partial satisfaction of the requirements of the degree Doctor of Philosophy in Ethnomusicology. University of California, Los Angeles, 2005 // http://juniperlynnhill.net/JuniperHill_Dissertation.pdf.
- Hobsbawm E. Introduction: Inventing Traditions // Hobsbawm E., Ranger T. *The Invention of Tradition*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town: Cambridge University Press, 1983, p. 1-14.
- Hughes D. W. Folk music: from local to national to global. *The Ashgate Research Companion to Japanese Music*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2007, p. 281-302.
- Istenič S. P. Texts and contexts of folklorism. *Traditiones*. 2011, No. 40/3, p. 51-73.
- Jankevičiūtė G. Kanklininkas-vaidila tarpukario Lietuvos meninėje kultūroje // Usačiovaitė E. (red.). *Nuo kulto iki simbolio*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 315-326.
- Jenkins R. *The Songs of Black (Women) Folk: Music, Politics, and Everyday Living*. Doctoral Dissertation, Louisiana State University, 1999.
- Juvančič K. The Popularization of Slovenian Folk Music Between the Local and Global: Redemption or Downfall of National Heritage. *Traditiones*, 2005, Nr. 34/1, p. 209-219.

- „Kadu buva, kadujo, geri metai...“ O kada bus geresni? – sutartinių tradicijos „rinkėjų“ pasiaiškinimai su „pritariančiaisiais“ senųjų giesmių tarptautinio pripažinimo proga. I. Seliukaitės, D. Račiūnaitė-Vyčienienės, V. Šatkauskienės, N. Lungienės, V. Daraškevičiaus, G. Tamašauskaitės, S. Liausos, R. Pakalnio, R. Vitaitės, A. Pustovaitienės, I. Trinkūnienės, D. Martinaitienės, A. Morkūno, D. Urbanavičienės, V. Balčiūnienės, J. Šemetaitės, I. Strazdienės, J. Balnytės, G. Rutkauskas, A. Nakienės, J. Šorio pokalbis. *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 2, p. 7-19.
- Karčemarskas M. Cimbolai Lietuvoje: praeitis ir šiandiena. *Tautosakos darbai*. 2006, T. 32, p. 203-213.
- Karošaitė I. Kanklių meistras iš Krekenavos. *Tėvynė*. 2007 m. vasario 7 d., Nr. 10 (6485), p. 6.
- Keller M. S. Why is Music so Ideological, and Why do Totalitarian States Take it so Seriously? A Personal View from History and the Social Sciences. *Journal of Musicological Research*, 2007, Nr. 26, p. 91-122.
- Kirdienė G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Krona, 2000.
- Kirshenblatt-Gimblett B. Folklorists in Public: Reflections on Cultural Brokerage in the United States and Germany. *Journal of Folklore Research*, 2000, Vol. 37, No. 1, p. 1-21.
- Klein B. Cultural Heritage, the Swedish Folklife Sphere, and the Others. *Cultural Analysis*, 2006, Nr. 5, p. 57-80.
- Klimt A., Leal J. Introduction: the Politics of Folk Culture in the Lusophone World. *Ethnografica*, 2005, Vol. IX (1), p. 5-17.
- Klova A. Vilniaus folkloro ansamblių dabartinė situacija. *Etninė kultūra*. 2003, p. 74-78.
- Klova A. Naujas požiūris į tradicinę lietuvių muziką. *Liaudies kultūra*. 2008, Nr. 1, p. 69-75.
- Kondratavičius-Syrokomla L. Margiris. *Auszra*. 1883, No. 3, p. 66.
- Korsakas K. (red.) *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962-1968, t.1-5.
- Kriščiūnienė I. *Lietuvos folkloro garso publikacijų bibliografija*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2000.
- Kudirka J. *Užgavėnės*. Vilnius: Mokslas, 1992.
- Laurinkienė N. Kas toji Užgavėnių Morė? *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 1, p. 20-32.
- Lietuvių kalbos žodyno (t. I-XX, 1941-2002) elektroninis variantas* (vyr. red. G. Naktinienė). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 // www.lkz.lt
- Liubiniene V., Kelly M. E. Some aspects of Lithuanian folklore in Lithuania and the United States. *Lituanus*. Vol. 43, No. 2- Summer 1997. http://www.lituanus.org/1997/97_2_06.htm
- Livingston T. E. Music Revivals: Towards a General Theory. *Ethnomusicology*, 1999, 43(1), 66-85.
- Löfgren O. The Nationalization of Culture. *Ethnologia Europaea (Journal of European Ethnology)*. 1989, Vol. 19, p. 5-23.
- Lunys A. Instrumentinio folkloro renginiai Lietuvoje. *Liaudies kūryba*. T. 5, 2002, p. 395-401.
- Marcinkevičienė N. Kaip šiuolaikiškai įprasminti kalendorines šventes? Apžiūros konkurso „Tradicija šiandien“ patirtis. *Liaudies kultūra*. 2001, Nr. 5, p. 68-74.
- McCann M. Music and politics in Ireland: the specificity of the folk revival in Belfast. *British Journal of Ethnomusicology*, 1995, Nr. 4, p. 51-75.
- Merriam A. P. *The anthropology of music*. Evanston: Northwestern University Press, 1964.
- Mitchell G. *The North American Folk Music Revival: Nation and Identity in the United States and Canada, 1945-1980*. Aldershot, Burlington: Ashgate Publishing, Ltd, 2007.
- Moser H. Vom Folklorismus in unserer Zeit. *Zeitschrift für Volkskunde*. 1962, No. 58, p. 177-209.
- Motuzas A. Kanklės – the Instrument of Lithuanian Christian Ethnic Music. *Kanklės of the Baltic Sea Nations: From Village House to a Concert Hall. Proceedings of the Second International Symposium for Kanklės Reaserchers*. Vilnius, 1994, p. 21-25.
- Nakienė A. Baltiška muzika – naujas vardas muzikos scenoje. *Tautosakos darbai*. 2008, Nr. 35, p. 164-174.

- Olson L. J. *Performing Russia: Folk revival and Russian Identity*. London and New York: Routledge Curzon, 2006.
- Oring E. *Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*. Logan, Utah: Utah State University Press, 1986.
- Ortner Sh. On key symbols. *American Anthropologist*. 1973, Vol. 75, p. 1339.
- Paliulis S. Sutartinių ir skudučių keliais // Vyžintas A. (sud.) *Stasys Paliulis: tautosakininko gyvenimas ir darbai*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2002.
- Palubinskienė V. Suvalkiečių šventosios giesmės pritariant etniniais muzikos instrumentais. *Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: humanizmas, demokratija ir pilietiškumas mokykloje. IV tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimai ir tezės*. 1997 m. spalio 8-10 d. Vilnius, p. 241-245.
- Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2009.
- Palubinskienė V. Tradicinis kankliavimas šiandien. *Liaudies kultūra*. 1996, Nr. 1, p. 34-37.
- Palubinskienė V. Sutartinių mokymo svarba bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*. 2011, Nr. 102, p. 124-129.
- Palubinskienė V. Deltuvaitė G. Sutartinių vaidmuo mokinių etninio ugdymo procese. *Liaudies kultūra*. 2010, Nr. 4, p. 30-34.
- Pilcher J., Whelehan I. *Fifty Key Concepts in Gender Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2004.
- Pocius G. L. Folkloras ir tautinis tapatumas. Šiaurės Amerikos perspektyva. Etninė kultūra ir tapatumo raiška. 1998, p. 14-35.
- Račiūnaitė D. Kai kurios sutartinių atlikimo problemos. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Šviesa: Kaunas, 1989, p. 40-45.
- Račiūnaitė-Vyčiniene D. Folkloro ansamblio „Visi“ kelias. *Liaudies kultūra*. 2001, Nr. 1, p. 55-57.
- Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*. Vilnius: Kronta, 2000.
- Račiūnaitė-Vyčiniene D. The Archaic Lithuanian Polyphonic Chant *Sutartine*. *Lituanus. Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*. 2006, Vol., 52, No. 2 // www.lituanus.org
- Račiūnaitė-Vyčiniene D. Sutartinės // Savoniakaitė V. (sud.) *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 371-378.
- Račiūnaitė-Vyčiniene D. Articulation of Sutartinės: Viewpoints of Insider and Outsider. *Traditional Music and Research in the Baltic Area. New Approaches in Ethnomusicology*. Astrauskas R. (red.). Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2005, p. 231-243.
- Račiūnaitė-Vyčiniene D. Zenono Slaviūno sutartinių tyrimų taša ir sklaida. *Žmogus ir žodis*. 2008, II, p. 13-23.
- Ramanauskaitė E. *Subkultūra: fenomenas ir modernumas*. Kaunas: VDU, 2004.
- Ramnarine T. K. *Ilmatar's Inspirations: Nationalism, Globalization, and the Changing Soundscapes of Finnish Folk Music*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2003.
- Ramonaitė A. „Paralelinės visuomenės“ užuomazgos sovietinėje Lietuvoje: katalikiškojo pogrindžio ir etnokultūrinio sąjūdžio simbiozė // Kavaliauskaitė J., Ramonaitė A. (red.) *Sąjūdžio ištakų paieška: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Roginsky D. Folklore, Folklorism, and Synchronization: Preserved-Created Folklore in Israel. *Journal of Folklore Research*. 2007, Vol. 44, No. 1, p. 41-66.
- Ronström O. Concerts and festivals: Public performances of folk music in Sweden. *The World of Music*. 2001, Vol. 43, p. 49-65.
- Ronström O. Making use of history: The revival of the bagpipe in Sweden in the 1980's. *Yearbook for Traditional music*. 1989, Vol. 21, p. 95-108.
- Ronström O. Revival reconsidered. *The World of Music*. International Institute for Traditional Music. 1996. No 3, p. 5-20.

- Ronström O. The musician as a cultural-aesthetic broker // Daun Å., Ehn B., Klein B. (eds.) *To Make the World Safe for Diversity*. Botkyrka, 1992, p. 163-174.
- Ronström O. Traditional Music, Heritage Music // Bithell C., Hill J. *The Oxford Handbook of Music Revivals*. Oxford University press, 2011.
- Rüütel I. Past and Present Gender Roles in the Traditional Community on Kihnu Island in Estonia // Moisala P., Diamond B. (red.) *Music and Gender*. University of Illinois Press, 2000, p. 266-281.
- Sabaliauskas A. Sutartines ir musu muzikos inrankiai. *Dirva-Žinynas*. Shenandoach, 1994, Nr. 4, p. 25-39;
- Sabaliauskas A. Apie Žiemų-rytiečių lietuvių tautinę muziką ir muzikos instrumentus. *Lietuvių tauta*. Kn. 2. D. 1. Vilnius: Lietuvių mokslo draugija, 1911, p. 96-108.
- Serenčikienė J. Marcinkonių kaimo etnografinis ansamblis. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 128-132.
- Skrodenis S. Ansambliai, praturtinę meno saviveiklą. *Kultūros barai*, 1975, Nr. 10, p. 39-44.
- Skrodenis S. *Folkloras ir folklorizmas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005.
- Skrodenis S. Liaudies daina: kelias ar kryžkelė. *Etninė kultūra atkurtoje Lietuvos Respublikoje: konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1997, p. 64-66.
- Skrodenis S. Liaudies dramos ir teatro elementai etnografinių ir folklorinių ansamblių programose. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas, 1989, p. 94-98.
- Skrodenis S. Lietuvių kalendorinių apeigų tautosaka: disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti. Vilnius, 1969.
- Slavinskas Z. Lietuvių kanklės // Slavinskas Z. *Raštai*, II. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
- Sliužinskas R. *Jaunimo folkloriniai ansambliai, darbo specifika ir uždaviniai*. Vilnius, 1989.
- Sliužinskas N., Sliužinskas R. Folk Song in Lithuania. The Early History (1825-1940). Research and revival, 1950-98. // Russell I., Atkinson D. (ed.) *Folk song: Tradition, Revival and Re-Creation*. Aberdeen, 2004, p. 53-66.
- Stankutė A. Šiaurės Aukštaitijos muzikinio folkloro gaivinimas. *Žiemgala*. 2011, Nr. 2(28), p. 14-21.
- Stoškuvienė R. *Moksleivių etnomuzikinių nuostatų ugdymas modernizuotomis folkloro raiškos formomis*. Daktaro disertacija. Šiaulių universitetas, Šiauliai, 2010.
- Street J. Invisible Republics and Secret Histories: A Politics of Music. *Cultural Values*, 2000, liepa, t. 4, Nr. 3, p. 298-313.
- Streikus A. Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus // *Naujasis židinys*. 2003, nr. 10.
- Strimska M. The Music of the Past in Modern Baltic Paganism. *Nova Religio*, 2005, No. 3, p. 39-58.
- Stundžienė B. Tautosaka sociologiniu žvilgsniu. *Tautosakos darbai*. 2005, T. 22 (29), p. 13-22.
- Stundžienė B. Folkloro lauko tyrimai Žarėnų krašte. *Tautosakos darbai*. 2005, t. 30, p. 133-139.
- Svidinskas A. Folkloro ansambliai Rokiškio rajone. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 122-124.
- Sweers B. *Electric Folk: The Changing Face of English Traditional Music*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2005.
- Šaknys Ž. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai // Šaknys Ž. (sud.) *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007.
- Šaknys Ž. Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje-XX a. pirmoje pusėje: jaunimo vakarėliai. Vilnius: Diemedis, 2001.
- Šaknys Ž. „Vietiniai“, „lenkiški“ ir „lietuviški“ papročiai: Šiaurės Lenkijos ir pietų Lietuvos jaunimo kultūra. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2010, XXXIII, p. 155-172
- Šatkauskienė V. Etninės kultūros organizacinės formos šiandien. *Liaudies kultūra*. 1996. Nr. 3(48), p. 4-8.

- Šatkauskienė V. Rajonų folkloro ansambliai ir vietinės tradicijos. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Kaunas: Šviesa, 1989, p. 89-93.
- Šatkauskienė V. Lazdinių-Adutiškio folkloro ansamblis // Balčiūnienė V. (sud.) *Adutiškio kraštas*. Vilnius: Diemedis, 2003, p. 559-568.
- Šeškauskaitė D. *Sutartinės – senovės apeiginės giesmės*. Kaunas: Dakra, 2001
- Šmidchens G. *A Baltic Music: The Folklore Movement in Lithuania, Latvia, and Estonia, 1968-1991*. Doctoral dissertation, Indiana University, 1996.
- Šmidchens G. Folklorism Revisited. // Dundes A. (ed.) *Folklore: Critical Concepts*. Vol. I. Abingdon, New York: Routledge, 2005, p. 319-338.
- Šventas yra tas laikas... N. Lungienės, A. Kaukienės, A. Svidinsko, V. Urbos, R. Mikalauskienės, A. Morkūno, S. Simanatienės, I. Nakienės, V. Stukaitės, J. Kavaliausko, R. Sliužinsko pokalbis. *Liaudies kultūra*. 2002, Nr. 5, p. 1-7.
- Trinkūnas J. Kur dėsimė liaudies meną? *Literatūra ir menas*, 1971, spalio 9 d., p. 4.
- Trinkūnas J. Žiūrų kaimo etnografinis ansamblis. *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*. Šviesa: Kaunas, 1989, p. 125-127.
- Tuohy S. Cultural Metaphors and Reasoning: Folklore Scholarship and Ideology in Contemporary China. *Asian Folklore Studies*, 1991, Volume 50, p. 189-220.
- Urbanavičienė D. *Lietuvių apeiginė etnochoreografija*. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 2000.
- Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*. Vilnius: Kronta, 2009.
- Vaicekauskas A. Transformation of the Masking Custom: From Ritual to Town Entertainment. *Ethic Culture: Traditions and Innovations*. Kaunas: Vytautas Magnus University Press. 2004, p. 167-168
- Vaicekauskas A. *Lietuvių žiemos šventės*. Kaunas: VDU leidykla, 2005.
- Velička E. *Kanklės mano rankose: dainynas kankliuojančiam jaunimui*. Kaunas: Šviesa, 1997.
- Vėlius N. Mitologinė švenčių semantika. *Krantai*. 1989, p. 9-14.
- Veronika. Parengė Saulė Matulevičienė. *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 1, p. 53-73.
- Venskauskaitė E. Skamba skamba kankliai: Apie Vilniaus miesto folkloro festivalio ištakas, pakraipas, kai kurias praeities detales. *Liaudies kūryba*. T. 5, 2002, p. 389-395.
- Vieversys. Garbė prieteliaus. *Ausra*. 1883, 8-9, p. 8-9.
- Vyšniauskaitė A. Žiemos išlydėjimas – Užgavėnės. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1990, p. 31-39.
- Vyšniauskaitė A., Stoškus K. Kas yra etninė kultūra? *Liaudies kultūra*, 1998, Nr. 2, p. 1-4.
- Vyžintas A. *Skudučiai*. Vilnius: Liaudies meno rūmai, 1975.
- Vyžintas A. *Lietuvių tradiciniai instrumentiniai ansambliai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006.
- Vyžintas A. Skudučių-trimitų sutarai prieš tūkstančius metų ir šiandien. *Šiaurės rytai*. 2011 m. spalio 20 d. <http://www.siaure.lt/index/1/8383>.
- Wickström D.-E. A Revival? A way to look at the last 30 years of Norwegian vocal folk music // Thedens H.-H. (ed.) *Norsk Folkemusikklags skrifter*. 2002, Nr. 16, Norsk Folkemusikklag, Oslo 2003, p. 78-80.
- Zabieliene A. Dzūkijos ir Suvalkijos folkloro ansambliai dabartinėse kalendorinėse šventėse. *Liaudies kultūra*. 2012, Nr. 1, p. 48-54.
- Zabieliene A. Lietuvos sostinės ir provincijos lietuvių folklorinių ansamblių sąsajos su etninės kultūros paveldu. *Lituanistica*. 2003, Nr. 3(55), p. 113-119.
- Zabieliene A. Lietuvos folklorinių ansamblių koncertinė apranga: etninio tapatumo aspektai. *Lituanistica*. 2006, T. 67, Nr. 3, p. 38-49.
- Zabieliene A. Lietuvos folkloro ansambliai – etnokultūrinį identitetą palaikančios bendrijos. *Humanities in New Europe*. T. 1: Culture and Identity. VDU: Kaunas, 2006, p. 205-217.
- Zabieliene A. *Folkloriniai ansambliai Lietuvoje: etnokultūrinės savimonės tęstinumas 1990-2006 m.* Daktaro disertacija. Kaunas: VDU, LII, 2007.

- Zabielienė A. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2010.
- Zabielienė A. Folkloro ansamblis // Savoniakaitė V. (sud.) *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 139-140.
- Zabielienė A. Folkloro festivaliai // Savoniakaitė V. (sud.) *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 140-142.
- Zabielienė A. Klaipėdos krašto vaikų folkloro ansambliai. *Res humanitariae*, 2011, Nr. 1(9), p. 168-188.
- Zabielienė A. Tradicijos ir inovacijos santykis tradiciją keičiančių folkloro ansamblių veikloje. *Etninės kultūros tradicijų tęstinumas ir iššūkiai šiuolaikinėje visuomenėje*. Klaipėda: KU leidykla, 2009, p. 97-107.
- Žarskienė R. Lietuvių etninės muzikos atlikėjas: įvaizdis ir tradicija. *Tautosakos darbai*, 2005, t. 30, p. 112-121.
- Žarskienė R. *Skudučiavimas šiaurės rytuose Europoje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- Žičkienė A. Sutartinės – naujas žvilgsnis ir naujos galimybės. *Tautosakos darbai*, 2009, T. 38, p. 330-332.
- Žilevičius J. Kanklės mitologijoje, legendose ir tautosakoje pas mus ir pas mūsų kaimynus. *Vairas*, 1937, Nr. 7–8, p. 340–355.
- Вижинтас А. Д. *Проблемы формирования и развития скудучай в Литве / Дисс. канд. искусствоведения*. Ленинград, 1983.
- Гусев В. Е. *Фольклор в системе современной культуры славянских народов. История, культура, этнография и фольклор славянских народов*. Москва: Наука, 1978, p. 283-298.
- Паниотто В.И., Максименко В.С. *Количественные методы в социологических исследованиях*. Киев: Наукова Думка, 2003

PRIEDAI

Priedas Nr. 1. Lietuvos folkloro ansamblių, kurių dalyvius autorė 2009 – 2011 m. apklausė, sąrašas

Lietuvos geologų sąjungos folkloro ansamblis „**Apynys**“, Vilnius
Folkloro ansamblis „**Auksodis**“, Klaipėda
Lietuvos mokslų akademijos folkloro ansamblis „**Dijūta**“, Vilnius
Plungės folkloro ansamblis „**Gondinga**“, Plungė
Apeigų folkloro ansamblis „**Kūlgrinda**“, Vilnius
Folkloro ansamblis „**Kuršių ainiai**“, Klaipėda
Vilniaus folkloro ansamblis „**Laukis**“, Vilnius
Palangos folkloro ansamblis „**Mėguva**“, Palanga
Mosėdžio folkloro ansamblis, Mosėdis
Vilniaus miškų urėdijos folkloro ansamblis „**Nalšia**“, Vilnius
Žemaitijos nacionalinio parko folkloro ansamblis „**Platelee**“, Plateliai
Panevėžio folkloro ansamblis „**Pulkelis**“, Panevėžys
Panevėžio folkloro ansamblis „**Raskila**“, Panevėžys
Vilniaus universiteto folkloro ansamblis „**Ratilio**“, Vilnius
Salantų folkloro ansamblis, Salantai
Zarasų kultūros centro folkloro ansamblis „**Seluona**“, Zarasai
Folkloro ansamblis „**Srauna**“, Vilnius
Šunskų folkloro ansamblis „**Žvirgždė**“, Šunskai
Kelmės kultūros centro ansamblis „**Taduja**“, Kelmė
Vilniaus miesto folkloro ansamblis „**Varangė**“, Vilnius
Šilutės kultūros ir pramogų centro folkloro ansamblis „**Verdainė**“, Šilutė
Akademinio žemaičių jaunimo korporacijos folkloro ansamblis „**Virvytė**“, Vilnius
Kauno folkloro ansamblis „**Žaisa**“, Kaunas

Priedas Nr. 2. Autorės 2009 – 2012 m. stebėtų Lietuvos folkloro ir etninės muzikos gaivinimo renginių sąrašas

1. „Skamba skamba kankliai“, 2009 m. gegužės 27-31 d., Vilnius
2. Folkloro ansamblio „Auksodis“ iškyla, 2009 m. rugsėjo 18 d., Žemaitija,
3. Saulės sugrįžimo-Kalėdų laukimo šventė (su apeigų folkloro ansambliu Kūlgrinda), 2009 m. gruodžio 20 d., Vilnius
4. „Skamba skamba kankliai“, 2010 m. gegužės 27-30 d., Vilnius
5. Užgavėnės Rotušės aikštėje, 2010 m. vasario 16 d., Vilnius
6. Joninės, 2010 m. birželio 23-24 d., Kernavė
7. Rasos ant Kubilių piliakalnio su Panevėžio žygeivių klubu, 2010 m. birželio 24-25 d., Kelmės raj.,
8. Rasos ant Lubinų kalno, 2010 m. birželio 25-26 d., Šiaulių raj.
9. „Skamba skamba kankliai“, 2011 m. gegužės 26-29 d., Vilnius
10. Žemaičių etnomuzikavimo ir tradicinių amatų kursai, 2011 m. liepos 12-15 d., Kelmė,
11. Aušros Zabielenės monografijos „Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas“, pristatymas A. ir M. Miškinio viešojoje bibliotekoje, 2011 m. liepos 21 d., Utena
12. Žolinių šventė-Kopūstinės kermošius, 2011 m. rugpjūčio 13-14 d., Trakai
13. Tarptautinis Baltijos šalių folkloro festivalis „Aisūs kankleliai“, 2011 m. rugpjūčio 22-23 d., Panevėžys
14. Tradicinis tarptautinis nepriklausomas post-folkloro, alternatyvios muzikos ir šiuolaikinės baltų kultūros festivalis „Mėnuo Juodaragis“, 2011 m. rugpjūčio 26-28 d., Zarasai
15. Tarptautinis tradicinio ir šiuolaikinio folkloro festivalis „Suklegos“, 2011 m. rugsėjo 22-23 d., Kaunas
16. Folkloro šventė „Aušta aušrela“ Rokiškyje, skirta Rokiškio folkloro ansamblio „Gastauta“ 30-mečio jubiliejui, 2011 m. lapkričio 26 d., Rokiškis
17. „Du sakalu lauku lėkė“, senovinių Advento ir Kalėdų dainų popietė VDA, 2011 m. gruodžio 17 d., Vilnius
18. Užgavėnės, 2012 m. vasario 19 d., Trakai
19. Vilniaus folkloro ansamblių peržiūra, 2012 m. balandžio 24-25 d., Vilnius
20. „Skamba skamba kankliai“, 2012 m. gegužės 24-27 d., Vilnius
21. Folkloro ansamblio „Gastauta“ pasirodymas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų pristatyme Vilniaus knygų mugėje, 2012 m. vasario 24 d., Vilnius
22. Folkloro ansamblių „Poringė“, „Nalšia“, „Radasta“ pasirodymas tradicinių šokių rinkinio „Šoks broliukai šokių“ pristatyme-vakaronėje Vilniaus knygų mugėje, 2012 m. vasario 24 d., Vilnius
23. Folkloro ansamblio „Vilniaus dzūkuliai“ pasirodymas vakare „Laiko slinkčių atvertys“: filmo „Lietuvių tradicinės vestuvės“ ir kalendoriaus „Lietuvių tautinis kostiumas“ pristatyme Vilniaus knygų mugėje, 2012 m. vasario 24 d., Vilnius
24. Ansamblio „Marijampolės kanklinycai“ pasirodymas Jauniaus Vyčiaus užrašytos tautosakos rinktinės „Paklausykite manę, jauno bernelio“ pristatyme Vilniaus knygų mugėje, 2012 m. vasario 25 d., Vilnius
25. Sutartinių giedotojų grupės „Trys keturiose“ pasirodymas Jūratės Statkutės de Rosales knygos „Europos šaknys ir mes, lietuviai“ pristatyme Vilniaus knygų mugėje, 2012 m. vasario 25 d., Vilnius
26. „Sutaro“ kapelijos pasirodymas kompaktinės prokštelės „Ubagų karalystės monai“ pristatyme Vilniaus knygų mugėje, 2012 m. vasario 26 d., Vilnius
27. „Dangus margučių raštuose“, 2012 m. balandžio 9 d., Vilnius
28. Žemaičių etnomuzikavimo ir tradicinių amatų kursai, 2012 m. liepos 9-12 d., Kelmė
29. „Tek saulužė ant maračių“, 2012 m. birželio 22-24 d., Nida

Priedas Nr. 3. KLAUSIMYNAS

Bendri klausimai

Kaip susidomėjote folkloru? Kodėl dalyvaujate folkloro ansamblio veikloje?

Kuo jums patinka liaudies muzika? Gal koks nors žanras ar folkloro dalis, dainos, šokiai patinka ypatingai?

Gal grojate koku nors instrumentu? Kokiais instrumentais grojama jūsų ansamblyje?

Koks repertuaras jūsų ansamblyje vyrauja – dainos (senesnės, naujesnės), šokiai? Ar dainuojate romansus? Ar jie jums patinka? Kaip vertinate modifikuojamą folklorą?

Ar esate buvę ekspedicijoje?

Ar folkloro ansamblyje sekamas kalendorius – t.y. tam tikru metų laiku dainuojamos atitinkamos dainos? Kokios šventės švenčiamos?

Sutartinių giedotojos

Ar ansamblyje giedate sutartines? Ar patinka sutartinės? Kodėl?

Kas anksčiau giedodavo sutartines? Kokiomis progomis jos būdavo giedamos?

Ar sutartinių giedotojos kuo nors išsiskyrė lietuvių kaimo bendruomenėje? Ar girdėjote, kad sutartinių giedotojos kažkada buvo žynės, sutartinės – šventos giesmės?

Muzikantas

Kodėl pradėjo groti? Kada ir kaip pradėjo groti? Kaip mokėsi groti?

Kas anksčiau būdavo muzikantais? Ar jie buvo išskirtiniai, labiau gerbiami žmonės savo bendruomenėje?

Kokiomis progomis dažniausiai grodavo?

Kanklininkas

Kodėl pradėjo groti? Kada ir kaip pradėjo groti? Kaip mokėsi groti?

Kas anksčiau grodavo kanklėmis? Ar jie buvo išskirtiniai žmonės savo bendruomenėje? Ar juos gerbdavo labiau nei paprastus kaimo žmones? Ar girdėjote, kad kanklininkai kažkada buvo vaidilos?

Kokiomis progomis dažniausiai grodavo kanklėmis?

Skudutininkas

Ar yra tekę anksčiau kur nors susidurti su skudučiais?

Kas anksčiau (iki XX a. Lietuvos kaime) grodavo skudučiais? Ar skudutininkai buvo išskirtiniai žmonės savo bendruomenėje? Kokiomis progomis dažniausiai grodavo skudučiais?

Užgavėnės

Kada pradėjo švęsti Užgavėnes? Kaip švenčia Užgavėnes? Kur švenčia Užgavėnes? Ką daro ansamblio dalyviai? Ar yra žiūrovai, ką jie daro?

Kokia Užgavėnių šventės prasmė? Užgavėnės – krikščioniška ar pagoniška šventė?

Ar jų ansamblis, švęsdamas Užgavėnes, stengiasi atkurti vietos regiono tradicijas? Ar reikėtų tai daryti?

Kokie personažai (kaukės) veikia jų Užgavėnėse? Ką reiškia šie personažai? Kokių personažų būna? Kodėl?

Ar jūsų ansamblis dėvi tradicines personažų kaukes? Ar reikėtų tai daryti, ar galima naudoti ir naujas kaukes?

Priedas Nr. 4. ANKETA

Mielas ansamblieti,

Kviečiame sudalyvauti apklausoje apie etninės kultūros veikėjų – sutartinių giedotojų, liaudies muzikantų, kanklininkų, skudutininkų ir Užgavėnių personažų – įvaizdžius Lietuvos folkloro ansamblių judėjime.

Gauti duomenys bus naudojami Eglės Aleknaitės disertacijoje „Liaudies veikėjų interpretacijos XXI a. Lietuvos folkloro ansamblių judėjime“ ir Vytauto Didžiojo universiteto Kultūros studijų ir etnologijos katedros vykdomame projekte „Etninės muzikos gaivinimo judėjimas Lietuvoje XX A. 7 deš. – XXI a. pr.“.

Apklausa yra anoniminė ir duomenys bus panaudoti tik apibendrinta forma. Pasirinktą atsakymą (atsakymus) pažymėkite „X“ (jeigu reikia, įrašykite savo atsakymą).

Nuoširdžiai dėkojame už atsakymus.

Lytis:

Amžius:

Išsilavinimas:

Pradinis
Vidurinis
Profesinis
Aukštesnysis
Aukštasis

Regionas, kuriame gyvenate:

Aukštaitija
Žemaitija ir M. Lietuva
Dzūkija
Suvalkija
Didmiestis

Kiek metų dalyvaujate folkloro ansamblio (-ių) veikloje?

1. Kur pirmą kartą išgirdote (vokales) sutartines? Pažymėkite vieną atsakymą.

Kaime, kur gyvenau ar gyveno mano seneliai	
Mokykloje	
Dainų ir šokių ansamblio programoje	
Savo (dabartiniame) folkloro ansamblyje	
Savo ankstesniame (pvz., universiteto) folkloro ansamblyje	
Kitų folkloro ansamblių pasirodymuose, įrašuose	
Per televiziją	
Nežinau, kas yra sutartinės	

2. Ar jums patinka (vokales) sutartinės? Pažymėkite vieną atsakymą

Patinka ir klausyti, ir giedoti	
Patinka klausyti	
Patinka giedoti	
Patinka, bet giedoti sunku, nes tai labai sudėtingas žanras	
Patinka, bet negiedu, nes tai – moterų žanras	
Patinka, bet negiedu, nes mano krašte jų negiedojo	
Nepatinka	

3. Kas, jūsų nuomone, sutartines giedėjo anksčiau? Pažymėkite vieną atsakymą.

Moterys	
Merginos ir jaunos moterys	
Vyresnės moterys	
Ir moterys, ir vyrai	
Vyrai	
Nežinau	

4. Kokiomis aplinkybėmis dažniausiai buvo giedamos sutartinės? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Apeigose	
Buityje, dirbant buities darbus	
Dirbant lauko darbus	
Įvairiuose pasilinksminimuose	
Visomis išvardintomis aplinkybėmis	
Nežinau	

5. Kokiuose regionuose sutartines giedodavo anksčiau? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Visoje Lietuvoje	
Aukštaitija	
Žemaitija ir Mažoji Lietuva	
Dzūkija ir Suvalkija	
Labai panašias giesmes turi ir kitos tautos	
Nežinau	

6. Kur pirmą kartą susidūrėte su liaudies muzikantais? Pažymėkite vieną atsakymą.

Kaime, kur gyvenau ar gyveno mano seneliai	
Mokykloje	
Dainų ir šokių ansamblio programoje	
Kapelų pasirodyme, įrašė	
Savo (dabartiniame) folkloro ansamblyje	
Savo ankstesniame (pvz., universiteto) folkloro ansamblyje	
Kitų folkloro ansamblių pasirodymuose, įrašuose	
Išgirdau per televiziją, radiją	
Neprisimenu	

7. Kas, jūsų nuomone, anksčiau dažniausiai būdavo liaudies muzikantais? Pažymėkite vieną atsakymą.

Vyrai	
Moterys	
Ir vyrai, ir moterys	
Nežinau	

8. Kokiomis aplinkybėmis, jūsų nuomone, liaudies muzikantai grodavo anksčiau? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Pasilinksminimuose	
Apeigose	
Namuose sau ir artimiems žmonėms	
Koncertuose	
Nežinau	

9. Bendratautiniai instrumentais grojęs muzikantas (pažymėkite visus tinkančius atsakymus):

Nesiskyrė nuo kitų kaimo žmonių	
Bendruomenėje buvo gerbiamas žmogus	
Bendruomenėje buvo negerbiamas žmogus	
Bendruomenėje turėjo dvilypį statusą	
Būdavo linksmas	
Būdavo šviesuolis, išsilavinęs žmogus	
Būdavo moterų labai mėgstamas vyras	
Būdavo daugiau už kitus išgeriantis	
Būdavo tingus, ūkio darbų nedirbantis žmogus	

10. Kur pirmą kartą išgirdote, pamatėte kankles? Pažymėkite vieną atsakymą.

Kaime, kur gyvenau ar gyveno mano seneliai	
Mokykloje	
Dainų ir šokių ansamblio programoje	
Savo (dabartiniame) folkloro ansamblyje	
Savo ankstesniame (pvz., universiteto) folkloro ansamblyje	
Kitų folkloro ansamblių pasirodymuose, įrašuose	
Per televiziją	
Nežinau šito instrumento	

11. Kokiomis aplinkybėmis, jūsų nuomone, kankliuota anksčiau? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Apeigose	
Namuose sau ir artimiems žmonėms	
Pasilinksminimuose	
Koncertuose	
Nežinau	

12. Kas daugiausia kankliavo anksčiau? Pažymėkite vieną atsakymą.

Vyrai	
Merginos	
Moterys	
Ir vyrai, ir moterys	
Nežinau	

13. Ar esate girdėję, kad anksčiau kankliavo vaidilos? Pažymėkite vieną atsakymą.

Esu, manau, kad taip ir buvo	
Esu, abejoju, kad taip buvo	
Nesu girdėjęs	

14. Ar jums patinka skudučiai? Pažymėkite vieną atsakymą.

Patinka ir klausyti, ir groti	
Patinka klausyti	
Patinka groti	
Nepatinka	

15. Kur pirmą kartą išgirdote, pamatėte skudučius? Pažymėkite vieną atsakymą.

Kaime, kur gyvenau ar gyveno mano seneliai	
Mokykloje	
Dainų ir šokių ansamblio programoje	
Savo (dabartiniame) folkloro ansamblyje	
Savo ankstesniame (pvz., universiteto) folkloro ansamblyje	
Kitų folkloro ansamblių pasirodymuose, įrašuose	
Per televiziją	
Nežinau šito instrumento	

16. Kas, jūsų nuomone, skudučiuodavo anksčiau? Pažymėkite vieną atsakymą.

Jaunimas ir vaikai	
Vyrai	
Moterys	
Visa kaimo bendruomenė	
Nežinau	

17. Kokiomis aplinkybėmis, jūsų nuomone, skudučiuota anksčiau? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Apeigose	
Namuose sau ir artimiems žmonėms	
Pasilinksminimuose	
Koncertuose	
Nežinau	

18. Kokiuose regionuose skudučiuodavo anksčiau? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Visoje Lietuvoje	
Aukštaitija	
Žemaitija ir Mažoji Lietuva	
Dzūkija ir Suvalkija	
Labai panašius instrumentus turi ir kitos tautos	
Nežinau	

19. Kur pirmą kartą pamatėte švenčiant Užgavėnes? Pažymėkite vieną atsakymą.

Vaikystėje kaime (kur gyvenau ar gyveno mano seneliai)	
Mokykloje	
Rumšiškėse	
Plateliuose ar kitur Žemaitijoje	
Mieste kaip miesto šventę	
Švenčiau su savo folkloro ansambliu	
Nemačiau nė karto	

20. Kokia šventė yra Užgavėnės? Kokia jos reikšmė? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Pavasario laukimo, žiemos išvairoymo šventė	
Linksmųjų, prisivalgymo šventė	
Pagoniška žemės budinimo, vaisingumo skatinimo šventė	
Krikščioniška užsigavėjimo šventė	
Tautiško puoselėjimo šventė	
Moralinio apsisivalymo šventė	
Kita (nurodykite)	
Nežinau	

21. Kur anksčiau buvo švenčiamos Užgavėnės? Pažymėkite visus tinkančius atsakymus.

Visoje Lietuvoje	
Aukštaitija	
Žemaitija	
Dzūkija ir Suvalkija	
Panašią šventę švenčia ir kitos tautos	
Nežinau	

22. Kaip vertinate naujų personažų ir kaukių atsiradimą šiandieninėse Užgavėnėse? Pažymėkite vieną atsakymą.

Reikia saugoti senąsias kaukes, naujos kaukės nėra geras dalykas	
Persirenginėjimo tradicija kito ir kinta, todėl naujos pačių žmonių pasigamintos kaukės nėra blogas dalykas	
Bet kokios naujos kaukės užtikrina persirenginėjimo tradicijos gyvumą	
Neturiu nuomonės	

Dėkojame už dalyvavimą apklausoje.

Eglė ALEKNAITĖ

**ETNINĖS KULTŪROS VEIKĖJŲ INTERPRETACIJOS XXI a. pr.
LIETUVOS FOLKORO ANSAMBLIŲ JUDĖJIME**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K13-068. Tiražas 12 egz. 2013 07 05.

Nemokamai.